

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КРИВОКУЛЬСЬКА НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 502.131.1:330.34(043)

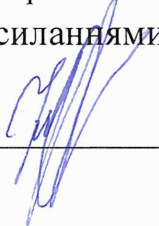
ДИСЕРТАЦІЯ

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Спеціальність 08.00.03 - економіка та управління національним
господарством
Галузь знань 08 - економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Подані до захисту наукові положення є власним напрацюванням авторки. Всі використані ідеї, наукові результати, цитати супроводжуються належними посиланнями на їх авторів та джерела опублікування.

 Н.М. Кривокульська

*Ідентифікований за змістом
з іншими оригінальними
дисертаціями, що були
подані до ради*

*Вчений секретар
Авдусенко*



Науковий консультант:

Шкільняк Михайло Михайлович,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту,
публічного управління та персоналу,
заслужений економіст України

Тернопіль – 2025

АНОТАЦІЯ

Кривокульська Н.М. Модернізація екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук за спеціальністю 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». – Західноукраїнський національний університет Міністерства освіти і науки України, Тернопіль, 2025.

Дисертація спрямована на розвиток науково-методологічних засад й вироблення науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку національної економіки та суспільства.

У першому розділі «Теоретико-методологічний базис дослідження процесу модернізації екологічної політики у національній економіці в контексті забезпечення сталого розвитку» доведено, що сталий розвиток є об'єктивною передумовою реалізації екологічної політики і об'єктом управлінського впливу в національній економіці. Це дозволило концептуально переосмислити бачення сталого розвитку як двоєдиного об'єкта – як стратегічну мету екологічної політики в національній економіці і як об'єктивну причину її здійснення в інституційно оновлених масштабах. Встановлено, що екологізація розвитку і модернізація екологічної політики є викликами сучасності, що вимагає зміни пріоритетів в управлінні й регулюванні у вигляді ціннісних, інституційних, управлінських, функціональних, етичних зрушень і змін. Розкриття методологічних основ і логіки дослідження модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку економіки та суспільства дозволило констатувати необхідність такої модернізації адекватно викликам сучасності задля гарантування безпекової, інституційної, ресурсної сталості.

У другому розділі «Методологічна та інституційна специфіка реалізації екологічної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку» досліджено сутність управління екологічним розвитком як складової державної

економічної політики, що дозволило концептуально розкрити і підсилити поняття екологічного розвитку як фундаментального, цілеспрямованого, стратегічно керованого в межах стратегій національного, регіонального і місцевого розвитку процесу, інтегрованого у державну екологічну політику у національній економіці на різних рівнях. Систематизація передумов формування і реалізації державної екологічної політики дозволила встановити, що вони є цілісною системою взаємопов'язаних інституційних, соціальних, еколого-економічних та інших факторів, змінних у часі, що формують базис для прийняття рішень в еколого-екологічній сфері. Визначені особливості екологічної політики як об'єкта системного впливу стейкхолдерів дозволили розширити уявлення про цю політику як систему взаємодій і багатостороннього впливу, а ідентифікована суб'єктно-рольова структура такого впливу показала, що вона формується різними зацікавленими сторонами. Це вимагає узгоджених зусиль стейкхолдерів, розподілу відповідальності за наслідки дій тощо.

У третьому розділі «Системний аналіз механізмів реалізації екологічної політики в національній економіці» проаналізовано інституційне забезпечення реалізації екологічної політики в системі національної економіки, яке виявило: фрагментарність інституційної структури; слабку інституційну територіальну спроможність; недостатню інституційну адаптацію до нових викликів; неналежні інформаційно-комунікаційний супровід управлінських процесів. У контексті цього, визначено необхідність: системного оновлення інституційного середовища для перетворення його у динамічну систему, здатну адаптуватися до нових викликів; розширення функціонального поля акторів підсистем громадського регулювання й регулювання з боку суб'єктів господарювання; інституційної цифрової трансформації. Проведений системний аналіз механізмів державного управління і регулювання природоохоронної діяльності в процесі реалізації екологічної політики дозволив констатувати їх цілісність, охоплення ними адміністративно-правового, інформаційно-комунікаційного та мотиваційно-економічного вимірів. Ідентифіковані вузькі місця в системі управління природоохоронною діяльністю (неефективність правового

супроводу, слабка взаємодія органів місцевого самоврядування з жителями територіальних громад, недосконалість мотиваційної складової економічного механізму) вказують на необхідні вектори акумулювання зусиль. В процесі ідентифікації екологічних проблем регіонального розвитку у контексті реалізації екологічної політики виявлено низку тенденцій, які свідчать про низьку результативність реалізації екологічної політики на територіальному рівні (недостатній рівень охоплення населення роздільним збиранням відходів та низький рівень паспортизації сміттєзвалищ тощо). Комплексне застосування інтегрованих економіко-екологічних індикаторів для оцінки ефективності реалізації екологічної політики на регіональному рівні, посилення ролі незалежного моніторингу якості довкілля як основи для прийняття подальших управлінських рішень, використання ресайклінгу відходів війни як інструменту циркулярної економіки у повоєнний період сформулюють основу для реалізації більш адаптивної, регіонально зорієнтованої моделі екологічної політики в умовах відбудови економіки держави та її інтеграції до європейського екологічного простору.

У четвертому розділі «Інструментальна складова сучасної державної екологічної політики в національній економіці» визначено роль технологій мотивації та стимулювання еколого-економічного розвитку і обґрунтовано необхідність зміни звичної практики взаємодії в системі «природа-суспільство» шляхом: екологічної модернізації виробничих процесів і побуту; активізації екологічних ініціатив на рівні територіальних громад та бізнес-структур через поєднання інструментів зовнішнього впливу (стимулювання) і внутрішнього переконання (мотивації) з опорою на систему цінностей екологічної поведінки. Дослідження екологізації управління як наряду інклюзивного розвитку національної економіки супроводжується обґрунтуванням взаємозв'язку екологізації управління з концепцією інклюзивного розвитку, системним розкриттям інституційних, управлінських й соціальних вимірів екологізації як критичної технології модернізації територіального розвитку з орієнтацією на Цілі сталого розвитку та Європейський зелений курс. Для того, щоб процес

імплементції європейських підходів до екологічної та інклюзивної модернізації територіальних громад набув практичного значення, у роботі систематизовано цілі такої модернізації й індикатори їх досягнення, а також ціннісні аспекти такої імплементції для стейкхолдерів. Проведений критичний аналіз інструментів екологічного регулювання дозволив визначити слабкі місця екологічної політики і пріоритети у використанні нею інструментів (наприклад, цифровізація через створення публічних онлайн-платформ, фіксування «відходів війни» має стати рушієм екологізації економіки й публічного управління в напрямі посилення їх інформаційної прозорості й залучення громадськості). Структуроване представлення елементів і засобів підсистеми державного екологічного регулювання за сферами політик відображає міжгалузеву сутність екологічного регулювання й має практичну цінність у вигляді: підвищення керованості та системності екологічної політики в національній економіці; можливості обґрунтовано планувати пріоритети і ресурсне забезпечення еколого-економічної політики; відслідковування ефективності і аналізування впливу конкретного інструменту екологічного регулювання на стан довкілля, що є основою для адаптивного управління. Для розширення системи інструментів системи екологічного регулювання у роботі запропонована структурно-логічна методологічна модель формування та реалізації проєкту створення аграрного еко-індустріального парку на регіональному рівні, побудова якої базується на послідовному проходженні ключових етапів. Це має теоретичне і прикладне значення у вигляді інноватизації механізмів екологічної трансформації національної економіки, територіального розвитку на засадах сталості, залучення зелених інвестицій, розвитку екологічного бізнесу тощо. Результатом проведеного аналізу системи екологічного регулювання стало комплексне її представлення у вигляді підсистем державного, громадського, інституційного регулювання та регулювання з боку суб'єктів господарювання, та у вигляді динамічної відкритої системи з багатofакторним впливом і здатністю адаптовуватись до європейських директив.

У п'ятому розділі «Концепція вдосконалення екологічної політики національної економіки в контексті сталого розвитку» побудовано концепт модернізованої екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку як інституціонально-функціональну систему з семи блоків, що поєднує концепції системного, ціннісного, результативного і адаптивного управління. Напрацьована методика розрахунку інтегрального індексу реалізації екологічної політики характеризується розробленням чотирьох індексів (соціального, економічного, екологічного, інституційного), що базуються на показниках сталого розвитку, та формуванням системної множини інструментів кількісного вимірювання досягнень цієї політики, адаптованих до державного, регіонального та місцевого рівнів. Прикладне значення авторської методики розкривається у «мистецтві корегування можливостей» щодо: реалізації екологічної політики в умовах невизначеності, зовнішніх загроз, інтеграційних змін з її інноваційними доповненнями (морально-етичні драйвери тощо); територіальної прив'язки цієї політики через регіональні індикатори (запропоновано таблицю регіональних показників для оцінки реалізації політики на місцях, з акцентом на циркулярну економіку, інституційні інновації, громадську участь). З метою вдосконалення інформаційного забезпечення управління екологічним розвитком і ліквідації у ньому функціональних розривів запропоновано інноваційну модель публічної онлайн-платформи колективної роботи й комунікації між стейкхолдерами екологічного управління, структуровану за функціональними модулями, і адаптовану до умов війни в Україні. Ця інноваційна модель може бути реалізована як елемент цифрової інфраструктури екологічного управління на мікро-, мезо- і макро рівнях національної економіки. Застосування системно інтегрованих мотиваційного й інституційного підходів для формування практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи управління екологічним розвитком національної економіки на засадах стратегічного підходу дозволило: вбудувати ціннісний підхід у екологічну політику; побудувати етапну модель стратегування як системного алгоритму для

управління екологізацією на рівні підприємств і територіальних громад; запропонувати структурно-логічну схему мотиваційної концепції суб'єкта господарювання щодо екологізації його діяльності.

Отримані автором результати апробовані й доведені до рівня конкретних методичних і практичних рекомендацій, які використані для модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку в роботі Департаменту запобігання промислового забрудненню та кліматичної політики Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Управління екології та природних ресурсів Тернопільської ОВА, Управління екології та природних ресурсів Чернівецької ОВА, Головного управління ДСНС України у Тернопільській області, Управління стратегічного розвитку міста Тернопільської міської ради, Скалатської міської ради, Збаразької міської ради, Тернопільського міського відокремленого підрозділу Національного екологічного центру України.

Ключові слова: сталий розвиток, національна економіка, публічне управління, екологічні проблеми, модернізація екологічної політики, екологічне управління, екологічне регулювання, механізми екологічного управління, інструменти екологічного регулювання, циркулярна економіка, екологічне підприємництво, цифровізація економіки, екологічні послуги, Європейський зелений курс.

ABSTRACT

Kryvokulska N.M. Modernization of ecological policy in the context of ensuring sustainable development. – Qualification scholarly work (manuscript).

Dissertation for the degree of Doctor of Sciences in specialty 08.00.03 “Economics and Management of the National Economy.” – West Ukrainian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2025.

The dissertation develops scholarly and methodological foundations and formulates practice-oriented recommendations for improving environmental policy in the context of sustainable development of the national economy and society.

Chapter One, “The Theoretical and Methodological Basis for Studying the Modernization of Environmental Policy in the National Economy in the Context of Sustainable Development,” demonstrates that sustainable development is both an objective precondition for implementing environmental policy and an object of managerial influence within the national economy. This makes it possible to reconceptualize sustainable development as a dual object—both a strategic goal of environmental policy in the national economy and an objective reason for its implementation on institutionally renewed scales. It is established that the greening of development and the modernization of environmental policy are challenges of the present time, requiring shifts in management and regulation priorities—value-based, institutional, managerial, functional, and ethical. Revealing the methodological foundations and the logic of studying the modernization of environmental policy in the context of sustainable development of the economy and society makes it possible to state the necessity of such modernization, adequate to contemporary challenges, in order to guarantee security, institutional, and resource sustainability.

Chapter Two, “Methodological and Institutional Specifics of Implementing Environmental Policy in the National Economy in the Context of Sustainable Development,” investigates the essence of managing environmental development as a component of state economic policy. This enables a conceptual elaboration and strengthening of the notion of environmental development as a fundamental, purposive, and strategically governed process—embedded in national, regional, and local development strategies—and integrated into state environmental policy in the national economy at different levels. Systematization of the preconditions for the formation and implementation of state environmental policy shows that they constitute a coherent system of interrelated institutional, social, and eco-economic (and other) factors that evolve over time and form the basis for decision-making in the environmental-economic sphere. The identified features of environmental policy as an object of systemic stakeholder influence broaden understanding of this policy as a system of interactions and multilateral impacts; the identified actor–role structure of such influence shows that it is formed by diverse interested parties. This necessitates

coordinated stakeholder efforts and a distribution of responsibility for outcomes, among other things.

Chapter Three, “System Analysis of the Mechanisms for Implementing Environmental Policy in the National Economy,” analyzes the institutional provision of environmental policy implementation within the national economy. The analysis reveals: fragmentation of the institutional architecture; weak territorial institutional capacity; insufficient institutional adaptation to new challenges; and inadequate information and communication support of management processes. In this context, the dissertation identifies the need for: systemic renewal of the institutional environment to transform it into a dynamic system capable of adapting to new challenges; an expanded functional scope for actors within the subsystems of public regulation and regulation by business entities; and institutional digital transformation. A system analysis of mechanisms of state governance and regulation of environmental protection activities in the course of environmental policy implementation confirms their integrity and coverage of administrative-legal, information-communication, and motivational-economic dimensions. The identified bottlenecks in the system of managing environmental protection activities (inefficiency of legal support; weak interaction between local self-government bodies and residents of territorial communities; and inadequacies in the motivational component of the economic mechanism) indicate priority vectors for concentrating efforts. In identifying environmental problems of regional development in the context of environmental policy implementation, a number of trends are revealed that testify to low effectiveness of policy implementation at the territorial level (insufficient coverage of the population by separate waste collection and a low level of landfill inventory/registration, etc.). Comprehensive application of integrated economy-environment indicators to assess the effectiveness of environmental policy at the regional level, strengthening the role of independent environmental quality monitoring as a basis for further managerial decisions, and using the recycling of war-related debris as a circular-economy instrument in the post-war period will form the

basis for a more adaptive, region-oriented model of environmental policy during national recovery and integration into the European environmental space.

Chapter Four, “The Instrumental Component of Contemporary State Environmental Policy in the National Economy,” determines the role of motivational and incentive technologies for eco-economic development and substantiates the need to change the usual patterns of interaction within the “nature–society” system by: ecologically modernizing production processes and daily life; and activating environmental initiatives at the level of territorial communities and business structures through combining instruments of external influence (incentives) and internal conviction (motivation) grounded in a system of environmental behavior values. The study of management greening as a vector of inclusive development of the national economy is accompanied by substantiation of the relationship between management greening and the concept of inclusive development; a systematic exposition of the institutional, managerial, and social dimensions of greening as a critical technology of territorial-development modernization oriented toward the Sustainable Development Goals and the European Green Deal. To make the implementation of European approaches to environmental and inclusive modernization of territorial communities practically meaningful, the dissertation systematizes the goals of such modernization and indicators of their achievement, as well as the value aspects of such implementation for stakeholders. A critical analysis of environmental regulation instruments makes it possible to identify weaknesses of environmental policy and priorities in its toolset (e.g., digitalization via public online platforms; documenting “war-related waste” should become a driver of greening the economy and public governance in the direction of greater information transparency and public engagement). The structured presentation of elements and means of the subsystem of state environmental regulation by policy domains reflects the cross-sectoral nature of environmental regulation and has practical value in the form of: enhanced governability and systemicity of environmental policy in the national economy; the ability to justify priorities and resource provision for eco-economic policy; and tracking effectiveness and analyzing the impact of specific environmental regulation

instruments on environmental quality as a basis for adaptive management. To expand the toolset of environmental regulation, the dissertation proposes a structural-logical methodological model for designing and implementing a regional project to create an agrarian eco-industrial park, based on sequential passage through key stages. This has theoretical and applied significance by innovating mechanisms of environmental transformation of the national economy; territorial development on the principles of sustainability; attraction of green investment; and development of environmental entrepreneurship. As a result of the analysis, the system of environmental regulation is presented comprehensively as subsystems of state, public, and institutional regulation and regulation by business entities, and as a dynamic open system with multifactor influence and the capacity to adapt to European directives.

Chapter Five, “A Concept for Improving Environmental Policy of the National Economy in the Context of Sustainable Development,” builds a concept of a modernized environmental policy in the context of sustainable development as an institutional-functional system of seven blocks that combines the concepts of systemic, value-based, performance-oriented, and adaptive management. The developed methodology for calculating an integral index of environmental policy implementation features four indices (social, economic, environmental, and institutional), grounded in sustainable-development indicators, and forms a systemic set of quantitative measurement instruments for policy achievements adapted to the state, regional, and local levels. The applied significance of the author’s methodology is revealed through the “art of adjusting capabilities” with respect to: implementing environmental policy under conditions of uncertainty, external threats, and integration shifts, including its innovative complements (moral-ethical drivers, etc.); and territorially anchoring this policy via regional indicators (a table of regional indicators is proposed to assess policy implementation on the ground, with emphasis on the circular economy, institutional innovations, and public participation). To improve the information support of environmental-development management and eliminate functional gaps therein, an innovative model of a public online platform for collaborative work and communication among environmental-governance

stakeholders is proposed, structured by functional modules and adapted to wartime conditions in Ukraine. This innovative model can be implemented as an element of the digital infrastructure of environmental governance at the micro-, meso-, and macro-levels of the national economy. Applying system-integrated motivational and institutional approaches to develop practical recommendations for improving the system of environmental-development management of the national economy on the principles of a strategic approach made it possible to: embed a value-based approach into environmental policy; construct a staged model of strategizing as a systemic algorithm for managing greening at the enterprise and territorial-community levels; and propose a structural-logical scheme of a business entity's motivational concept for greening its activities.

The results obtained by the author have been tested and brought to the level of specific methodological and practical recommendations, which have been used to modernize environmental policy in the context of sustainable development in the work of the Department for Prevention of Industrial Pollution and Climate Policy of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine; the Department of Ecology and Natural Resources of the Ternopil Regional Military Administration; the Department of Ecology and Natural Resources of the Chernivtsi Regional Military Administration; the Main Department of the State Emergency Service of Ukraine in Ternopil Oblast; the Department of Strategic Development of the City of the Ternopil City Council; the Skalat City Council; the Zbarazh City Council; and the Ternopil City Branch of the National Ecological Center of Ukraine.

Keywords: sustainable development; national economy; public governance; environmental problems; modernization of environmental policy; environmental management; environmental regulation; mechanisms of environmental management; instruments of environmental regulation; circular economy; environmental entrepreneurship; economic digitalization; environmental services; European Green Deal.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

1. Кривокульська Н. М. Інституціоналізація системи управління поводженням з твердими побутовими відходами. *Розвиток публічного управління та менеджменту в умовах трансформаційних викликів* : монографія ; за ред. Шкільняка М. М., Васиної А. Ю. Західноукр. нац. ун-т. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. С. 493-521. (21,7 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтування необхідності й розкриття змісту інституціоналізації системи управління поводженням з твердими побутовими відходами – 0,4 друк. арк.).
2. Кривокульська Н. М. Еколого орієнтоване управління економікою як механізм забезпечення сталого розвитку. *Архітектоніка управління збалансованим розвитком національної економіки* : кол. монографія за ред. Желюк Т. Л. Тернопіль: Крок, 2017. С. 268-279. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38544/1/ARH_mon.pdf (14 друк. арк., особистий внесок здобувача: розвиток теоретичних положень щодо еколого орієнтованого управління економікою як механізму забезпечення сталого розвитку – 0,6 друк. арк.).
3. Shkilniak M., Monastyrskyi G., **Kryvokulska N.**, Kotys N., Chykalo I. Corporate Governance as an Area of Innovation: Challenges and Prospects in Environmental Policy. *Journal of Environmental Law & Policy*. 2024. Vol. 04 (03). Pp. 157-188. URL: <https://doi.org/10.33002/jelp040306> (1,33 друк. арк., особистий внесок здобувача: розкриття особливостей інновацій у сфері екологічного менеджменту в системі корпоративного управління, їхньої ролі та значення; аргументування важливості розробки і впровадження «зелених» ініціатив та стратегій, спрямованих на зменшення впливу діяльності бізнесу на довкілля – 0,3 друк. арк.).
4. Hrei V., Otych D., **Krivokulska N.**, Bohach Y., Homlia, L. The Role of Communication in Developing Environmental Awareness and Concern for Environmental Issues. *Grassroots Journal of Natural Resources*. 2024. Vol. 7 (3). P. 270-289. URL: <https://doi.org/10.33002/nr2581.6853.0703ukr14> (1 друк. арк., особистий внесок здобувача: з позиції системного підходу розкриття змісту

екологічної поінформованості та її впливу на процес формування екологічної свідомості – 0,2 друк. арк.).

5. Zhukovska A., Dluhopolskyi O., Zheliuk T., Shushpanov D., Brechko O., **Kryvokulska N.**, Horiachko K. Silver Economy: Snalysis of world trends and forecast for Ukraine. *Journal of Management Information and Decision Sciences*. 2021. Vol. 24 (S2). P 1-12. URL: <https://www.abacademies.org/articles/silver-economy-analysis-of-world-trends-and-forecast-for-Ukraine-11520.html>

(індексувався в науково-метричній базі «Scopus» до грудня 2021 р.) (0,7 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтування місця і ролі екологічних послуг для людей похилого віку, які сформують особливий споживчий ринок через специфіку своїх потреб – 0,1 друк. арк.).

6. Arefiev S., Zhyhlei I., Pereguda Y., **Kryvokulska N.**, Lushchuk M. El uso de tecnologías digitales para garantizar la seguridad ambiental en el contexto del desarrollo de una Economía Verde. *Revista De La Universidad Del Zulia*. 2024. Vol. 15 (42). P. 353-369. URL: <https://doi.org/10.46925//rdluz.42.20> (0,75 друк. арк., особистий внесок здобувача: визначено переваги використання цифрових технологій для забезпечення екологічної безпеки в контексті розвитку «зеленої» економіки – 0,15 друк. арк.).

7. Кривокульська Н., Смоляров А. Вдосконалення функціональної діяльності органів місцевого самоврядування щодо розвитку бізнесу в умовах децентралізації публічної влади в Україні. *Development Service Industry Management*. 2024. № 4. С. 365-371. URL: [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-8\(56\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-8(56)) (0,58 друк. арк., особистий внесок здобувача: визначено місце і роль регулювання земельних відносин, охорони довкілля, здійснення контролю за діяльністю суб'єктів господарювання щодо управління побутовими відходами у функціональній та повноваженнєвій діяльності органів місцевого самоврядування щодо розвитку бізнесу в умовах децентралізації публічної влади в Україні – 0,3 друк. арк.).

8. Кривокульська Н., Гунько С., Брич В., Богач Ю. Регулювання сталого розвитку територіальних громад на засадах стратегічного і проектного підходів в контексті вимог Європейського Союзу. *Економ. дискурс*. 2024. № 3-

4. С. 84-95. URL: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2024-2-8> (0,75 друк. арк., особистий внесок здобувача: ідентифікація переваг застосування стратегічного підходу в процесі державного регулювання стійкого розвитку територіальних громад та аргументування потреби його застосування синхронно з іншими підходами – 0,2 друк. арк.).
9. Shkilniak M., Zhovnirchik Y., **Kryvokulska N.** Organizational component of public service improvement. *Public Administration and Regional Development*. 2024. Vol. 26. P. 1177-1195. URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/view/457/427> (0,79 друк. арк., особистий внесок здобувача: аналіз переліку питань, одним з яких є поводження з небезпечними відходами, щодо яких можуть прийматися одноосібні рішення сільським, селищним, міським головою в умовах воєнного стану – 0,26 друк. арк.).
10. Кривокульська Н. М., Богач Ю. А. Сталий розвиток як об'єктивна причина реалізації екологічної політики та об'єкт управлінського впливу. *Бізнес Інформ*. 2024. № 11. С. 78-89. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-11-78-89> (0,92 друк. арк., особистий внесок здобувача: розвиток теоретико-методологічних основ щодо регіоналізації екологічної політики й екологічного управління, ідентифікація напрямів вдосконалення екологічного управління за різними напрямками – 0,5 друк. арк.).
11. Шушпанов Д., **Кривокульська Н.** Екологічний менеджмент як інструмент екологізації економіки. *Економ. дискурс*. 2024. Випуск 1-2. С. 90-101. URL: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2024-1-10> (0,7 друк. арк., особистий внесок здобувача: розвиток теоретичних засад щодо функціонального навантаження екологічного менеджменту; визначення й обґрунтування ефектів, які будуть отримані в результаті впровадження системи екологічного менеджменту – 0,4 друк. арк.).
12. Кривокульська Н., Вонс І. Інвестиційна діяльність як напрям реалізації державної політики сталого розвитку. *Регіон. аспекти розвитку продуктив. сил України*. 2023. Вип. 28. С. 72-79. URL: <https://doi.org/10.35774/rarrpsu2023.28.072> (0,46 друк. арк., особистий внесок

здобувача: з позиції системного підходу обґрунтовано місце інвестиційної політики організації серед інших видів державної політики; розкрито зміст і рольове навантаження реальних інвестицій та їхніх форм – 0,5 друк. арк.).

13. Бречко О., **Кривокульська Н.** Вплив цифрової трансформації на досягнення екологічних цілей сталого розвитку України. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 4. С. 201-209. URL: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-10-28> (0,42 друк. арк., особистий внесок здобувача: теоретично й методологічно обґрунтовано значення процесу цифрової трансформації для отримання підприємствами не тільки економічного, а й соціального та екологічного ефектів і місце цього процесу у функціональній діяльності підприємств; ідентифіковано напрями підтримки екологоорієнтованого вектора цифрової трансформації – 0,21 друк. арк.).

14. Кривокульська Н., Богач Ю. Континуум експлікацій модернізації екологічних управління і менеджменту в умовах децентралізації влади. *Економ. аналіз*. 2023. Т. 33, № 1. С. 200-210. URL: <https://doi.org/10.35774/econa2023.01.200> (0,58 друк. арк., особистий внесок здобувача: ідентифікація головних сфер, в яких необхідно здійснити зближення екологічного законодавства України із законодавством, закріпленим у природоохоронних директивах і нормативно-правових актах; розкриття змістового наповнення форм, через які розкривається континуум модернізації екологічних управління та менеджменту в умовах децентралізації влади ЄС – 0,4 друк. арк.).

15. Hunko S., Borysiak O., **Kryvokulska N.** Convergence of critical technologies and environmental management in regions based on sustainable and inclusive development. *Monographic series «European Science»*. 2023. Vol. 1 (sge23-01). P. 90-96. URL: <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2023-23-01-003> (0,6 друк. арк., особистий внесок здобувача: розкриття змісту регіональної екологізації як фактора розвитку критичних технологій; аналіз динаміки викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря Тернопільської області – 0,2 друк. арк.).

16. Кривокульська Н. Інформаційно-комунікативний супровід процесу екологічного управління в публічній сфері: вектори вдосконалення. *Вісн.*

економіки. 2022. № 3. С. 22-37. URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.022> (0,7 друк. арк.).

17. Кривокульська Н. М., Онофрійчук Д. М. Інноваційні підходи у функціональній діяльності публічних інститутів щодо забезпечення екологічного розвитку територій. *Інновац. економіка*. 2022. № 1 (90). С. 80-87. URL: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.1.11> (0,6 друк. арк., особистий внесок здобувача: визначено напрями проведення змін у процесах нарахування і сплати екологічного податку – 0,2 друк. арк.).

18. Кривокульська Н., Богач Ю., Крисько Ж. Стратегічне і екологічне управління як сучасні тренди управління комерційною діяльністю. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-45> (0,6 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано роль стратегізації в екологізації роботи підприємства й управлінні екологічними аспектами життєвого циклу його продукції; визначено напрями вдосконалення екологічної паспортизації підприємств – 0,3 друк. арк.).

19. Кривокульська Н., Богач Ю. Аналіз форм участі громадськості у місцевому самоврядуванні. *Економ. аналіз*. 2020. Т. 30. № 4. С. 60-66. URL: <https://doi.org/10.35774/econa2020.04.060> (0,38 друк. арк., особистий внесок здобувача: здійснено аналіз Плану соціально-економічного розвитку Підволочиської селищної ради на 2020-2022 роки та визначено роль у ньому громадської екологічної активності – 0,2 друк. арк.).

20. Кривокульська Н. М., Богач Ю. А. Екологічний франчайзинг і екологічний аутсорсинг як інноваційні інструменти ведення бізнесу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 17. С. 355-361. URL: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/75.pdf> (0,46 друк. арк., особистий внесок здобувача: розкрито зміст екологічного аутсорсингу і переваг, які організації можуть від цього отримати – 0,3 друк. арк.).

21. Кривокульська Н. Удосконалення інституційних основ управління регіональним розвитком туризму та рекреації через здійснення управлінням ДСНС України в Тернопільській області функціональної діяльності щодо

забезпечення безпеки екосистеми. *Галицьк. економ. вісник*. 2015. № 2. С. 40-49 (0,5 друк. арк.).

22. Кривокульська Н. М. Удосконалення адміністрування діяльності органу державної влади в питаннях контролю за пожежною безпекою організацій. *Наука молода*. 2014. Вип. 21. С. 43-48. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/5317> (0,5 друк. арк.).

23. Кривокульська Н. М. Моніторинг екологічних ризиків і загроз, пов'язаних зі структурною трансформацією економіки регіону (Тернопільської області). *Формування ринков. відносин в Україні*. 2014. № 4. С. 167-172. (0,6 друк. арк.).

24. Кривокульська Н. Функціональна діяльність органів місцевого самоврядування щодо захисту довкілля. *Наука молода*. 2013. № 20. С. 138-142. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/27171> (0,5 друк. арк.).

25. Кривокульська Н. М. Еколого-економічна політика у системі управління і регулювання охорони навколишнього природного середовища. *Формування ринков. відносин в Україні*. 2013. № 4. С. 63-67 (0,5 друк. арк.).

26. Кривокульська Н. Адаптація регіональної екологічної політики до особливостей територіальних спільнот базового рівня. *Галицьк. економ. вісник*. 2012. № 6 (39). С. 23-29. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/?art=365> (0,5 друк. арк.).

27. Кривокульська Н. М. Погляд на екологічний чинник через призму взаємодії суспільства і навколишнього природного середовища. *Наук. вісник Ужгород. університету. Серія: Економіка*. 2010. Вип. 30. С. 15-22 (0,5 друк. арк.).

28. Кривокульська Н. М. Удосконалення адміністративних інструментів регулювання природоохоронної діяльності. *Галицьк. економ. вісник*. 2008. № 5 (20). С. 43-52 (0,6 друк. арк.).

29. Кривокульська Н. М. Удосконалення програмно-цілевих підходів у регулюванні природоохоронної діяльності на регіональному рівні. *Галицький економічний вісник*. 2008. № 4 (19). С. 87-96 (0,7 друк. арк.).

30. Кривокульська Н. М. Аналіз методологічного інструментарію дослідження механізмів управління природоохоронною діяльністю. *Галицьк. економ. вісник*. 2008. № 2 (17). С. 73-80 (0,6 друк. арк.).

31. Кривокульська Н. Формування і розвиток підсистеми громадського регулювання природоохоронної діяльності. *Наука молода*. 2008. Вип. 9: Економ. науки. С. 35-38. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1220094 (0,4 друк. арк.).

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

32. Кривокульська Н. М. Екологічний менеджмент : навч. посіб. Тернопіль : Економ. думка, 2012. 212 с. (8 друк. арк.).

33. Кривокульська Н., Шкіпор В. Екологізація організаційної діяльності підприємства: збірник тез доповідей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «*Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів*» (Тернопіль, 4 травня 2023 року). Тернопіль, 2023. С. 97-99. URL: <https://conference.wunu.edu.ua/index.php/apmpuvusv/article/view/33/28> (0,14 друк. арк., особистий внесок здобувача: визначено роль екологізації організаційної діяльності в екологізації управління організацією, загалом – 0,1 друк. арк.).

34. Zhukovska A., Zheliuk T., Shushpanov D., Brych V., Brechko O., **Kryvokulska N.** Management of the Development of Artificial Intelligence in Healthcare. *13th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT) (21-23 September, 2023)*. Wrocław, Poland, 2023. P. 241-247 (індексується в наукометричній базі «Scopus»). (0,94 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано значущість зменшення екологічного сліду медичних установ за допомогою штучного інтелекту в контексті оптимізування енергоспоживання лікарень і управління відходами, що знижує вплив на довкілля – 0,2 друк. арк.).

35. Кривокульська Н. Інституціональний аналіз системи менеджменту поводження з твердими побутовими відходами регіону як сучасна тенденція розвитку. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки* : матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з між нар. участю, Ч.

1. (Тернопіль, 15 травня 2020 р.). Тернопіль : THEU, 2020. Ч. 1. С. 97-100. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38643/1/97.pdf> (0,14 друк. арк.).
36. Dluhopolskyi O., Zhukovska A., Dluhopolska T., Farion A., Karp I., **Kryvokulska N.** The implementation of the eHealth system as an economic benefit (case of EU countries for Ukraine). *9th International Conference on Advanced computer information technologies ACIT'2019*. Conference Proceedings. Ceske Budeiovice, Chech Republic, June 5-6, 2019. P. 346-349. DOI: <https://doi.org/10.1109/ACITT.2019.8779933> (індексується в наукометричній базі «Scopus»). (0,48 друк. арк., особистий внесок здобувача: аналіз використання цифрових технологій для забезпечення екологічної безпеки в контексті розвитку «зеленої» економіки – 0,08 друк. арк.).
37. Кривокульська Н., Бігняк О. Об'єктивна необхідність реалізації функціональної діяльності організації в питаннях захисту довкілля. *Актуальні проблеми менеджменту в умовах інноваційного розвитку економіки*: збірний тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Тернопіль, квітень 2018 р.). Тернопіль : THEU, 2018. С. 117-121. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/29835/1/117.PDF> (0,2 друк. арк., особистий внесок здобувача: систематизовано причини, які визначають об'єктивну необхідність реалізації функціональної діяльності організації в питаннях захисту довкілля – 0,15 друк. арк.).
38. Кривокульська Н. Удосконалення управління розвитком екологічної сфери на мікро рівні. *Сектори економіки в процесі реалізації державної регіональної політики*: Дванадцяті регіональні та муніципальні читання : збірний матеріалів доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль-Збараж, 26-27 жовтня 2017 р.). Тернопіль : СМП «Тайп», 2017. Ч. I. С. 244-247 (0,2 друк. арк.).
39. Кривокульська Н. Інструменти розвитку кооперативних зв'язків підприємств на рівні екологічної провінції. *Міжрегіональне співробітництво в національному та міжнародному вимірах*: Десяті ювілейні регіональні та муніципальні читання : збірник матеріалів доповідей міжнародної науково-

практичної конференції (Тернопіль, 18-19 жовтня 2016 р.). Тернопіль : Крок, 2016. С. 179-182 (0,2 друк. арк.).

40. Кривокульська Н. Екологічні ризики і загрози регіональній структурній політиці. *Секторальні асиметрії розвитку національної економіки: механізми подолання в умовах нових викликів та факторних обмежень*: збірник матеріалів доповідей Всеукраїнської наукової internet-конференції з міжнародною участю (Тернопіль, 29 травня 2015 р.). С. 47-50. (0,2 друк. арк.).

41. Кривокульська Н. Удосконалення інституційних основ реалізації екологічної політики як вектор досягнення комплексності реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні. *Розвиток регіонів та громад в умовах адміністративно-територіальної реформи: перспективи та загрози*: Дев'яті регіональні та муніципальні читання : збірник матеріалів доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль-Вишнівець, 20-21 жовт. 2015 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2015. С. 196-199. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/9444/1/%d0%9a%d0%a0%d0%98%d0%92%d0%9e%d0%9a%d0%a3%d0%9b%d0%ac%d0%a1%d0%ac%d0%9a%d0%90.pdf> (0,2 друк. арк.).

42. Кривокульська Н. Взаємодія влади і бізнесу у охороні довкілля. *Влада і бізнес: актуальні проблеми партнерства*: збірник матеріалів доповідей науково-практичної конференції з міжнародною участю (Форос, 17-18 жовтня 2013 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2013. С. 182-185 (0,18 друк. арк.).

43. Кривокульська Н. Економічні та екологічні чинники модернізації суспільного сектору економіки. *Наукові дослідження молоді*: збірник тез III науково-практичної конференції (Рівне-Дубно, 2011). Ассоль, 2011. С. 17-20 (0,2 друк. арк.).

44. Кривокульська Н. Теоретичні засади імплементації екологічного чинника у структурну політику регіону. *Інституціоналізація структурної політики на регіональному і муніципальному рівнях*: Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю (Тернопіль, 27-28 жовтня 2011 р.). Тернопіль, 2011. С. 74-76 (0,18 друк. арк.).

45. Кривокульська Н. Розвиток екологічного підприємництва як важливий фактор забезпечення належної якості довкілля. *Проблеми розвитку соціально-економічних систем: підприємництво, глобалізація, економічне зростання*: збірник тез I Регіональної міжвузівської науко-во-практичної конференції (Дубно, 16 грудня 2010 р.). Дубно, 2010. С. 57-58 (0,14 друк. арк.).
46. Кривокульська Н. Екологічні чинники модернізації суспільного сектору економіки. *Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 22-23 жовтня 2009 р.). Тернопіль, 2009. С. 81-84 (0,2 друк. арк.).
47. Кривокульська Н., Зеленюк М. Використання маркетингових підходів в галузі охорони навколишнього природного середовища. *Інтеграція України у світовий економічний простір*: збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених. (Тернопіль, 2008). Тернопіль, 2008. С. 417-419 (0,18 друк. арк., особистий внесок здобувача: систематизовано причини, які зумовлюють значимість використання маркетингових підходів у галузі охорони навколишнього природного середовища – 0,1 друк. арк.).
48. Кривокульська Н., Зеленюк М. Необхідність проведення інституціональних змін в сфері управління охороною навколишнього природного середовища. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації*: збірник тез V Ювілейної Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. (Тернопіль, 21-23 лютого 2008 р.). Тернопіль, 2008. С. 226-227 (0,14 друк. арк., особистий внесок здобувача: аргументовано потребу в реалізації інституціональних змін у сфері захисту довкілля – 0,1 друк. арк.).

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВРУ – Верховна рада України

ГДВ – гранично допустимі викиди

ГДК – гранично допустимі концентрації

ГДС – гранично допустимі скиди

ДСНС України – Державна служба України з надзвичайних ситуацій

України

ДПП – державно-приватне партнерство

ЄС – Європейський Союз

КМУ – Кабінет Міністрів України

ОВА – обласна військова адміністрація

ОГС – організації громадянського суспільства

ОМС – органи місцевого самоврядування

РВВ – розширена відповідальність виробника

ТГ – територіальні громади

ТПВ – тверді побутові відходи

ЦСР – цілі сталого розвитку

ESG-принципи – ESG (Environmental (економічні), Social (соціальні), Governance (управлінські, корпоративні)) – це система принципів, критеріїв і стандартів, які використовуються для оцінки діяльності компаній, організацій або держав

Green Deal – Європейський зелений курс

Зміст

ВСТУП.....	26
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	43
1.1. Сталий розвиток як об’єктивна причина реалізації екологічної політики і об’єкт управлінського впливу в національній економіці.....	43
1.2. Екологізація розвитку і модернізація екологічної політики як виклики сучасності.....	60
1.3. Методологія дослідження модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку економіки.....	80
Висновки до розділу 1	102
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНА ТА ІНСТИТУЦІЙНА СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	104
2.1. Управління екологічним розвитком як складова державної економічної політики	104
2.2. Передумови формування і реалізації державної екологічної політики.....	120
2.3. Екологічна політика як об’єкт багаторівневого впливу стейкхолдерів у національній економіці.....	151
Висновки до розділу 2	170
РОЗДІЛ 3 СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ	172
3.1. Аналіз інституційних засад реалізації екологічної політики в системі національної економіки	172

3.2. Оцінка чинних механізмів державного управління і регулювання природоохоронної діяльності в процесі реалізації екологічної політики.....	191
3.3. Ідентифікація екологічних проблем регіонального розвитку у контексті реалізації екологічної політики.....	212
Висновки до розділу 3	231
РОЗДІЛ 4 ІНСТРУМЕНТАЛЬНА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ	234
4.1. Оцінка технологій мотивації та стимулювання еколого-економічного розвитку.....	234
4.2. Екологізація управління як напрям інклюзивного розвитку національної економіки	257
4.3. Аналіз системи еколого-економічного регулювання та її інструментарію	272
Висновки до розділу 4	294
РОЗДІЛ 5 КОНЦЕПЦІЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	296
5.1. Концепт сучасної екологічної політики як складової державної політики у національній економіці.....	296
5.2. Модернізація інформаційного забезпечення управління екологічним розвитком	326
5.3. Вдосконалення системи управління екологічним розвитком національної економіки на засадах стратегічного підходу	344
Висновки до розділу 5	366
ВИСНОВКИ	Помилка! Закладку не визначено.
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	374
ДОДАТКИ	41616

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У ХХІ ст. безпекові питання, в тому числі екологічного характеру, набувають критичного значення для держав, регіонів і територіальних утворень. Кліматичні зміни, деградація екосистем, вичерпання природних ресурсів й посилення антропогенного навантаження на довкілля формують нові виклики й тенденції, які потребують реакції в еколого-економічній і соціальній політиці та прийняття стратегічно обґрунтованих і системно реалізованих управлінських рішень.

Екологічна політика є складовою економічної політики. Взаємозв'язок цих політик у контексті сталого розвитку виявляється у концептуальному, практичному та інституційно-управлінському аспектах. На концептуальному рівні економічна політика спрямована на забезпечення економічного зростання, тоді як екологічна – на зменшення антропогенного навантаження на довкілля та раціональне використання природних ресурсів. У межах сталого розвитку інтеграція цих політик формує еколого-економічний синтез, за якого економічне зростання можливе за умови ощадного використання ресурсів і переходу до циркулярної моделі господарювання. Практичний аспект взаємозв'язку політик розкривається через комплексне використання адміністративно-правових і економічних інструментів регулювання, а інституційно-управлінський – через архітектуру управління, функції і повноваження суб'єктів.

Дослідження теоретичних і прикладних засад модернізації екологічної політики має дуже важливе значення для формування ефективної системи публічного управління, яка б вчасно реагувала на виклики для сталого розвитку і була адаптованою до сучасних європейських стандартів. Особливої значущості питання вдосконалення екологічної політики набуває як у сучасних умовах воєнних викликів, так і в умовах здійснення післявоєнної відбудови, відповідно до яких передбачається «зелений перезапуск» економіки.

Таким чином, тема дисертації є науково та практично цінною і значущою, актуальною в контексті трансформаційних процесів, здійснюваних в нашій

державі, і має вагомий потенціал для модернізації екологічної політики України в контексті забезпечення сталого розвитку.

Багатоаспектність досліджуваної проблеми відображена у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Вивченню теоретико-методологічних аспектів екологізації економічних відносин, модернізації екологічної політики і розгляду питань, пов'язаних з необхідністю забезпечення сталого розвитку та побудови «зеленої економіки», присвячені наукові праці Р. Августина, А. Азарової, В. Андропова, Т. Бурбели, Т. Васильціва, С. Воронцова, Т. Гречко, Г. Дейлі, А. Дуїта, Т. Желюк, Н. Гражевської, О. Ковальчук, Т. Ковтун, О. Кононенко, С. Лісовського, Л. Левковської, С. Майстро, Дж. Мідовкрофта, С. Надвиничного, Б. Патона, Л. Петрашко, М. Сокур, М. Шкільняка, В. Шмандій, І. Якименко. Інституційні аспекти модернізації екологічної політики розкривають у своїх публікаціях М. Андрієнко, Г. Балюк, О. Борисяк, В. Брич, О. Веклич, С. Гунько, О. Заржицький, П. Кулинич, Д. Лук'яненко, Н. Малишева, А. Мельник, Л. Мельник, Г. Монастирський, І. Синякевич, В. Шако. Питання економіко-управлінського характеру щодо модернізації екологічної політики проаналізовані у дослідженнях В. Антоненко, С. Берзіної, О. Васюти, З. Герасимчука, Б. Данилишина, С. Домбровської, В. Кравціва, Ю. Стадницького, В. Файфури, М. Хвесика, Д. Шушпанова, Р. Кемпа, П. Піерсона. Соціально-культурні аспекти екологізації розвитку показано у працях таких вчених, як: В. Андрушко, Л. Волошин, В. Гапоненко, О. Длугопольський, А. Жуковська, С. Козловський, Л. Морозова, Т. Перга, А. Гідденс. Технологічно-інноваційний вектор модернізації екологічної політики досліджують Ю. Богач, А. Войціховська, М. Дмитришин, І. Ілляшенко, Т. Кваша, В. Котлубай, Л. Мусіна, В. Павленко, П. Пуцентейло, В. Тобілко, Д. Мідовз та інші автори.

Однак у науковій літературі недостатньо уваги приділено питанням: методологічного оновлення підходів до модернізації екологічної політики, її інструментарію, системи управління й оцінювання результативності; суб'єктно-рольової структури стейкхолдерів; адаптивних механізмів

управління в умовах війни та післявоєнної відбудови. Невирішеність означених проблем інституційного, методологічного, організаційного, інформаційного й іншого характеру зумовила визначення мети і завдань дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційна робота є складовою частиною науково-дослідної роботи Західноукраїнського національного університету за такими темами: «Розробка регіонального плану управління відходами у Тернопільській області до 2030 року» (державний реєстраційний номер 0120U104735), в якій автором проаналізовано поточний стан управління відходами в Тернопільському регіоні й сформовано пропозиції щодо планування системи управління відходами в регіоні; «Розробка стратегічної екологічної оцінки проекту Програми охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області на 2021–2027 роки» (державний реєстраційний номер 0120U105191), в якій автором ідентифіковано та проаналізовано потенційний вплив заходів Програми на довкілля з урахуванням стану компонентів навколишнього природного середовища (атмосферного повітря, водних ресурсів, поводження з відходами); «Стратегічна екологічна оцінка Детального плану території для облаштування зовнішнього газопостачання газоспоживчого обладнання цукрового заводу (Чортківського підрозділу) ТзОВ «Радехівський цукор»» (державний реєстраційний номер 0121U110089), в якій автором виявлено потенційні ризики для здоров'я населення, котре перебуває в зоні впливу, пов'язані з будівництвом і експлуатацією об'єктів газопостачання; «Аналіз фінансової спроможності територіальної громади для побудови системи цивільного захисту населення» (державний реєстраційний номер 0121U114004), в якій автором сформовано практичні рекомендації для прийняття управлінських рішень щодо розбудови безпечного середовища життєдіяльності на територіальному рівні; «Розробка Програми підвищення ефективності управління активами Полянської територіальної громади» (номер державної реєстрації 0123U1003561), в якій автором окреслено напрями екологізації підходів до управління майном

громади; «Актуальні проблеми публічного управління та адміністрування» (державний реєстраційний номер 0118U003181), в якій автором здійснено поглиблений контекстуалізований аналіз регіональних екологічних ризиків (на прикладі Тернопільського регіону), обґрунтовано потребу інституціоналізації системи управління відходами і визначено її напрями; «Менеджмент та публічне управління в умовах трансформацій» (номер державної реєстрації 0123U103562), в якій автором запропоновано нову аналітичну рамку, яка уможливорює розгляд не фіксованих моделей модернізації, а їхніх перехідних, поступових форм, що з'являються та передбачають поступову заміну старої парадигми екологічного управління на нову.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування й розвиток теоретико-методологічних положень і розроблення науково-практичних рекомендацій щодо модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку.

Для досягнення мети дисертаційної роботи вирішувався комплекс завдань, серед яких:

- аналіз сталого розвитку як об'єктивної передумови реалізації екологічної політики та об'єкта управлінського впливу в національній економіці;
- дослідження екологізації розвитку та модернізації екологічної політики в контексті викликів сучасності;
- обґрунтування необхідності застосування методологічних підходів до дослідження модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку економіки;
- розгляд процесу управління екологічним розвитком як складової державної економічної політики;
- вивчення передумов формування та реалізації державної екологічної політики;
- оцінювання екологічної політики як об'єкта багаторівневого впливу стейкхолдерів у національній економіці;

- дослідження інституційних засад реалізації екологічної політики в системі національної економіки;
- системний аналіз діючих механізмів державного управління і регулювання природоохоронної діяльності у процесі реалізації екологічної політики;
- ідентифікація екологічних проблем регіонального розвитку в контексті реалізації екологічної політики;
- оцінювання використовуваних технологій мотивації й стимулювання еколого-економічного розвитку;
- аналіз процесу екологізації управління як напряму інклюзивного розвитку національної економіки;
- дослідження системи еколого-економічного регулювання та її інструментарію;
- побудова концепту сучасної державної регіональної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку;
- формування рекомендацій щодо модернізації інформаційного забезпечення управління екологічним розвитком;
- визначення векторів удосконалення системи управління екологічним розвитком національної економіки на основі стратегічного підходу.

Об’єктом дослідження є процес модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку національної економіки.

Предмет дослідження – концептуальні, методологічні, економічні й інструментальні засади модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку національної економіки.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети і реалізації завдань дисертаційної роботи використано широкий спектр загальнологічних і загальнонаукових методів дослідження, що забезпечили комплексне, системне та міждисциплінарне осмислення проблематики модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку.

Серед загальнологічних методів застосовано аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, узагальнення, абстрагування, моделювання й аналогію для

формулювання дефініцій та розкриття змісту понять, побудови структурно-логічних схем і виведення й розвитку концептуальних положень.

Водночас, у роботі застосовано такі загальнонаукові підходи: системний аналіз – для дослідження екологічної політики як цілісного явища, що охоплює нормативно-правову, інституційну, управлінську та мотиваційну підсистеми; контент-аналіз – для доведення й аргументування актуальності теми дисертаційної роботи; структурно-функціональний аналіз – для визначення ролі й функцій суб'єктів реалізації екологічної політики; інституційний аналіз, який уможливив дослідження екологічної політики як результату взаємодії формальних і неформальних інституцій; синергетичний підхід, який забезпечив розуміння екологічної політики як результату взаємодії багатьох факторів — екологічних, соціальних, економічних, управлінських, інформаційних та ін.; програмно-цільовий підхід – для обґрунтування значущості стратегічного планування у сфері екологічного управління й формування рекомендацій щодо його вдосконалення; порівняльний аналіз – для виявлення особливостей національної екологічної політики у порівнянні з міжнародними практиками; екосистемний підхід, який забезпечив налаштування фокуса на природоцентричну основу екологічної політики, орієнтовану на збереження стійкості екосистем; факторний аналіз – для вивчення факторів, які зумовлюють потребу у формуванні модернізованого варіанта екологічної політики; авторський контекстно-системний аналіз – для утворення концепту модернізованої екологічної політики, який інтегрує структурно-функціональні характеристики політики та контекстні чинники її реалізації; кореляційно-регресивний аналіз, який дав змогу визначити ступінь впливу різних факторів на результативність реалізації екологічної політики, що стало основою для формування практичних рекомендацій щодо її модернізації; методи статистичного прогнозування – для оцінювання динаміки показників, визначення їхніх прогнозних значень та формування системи індикаторів, а також для розрахунку інтегрального індексу сталості політики; інноваційний підхід, який використано як концептуальну основу для пошуку, розробки та

обґрунтування доцільності застосування нових механізмів екологічного управління, що відповідають викликам сталого розвитку.

Інформаційну основу дослідження становлять праці українських і зарубіжних вчених та практиків, що стосуються екологічної політики і сталого розвитку, вітчизняні й міжнародні регламенти, які врегульовують питання інституційних, економічних, соціальних та екологічних засад модернізації екологічної політики, інформаційно-аналітичні видання професійних організацій, інтернет-ресурси, матеріали публічних інститутів, що здійснюють регулятивний вплив з метою екологізації економіки і забезпечення екологічного розвитку та беруть участь у модернізації екологічної політики.

Наукова новизна отриманих у роботі результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних підходів і розробленні науково-практичних рекомендацій щодо використання сталого розвитку як інтегральної основи модернізації екологічної політики та вдосконалення її інституційних й інструментальних механізмів з урахуванням принципів системності, інноваційності та децентралізації. Так, у дисертації:

вперше:

– побудовано концепт модернізації екологічної політики, який вирізняється застосуванням: поглибленого наукового базису реалізації екологічної політики; сформованого алгоритму діагностики та нівелювання наслідків екологічних дисбалансів; запропонованих механізмів забезпечення сталого розвитку національної економіки з акцентуванням на державній підтримці формування інноваційних екологічно орієнтованих екоіндустріальних парків, що сприятиме розвитку циркулярної економіки, прискореній розробці і впровадженню «зелених» технологій, підвищенню конкурентоспроможності регіональних економік; авторської методики оцінювання стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті соціального, економічного, екологічного й інституційного вимірів сталого розвитку; сценарної прогностичної моделі оцінювання результативності екологічної політики. Запропонований концепт дасть змогу посилити

інституційну спроможність владних інститутів щодо використання прогностичного інструментарію і прийняття стратегічних рішень у реалізації екологічної політики сталого розвитку національної економіки;

– запропоновано структурно-логічну методологічну модель формування й реалізації проєкту створення та впровадження аграрного екоіндустріального парку на регіональному / місцевому рівні, яка: базується на інтеграції засад зеленої, циркулярної і цифрової економіки, кластерно-синергетичному підході до взаємодії стейкхолдерів й індикативно-аналітичному інструментарії оцінювання результативності реалізації пропонованого проєкту; охоплює п'ять послідовних етапів (оцінювання необхідності створення і впровадження парку й розробка його проєкту; техніко-економічне обґрунтування проєкту щодо його створення; прийняття рішення щодо формування проєкту створення парку; планування і організація робіт в межах впровадження проєкту; початкове оцінювання можливостей впровадження проєкту). Запропонована модель створює умови для підвищення конкурентоспроможності, інноваційності і резильєнтності регіональної економіки, забезпечує цілісність і системність управління процесами екологізації аграрного сектору, сприяє зменшенню відходів, розвитку партнерства між владою, бізнесом, наукою і громадою, підвищенню інвестиційної привабливості територій і створенню нових робочих місць;

удосконалено:

– системний підхід до аналізу причин, які зумовлюють значущість управління екологічним розвитком як складової державної економічної політики через розмежування цих причин за чотирма рівнями: глобальним, національним, регіональним та мікрорівнем. Він розглядає управління екологічним розвитком не як окремі заходи, а як цілісну систему взаємопов'язаних впливів, що дає змогу формувати стратегії інтегрованого управління екологічним розвитком з урахуванням усіх рівнів;

– методологічний підхід до мотивації економічних суб'єктів щодо впровадження технологій циркулярної економіки, який базується на

запропонованому алгоритмі внутрішнього інформаційного аудиту суб'єкта господарювання і структурно-логічній моделі мотиваційного забезпечення екологізації його діяльності. Такий підхід створює інформаційно-аналітичну основу для оцінювання конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості та екологічного іміджу підприємства й забезпечує практичну реалізацію механізму сталого розвитку на мікроекономічному, локальному та регіональному рівнях;

- інформаційно-комунікативний механізм управління екологічним розвитком за допомогою запропонованої публічної онлайн-платформи спільної роботи стейкхолдерів, яка містить модулі колективної роботи, змістового наповнення, обговорення, обміну даними, аналітичного супроводу, пошуку та адміністрування. Використання запропонованої цифрової платформи з її подальшою синхронізацією з державними реєстрами та базами даних ДСНС України посилить інструментарій екологічного управління, забезпечить середовище колективної роботи та своєчасне інформування стейкхолдерів;

- організаційно-науковий підхід до оцінювання готовності суспільства до застосування елементів циркулярної економіки за допомогою розробленої анкети та проведення анкетування, порівняння його результатів із середньоукраїнськими та європейськими показниками. Це дасть змогу визначати обізнаність населення в сфері циркулярної економіки та ідентифікувати розрив між економічно зумовленими й свідомими екологічними практиками і на цій основі формувати інформаційно-комунікаційні стратегії з підвищення екологічної культури жителів громад;

- процес екологічного управління через визначення теоретичного, економічного, політичного, управлінського, соціального й іміджевого векторів розвитку ціннісних орієнтацій персоналу органів державної влади та органів місцевого самоврядування. З допомогою цього модернізований варіант екологічної політики стане стратегічно і функціонально більш досконалим й адаптованим до сучасних викликів та орієнтованим на результат, що забезпечить підвищення ефективності управлінських рішень, розвиток нової

управлінської культури і зростання довіри суспільства до органів публічної влади;

– інформаційно-аналітичне забезпечення екологічної політики на основі запропонованої системи кількісних і якісних індикаторів та розрахованого інтегрального індексу сталості. Це дало змогу розробити сценарний прогноз результативності екологічної політики сталого розвитку до 2030 року, використання якого дасть змогу корегувати діяльність у рамках кожного із вимірів політики в необхідному напрямі на загальнодержавному, регіональному й місцевому рівнях з урахуванням повноважень суб'єктів;

– понятійний апарат дослідження шляхом представлення авторського трактування поняття «модернізація екологічної політики» як багатосуб'єктного процесу, спрямованого на забезпечення безпеки держави й інноваційних змін в її економічному, соціальному та екологічному розвитку, сферах виробництва і споживання, екологізацію функціонального навантаження усіх суб'єктів реалізації політики з використанням множини заходів реагування та запобігання й інституційного, функціонального, інформаційного, економічного, ринкового, безпекового механізмів. На відміну від існуючих, це трактування поглиблює науково обґрунтовану концептуальну основу для системних змін екологічної політики в умовах сталого розвитку національної економіки;

набули подальшого розвитку:

– трактування поняття «екологічна політика» як системи пріоритетів, програмних заходів і цілеспрямованої діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інституцій ринкової інфраструктури і суб'єктів господарювання, яка спрямована на забезпечення безпеки держави та її розвитку в економічній, соціальній і екологічній площинах та екологізацію функціонального навантаження усіх суб'єктів реалізації екологічної політики й опирається на системну множину механізмів й заходів, за основу яких взято принципи реагування та запобігання. На відміну від існуючих, пропоноване трактування підвищує динамічність процесу реалізації екологічної політики та

забезпечує його більшу дієвість у подоланні недоліків екологічних реформ в Україні;

– авторське тлумачення дефініції «технології мотивації та стимулювання еколого-економічного розвитку» як системи цілеспрямованих дій, методів, інструментів і прийнятих управлінських рішень, спрямованої на формування екологічно відповідальної поведінки суб'єктів природоперетворювальної діяльності та активізацію їх участі в еколого-економічному розвитку через адміністративно-правовий вплив, заохочення і переконання. На відміну від існуючих, авторське трактування інтегрує зовнішні інструменти стимулювання з внутрішніми механізмами мотивації, базованими на екологічних цінностях, і розглядає ці технології як модель, придатну для формування стратегій сталого розвитку територіальних громад;

– обґрунтування концептуального поєднання біоекономіки замкнутого циклу з моделлю циклічної економіки у контексті модернізації екологічної політики через визначення системи інституційних, програмних, інформаційних, інфраструктурних і стимулюючих заходів для впровадження циклічної біоекономіки в Україні з урахуванням досвіду країн ЄС, що сприяє посиленню механізмів її інтеграції в екологічну політику;

– науковий підхід до управління екологічним розвитком на наднаціональному, національному, регіональному та локальному рівнях шляхом обґрунтування цільових орієнтирів і ролі стейкхолдерів та ідентифікації викликів у їх діяльності. Це дає змогу формувати стратегії інтегрованого управління екологічним розвитком і розвивати партнерство у досягненні цілей сталого розвитку;

– розроблення аналітичного інструментарію аналізу екологічної політики України через зіставлення принципів її здійснення з принципами ЄС, що відображає динаміку зближення екологічного законодавства України з Європейським зеленим курсом і дає змогу сформулювати рекомендації щодо усунення розривів і забезпечити аргументовану основу для модернізації екологічної політики в національній економіці;

– здійснення класифікації механізмів екологічного управління шляхом доповнення її організаційно-правового, функціонального та організаційно-економічного складників інформаційно-комунікативним, який виконує координаційну, регулятивну, інтеграційну, мобілізаційну та інші функції, спрямовані на підвищення прозорості, участі стейкхолдерів і формування єдиного інформаційного простору екологічного управління;

– створення концепції екологічних цінностей через введення авторських категорій: «цінність екологічної поведінки особи», «цінність екологічної поведінки суб'єктів господарювання», «цінність екологічної поведінки управлінських працівників», що поглиблює розуміння мультивекторності екологічної поведінки у суспільстві та формує розширений прикладний інструментарій для прийняття ефективних управлінських і бізнес-рішень у сфері сталого розвитку національної економіки;

– організаційно-наукові підходи до інтерпретації статистичних показників сталого розвитку, які застосовуються в Україні на загальнодержавному рівні, через їх розгляд не лише як індикаторів кількісних змін, а й як ціннісних характеристик якості довкілля, що слугують регуляційними орієнтирами державної екологічної політики в національній економіці. Виявлені кореляційні залежності між показниками дали змогу довести причинно-наслідкові зв'язки у динаміці екологічних ризиків і створити кращу аналітичну основу для формування або коригування управлінських рішень;

– організаційно-методичні підходи до оцінювання стану довкілля регіону шляхом застосування блоку показників «Раціональне природокористування та якість довкілля» системи державного моніторингу (постанова КМУ № 856 від 21.10.2015 р.) у регіональному вимірі. На відміну від існуючих, пропонується підхід посилює комплексність аналізу та оцінювання й уможливорює більш обґрунтоване територіальне планування природоохоронних заходів;

– методологічний підхід до аналізу багаторівневої системи екологічного регулювання шляхом визначення функцій її підсистем, використовуваних інструментів та їхніх недоліків у розрізі стейкхолдерів. На відміну від існуючих,

авторський підхід дозволяє розглядати екологічне регулювання як цілісну багаторівневу структуру й виявляти вузькі місця у використанні інструментів та їхній вплив на різні групи стейкхолдерів;

– система цілей щодо імплементації європейських підходів до екологічної та інклюзивної модернізації територіальних громад через включення ціннісних аспектів стейкхолдерів. Це дає змогу розглядати модернізацію як багаторівневий процес партнерської взаємодії, що відображає стратегічні вектори місцевого розвитку та сприяє інтеграції громад у європейський простір сталого розвитку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони мають як загальнонаукове, так і прикладне значення, оскільки ці результати апробовані й реалізовані у вигляді конкретизованих методичних розробок та практичних рекомендацій. Зокрема, пропозиції щодо впровадження нових методів управління виробничими об'єктами, планування діяльності з модернізації підприємств, врахування яких дасть змогу зменшити антропогенний вплив на довкілля, забезпечити екологічний розвиток й інвестиційну привабливість території, її комфортність і безпечність для життєдіяльності населення, використані у роботі Департаменту запобігання промислового забрудненню та кліматичної політики Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України (довідка № 14/14-01.3/690-24 від 23.04.2024 р.); рекомендації щодо планування системи управління відходами, врахування яких сприятиме забезпеченню сталого управління ними в Тернопільській області у поєднанні з положеннями концепції сталого розвитку і чинних нормативно-правових документів у галузі поводження з відходами та дотримання ієрархії пріоритетів управління відходами, використані в роботі Управління екології та природних ресурсів Тернопільської обласної військової адміністрації (довідка № 04/636 від 10.04.2024 р.); рекомендації щодо формування конструкції екологічної політики як «мистецтва використання можливостей» у вигляді системи блоків і запропонована методика визначення інтегрального індикатора застосовні для вимірювання результатів реалізації екологічної політики на регіональному рівні й використані при формуванні

регіональної доповіді про стан навколишнього природного середовища у Чернівецькій області на 2023 рік (довідка № 04/13 від 25.01.2024 р.); з урахуванням пропозицій щодо узгодження роботи пропонованої публічної онлайн-платформи (модуль «обмін даними») синхронної, колективної роботи та комунікації в процесі екологічного управління між різними стейкхолдерами з реєстрами і базами даних Державної служби України з надзвичайних ситуацій, якою в березні 2022 р. розроблено «Алгоритм дій з відновлення життєдіяльності звільнених від російської окупації населених пунктів», стане можливим інформування стейкхолдерів щодо стану вирішення безпекових проблем регіону, в тому числі, екологічного характеру (довідка № 64001-994/64 від 22.02.2024 р.); запропонована структурно-логічна методологічна схема формування та реалізації проєкту впровадження аграрного екоіндустріального парку на регіональному / місцевому рівні використовується у роботі Тернопільської міської ради у процесі реалізації Стратегічного плану розвитку Тернопільської міської територіальної громади до 2029 року для покращення адміністративного супроводу процесу планування створення екологічних індустріальних парків (довідка № 27/2 від 12.03.2024 р.); пропозиції щодо покращення іміджу і репутації органів місцевого самоврядування в процесі здійснення екологічного управління, які інформаційно, функціонально й діяльнісно посилюють процес екологічного управління та сприяють більшій залученості громадськості до формування і реалізації місцевої природоохоронної політики, використовуються у роботі Скалатської міської ради (довідка 08-1548/08-05 від 11.09.2024 р.); рекомендації щодо розвитку циркулярної економіки у Збаразькій міській територіальній громаді та практичні рекомендації щодо вдосконалення інформаційного супроводу впровадження циркулярної економіки у громаді використані при підготовці Стратегії розвитку Збаразької територіальної громади Тернопільської області на 2025–2030 рр. (довідка 2540/03-04 від 08.09.2025 р.); пропозиції щодо цільових орієнтирів цифрової модернізації екологічного управління і перешкод для її здійснення використовуються в інформаційно-просвітницькій

роботі Тернопільського міського відокремленого підрозділу Національного екологічного центру України з метою поширення знань серед стейкхолдерів про значущість та різноспрямованість процесу цифрової трансформації й її позитивний вплив на екологізацію управління (довідка 24-34 від 18.03.2024 р.). Крім цього, результати досліджень будуть використані при реалізації грантового проєкту «Системні екологічні реформи на шляху до ЄС: взаємодія парламенту і громадянського суспільства», який реалізується Національним екологічним центром України з іншими неурядовими організаціями в рамках Програми USAID «РАДА: наступне покоління», яка є п'ятирічною ініціативою (2021–2026 рр.), що впроваджується ГО «Інтерньюз-Україна». Отримані результати дослідження впроваджено у навчальний процес Західноукраїнського національного університету (довідка № 126-24/2119 від 26.09.2025 р.).

Особистий внесок здобувача. Робота є самостійним науковим дослідженням, в якому сформульовано авторську концепцію модернізації екологічної політики з урахуванням вимог сталого розвитку. Автором особисто розроблено наукові положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї й положення, які належать дисертанту.

Внесок автора у публікаціях, підготовлених у співавторстві, визначено окремо у списку праць.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертації доповідалися, обговорювалися та отримали схвальні відгуки на 17 міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях з міжнародною участю і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема, на: 9th International Conference on Advanced computer information technologies ACIT'2019 (Ceske Budejovice, Czech Republic, 2019), 13th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT'2023) (Wrocław, Poland, 2023), IV Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми менеджменту та

публічного управління в умовах сучасних викликів» (м. Тернопіль, 2023 р.), Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки» (м. Тернопіль, 2020 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми менеджменту в умовах інноваційного розвитку економіки» (м. Тернопіль, 2018 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сектори економіки в процесі реалізації державної регіональної політики» (м. Тернопіль – м. Збараж, 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Міжрегіональне співробітництво в національному та міжнародному вимірах» (м. Тернопіль, 2016 р.), Всеукраїнській науковій internet-конференції з міжнародною участю «Секторальні асиметрії розвитку національної економіки: механізми подолання в умовах нових викликів та факторних обмежень» (м. Тернопіль, 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток регіонів та громад в умовах адміністративно-територіальної реформи: перспективи та загрози» (м. Тернопіль – м. Вишнівець, 2015 р.), Науково-практичній конференції з міжнародною участю «Влада і бізнес: актуальні проблеми партнерства» (м. Форос, 2013 р.), III науково-практичній конференції «Наукові дослідження молоді» (м. Рівне – м. Дубно, 2011 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Інституціоналізація структурної політики на регіональному і муніципальному рівнях» (м. Тернопіль, 2011р.), I Регіональній міжвузівській науково-практичній конференції «Проблеми розвитку соціально-економічних систем: підприємництво, глобалізація, економічне зростання» (м. Дубно, 2010 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін» (м. Тернопіль, 2009 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Інтеграція України у світовий економічний простір» (м. Тернопіль, 2008 р.), V Ювілейній Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених

«Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації»(м. Тернопіль, 2008 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено у 48 наукових публікаціях, з них: 31 публікація, в якій відображено основні наукові результати, в тому числі 2 монографії у співавторстві (2 розділи монографій підготовлено одноосібно), 3 статті у наукових періодичних виданнях, які індексуються в базі даних «Scopus», та 1 стаття, яка індексується в базі даних «Web of science», 24 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у наукових періодичних виданнях інших держав, 18 наукових публікацій, які додатково відображають наукові результати дисертації, в тому числі 1 навчальний посібник. Загальний обсяг опублікованих праць становить 65,64 друк. арк., особисто авторці належить 23,89 друк. арк., серед них: наукових праць, в яких розкрито основні результати наукових досліджень за темою дисертації, – 12,49 друк. арк.; наукових праць, що додатково відображають наукові результати дисертації, – 11,4 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків і списку використаних джерел. Основний текст дисертації становить 415 сторінок друкованого тексту.

Загальний обсяг роботи складає 426 сторінок друкованого тексту. Наукова праця містить 77 таблиць (з них 17 таблиць розміщено на окремих сторінках), 52 рисунки (з них 3 рисунки розміщено на окремих сторінках). Список використаних джерел налічує 355 найменувань і охоплює 42 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

1.1. Сталий розвиток як об'єктивна причина реалізації екологічної політики і об'єкт управлінського впливу в національній економіці

Класифікуючи глобальні проблеми сучасності, український дослідник Д.Лук'яненко виділяє три групи загальноцивілізаційних проблем, а саме: проблеми взаємодії «природа-суспільство», до яких відносить демографічну проблему та проблему ресурсного забезпечення існування людства; проблеми розвитку і забезпечення майбутнього людини, тобто проблему освоєння світового океану, інформатизації та інтелектуалізації розвитку, а також безпеки розвитку; та проблеми суспільно-економічних взаємовідносин, тобто екологічні, етнічно-релігійні проблеми та проблеми нерівномірності розвитку [164].

Україна бере участь у сучасних цивілізаційних процесах, реалізуючи у практичну площину світові цивілізаційні стандарти (щодо: забезпечення сталого розвитку; відшукувування способів розміщення продуктивних сил і зменшення ресурсовитратності виробництва; здійснення захисту населення від надзвичайних ситуацій та запобігання їх настанню тощо).

Основні принципи, які спрямовані на обмеження розміщення продуктивних сил, і враховують потреби й умови суспільного розвитку в контексті забезпечення його сталості, систематизуємо наступним чином:

1) збалансованість виробництва, спрямована на збереження рівноваги в системі «виробничі потужності й обсяг виробництва – ресурсний потенціал держави / території (наявність водних, земельних, енергетичних, сировинних, трудових, фінансових ресурсів)». Цей принцип лежить в основі сталого розвитку, охоплюючи як процес споживання ресурсів, вилучених із навколишнього природного середовища, так і процес їх відновлення;

2) комплексність розміщення виробництва, спрямовану на досягнення найбільш вигідної спеціалізації регіону (території). Така комплексність може бути досягнута шляхом створення єдиної інфраструктури (інформаційної, маркетингової, соціальної, транспортної, фінансової тощо) задля системного (комплексного) використання ресурсів та відходів виробництва, скорочення транспортних витрат, належного кадрового забезпечення виробництва, фінансової підтримки екологічної модернізації виробничих процесів тощо;

3) раціоналізація розміщення продуктивних сил на території країни чи регіону з тим, щоб наблизити виробництва до джерел водних, сировинних та трудових ресурсів і споживачів задля мінімізування витрат на виробництво продукції;

4) захист довкілля і раціональне використання природних ресурсів, впровадження ресурсозберігаючих технологій і технологій повторного використання ресурсів. Реалізація цього принципу є важливою в контексті забезпечення сталого розвитку, оскільки дозволяє ефективніше використовувати ресурси і акумулювати ресурсний потенціал для економічного розвитку в майбутньому;

5) розвиток різних форм власності і господарювання, перевагами чого є демократизація суспільства, розвиток ринкової економіки завдяки використанню переваг різних форм господарювання в різних сферах діяльності;

6) забезпечення належних умов життєдіяльності людей. Цей принцип, синтезуючи екологічний і соціальний аспекти, дозволяє сформулювати сприятливі умови праці та підвищити якість життя населення (зменшення кількості професійних захворювань і каліцтв, запобігання аваріям на виробництві, створення соціального побутового комфорту та ін.);

7) дотримання загальнодержавних інтересів (посилення економічної, соціальної й екологічної безпеки держави, економічна інтеграція України в європейський та світовий економіко-політичний простори та ін.).

Економічний розвиток держави, регіонів, територіальних громад без урахування цих принципів, зумовив те, що сьогоdnішній екологічний стан

нашої держави є кризовий. Для виходу з екологічної кризи необхідно вибудувати процес взаємодії в системі «природа-людина (суспільство)» з урахуванням концепції сталого розвитку.

«Сталий розвиток – загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі» [276].

Економічна теорія сталого розвитку висвітлена в монографії «Поза зростанням: економічна теорія сталого розвитку». Автором цієї теорії є Герман Дейлі. В подальшому парадигма сталого розвитку зазнавала змін, уточнень і різноаспектних обґрунтувань її дослідниками (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Аспекти дослідження сталого розвитку в рамках окремих авторів і теорій

№ з/п	Автори, теорії і аспекти дослідження
1	2
1	Процес постійного збільшення масштабів економічного розвитку зумовить ресурсну кризу й екологічний колапс. Тому, на думку Г. Дейлі необхідно реалізувати нову парадигму господарювання – сталий розвиток як «гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес всієї цивілізації, в ході якого одночасно оптимально вирішується комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації бідності та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і цілих народів чи груп населення» [53, С. 6]. Тобто, Г. Дейлі концептуально визначив траєкторію подальшого дослідження сталого розвитку.
2	А. Печчеї (перший президент римського клубу) зазначав, що слід «зробити так, щоб якомога більше людей змогли зробити різкий стрибок в своєму розумінні дійсності» [342, р. 128-129]. На його думку, головна ціль наукових досліджень в системі суспільних наук розкривається в аналізуванні джерел для подальшого розвитку людства при паралельному моделюванні світової динаміки, яке, своєю чергою, «враховує взаємозв'язки різних аспектів людського життя (соціального, політичного, морального, культурного, економічного). Цей підхід поклав початок формуванню нового наукового підходу, що отримав назву «нового глобального мислення», і став одним із базових концептів становлення парадигми сталого розвитку» [278]. А. Печчеї визначив «шість «стартових» рамок умов, які позиціонуються цілями розвитку людства, зокрема: «зовнішні межі» планети; «внутрішні межі» самої людини; культурна спадщина народів; формування світового співтовариства; охорона навколишнього середовища; реорганізація виробничої системи» [278].

1	2
3	Д. Форрестер та Д. Медоуз у своїх працях припустили, за умови збереження тенденцій, що існують (зростання чисельності населення, розвиток промислового виробництва, збільшення забруднення довкілля), настане глобальна катастрофи. Уникнення цієї катастрофи полягає в «обмеженні та регулюванні зростання та переорієнтації його цілей» [337, р. 14]. «Попри те, що ідеї Д. Медоуза були досить критично сприйняті у науковому та експертному середовищі, концепція «меж зростання» з одного боку, сприяла розвінчанню усталеного неокласичного міфу про можливості безмежного економічного зростання і тим самим дала поштовх для подальшого дослідження можливостей сталого розвитку, а з іншого – привернула увагу світової громадськості до кризових процесів, пов'язаних із споживацьким відношенням до природних ресурсів» [278]. Тобто, зміст концепції «меж зростання» розкривається у скороченні споживання ресурсів.
4	Альтернативою моделі «меж зростання» є концепція «органічного розвитку». Її автори (М. Месарович і Е. Пестель) стояли на позиції, що «природна екосистема, людство та його економічна діяльність становлять разом єдину систему, що є подібною до живого організму, в якому кожна частина має виконувати свою особливу функцію» [338, р. 34]. Отже, концепція «органічного розвитку» передбачала взаємний розвиток і синхронність змін у різних підсистемах (економічній, соціальній і екологічній).
5	Концепція «нового гуманізму» Ервіна Ласло спрямована на соціальну трансформацію шляхом розвитку індивідуальних людських якостей з метою створення універсальних норм як поведінки людини, так і норм державної політики. Ці норми повинні імплементуватись у практичну площину у всьому світі під контролем урядів країн. Опираючись на те, що економічне зростання не є драйвером для покращення якостей життя та стану довкілля, Ервін Ласло й інші прихильники концепції «нового гуманізму» дійшли висновку, що для формування нової парадигми розвитку суспільства необхідно визначити пріоритетні цілі такого розвитку. Тому, були «визначені чотири пріоритетні глобальні цілі, а саме: глобальна безпека (припинення гонки озброєнь, війн і конфліктів, відмова від насильства); вирішення продовольчої проблеми в глобальному масштабі (ліквідація голоду, створення світової системи, що дозволяє задовольнити потреби в продовольстві всіх людей на Землі); глобальний контроль за використанням енергетичних і сировинних ресурсів (розроблення раціональної й екологічно безпечної системи енергоспоживання, контроль над технологіями, економічно-виправдане та природо-ощадливе використання ресурсів); глобальний розвиток, орієнтований на якісне зростання (підвищення якості життя, соціальна справедливість у розподілі матеріальних і духовних благ)» [278].
6	У доповіді, яка була підготовлена під керівництвом Ернста Вайцзеккера і Андерса Війкмана, було акцентовано, що від того, наскільки екологічно відповідальним буде людство за результати своєї економічної діяльності залежить життя на нашій планеті. Екологізація економіки і зменшення негативного впливу економічних процесів на навколишнє природне середовище є необхідними. «Світ перебуває в небезпеці і його порятунок може забезпечити лише зміна світогляду» [353, р.2].

1	2
7	У екологічній енциклопедії Папа Франциск піднімає питання циркулярної економіки як стратегії сталого розвитку і зазначає, що зараз ще недостатньо поширилася «циклічна модель виробництва, яка б могла зберігати ресурси для теперішніх і майбутніх поколінь, максимально обмеживши використання невідновлюваних ресурсів, забезпечивши їхнє помірковане споживання, максимально ефективне використання, повторне використання і переробку» [79, С. 20]

Примітка. Сформовано на основі [53; 79; 278; 342; 338; 353]

Змістове навантаження дефініції «сталий розвиток» було сформульоване Л. Брауном в доповіді Брутландської комісії, як «розвиток, що задовольняє сучасні потреби людства, водночас не руйнуючи можливості задовольняти свої потреби для майбутніх поколінь» [341].

Стратегію сталого розвитку проголошено на конференції ООН з навколишнього середовища й розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 рік). Концепція сталого розвитку набуло свого сформованого вигляду у 2015 році на Саміті ООН зі сталого розвитку в Нью-Йорку, на якому було схвалено глобальну програму, котра містить 17 цілей сталого розвитку (рис. 1.1). Цих цілей світ має досягнути до 2030 року.



Рис. 1.1. Глобальні цілі сталого розвитку

Примітка. Наведено за джерелом [298]

В основі концепції сталого розвитку лежать п'ять принципів: екологізації, екоресурсної ємності, соціальної рівноправності, сталого споживання та виробництва, коеволюції (рис. 1.2).

Принципи, покладені в основу концепції сталого розвитку	
	Екологізації , який розкривається у тому, що сталий характер розвитку суспільства, котрий відповідає сучасним і майбутнім потребам людей, уможливають екологізація економіки й суспільного життя
	Екоресурсної ємності , який означає взаємозв'язок обмежень щодо експлуатації природних ресурсів з сучасним рівнем технічного розвитку, соціальної організації суспільства і здатністю біосфери самовідновлюватися
	Соціальної рівноправності , який передбачає як задоволення елементарних потреб людей, так і реалізацію їх надій на достойне (благополучне) життя
	Сталого споживання та виробництва , зміст якого розкривається у співвіднесенні процесу споживання з екологічними можливостями (потенціалом) планети, зокрема, щодо енергоспоживання (використання енергії)
	Коеволюції , який вказує на необхідність і постійність процесу взаємодії в системі «розвиток людства – розвиток природи»

Рис. 1.2. Принципи, покладені в основу концепції сталого розвитку

Примітка. Сформовано автором на основі вивчення й аналізу наукової літератури

У рамках концепції сталого розвитку визначена й реалізується екологічна політика нашої держави. У 2017 році український уряд презентував Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», яка включає 17 глобальних цілей, які враховують особливості національного розвитку.

Питання сталого розвитку актуальне для нашої країни, загалом, її регіонів, територіальних громад, підприємств, установ і організацій різних типів. Причому, екологічна складова сталого розвитку є базовою для того, щоб досягти сталого розвитку інших систем – економічної та соціальної.

«Сталий розвиток територій – це гармонійний, соціальний, економічний і екологічний розвиток міських і сільських поселень, спрямований на створення умов проживання нинішніх і наступних поколінь на основі збалансованого використання ресурсів» [175, С. 4].

Проте, цілі сталого розвитку не знайшли належного відображення у законах, а відтак не стали дороговказом для здійснення реформ [36, С. 4]. Незважаючи на підтримку Україною проголошених резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року та прийняття цілої низки нормативно-правових актів, спрямованих на розвиток цього напрямку діяльності, наразі не сформовано єдиного цілісного уявлення (концепції) щодо механізмів державного регулювання, спрямованих на забезпечення сталого розвитку країни, а увагу у прийнятих документах переважно зосереджено на аналізі сучасної ситуації у різних сферах життєдіяльності (економічній, екологічній, соціальній тощо) та констатації проблем, що заважають подальшому розвитку країни» [36, С. 1].

Крім цього, «наголос на соціально-економічні реформи в країні призвів до послаблення екологічної політики та інституцій, дієвості контролю за дотриманням екологічних вимог, сповільнення необхідних змін у законодавстві. Ці фактори обумовили істотне зниження ефективності системи управління в сфері реалізації екологічної політики на державному та регіональному рівнях. Інституційна неузгодженість в розподілі повноважень й відповідальності, дублювання окремих функцій ускладнили координацію й погодженість дій в сфері охорони довкілля та, відповідно, не забезпечили необхідний рівень інтеграції управління економікою з екологічним управлінням на окремій території» [16, С. 42].

У Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» визначено два вектори: вектор розвитку і вектор безпеки України. Вектор розвитку позиціоновано наступним чином: «це забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя... необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом» [274]. Вектор безпеки спрямовується на те, що «особливу увагу потрібно приділити безпеці життя та здоров'я людини, що неможливо без ефективної медицини,

захищеності соціально вразливих верств населення, безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів» [274].

Рух за вектором розвитку неможливий без руху в напрямі безпеки. Тобто, отримати безпечне (екологічно чисте) довкілля дозволить екологічний розвиток. І навпаки екологічний розвиток є засобом (інструментом) досягнення безпечного довкілля. Отже, необхідність досягнення безпечного стану навколишнього природного середовища актуалізує питання забезпечення екологічного розвитку. Це вимагає реалізації відповідної екологічної політики, що визначає особливості здійснення екологічного управління в країні та її регіонах. Екологічне ж управління реалізується через управлінську діяльність.

Разом з тим, у літературному джерелі [36] вказується на «відсутність кардинальних позитивних зрушень у забезпеченні сталого розвитку, про що свідчить динаміка змін показників реальної ситуації у різних сферах життєдіяльності... Досягти визначених Стратегією цілей, особливо щодо інституційних перетворень та впровадження нових дієвих державних механізмів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку країни у цілому, на даний час не вдалося... Ефективної моделі державного регулювання, яка б «забезпечувала інтеграцію зусиль з економічного зростання, прагнення до соціальної справедливості та раціонального природокористування» і одночасне покращення (або збереження у безпечних межах) усіх показників в умовах реального негативного впливу внутрішніх та зовнішніх чинників (що, власне, й має забезпечувати сталий розвиток), в Україні до цього часу не створено» [36, С. 2-3].

Екологічне управління, реалізовуване через здійснення управлінської діяльності, є складовою публічного управління. Екологічна ціль розвитку держави, її регіонів і ТГ вмонтована у публічну політику і реалізується через процес екологічного управління, здійснюваний різними його суб'єктами на різних рівнях.

«Екологічна політика – це складова публічної політики; система пріоритетів, програмних заходів та ціленаправленої діяльності органів державної влади, інституцій ринкової інфраструктури та суб’єктів господарювання через систему еколого-економічних заходів, яка спрямована на забезпечення економічної і екологічної безпеки держави та екологічних потреб населення, екологізацію державних функцій управління, господарської діяльності, суспільства в цілому, і яка враховує напрацьований світовий досвід, стан і особливості власного соціально-економічного розвитку та віддзеркалює перспективи національного розвитку країни» [127, С. 18].

У науковій літературі відсутні єдині підходи до визначення поняття “екологічна політика”. Використаємо підходи науковців до трактування цього поняття, які систематизовані у джерелі [126] (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Підходи науковців до трактування поняття „екологічна політика”

Автор поняття	Зміст (визначення)
1	2
В.Сахаєв, В.Шевчук	розробка пріоритетів на перспективу з урахуванням здоров’я населення і збільшення тривалості життя, відтворення рослинного і тваринного світу, збереження екологічного, генетичного і матеріального базису, природної, історичної спадщини і культури
А.Ендрес	система заходів, спрямованих на забезпечення якості навколишнього середовища, відтворення природних ресурсів і створення необхідних екологічних умов для життя населення
М.Реймерс	соціально-економічні управлінські рішення і міжнародні договори, побудовані на розумінні вигад і недоліків, пов’язаних з екологічним станом територій, акваторій і повітряного простору країни (з урахуванням перспективного розвитку господарства і зміни чисельності і потреб населення), і наявності в межах країни природних ресурсів і характеру природних умов життя
В.Соколов	сукупність заходів, заснованих на усвідомленому використанні об’єктивних законів розвитку суспільства і природи з метою підтримання соціально-економічних і біологічних умов життя людини в умовах політичної системи, яка забезпечує можливість для населення впливати на вибір мети, завдань, форм, пріоритетів цієї політики
М.Кисельов	організаційна та регулятивно-контрольна діяльність суспільства і держави, спрямована на охорону та оздоровлення природного довкілля, ефективне поєднання функцій природокористування і природоохорони, забезпечення нормальної життєдіяльності та економічної безпеки громадян
А.Піджаков	комплекс заходів, спрямованих на охорону навколишнього природного середовища, збереження і відновлення природних ресурсів, запровадження безвідходних і маловідходних екологічно чистих технологій, розвитку природоохоронної освіти і виховання, правова охорона екосистем з метою забезпечення оптимальних умов природокористування

1	2
І.Синякевич	принципи і інструменти, що використовуються національними і наднаціональними владними органами, політичними партіями і громадськими організаціями для відстоювання інтересів світової спільноти або окремих груп населення у сфері відтворення, використання і збереження природних ресурсів і довкілля.

Примітка. Сформовано на основі джерела [126]

Аналіз представлених у табл. 1.2 трактувань поняття «екологічна політика», показує, що у них відсутній погляд на екологічну політику як на:

- інструмент забезпечення екологічного розвитку;
- процес, котрий реалізується через управлінську діяльність;
- систему, яка є синтезом механізмів, заходів та інструментів запобіжного характеру щодо забезпечення безпеки (економічної, соціальної, екологічної) держави та її сталого розвитку.

Тому, під екологічною політикою розуміємо систему пріоритетів, програмних заходів і цілеспрямованої діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування, інституцій ринкової інфраструктури та суб'єктів господарювання, яка спрямована на забезпечення безпеки держави й її розвитку у економічній, соціальній і екологічній площинах, екологізацію функціонального навантаження усіх суб'єктів реалізації екологічної політики, і опирається на системну множину механізмів й заходів в основу яких покладено принципи реагування і запобігання.

Таке авторське визначення поняття «екологічна політика», на відміну від існуючих, привнесе динамізм у процес реалізації екологічної політики і забезпечить дієвість процесу щодо усунення недоліків екологічних реформ в Україні, до яких за інформацією літературного джерела [51], належать: «неузгодженість логіки, динаміки і темпів загальних соціально-економічних реформ із визначеним курсом і темпами реформи в екологічній сфері; непослідовність, повільність удосконалення інститутів державного управління у сфері охорони довкілля; суперечливість поглядів у системі державної влади стосовно нових інструментів екологічної політики; інерційність розвитку ринкових механізмів підтримки природоохоронної діяльності та інше» [51].

У розвитку української держави повинна посилитись роль регіону в контексті реалізації принципів сталого розвитку, актуалізації екологічної компоненти розвитку. Територіальні особливості, ресурсний потенціал (природоресурсний, фінансовий, кадровий тощо) і екологічна ситуація в регіонах країни вимагають регіональної і територіальної диференціації управлінських рішень і дій щодо захисту довкілля, ощадливого використання природних ресурсів, зменшення екологічних ризиків, забезпечення місцевого екологічного розвитку шляхом здійснення регіональної екологічної політики.

«Сутність та зміст регіональної природоохоронної політики відображається у двох її зрізах. Перший – це природоохоронна політика, яка проводиться державою по відношенню до регіонів (державна регіональна екологічна політика), другий – природоохоронна політика, здійснювана самими регіонами (внутрішня політика регіонів)» [127, С. 26].

Система природоохоронних заходів визначається і формується кожною адміністративно-територіальною одиницею. Однак, основним типом регіону, що може слугувати базою дослідження структурного і функціонального навантаження цієї системи є область. Вона є адміністративно визначеним, замкнутим, відтворювальним системним утворенням, що має ресурсні можливості для здійснення еколого орієнтованих заходів і забезпечення місцевого екологічного розвитку.

Державна регіональна екологічна політика повинна бути націлена на забезпечення досягнення регіональних екологічних інтересів держави і створювати умови для того, щоб були задоволені інтереси самих регіонів їх же зусиллями. Тому, регіональний і місцевий екологічний розвиток є об'єктом управлінської діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування.

Однак, «низька дієвість організаційно-правового механізму (інституційна неузгодженість в розподілі повноважень й відповідальності, дублювання окремих функцій, ускладнення координації і погодженості дій в сфері охорони довкілля) не забезпечила необхідний рівень інтеграції економічного та

адміністративного механізмів, що призвело до неефективності планування і використання інвестицій природоохоронного призначення, унеможливило врахування територіальних інтересів щодо екобезпечного навколишнього природного середовища» [16, С. 43].

Пріоритетом у підвищенні ефективності державної екологічної політики є регіональний рівень, а це, відповідно, потребує регіоналізації екологічного управління. Об'єктивними передумовами для цього є: природно-історичні, економіко-екологічні, адміністративно-правові (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Об'єктивні передумови регіоналізації екологічної політики

№ з/п	Назва і зміст передумови
1	2
1	Природно-історичні. Оскільки будь-яка територія характеризується специфічною сукупністю природних ресурсів та умов, набір яких є унікальним, географічні та природно-ресурсні відмінності у процесі історичного розвитку формують відмінності територіального поділу праці, відповідної господарської спеціалізації, рівня та масштабів виробничого освоєння території. Для нашої держави, якій властива значна диференціація природноресурсного потенціалу та специфічні історичні особливості розвитку територій, природно-історичні відмінності регіонів є досить вираженими, що потребує диференційованих підходів до управління регіональним розвитком;
2	Економіко-екологічні, пов'язані з рівнем антропогенного навантаження на довкілля, глибиною екологічних проблем та можливостями їхнього вирішення. Насамперед неоднорідність господарської структури, характер і типи господарської діяльності в регіонах формують різну диверсифікацію типів і рівнів антропогенного навантаження на екосистеми та населення, інтенсивність природокористування. Для одних вирішення екологічних проблем пов'язано із сповільненням темпів зростання виробництва, для інших – із структурною перебудовою економіки, а для окремих найбільшу актуальність має фінансування природоохоронних заходів;
3	Адміністративно-правові. Сутністю гарантування екологічної безпеки є здійснення управлінського впливу за допомогою певних методів, інструментів і заходів, які забезпечуватимуть досягнення поставлених цілей. У свою чергу, управлінський вплив передбачає наявність суб'єкта управління, тобто певних органів, які матимуть повноваження керувати та відповідатимуть за екологічну безпеку. Отже, здійснення управлінського впливу на гарантування екологічної безпеки держави можливе у двох напрямках – відомчо-галузевому і територіальному.

Сформовано з використанням джерела [42, с. 176-178]

У контексті розгляду сталого розвитку як об'єкта управлінської діяльності вкажемо на наступне.

Управління характеризується наявністю владних відносин. Владні відносини формуються, передусім, в сфері державного управління, яка асоціюється з управлінським впливом, управлінською ієрархією і реалізується через управлінську діяльність. Державне управління є елементом публічного управління. Тому, владні відносини притаманні сфері публічного управління, де також має місце управлінський вплив, котрий здійснюється через управлінську діяльність. Це відповідає тезі, що «управлінський вплив має розглядатись як замкнута система, структурні компоненти якої поєднуються в єдине ціле складними багаторівневими зв'язками та відносинами. Ці зв'язки та відносини, як би надбудовуючись одні над одними, впливають одне на одного та на ефективність управлінського впливу» [241].

Глобалізаційні процеси в публічній сфері спричинили трансформацію місії держави, її функціональної структури, механізмів політики та управлінських технологій. У результаті відбулося зростання впливу як державних, так і недержавних учасників у формуванні та реалізації публічної політики, що зумовило перехід до моделі взаємодії та партнерства між ними. Фактично це означало, що адміністративна модель державного управління перетворилась на координаційну, а в секторі громадської активності посилилося значення інклюзії та соціальної участі. Координаційна модель у цьому контексті має забезпечувати рівні можливості доступу до політичних рішень, гарантувати прозорість їх застосування та підтримувати розвиток інститутів публічного управління.

Трансформаційні процеси у публічному управлінні, рух української держави з векторністю на безпеку і розвиток дозволяють визначити риси управлінської діяльності в сфері екологічного управління, які відображає рис. 1.2.

На значимість сталого розвитку, зокрема, його екологічної складової, вказує «наукова теорія "географічного детермінізму", яка вважає навколишнє природне середовище визначальною силою, що зумовлює (детермінує) розвиток людства. Не зважаючи на те, що в силу ряду причин (наприклад,

розвиток науково-технічного прогресу) роль цієї теорії сьогодні зменшується, це не виключає того, що географічний чинник відіграє далеко не останню роль поряд із економічним, соціальним, технологічним, кадровим факторами» [126].

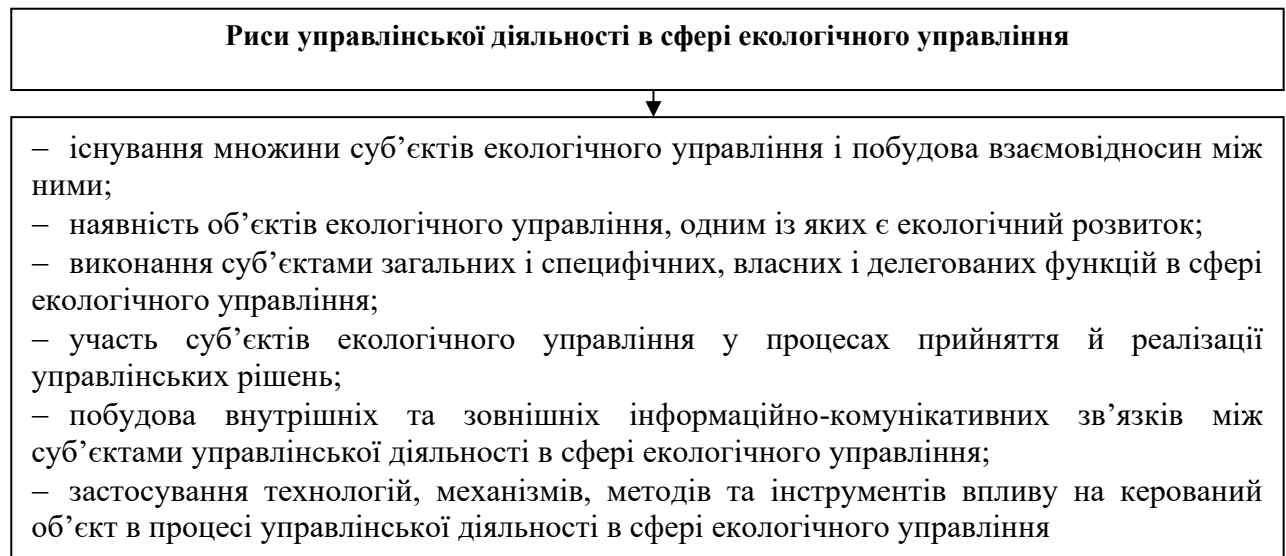


Рис. 1.2. Риси управлінської діяльності в сфері екологічного управління

Примітка. Сформовано автором самостійно

Загалом, розвиток є процесом, в результаті якого відбувається зміна якості системи, її перехід від гіршого (нижчого) якісного стану (рівня) до кращого (вищого). Розвиток є системою цілеспрямованих дій за такими ключовими напрямками: економічний, соціальний, екологічний. Ця система дій реалізується на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях.

Так, у літературному джерелі [182] зазначено, що «розвиток міст передбачає активну участь усіх суб'єктів у спільному визначенні способів вирішення локальних проблем і спільну діяльність із втілення ухвалених рішень. Він ґрунтується на розумінні того, що жодна особа, організація або орган влади не можуть вирішити всі місцеві проблеми лише власними зусиллями. Для цього потрібне партнерство активної громади, приватного сектору, місцевих органів влади різних рівнів, інших національних та іноземних організацій. Визначення місцевих пріоритетів, узгодження їх із місцевою владою, планування й об'єднання зусиль для їх утілення

допомагають громадам також розбудовувати довіру між їхніми членами й усіма партнерами та спроможність до довгострокової діяльності, забезпечують зростання добробуту та якості життя» [182, С. 12-13].

Аналізуючи наведене вище бачення місцевого розвитку, спостерігаємо що такий розвиток дійсно є тривекторною системою цілеорієнтованих дій, що різняться між собою за спрямованістю, суб'єктним і об'єктним складом тощо (рис. 1.3).

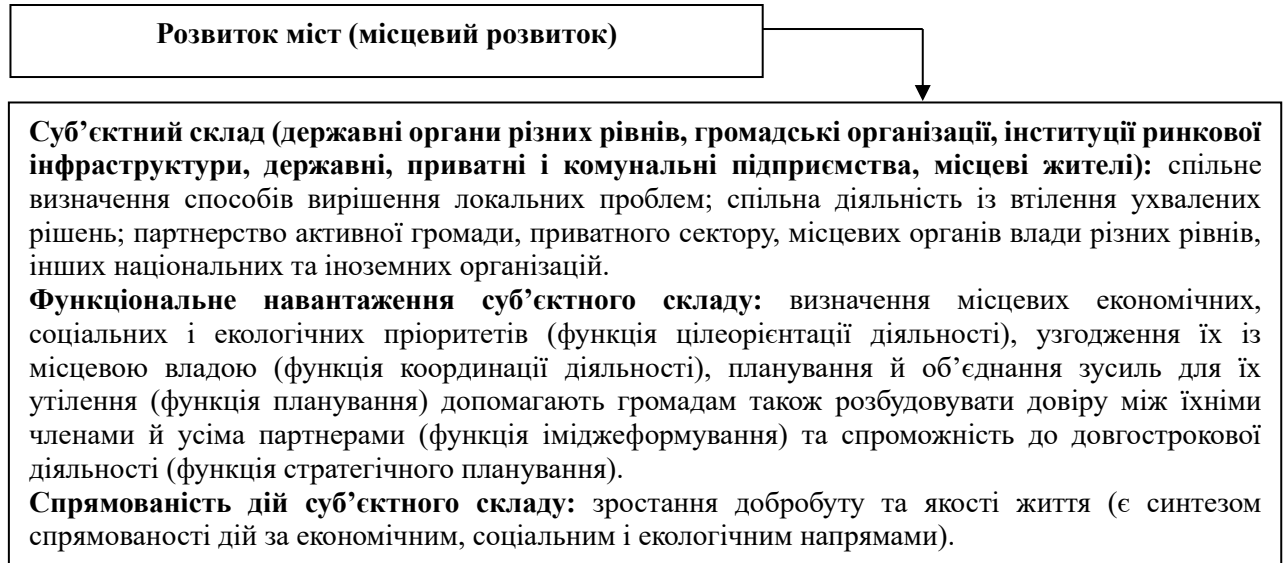


Рис. 1.3. Місцевий розвиток як система цілеспрямованих дій суб'єктного складу

Примітка. Сформовано автором самостійно з використанням джерела [182, С. 12-13]

Звертаючись до визначень поняття «місцевий економічний розвиток» (табл. 1.4), бачимо і розуміємо, що такий розвиток є системою, яка включає не тільки економічну, а й соціальну і екологічну складові.

Доповнюючи табл. 1.4, зазначимо, що свідченням імплементації цілей сталого розвитку на місцевому рівні та їх закріплення відповідними правовими актами, наприклад, є Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки, у якій визначено, що її «мета та завдання – досягнення стабільного зростання якості життя населення області на основі збалансованого та узгодженого розвитку регіональної економіки, базованої на інноваціях, ощадливому ставленні до природного середовища, збереженні природної

системи розселення в області, а також з урахуванням стратегічних інтересів держави та Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року» [272, С. 7].

Таблиця 1.4

Місцевий економічний розвиток як цілісність, компонентою якої є екологічна складова

Трактування дефініції «місцевий економічний розвиток»	Обґрунтування місця і ролі екологічної компоненти у місцевому економічному розвитку
1	2
Місцевий економічний розвиток (МЕР) – це постійна синергія дій бізнес-спільноти, влади, громадянського суспільства та наукових кіл, метою якої є покращення якості життя та економічного потенціалу конкретної громади [100].	«Якість життя» характеризують не лише показники багатства і зайнятості, а й стану довкілля, фізичного та психічного здоров'я населення, освіти, відпочинку й дозвілля, соціального стану» [348]. Екологічно орієнтовані показники добробуту враховують стан довкілля (а деякі з них – вартість послуг екосистем). Найважливішими з них є: індекс екологічної сталості (Environmental Sustainability Index, ESI) і т.з. «екологічний відбиток» (Ecological footprint, EF), показник простору довкілля (Environmental Space, ES), показник життя планети (Living Planet Index) [263]. Економічний потенціал громади є множиною наявних ресурсів, якою вона володіє, і які використовуються (або можуть бути мобілізовані для використання) з метою забезпечення економічного, соціального і екологічного розвитку громади. Цей потенціал характеризує можливості місцевої економіки виробляти матеріальні блага, надавати послуги, задовольняти потреби суспільства використовуючи для цього різні види ресурсів (природні, трудові, виробничі, матеріальні, фінансові, науково-технічні, інформаційні ресурси, знання). Природні ресурси – це натуральні ресурси; найважливіші компоненти навколишнього середовища, елемент природоресурсного потенціалу національної економіки (поряд із природними умовами), які використовуються в процесі суспільного виробництва з метою задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства [126, С. 11]. Плата за використання природних ресурсів є важливим джерелом підвищення доходів місцевих бюджетів, але вона повинна бути адекватно-прорахованою, з урахуванням середньостатистичної вартості аналогічних ресурсів в інших регіонах країни та світових тенденцій [126, С. 11].

1	2
Світовий банк пропонує таке визначення: «Місцевий економічний розвиток – це процес, у якому громадськість, бізнес і партнери з неурядового сектору працюють колективно над формуванням найкращих умов для економічного зростання та створення робочих місць; метою місцевого економічного розвитку є покращення якості життя для всіх» [333].	Резюмування авторкою літературного джерела [126, С. 21] можливих варіантів усунення протиріч між економічним зростанням і захистом довкілля вказує на «потребу врахування раціональних темпів економічного зростання, його впливу та наслідків на довкілля. Це означає, що хоча й суспільство зацікавлене в економічному рості, який дозволяє задовольняти суспільні потреби, наявність негативних екстерналій (наприклад, забруднення навколишнього природного середовища, погіршення якості природних ресурсів), в свою чергу, негативно відображається на кількості та якості доступних факторів виробництва, завдає збитків як економіці держав, так і окремим суб'єктам господарювання, негативно впливає на економічне зростання, послаблює природоресурсний потенціал економіки». Обґрунтуванням місця і ролі екологічної компоненти у місцевому економічному розвитку є теза наступного змісту: «продовження практики орієнтування держав на економічну доцільність та ріст економічних показників при недостатньо об'єктивному врахуванні соціальних та екологічних аспектів і наслідків виробничої діяльності на сьогодні є однією з головних причин надмірного, а у багатьох випадках незворотного, погіршення природного середовища та низької результативності заходів, спрямованих на боротьбу з бідністю та забезпечення соціальної справедливості. З іншого боку, поступове вичерпання природних ресурсів та погіршення їх якості, у тому числі через надмірне забруднення навколишнього середовища, призводить до зростання як прямих, так і опосередкованих витрат на ліквідацію негативних екологічних наслідків, що безпосередньо відбивається на умовах життєдіяльності людини та економічних показниках, як окремих галузей, так і економіки країни в цілому. За цих умов найактуальнішим завданням залишається запровадження такої моделі державного регулювання соціально-економічного розвитку, яка б забезпечувала стале зростання економіки та доходів (добробуту) населення при збереженні природного середовища у стані, безпечному для проживання людини та утримання рівноваги екосистеми у цілому» [36].
У документах Програми ООН з населених пунктів (ООН-Хабітат) використано таке визначення: «Місцевий економічний розвиток являє собою процес співпраці місцевої громади з усіма секторами, метою якої є стимулювання місцевої підприємницької	«Війна безжально торує свій шлях Україною... За таких умов життєдіяльність країни у великій мірі підтримується завдяки зусиллям місцевої влади та організованості територіальних громад, які взяли на себе, насамперед, значну частку гуманітарних завдань, приймаючи потоки біженців, а також щоденно забезпечуючи у своїх громадах водо- та теплопостачання, прибирання вулиць та вивезення сміття, відновлення десятків ліній електропередач» [286].

1	2
«Ініціативи для забезпечення життєздатності та сталості місцевої економіки; це інструмент сприяння створенню нових робочих місць і покращенню якості життя всіх, зокрема бідних і маргінальних верств населення» [351].	«Враховуючи комплексність системи цілей сталого розвитку, підходи до їх реалізації мають враховувати політику та завдання вищого та суміжного рівнів... ДСРР-2027 передбачено реалізувати завдання щодо забезпечення впровадження цілей сталого розвитку на регіональному та місцевому рівнях , що повинні бути інтегровані у процеси формування відповідних горизонтальних (галузеві програми та стратегії) та вертикальних (на базовому, субрегіональному, регіональному та макрорегіональному рівні, а також на рівні міжмуніципального співробітництва) політик» [108].

Сформовано з використанням джерел [36; 100; 108; 126; 263; 286; 333; 348; 351]

Забезпечення сталого розвитку повинно супроводжуватися змінами політичного, економічного, соціального, екологічного характеру, інноваційними процесами реформування суспільства і його сфер життєдіяльності. Більше того, екологічний розвиток ускладнюється сучасними викликами, ігнорувати які неможливо.

1.2. Екологізація розвитку і модернізація екологічної політики як виклики сучасності

Динамізм зовнішнього середовища і продуковані ним чинники впливають на усі сфери життєдіяльності суспільства, формуючи сучасні виклики різного характеру, та вимагаючи екологізації розвитку.

У науковій літературі поняття «виклик» трактується по різному. Так, Giddens A. [327] вважає «виклик» проблемою сучасності, що набуває загрозливого характеру через зростання масштабів викликів у сучасному суспільстві. Також у науковій літературі висловлюється думка, що «виклики» трансформують суспільство у «суспільство ризику», виступаючи при цьому регуляторами цього суспільства і його розвитку.

Логічно припустити, що зростання масштабів викликів у сучасному суспільстві означає, що виклики торкаються різних процесів: модернізації, інституціоналізації, глобалізації, децентралізації, інноватизації, інформатизації тощо. Усі ці процеси взаємопов'язані між собою і з процесом

екологізації розвитку на різних рівнях.

«Екологізація – процес послідовного впровадження нової техніки і технології, нових форм організації виробництва, виконання управлінських та інших рішень, які дають змогу підвищити ефективність використання природних ресурсів з одночасним збереженням природного середовища та його поліпшення на різних рівнях. Під екологізацією економіки розуміють цілеспрямований процес перетворення економіки, спрямований на зниження інтегрального екодеструктивного впливу процесів виробництва та споживання товарів і послуг у розрахунку на одиницю сукупного суспільного продукту. Вона здійснюється через систему організаційних заходів, інноваційних процесів, реструктуризацію сфери виробництва та споживацького попиту, технологічну конверсію, раціоналізацію природокористування, трансформацію природоохоронної діяльності тощо» [173].

Екологізація економіки є одним із векторів реалізації підходу, в основу якого покладено положення концепції стійкого (сталого) розвитку. Перевагами такого підходу є:

- 1) системність розгляду економічної, соціальної і екологічної компонент розвитку (системний підхід);
- 2) врахування ситуаційного фактору, що виявляється у коригуванні (зменшенні) забрудненості довкілля і ресурсоспоживання (ситуаційний підхід);
- 3) погляд на економічну, соціальну і екологічну складові розвитку як на цілісність, об'єднання цих складових у єдине ціле (інтеграційний підхід).

Цінність підходу з позиції стійкого розвитку є значною, оскільки:

- як в умовах командно-адміністративної економіки, так і в умовах економіки, що розвивається, які «пройшла» наша держава, пріоритети складових розвитку були такі: економічна, соціальна, а потім вже екологічна. Інтеграційний же підхід такі пріоритети виключає, передбачаючи синхронний розвиток усіх трьох складових;
- завдяки інтеграційному підходу ускладнюються взаємозв'язки між

компонентами розвитку, однак, необхідність узгодженості у забезпеченні економічного, соціального та екологічного напрямів розвитку вимагає вдосконалення функціональних механізмів управління економікою на засадах екологізації.

Значимість вдосконалення цих механізмів підтверджує теза М. Хилько наступного змісту: «Загальновідомо, що сучасний тип екорозвитку свідчить про те, що суспільство розвивається прогресивно, а оточуюче його природне середовище – регресивно (під впливом суспільства). Якщо така тенденція розвитку компонентів соціоекосистеми зберігатиметься, то екологічні механізми приведуть до регресивного розвитку і природи, і людини загалом» [295].

Як бачимо із трактування дефініції «екологізація», остання, власне, передбачає і вимагає інноватизації функціонального навантаження усіх учасників забезпечення екологічного розвитку, зокрема, публічних інститутів, що доводить взаємозв'язок процесів інноватизації і екологізації розвитку.

Екологізація розвитку як виклик сучасності безпосередньо стосується процесу модернізації.

Автори наукової праці [68] стверджують, що «в теоретичному аспекті екологічна модернізація стосується вивчення зміни інституційного розвитку. Виділяють декілька підходів. Відповідно до одного з них центральним елементом екологічної модернізації вважається реструктуризація економіки, включаючи зміни технологій та галузевої структури, тобто поєднання високого рівня економічного розвитку і недостатнього рівня впливу на довкілля. На думку інших учених, це державна екополітика та програма дій, у рамках яких відбувається пошук альтернативних інноваційних підходів та введення механізмів їх реалізації в національну політику. Для досягнення екологічної модернізації потрібно створити новий, привабливий дискурсивний конструкт шляхів розвитку. Ґрунтуючись на теоріях рефлексивної модернізації, адаптивності та самоорганізації соціально-екологічних систем, дослідники сформулювали уявлення про екологічну модернізацію як інституційну рефлексивність і трансформацію суспільства. Вона є емпіричним феноменом, котрий можливо інтерпретувати як

рефлексивну реорганізацію індустріального суспільства в спробі протистояти екологічній кризі та екологічним ризикам, що відображається на окремих людях і групах. Основна ідея екологічної модернізації полягає в тому, що за допомогою нових соціальних практик можливо знизити негативний вплив людства на довкілля. Це сприятиме цивілізаційним зрушенням, стійкому розвитку» [68].

«Екологічна модернізація економіки – це процес ухвалення господарських, технологічних, управлінських, правових та інших рішень, орієнтованих на збереження і поліпшення якості навколишнього природного середовища. У ході екологічної модернізації вирішуються важливі завдання, пов’язані, по-перше, з якісними змінами технологічної бази економіки, її інформаційної складової, організаційно-виробничими формами; по-друге, з переходом на ресурсно-інноваційну стратегію розвитку, формування нових господарських механізмів інтенсивного типу природокористування, системи критеріїв, показників та індикаторів ефективності розвитку, що враховують повною мірою екологічні й соціальні фактори» [68].

Н. Гражевська переконана, що «... якщо в характеристиці параметрів економічної системи переважають прогресивні зміни, йдеться про її модернізацію або вдосконалення. Модернізація є частиною трансформаційного процесу, пов’язаною із нарощуванням функціональних можливостей економічної системи внаслідок оновлення традиційних соціально-економічних форм та розвитку новітніх структур, адекватних вимогам часу» [46].

О. Шкарупа вважає, що «екологічну модернізацію необхідно визначати як процес для екологобезпечних трансформаційних зрушень регіонального розвитку, як системну дію, що забезпечує постійне відтворення еколого-соціо-економічної системи регіону в просторі й часі... така модернізація на основі інновацій для «зеленого» зростання відрізняється від просто змін та реформ деякими ознаками: інноваційними змінами у виробничій сфері, сфері споживання та інноваційними змінами у розвитку соціально-економічних систем» [308].

Існують різні тлумачення та концепції екологічної модернізації (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Тлумачення та концепції екологічної модернізації

№ з/п	Тлумачення або концепція екологічної модернізації	Зміст тлумачення або концепції екологічної модернізації
1	2	3
1	Тлумачення: Екологічна модернізація є синонімом стратегічного екологічного менеджменту, промислової екології та екологічної реструктуризації (П. Хокен, М. Нейс)	Підкреслює відповідні зміни в іншому секторі – власників, бізнесу, промисловості й галузях, пов'язаних з рециклінгом й утилізацією відходів.
2	Тлумачення: Екологічна модернізація характеризує поведінку підприємців щодо одночасного збільшення ефективності виробництва й мінімізації викидів та забруднень (М. Шнайберг, П. Андерсен)	Концептуально така модернізація стосується інновацій в екополітиці та змін у навколишньому природному середовищі. Так, вона включає державну політику щодо інтерналізації зовнішніх ефектів (екстерналій), тобто установлення виплат для промисловців за екологічні ризики й наслідки забруднення, що збільшує собівартість продукції, заохочує промисловців змінювати технології на більш екологічні. Це сприяє не лише звільненню їх від виплат, але й формує позитивний імідж продукції, підвищує її конкурентоспроможність на екологічно чутливих ринках, наприклад Західної Європи та Північної Америки.
3	Концепція екологічної модернізації як процесу подолання негативних впливів на довкілля з боку індустріального суспільства шляхом трансформацій у промисловій сфері, технологічних зрушень	Допускаючи можливість незначного втручання органів влади в інноваційний процес, ця концепція стояла на позиції, що нові соціальні рухи, у тому числі екологічні, відіграють обмежену роль у модернізації. Оскільки основними і ній є економічні гравці, насамперед, підприємці, процес розглядається як закономірна фаза розвитку індустріального суспільства в надіндустріальне відповідно до економічних законів і характеризується необхідністю переоцінки наслідків впливу людства на довкілля.
4	Концепція, згідно якої основою екологічної модернізації є макроекономічна реструктуризація (М.Джонік, Г.Монх, Т.Раннебург і У.Сіммоніс)	Основою екологічної модернізації є макроекономічна реструктуризація, а саме зміни технологій і галузевої структури – зниження частки важкої промисловості, збільшення ресурсозберігаючих екологічно не обтяжливих галузей, наприклад фінансових послуг і туризму. Зазначене передбачає високий рівень економічного розвитку при незначному впливі на навколишнє природне середовище.
5	Концепція, згідно якої екологічна модернізація – це культурна політика й дискурс (М Хайер і Дж. Друзек)	Акцент перенесено з політичної сфери в соціологічну, при цьому екологічна модернізація розглядалася як політичний дискурс, що включає набір фабул або основних сюжетних ліній, які залежать від характеру зв'язків між довкіллям й економікою та продукуються членами дискурсивних коаліцій для просування власних інтересів. Тобто вона є сукупністю привабливих ідей, котрі адаптуються й використовуються для комунікації політичних еліт і формування позитивного іміджу. Екологічні конфлікти при цьому розглядаються не як первинні, що виникають унаслідок людської діяльності, а як інтерпретація фізичних і соціальних феноменів.

Продовження табл. 1.5

1	2	3
6	Концепція, у відповідності до якої базисом екологічної модернізації вважається нова екологічна політика (А. Вив, С. Бохмер-Крістіансен, А. Вейднер, А. Гоулдсон, Дж. Мерфі)	Основна увага зосереджувалася на практичній політиці й екологічній модернізації в межах підприємств, зокрема, розробці принципів стратегічного планування й інструментів інноваційної політики в галузі промисловості, які можливо використовувати при підготовці державних програм. Причому, дії уряду у зазначеній сфері повинні спрямовуватися на подолання конфлікту між економічним зростанням й охороною довкілля, а пріоритетність вирішення природоохоронних проблем сприятиме більш ефективному розвитку індустрії та економічному піднесенню. Основними гравцями є особи, котрі ухвалюють політичні рішення та щодо стандартизації й законодавчого екологічного регулювання. Екологічна модернізація розглядалася як державна програма дій з кількома ключовими елементами. Перший – екологічна політика, основою котрої є уникнення конфлікту та економічним зростанням, що повинні розвиватися у тісному взаємозв'язку. Другий елемент – власне модернізація, яка має базуватися на включенні цілей екологічної політики в загальну політику країни. Третьою складовою є пошук альтернативних інноваційних підходів в екологічній політиці, впровадження відповідних концепцій у механізми й принципи останньої. Це означає економічну оцінку об'єктів навколишнього природного середовища. Четвертий елемент – інновації в технічну сферу й впровадження нових промислових технологій шляхом реалізації рішень урядових структур.
7	Концепція, у відповідності до якої екологічна модернізація ототожнюється з реструктуризацією й інституціональною рефлексивністю (А. Мол, Г. Спааргарін і Ф. Буттел)	Самостійною складовою цієї теорії є екологічні ризики та їх соціальний вплив. Екологічна модернізація при цьому визначається як емпіричний феномен, а відповідні зміни – як закономірна рефлексія у зв'язку з ймовірністю виникнення екологічних проблем. Тобто, така модернізація є проявом інституціональних змін у державних структурах і промисловості. Основна мета останніх – попередити екологічну кризу. Навколишнє природне середовище стає основним фактором при ухваленні рішень, а екологічна модернізація феноменом ототожнюваності, тобто прикладом інституціональної рефлексивності з боку індустрії, що виникла унаслідок екологічного тиску. З таких позицій екологічні проблеми спричинені індустріалізмом, їх можливо вирішити шляхом взаємодії держави й промисловості, що підтримує економічне зростання. Держава повинна забезпечувати екологічну модернізацію й контролювати її вплив на довкілля. Це потребує стратегічного планування та відповідних державних заходів щодо структурних макроекономічних змін. У цілому авторами концепції цей процес інтерпретується як рефлексивна реорганізація індустріального суспільства в спробі протистояти можливій екологічній кризі.
8	Концепція, згідно якої до учасників екологічної модернізації включають природні об'єкти	Включаючи до учасників екологічної модернізації природні об'єкти, автори концепції вважають, що ці об'єкти можуть розвиватися незалежно й впливати на людину (Ю. Кортелайнен), зокрема зміненим негативним виглядом, що виник внаслідок людської діяльності, та небезпечними для здоров'я й життя факторами. У такому разі природні об'єкти сприяють формуванню суспільної екологічної свідомості. Остання визначає такий розвиток економічної свідомості, що враховує інтереси майбутніх поколінь, формує екологічний стиль життя, сприяє поверненню природних об'єктів до стану гомеостазу й позитивного впливу на людину (І. Кулясов). Але цей процес досить тривалий, може сприйматися громадськістю як погіршення їх соціально-економічного стану й поліпшення духовного – свідомий мінімалізм у споживанні матеріальних благ і творчий енвайронменталізм в обміні духовними благами. Лише нащадки зможуть усвідомити, що високий соціально-економічний розвиток залежить від стану природних об'єктів.

Примітка. Сформовано на основі джерела [68]

Екологічна модернізація базується на принципах, відображених на рис.

1.4.

Принципи екологічної модернізації	
	Однакова увага і одночасна векторність за економічним, соціальним й екологічним напрямками сталого розвитку
	Констатація і визнання неможливості прогресивного розвитку суспільства за умов деградації навколишнього природного середовища
	«Глобальна екологічна відповідальність – інтеграція у світову систему ринкової економіки, врахування впливу розвинених держав і держав-сусідів, застосування міжнародних норм і стандартів, співробітництво у вирішенні глобальних проблем» [69]

Рис. 1.4. Принципи екологічної модернізації

Примітка. Сформовано з використанням джерела [68]

Важливо зазначити, що модернізація екологічної політики також передбачає дотримання екологічних прав людини, інтеграцію норм Європейського Союзу й міжнародних екологічних договорів, упровадження екосистемного підходу та природоорієнтованих рішень. Вона повинна ґрунтуватися на цифрових системах моніторингу, прозорості й громадській участі, розвитку фінансових та ринкових механізмів (передусім, ESG-інструментів), а також оцінюванні результативності на основі індикаторів сталого розвитку та екологічної відповідальності суб'єктів.

Під поняттям «модернізація екологічної політики» розуміємо багатосуб'єктний, діяльнісний процес, що охоплює систему пріоритетів, програмних заходів і цілеспрямованої діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування, інституцій ринкової інфраструктури та суб'єктів господарювання, і спрямований на забезпечення безпеки держави й інноваційні зміни у її економічному, соціальному і екологічному розвитку, сферах виробництва і споживання, екологізацію функціонального навантаження усіх суб'єктів реалізації екологічної політики з використанням множини заходів реагування і запобігання й інституційного, функціонального, інформаційного, економічного, ринкового, безпекового механізмів. Авторське

трактування поняття «модернізація екологічної політики» вказує на його системність, комплексність і функціональність, акцентує на його багатосуб'єктній, інституційній, інструментальній та інноваційній складових.

Новизна такого трактування полягає у міждисциплінарному баченні модернізації, що формує науково обґрунтовану концептуальну основу для системних змін екологічної політики в умовах сталого розвитку. Це поняття характеризують: багаторівнева суб'єктність, де провідну роль відіграють не лише органи влади, а й ринкові інституції та суб'єкти господарювання, що розширює класичне уявлення про екологічну політику як державоцентричну; комплексний механізмовий підхід, що включає інституційний, функціональний, інформаційний, економічний, ринковий і безпековий компоненти, де на відміну від звичних моделей, фокус зосереджено, переважно, на нормативно-правовому чи фінансовому інструментарії; системність і функціональність у діяльності всіх суб'єктів політики, що дозволяє розглядати екологізацію як постійну діяльність, а не як окрему акцію, і формує підґрунтя для системного управління екологічними трансформаціями; інноваційність як центральна ідея, оскільки модернізація визначається як інноваційно-орієнтований процес, що виходить за межі традиційних підходів щодо захисту довкілля, інтегруючи її у соціально-економічний розвиток та виробничо-споживчі системи; спрямованістю на державну безпеку (введено категорію екологічної безпеки як складової національної безпеки, що є критично важливим у сучасному геополітичному контексті).

Автори літературного джерела [68] вважають, що «найважливішим напрямком державної політики виступає підвищення екологічної ефективності й забезпечення «зеленого росту» економіки, заснованих на:

- технологічній модернізації, що веде до зменшення забруднення навколишнього середовища й раціонального використання природних ресурсів;

- підтримці розвитку ринково-орієнтованих добровільних механізмів і зобов'язань по забезпеченню екологічної стабільності природокористування й екологічної відповідності товарів і послуг;

- стимулюванні підвищення соціальної відповідальності бізнесу. Так, аспекти соціально-екологічної відповідальності формують основні установки екологічної політики й трансформуються в управлінські зобов'язання компанії стосовно навколишнього середовища. Екологічна бізнес-етика як основа екологічної відповідальності встановлює обов'язкові з моральних позицій норми, що стосуються відносин економічних суб'єктів до навколишнього природного середовища, а тим самим і до самого життя як нинішніх, так і майбутніх поколінь людей. Екологічна бізнес-етика формує простір екологічної відповідальності бізнесу як відповідальності за охорону навколишнього середовища й оптимальне ресурсокористування, за екологічну безпеку процесів виробництва й споживання. Тим самим вона доповнює систему формально-правових вимог стандартів і законодавства. Імідж соціально й екологічно відповідальної компанії здобуває все більшу популярність, росте число компаній, які усвідомлюють, що еколого-соціальна відповідальність – це не тільки імідж, але ще й вкладення, які окупляться в довгостроковій перспективі. У цьому відношенні стратегічним пріоритетом будь-якого еколого-орієнтованого підприємства є перехід від простого фінансування екологічних програм і проектів до соціально-екологічного інвестування» [68].

Імплементація екологічних аспектів у діяльність будь-якої організації (виробничу, маркетингову, інформаційну, організаційної культури та ін.) й екологічної відповідальності вимагає трансформацій у прийнятті управлінських рішень шляхом переорієнтації з моделі пасивного екологічного менеджменту (дотримання екологічних норм і стандартів) до активного (екологічний менеджмент, екологічне інвестування тощо). Це підтверджує практика розвинених країн, у відповідності до якої вимога підвищення «екологічності» виробничих об'єктів є необхідною.

«Пасивний екологічний менеджмент більше характеризується як менеджмент природокористування, який не вимагає зміни існуючої традиційної системи бізнесу, реагуючи на вимоги суспільства, законодавства й зацікавлених сторін остільки, оскільки це стає неминучим. Активний екологічний менеджмент припускає переоцінку деяких основ індустріальної системи, формування цілісного підходу до бачення динаміки розвитку світу й місця в ньому підприємства, відхід від антропоцентричної концепції на користь турботи про життя на Землі в цілому» [68].

Активний екологічний менеджмент орієнтує організацію через тривалий і комплексний характер екологічних процесів на наступне (рис. 1.5).

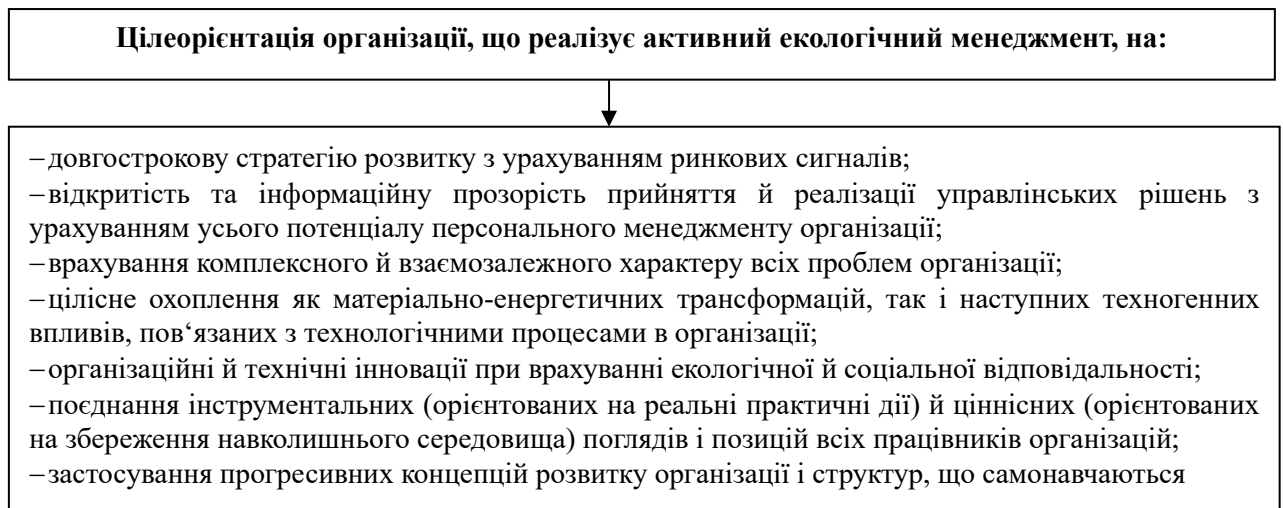


Рис. 1.5. Цілеорієнтація організації, що реалізує активний екологічний менеджмент

Примітка. Сформовано на основі джерела [68]

Перехід від пасивного до активного екологічного менеджменту є ключовою умовою сталого розвитку організації, оскільки передбачає трансформацію управлінської парадигми (йдеться про перехід від реагування на екологічні виклики до їх попередження та про системне інтегрування екологічних принципів у організаційні процеси (бізнес-процеси, виробничі процеси тощо)). Пасивний екологічний менеджмент, який переважно зводиться до дотримання встановлених екологічних норм і стандартів, не забезпечує ефективного реагування на нові виклики глобального розвитку. Натомість саме активний екологічний менеджмент спрямований на

формування довгострокової стратегії екологічного розвитку підприємства, установи й організації, орієнтованої на інноваційність, соціальну відповідальність та екологічну безпеку.

Розвиток активного типу екологічного менеджменту повинен супроводжуватись:

- інституційною підтримкою з боку держави та органів місцевого самоврядування (удосконалені системи екологічного регулювання, стандартизації, сертифікації та стимулювання «зелених» інновацій);
- інтеграцією екологічних показників у систему стратегічного планування, контролю й звітності (через запровадження ESG-метрик, нефінансової звітності, екологічного аудиту);
- вдосконаленням корпоративної культури екологічної відповідальності, побудованої на засадах, прозорості, відкритості та партнерстві зі стейкхолдерами;
- переорієнтацією інвестиційної політики на «зелене» інвестування, впровадження ресурсозберігаючих технологій та циркулярних бізнес-моделей;
- освітньо-мотиваційною роботою з персоналом організацій, спрямованою на формування екологічної свідомості, розвиток компетентностей і навичок сталого управління.

Отже, активний екологічний менеджмент є стратегічною функцією управління, що інтегрує економічні, соціальні та екологічні цілі. Він формує нову модель взаємодії в системі «організація - зовнішнє середовище» через випереджальну адаптацію, реакцію та інноваційний розвиток. Це сприяє гармонізації інтересів бізнесу, суспільства й природи й відповідає концепції «зеленої економіки» та положенням Європейського зеленого курсу.

Екологічна модернізація вимагає прийняття радикальних політичних рішень в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Процес екологічної модернізації повинен вибудовуватися на ґрунтовній доктринальній й програмній основах і реалізовуватись за участі усіх зацікавлених сторін. Більше того, цей процес, головним стейкхолдером якого сьогодні є держава (через державні органи і органи місцевого самоврядування), повинен стати

значно масштабнішим і об'єднати суб'єктів недержавного, громадського, підприємницького сектору економіки, інституції ринкової інфраструктури, а також суб'єктів публічного сектору економіки (заклади охорони здоров'я, освітні установи, державні підприємства та ін.).

Констатуємо той факт, що питання використання і модернізації механізмів та інструментів здійснення екологічної політики на різних рівнях є надзвичайно актуальними з огляду на проведення реформи з децентралізації влади й управління.

Інституціоналізація є важливою частиною процесу модернізації соціальних систем, суспільних відносин.

«Термін “інституціоналізація” увійшов у вжиток політичної сфери і відображає явища, пов'язані зі створенням та організацією державних установ або окремих органів, відповідальних за вироблення і здійснення політики» [160].

Публічні інститути – це «комплексна категорія, що включає в себе нормативний компонент (формальні і неформальні норми і правила), комунікативний компонент (комунікація між усіма суб'єктами публічного процесу), діяльнісний компонент (механізми і платформи взаємодії публічних акторів) і власне інституції (держава, громадянське суспільство, бізнес-структури, інститут омбудсмена тощо), що знаходяться у відносно довгострокових взаємозв'язках у конкретно заданому режимному середовищі. Представлений концепт публічних інститутів слід розглядати в контексті сучасних глобальних і трансформаційних процесів, з огляду на динаміку й характер зовнішніх факторів та специфіку внутрішньосистемних даних» [301, с. 56].

«Провідну роль у механізмі екологізації відіграє державна політика, яка визначає умови раціонального використання природних ресурсів, поліпшення якості навколишнього середовища, створює інституціональне забезпечення екологізації суспільного виробництва» [282, с. 128].

Державна політика визначає те, які публічні інститути є учасниками щодо забезпечення екологічного розвитку території, і яке функціональне

навантаження на них буде покладене. Адже «у перехідних системах держава є одним із головних суб'єктів, що визначає стратегію розвитку при збереженні своєї ролі в процесі управління. Державні інститути в різних системах мають більше ресурсів і можливостей для артикуляції інтересів суспільства й виявлення основних соціальних, економічних, політичних та інших проблем, що вимагають свого рішення» [301, с. 67]. Разом з тим, «інституціональний підхід означає, що аналіз публічної політики передбачає врахування того, як конфігурація інтересів та ідей в інституціональному контексті формує й визначає процес вироблення політики. Інститути не існують ізольовано, вони постійно взаємодіють у процесі формування публічної політики, можуть одночасно брати участь на різних рівнях політики та виробляти альтернативні варіанти рішень» [301, с. 64].

Ключовими соціальними потребами, які зумовлюють появу процесів інституціоналізації, є: «потреба комунікації (мова, освіта, зв'язок, транспорт); потреба у виробництві продуктів і послуг; потреба в розподілі благ і привілеїв; потреба безпеки громадян, захисту їх життя і благополуччя; потреба у підтримці системи нерівності (розміщення соціальних груп за позиціями, статусами тощо); потреба в соціальному контролі за поведінкою членів суспільства (релігія, мораль, право)» [285].

Через те, що більшість сучасних проблем функціонування та розвитку соціальних систем мають інституціональне походження, постає необхідність застосування інституціонального підходу, який «здатен найбільш повно забезпечити вивчення соціальної системи в її безпосередньому взаємозв'язку з іншими підсистемами суспільства... Інституціональний підхід має потенційно високу спроможність до ґрунтовного дослідження та всебічного аналізу соціальних систем як об'єктів державного управління. Інституціоналізм як методологічна основа створює умови для активізації різноманітних міждисциплінарних досліджень соціальних систем, забезпечує відстеження інституціональних кількісно-якісних і сутнісних змін та перетворень різних соціальних інститутів, аналіз інституціональних факторів – сукупності

фундаментальних історичних передумов, політичних, економічних, правових, соціальних та духовних (культурних) правил і норм, які визначають рамкові умови функціонування та розвитку соціальних систем як об'єктів державного управління» [212].

Регіональна і місцева системи управління природоохоронною діяльністю спрямовані на забезпечення екологічної безпеки території і формування безпечного для громадян середовища життєдіяльності. Вони є комплексом підсистем, однією з яких, наприклад, є підсистема управління поведінкою з твердими побутовими відходами. Остання є соціальною системою (також і еколого-економічною), а відтак, має інституціональне походження і припускає застосування інституціонального підходу.

Процес інституціонального розвитку, як правило, включає два взаємопов'язані елементи: інноваційний, що виникає внаслідок природної еволюції або свідомого конструювання, і імітаційний, який реалізується через запозичення ефективних інституційних практик з інших систем. «У публічній політиці це знаходить відображення у здатності інституційної системи адаптуватися до нових викликів постмодерної доби, узгоджуючи форми та механізми свого функціонування з духом часу й формуючи інноваційну траєкторію розвитку.

Під глобалізацією автор літературного джерела [306] розуміє «інтенсифікацію, інтеграцію та уніфікацію економічних, політичних, соціальних і культурних зв'язків, посилення взаємозалежності між країнами і народами, що є закономірністю розвитку сучасної цивілізації» [306, С 140-141].

«Процеси глобалізації за змістом та структурою є надзвичайно складними, багатограними і суперечливими, що унеможлиблює формулювання єдиного, прийняттого для всіх випадків визначення їх впливу на національні економіки. Найважливішими аспектами в цьому плані визначено: розширення конкуренції між ними та господарюючими суб'єктами; трансформацію економічних функцій держави та делегування на глобальний рівень окремих з них; розширення сфер впливу за межі національних кордонів згідно з новими

глобальними правилами економічної діяльності; здійснення основоположних змін у структурі національної економіки та формування нового середовища для національного розвитку в цілому; посилення процесів міжнародної інтеграції та взаємодії національних господарств, що перетворюється на наймогутніший фактор їх функціонування» [101].

Ідентифікуючи глобальні ризики, звернемося до традиційної класифікації, запропонованої Всесвітнім Економічним Форумом (WEF) [350]. Згідно з цією класифікацією глобальні ризики поділяються на п'ять груп: економічні ризики, ризики навколишнього середовища, геополітичні, соціальні і технологічні ризики.

Аргументуючи взаємозв'язок процесів глобалізації і екологізації розвитку, важливо вказати на те, що:

- процеси глобалізації чинять вплив на розвиток еколого-економічних процесів на різних рівнях (через зміни у структурі економіки та побудову нових умов для розвитку суб'єктів (учасників) еколого-економічних відносин та ін.);
- глобальні виклики і проблеми значною мірою є джерелом однойменних викликів і проблем, що існують в державі. До прикладу, у Стратегії розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки [273] констатовано, що «зміна клімату – одна з найгостріших екологічних проблем, яка стоїть перед людством вже сьогодні... Ознаки зміни клімату проявляються у вигляді тенденції до глобального потепління, викликаного парниковим ефектом, а також непередбачуваності погодних явищ... В Тернопільській області відбувається різке зниження рівня ґрунтових і підземних вод. З'явилися ін'язивні види комах та рослин, які становлять загрозу для місцевої флори і фауни» [273].

Також в українській державі на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях спостерігаємо проблеми, які класифіковані як глобальні проблеми сучасності, і які стосуються:

- взаємодії в системі «природа-суспільство»;
- забезпечення екологічної безпеки розвитку;
- врахування екологічної складової у соціально-економічних та

організаційно-економічних взаємовідносинах.

Ці проблеми безпосередньо стосуються процесів функціонування і розвитку економіки. Так, наприклад, процеси виробництва і споживання продукції стосуються взаємодії в системі «природа-суспільство» і зумовлюють забруднення довкілля, що є серйозною проблемою сучасності на усіх рівнях (рис. 1.6).

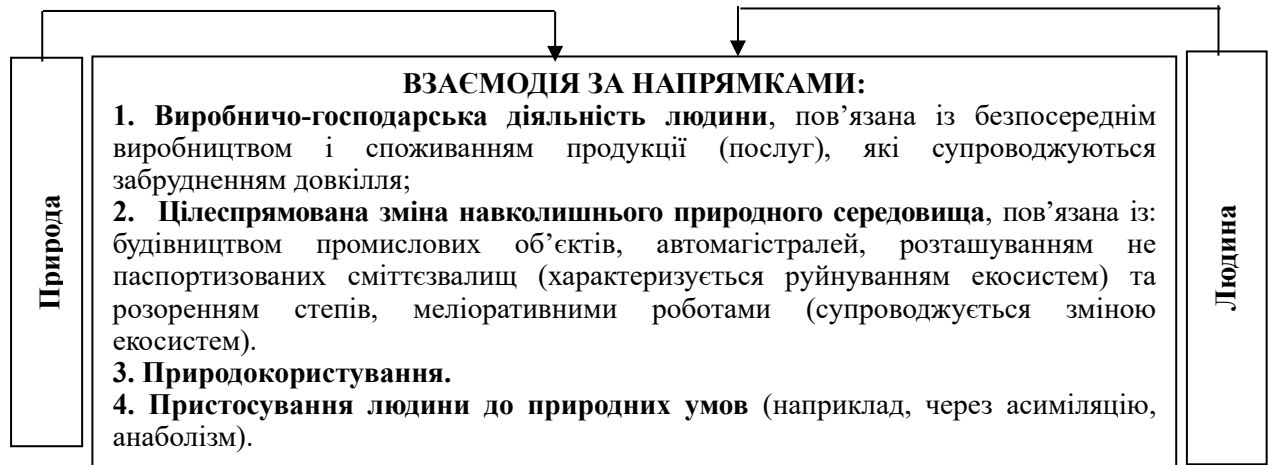


Рис. 1.6. Схематичне зображення взаємодії в системі «людина – природа»

Сформовано на основі джерела [126, С. 10]

«Напрямом взаємодії в системі «природа-суспільство» є природокористування. Як джерело ризику його слід розглядати в таких аспектах: ресурсоспоживання; нераціональне використання природних ресурсів; неналежне поводження з природними ресурсами» [126, с. 14] (рис. 1.7).



Рис. 1.7. Аспекти розгляду природокористування як джерела ризику

Сформовано на основі джерела [126, С. 14]

Уточнюють і деталізують проблеми щодо екологічної безпеки територій стратегічні документи розвитку регіонів.

Так, у Стратегії розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки [273] зазначено, що «Тернопільська область знаходиться у зоні підвищеного ризику виникнення водних стихій та проявів їх шкідливої дії, що спричиняє різні за масштабами, у тому числі й катастрофічні затоплення, підтоплення і перезволоження територій, зсуви, карстові явища, обвали, пошкодження інженерних інфраструктур і комунікацій... Одна з суттєвих екологічних проблем області, від якої страждають майже всі регіони України – це накопичення та неналежне зберігання непридатних або заборонених пестицидів та агрохімікатів... В області розташовано 214 об'єктів підвищеної небезпеки» [273] (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Поводження із непридатними пестицидами в Тернопільській області (тонн)

№ з/п	Район	Кількість на кінець року	Примітка
1	2	3	4
1	Гусятинський район (теперішня територія Чортківського району)	1,472	пестициди перезатарені у тимчасову тару
2	Лановецький (теперішня територія Кременецького району)	0,410	пестициди перезатарені у тимчасову тару
3	Підволочиський (теперішня територія Тернопільського району)	4,5	пестициди перезатарені у тимчасову тару
4	Теребовлянський (теперішня територія Тернопільського району)	6,4	пестициди перезатарені у тимчасову тару

Сформовано і уточнено автором з використанням джерела [273]

Проблеми щодо врахування екологічної складової у соціально-економічних та організаційно-економічних взаємовідносинах пов'язані з організацією управління екологічними процесами життєдіяльності суспільства на різних рівнях, а також способами реалізації інтересів держави, її регіонів, територіальних громад (мається на увазі ресурсовитратність виробництва) відповідно.

Існування множини вказаних вище проблем актуалізує питання:

– глибокої інтеграції екологічної складової в національну економіку, тобто йдеться про екологізацію економіки на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях;

– застосування інноваційних підходів у функціональній діяльності публічних інститутів щодо забезпечення екологічного розвитку.

Вказане вище доводить взаємозв'язок процесів глобалізації, інноватизації і екологізації розвитку.

Тісним є взаємопов'язок процесів децентралізації та екологізації розвитку. Децентралізація передбачає передачу значної частини функцій щодо управління територіями, в тому числі, екологічного управління, на місцевий рівень.

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [115] визначає сфери відповідальності, представлені на рис. 1.8.



Рис. 1.8. Сфери відповідальності органів місцевого самоврядування, визначені документом [115]

Як бачимо з рис. 1.8, переважна більшість сфер відповідальності органів місцевого самоврядування стосується екологічної сфери і екологізації. Так, місцевий економічний розвиток вимагає залучення інвестицій, в тому числі, природоохоронних, а вектором розвитку підприємництва повинен бути екологічний (екологічне підприємництво). Власне, екологічні інвестиції і екологічне підприємництво у місцевому розвитку і є свідченням його екологізації.

Більше того, здійснювана органами місцевого самоврядування діяльність за сферами відповідальності вимагає реалізації дій і заходів, які стосуються захисту довкілля, зокрема:

- благоустрій території асоціюється у мешканців з чистим довкіллям і відсутністю стихійних сміттєзвалищ;
- надання послуг житлово-комунального господарства включає діяльність щодо вивезення відходів, зменшення втрат в процесі транспортування електроенергії, належне утримання мереж водопостачання і водовідведення тощо. Результативна діяльність за цими напрямками дозволить зменшити імовірність виникнення надзвичайних ситуацій екологічного характеру та забезпечити екологічну безпеку території;
- покращення стану довкілля, належне поводження з відходами вимагає вдосконалення екологічного виховання в рамках розвитку шкільної і дошкільної освіти тощо.

«Відповідно до існування трьох основних рівнів господарювання – загальнодержавного, регіонального та низового (місцевого або муніципального) можливо виділити принципові концепти розбудови «зеленої», «синьої» та наноекономіки, що стосуються кожного з рівнів... Концепт «зеленої» економіки... переважаючий вплив здійснює на державному й регіональному рівнях. Він передбачає активну екологічну політику держави і регіонів, що в особі керівних державних органів та регіональної влади за допомогою відповідних адміністративних, організаційно-економічних, правових, фінансових та інших важелів

створюють умови для поступового і поміркованого економічного зростання на основі економічного та комплексного використання природних ресурсів, захисту навколишнього природного середовища від шкідливих антропогенних впливів та розвитку екологоорієнтованих інноваційних галузей і виробництв. На муніципальному рівні домінуючим для забезпечення високих економічних ефектів є концепт «синьої» економіки Г. Паулі, котрий по-новому ставить питання забезпечення регіональної конкурентоспроможності. Основними ланками впровадження такого підходу до природокористування є регіональна влада, муніципалітети і територіальні громади. Соціальній та екологічній ефективності господарювання сприятиме аналогічна корпоративна відповідальність» [196].

Незаперечним є взаємопов'язок процесів інформатизації та екологізації розвитку. Передусім, це обумовлюється тим, що, наприклад, самоврядна діяльність щодо забезпечення місцевого розвитку повинна реалізовуватись множиною учасників, а саме: місцевими органами влади і органами місцевого самоврядування, громадськими утвореннями, суб'єктами господарювання, місцевими жителями. Для цього, наприклад, громадськість повинна бути не тільки поінформована про стан справ у територіальній громаді, а й брати активну участь у вирішенні проблемних питань місцевого розвитку.

Інформація лежить в основі прийняття управлінських рішень.

«Залучення громади до прийняття рішень має носити характер не сумнозвісного «одностайного схвалення», а справжнього свідомого «співавторства», коли і влада, і громада, розуміють проблеми, виклики та перспективи, зважують альтернативи та чесно говорять про ризики. Свідома громада не лише приймає участь у виробленні рішення – вона здатна розділити також відповідальність за це рішення... Отже, місцева влада повинна бути готовою не лише доносити та пояснювати свою позицію – вона також має вміти слухати й коригувати свою позицію, якщо в процесі публічного діалогу виникла нова слушна ідея. В цьому запорука розумного врядування» [97].

Інститут держави, виконуючи головне функціональне навантаження в екологічній сфері, що є його конституційним обов'язком, повинен будувати свою діяльність переходячи від принципу «реагування» на принцип «запобігання», налагоджувати комунікативні взаємовідносини з іншими публічними інститутами, делегувати виконання частини функцій недержавним структурам і органам місцевого самоврядування, модернізувати використовувані механізми і методи впливу з метою захисту довкілля на різних рівнях.

1.3. Методологія дослідження модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку економіки

Методологія дослідження є цілісною системою принципів, а також способів побудови теоретичної і практичної діяльності у певній сфері.

«Методологія є вченням про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності. Вона розглядається як багаторівнева споруда, на верхніх поверхах якої розміщується філософська методологія, далі – загальнонаукова методологія, а на найнижчих поверхах – методологія галузевих видів науки. Ця ієрархія має системний характер, оскільки всі її поверхи утворюють цілісний методологічний організм. При цьому галузеву методологію мають постійно підтримувати філософська і загальнонаукова методології» [14, с. 13].

Модернізація екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку є завданням різних суб'єктів (органів державної влади різних рівнів, підприємців, громадських формувань та ін.). Однак, головне функціональне і завданнєве навантаження щодо забезпечення такої модернізації виконують державні органи і органи місцевого самоврядування. Так, «діяльність у сфері державного і муніципального управління має свої особливості. І суть її в тому, щоб сконцентрувати всю увагу на вирішенні питань суспільного значення. Відповідно, методологія вирішення проблем, які виникають тут, не може не включати в себе, поряд з критеріями ефективності, також критерії публічності і соціальної консолідації» [311].

Питання захисту довкілля, екологічного розвитку, модернізації екологічної політики належать до питань, які мають важливе суспільне значення. Відповідно, з методологічної позиції вирішення цих питань повинно здійснюватися з урахуванням критеріїв ефективності, публічності та соціальної консолідації.

«Поняття «критерій ефективності» публічного управління позначає ознаку або сукупність ознак, на підставі яких оцінюється ефективність системи управління в цілому, а також окремих управлінських рішень. Оцінка ефективності державного управління необхідна не тільки самим органам публічної влади, а й суспільству, що дозволяє контролювати якість діяльності державних інститутів. А для державних службовців – це засіб удосконалення їх управлінської діяльності» [258].

Обґрунтовуючи доцільність використання критерію ефективності у рамках методології розв’язання проблемних питань модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку, звернемось до тези наступного змісту: «у сфері державного управління результати діяльності державної служби класифікують за трьома видами: прямий результат, що піддається кількісній оцінці, яку здійснюють відповідно до критеріїв економічної ефективності; непрямий результат, до якого включають і наслідки профілактичної, превентивної діяльності органів державної влади, факти отримання якого стають очевидними лише в довгостроковій перспективі; соціальна ефективність, яка передбачає досягнення «суспільних цілей». Основним її критерієм є відповідність діяльності проблемам і бажанням клієнта чи споживача державних послуг і, врешті-решт, усього суспільства» [107].

Доводячи значимість використання критерію публічності у рамках методології розв’язання проблемних питань модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку (процес модернізації повинен реалізовуватись на усіх рівнях), то він закладений у самому способі організації публічної влади. Більше того, принцип публічності розкривається через відкритість і гласність у діяльності органів державної влади і органів місцевого

самоврядування щодо захисту довкілля. Тобто, природоохоронна діяльність цих органів як публічних організацій (вони є відкритими системами) повинна будуватися на принципах відкритості, прозорості і гласності (відкритість, прозорість і гласність є основою побудови публічних організацій як систем).

Аргументом на користь логічності вказаного вище є теза наступного змісту: «аналіз чинного законодавства свідчить про те, що законодавець розрізняє відкритість і гласність, а тому визначає їх як окремі принципи організації та діяльності органів публічної влади... Реалізація принципів відкритості й гласності у сфері місцевого самоврядування являє собою важкий і багатоступеневий процес, котрий потребує відповідного правового, організаційного та матеріально-фінансового забезпечення. Підвищення рівня відкритості органів місцевого самоврядування для населення є пріоритетним завданням на сучасному етапі розвитку місцевого самоврядування, адже відкрита система є більш стійкою і більшою мірою, ніж закрита система, здатна удосконалюватися та ефективно реагувати на новітні виклики» [165].

Обґрунтовуючи значимість використання критерію консолідації суспільства у рамках методології розв'язання проблемних питань модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку, зазначимо, що цей критерій розкривається через встановлення і розширення у процесі такої модернізації соціальних взаємозв'язків та взаємовідносин в системі «держава-громадськість».

Оскільки головним суб'єктом у процесі модернізації екологічної політики є держава (інститут держави), то саме вона повинна знищити інституціональні перепони на шляху консолідації суспільства у процесі модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку (табл. 1.7).

Методологія дослідження процесу модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку є двовекторним процесом, одним із яких (векторів) є теоретичне обґрунтування необхідності такої модернізації.

**Напрями діяльності держави щодо ліквідації інституціональних перепон
на шляху консолідації суспільства у процесі модернізації екологічної
політики в контексті забезпечення сталого розвитку**

№ з/п	Напрями діяльності держави
1	2
1	Розвиток громадських екологічних організацій, забезпечення їх дієвої взаємодії з органами державної влади і органами місцевого самоврядування (через розширення повноважень цих організацій щодо розробки нормативних документів екологічного спрямування, експертного супроводу їх прийняття та контролю за реалізацією).
2	Формування чітких регламентів та врегулювання процедурних питань взаємодії і співпраці в системі «держава-громадськість» через «створення механізму оцінки роботи органів державної влади, в якому головним критерієм ефективності буде виступати рівень задоволення потреб суб'єктів соціальних відносин, виражених у письмових та усних зверненнях громадян, в ініціативах громадських організацій, професійних спілок, об'єднань територіальних громад та ін.» [217].
3	Залучення громадських організацій екологічного спрямування, засобів масової інформації, освітніх установ до роботи з підвищення екологічної культури населення.
4	Розвиток соціальної інклюзії, запобігання соціальній відчуженості у вирішенні екологічних питань через інформаційно-просвітницьку, профілактично-роз'яснювальну роботу на загальнодержавному і регіональному рівнях, на рівні територіальних громад, організацій, їх трудових колективів, населення.

Примітка. Сформовано автором з використанням методологічного підходу [217]

Методологічною основою дослідження процесу модернізації екологічної політики виступає системний підхід, який є усталеним напрямом наукового пізнання та забезпечує коректне формулювання проблем і послідовну стратегію їх розв'язання.

Системний підхід уможлиблює дослідження об'єкта в його єдності, вказує на вибудовані зв'язки у ньому, об'єднує їх в теоретичну системну цілісність.

Модернізація екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку є не тільки процесом, а й складною системою, якій характерні динамізм і самоорганізація. Динамізм означає, що ця система зазнає руху і розвитку. Самоорганізація розкривається через здатність суб'єктів так організувати діяльність, щоб за умов сформованої ситуації якнайкраще забезпечити таку модернізацію.

До прикладу, процес модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку вимагає врахування векторів розвитку української держави, а також факторів, які чинять вплив на процес такого розвитку (глобалізаційні процеси, європейські прагнення України).

Значимість питання формування цілісної системи управління захистом довкілля у вищенаведеній тезі посилюється умовами війни в Україні і поглибленням проблеми поводження з відходами, що підтверджує така теза: «чи не найбільшим здобутком останніх років можна назвати прийняття довгоочікуваного рамкового закону про управління відходами... Втім, це тільки перший крок, за яким має слідувати прийняття низки підзаконних актів, наприклад Європейського переліку відходів, та секторальних законопроектів про тару і упаковку, батареї та акумулятори, відходи видобувної галузі тощо. А також оновлення чинного регулювання щодо металобрухту та промислових відходів, які мають дати поштовх розвитку циркулярної економіки. Більше того зараз – це нагальна потреба для України, яка вже має тисячі тонн відходів війни у вигляді знищеної військової техніки, пошкоджених автівок, зруйнованих будівель» [198].

Основними перевагами застосування системного підходу у дослідженні процесу модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку є:

1) виділення основного й другорядного в процесі модернізації екологічної політики. Приміром, основною проблемою, яка вимагає вирішення в ході екологічного управління територіями, є поводження з твердими побутовими відходами, а другорядною – розширення площі зелених насаджень. Це слід враховувати в процесі модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку;

2) віднесення управлінських рішень, які приймаються, до різних функціональних сфер діяльності державних органів і органів місцевого самоврядування (наприклад, рішення, що приймаються цими органами

стосовно благоустрою територій, включають функціональну діяльність щодо захисту довкілля);

3) обґрунтування необхідності екологізації свідомості і світогляду керівного складу суб'єктів управління екологічною сферою, що уможливило посилення екологічної спрямованості їх практичної діяльності і «працює» на модернізацію екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку;

4) виокремлення векторів екологізації інформаційно-комунікаційного супроводу у процесі модернізації екологічної політики, що дозволяє досягати ефективності цієї модернізації у поточному періоді, а також шляхом запобігання забрудненню довкілля (наприклад, через формування стратегічних екологічних документів) та залучення суспільства до вирішення екологічних (природореесурсових і природоохоронних) проблем.

Системний підхід є наскрізним і виключно актуальним в контексті руху нашої держави по шляху сталого розвитку, який передбачає синхронний розвиток за економічним, соціальним і екологічним напрямками.

На це вказує представлена у публікації [318] позиція Маркуса Бранда, який «радить розглядати резолюцію «Перетворення нашого світу: Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року» як можливість для трансформацій. «Виклики сьогодення – безпрецедентні, тому нам потрібні безпрецедентні результати діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, безпрецедентне лідерство та відповідальність на всіх рівнях»» [318].

У науковій літературі виокремлюється множина принципів, які сьогодні мають бути пріоритетними для всіх. Ці принципи з доповненим авторським акцентом на екологічній компоненті ілюструє табл. 1.8.

Аргументом на користь застосування ситуаційного підходу у дослідженні процесу модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку є теза такого змісту: «щоби забезпечити відповідну результативність переходу до екологічно сталого розвитку, держава має реалізовувати свій функціональний потенціал, спираючись виключно на інтереси громадян,

відповідно до яких артикулюється зміна актуальних екологічних проблем, на вирішення яких вона має бути методологічно спрямована» [38].

Таблиця 1.8

Пріоритетні принципи у забезпеченні сталого розвитку

№ з/п	Пріоритетні принципи	Авторський акцент на екологічній компоненті
1	2	3
1	Не залишити нікого осторонь , що означає здатність ідентифікувати потреби тієї частини населення (а разом ідентифікувати і географічні райони), які відстають у досягненні загальних стандартів, як-от доступні освіта, інформація, охорона здоров'я, послуги, інфраструктура тощо. Це вимагає принципово іншого підходу до збору даних та статистики	Усуненню відставання регіонів і населення у досягненні загальних стандартів (доступна освіта, інформація, охорона здоров'я), наприклад, сприятимуть: - екологізація культурно-освітньої і знаннєвої сфер суспільства (освітня сфера); - активніша ліквідація наслідків забруднення довкілля (забрудненість довкілля є фактором, який зумовлює захворюваність населення) (сфера охорони здоров'я). Так, «погані екологічні умови можуть зумовлювати понад 100 найнебезпечніших хвороб, які щороку вбивають майже 13 млн. людей, тобто 23% усіх смертей у світі» [238]; - поширення даних про екологічну політику, можливості суспільства долучитися до її модернізації, вплив на довкілля виробничих об'єктів тощо (інформаційна діяльність);
2	Задовольнити базові потреби найбідніших у першу чергу. Принцип зменшення нерівності та увага в першу чергу тим, хто залишився осторонь, є центральним у Порядку денному-2030. Зокрема, для України це є вирішення проблеми крайньої бідності, забезпечення потреб внутрішньо переміщених осіб та населення, яке постраждало від подій на Сході України, а також більш рішуче забезпечення всебічних можливостей для людей із інвалідністю	У науковій літературі побутує думка, що тільки економічно заможні суспільства здатні дбати про природу і захист довкілля. Це доводить тісний зв'язок і важливість усунення економічної нерівності з метою покращення в подальшому стану довкілля. Крім того, до прикладу, сьогодні внутрішньо переміщені особи є не просто біженцями в результаті руйнування інфраструктури, а й екологічними біженцями через пошкодження територій (наявність вибухових предметів та ін.), забруднення земельних ресурсів продуктами війни (уламками снарядів, залишками військової техніки тощо). Тобто, йдеться про екоцид, що означає «будь-які значні руйнування та знищення природного довкілля» [238];

1	2	3
3	Гендерна рівність та розширення прав і можливостей жінок. Цей пріоритет є наскрізним в усіх цілях сталого розвитку. Починається він з деагрегації статистичних даних за статтю, розкриваючи глибинні причини дискримінації, як-от стереотипи в суспільстві та насильство над жінками. Без досягнення повної гендерної рівності ми не зможемо досягти сталого розвитку	«Однією з ключових складових зменшення негативного впливу зміни клімату та інших проблем, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища, є гендерна рівність і справедливий підхід під час реалізації політик і заходів у цій сфері. Оцінка гендерного впливу відіграє вирішальну роль у розумінні того, як політика та законодавство щодо кліматичних змін, охорони довкілля та енергетики впливають на жінок і чоловіків, хлопців і дівчат; та чи є справедливим розподіл коштів для мінімізації негативного впливу» [41]. «В якості ідентифікаційних показників гендерної нерівності у сфері навколишнього середовища розглядаються: «зелений перехід» та гендерні аспекти енергоспоживання; аграрний сектор; мобільність; доступ до чистої питної води; гендерні аспекти, пов'язані зі зміною моделей споживання; участь жінок у природоохоронних установах та освіті» [41];
4	Прихований вплив економічної та адміністративної діяльності на клімат і довкілля. Очевидною є нагальна потреба переходу до економіки замкнутого циклу або циркулярної економіки. Це особливо актуально в контексті розвитку бізнесу, створення робочих місць, розвитку інфраструктури та виробництва енергії	Приміром, «надання завідомо неправдивих чи неповних відомостей про вплив на довкілля планованої діяльності, порушення встановлених законодавством вимог щодо здійснення оцінки впливу на довкілля, у тому числі порушення порядку інформування громадськості та проведення громадського обговорення і врахування його результатів» [1] негативно впливає на довкілля і тягне за собою штрафні санкції;
5	Принцип участі. Кожен може відіграти свою роль. Слід розпочати зміни з себе, мотивувати власним прикладом інших до змін. Можна посилити мотивацію до дій оточуючих будучи виборцем – членом громади, або ж споживачем товару	«Для збереження довкілля необхідно консолідувати зусилля: відповідного природоохоронного законодавства та жорсткого контролю за його виконанням і суворою відповідальністю, ініціативи громадських організацій і активістів, розуміння того, що основною рушійною силою зміни підходів до природоохоронних питань є громади» [238].

Примітка. Сформовано з використанням джерел [1; 41; 238]

Крім того, екологічна політика держави та процес її модернізації в контексті забезпечення сталого розвитку супроводжуються вжиттям державою

заходів політичного, адміністративного, економічного та іншого характеру з метою управління сформованою екологічною ситуацією. Отже, сформована екологічна ситуація є ситуаційним фактором, який обумовлює потребу внесення коректив у інструментальну складову державної екологічної політики.

Разом із системним і ситуаційним підходами для дослідження процесу модернізації екологічної політики в контексті сталого розвитку повинен застосовуватись інституціональний підхід.

Він формує напрямок методології, в якому модернізований варіант такої політики розглядається з урахуванням ролі різних інститутів, їх впливу і взаємодії. У той час як системний підхід піднімає питання взаємодії внутрішнього і зовнішнього середовищ процесу модернізації екологічної політики в контексті сталого розвитку, – інституціональний підхід ставить питання цінності такої взаємодії й її суб'єктного складу.

Рольове навантаження інститутів в умовах модернізаційних змін екополітики розкриває динамічний підхід.

Предметом вивчення в інституціональному підході до дослідження процесу модернізації екологічної політики в контексті сталого розвитку виступає сукупність інституціональних умов й інститутів, котрі є учасниками розроблення та реалізації управлінських рішень (політичних, правових, адміністративних).

Інституціональний підхід до дослідження процесу модернізації екологічної політики в контексті сталого розвитку передбачає застосування методів історичного, теоретичного та конкретно-емпіричного аналізу державних, суспільних і господарських аспектів діяльності в процесі прийняття управлінських рішень, які стосуються сталого розвитку, а також дає змогу одночасно поєднувати теоретичну роботу, історичні дослідження та аналіз ситуацій на конкретних об'єктах.

Інституціональний підхід до дослідження процесу модернізації екологічної політики в контексті сталого розвитку вимагає аналізування

управлінських взаємодій. Причому, аналіз таких взаємодій повинен охоплювати аналіз характеристик та параметрів і суб'єкта, і об'єкта модернізаційного впливу, оскільки разом вони дозволяють адекватно оцінити процеси модернізації та управлінського впливу.

Структурний підхід до дослідження процесу модернізації екологічної політики в контексті сталого розвитку - це напрям у методології, який орієнтує на вивчення внутрішньої будови такої модернізованої політики як системи, виявлення закономірностей впорядкування елементів у цій системі, аналіз характеру та специфіки зв'язків між елементами цієї системи. Структурний підхід застосовується там, де характер поставлених завдань вимагає розчленування предмета вивчення на окремі складові, наприклад, на окремі елементи структури, що забезпечують управління. Розчленовуючи модернізований варіант екологічної політики в контексті сталого розвитку як систему на структурні одиниці, ми тимчасово порушуємо її цілісність, абстрагуючись від цілісності та концентруючи увагу на важливих аспектах впливу однієї структурної одиниці (приміром, міністерства, підприємства) на іншу (наприклад, взаємовідносини кількох міністерств в питаннях поводження з відходами, наприклад, їх переробки). За структурного підходу застосовуються методи аналізу структури: структурно-логічний, економіко-математичний. В ході аналізу й синтезу застосовуються статистичний і прогностичний методи, що дають змогу виявити кореляційні зв'язки та закономірності (тренди) розвитку частин у системі (модернізованій екологічній політиці).

Функціональний підхід формує напрямок у методології дослідження процесу модернізації екологічної політики в контексті сталого розвитку, який орієнтує на виявлення особливостей функціонального супроводу цієї політики як системи. Модернізований варіант екологічної політики розглядається з позиції зовнішнього аспекту. Функціональний підхід відволікається від змісту, структури системи, зосереджуючись на завданні виявлення функціональних залежностей між вхідними і вихідними параметрами модернізованої

екологічної політики в контексті сталого розвитку як системи.

Функціональний підхід є загальнонауковим, універсальним підходом, тобто він застосовний у будь-якій галузі знання. Але найчастіше його використовують для вивчення об'єктів, для яких зв'язки і стосунки з навколишнім природним середовищем є суттєвими. Ці стосунки визначають як особливості проведення змін (у виробничій, управлінській та інших видах діяльності об'єктів), так і стійкість та збереження цих об'єктів.

Для модернізованого варіанту екологічної політики в контексті сталого розвитку як системи функціональний підхід дає змогу виокремити функціональне навантаження різних секторів економіки. До прикладу, з використанням функціонального підходу дослідники виокремлюють три сектори зеленої економіки, які виконують функцію матеріального забезпечення всіх інших секторів – зелена енергетика, поводження з відходами та органічне сільське господарство.

У функціональному підході застосовуються такі методи як:

- соціально-якісний, який дає змогу виявити ті зміни, що продукуються модернізованим варіантом екологічної політики в контексті сталого розвитку як системою;
- порівняльно-правовий, що дає змогу визначити, наскільки зміни у екологічній політиці породжують зміни в законодавстві.

У процесі модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку особливого значення набувають проєктний і програмно-цільовий підходи як ефективні механізми впровадження трансформаційних змін, що базуються на принципах сталого розвитку, інституційної кооперації та технологічного оновлення.

Проєктний підхід є системною множиною рішень організаційного, управлінського та аналітичного характеру, завдяки яким реалізуються інноваційні завдання, рамковані часом і ресурсами. У сфері екологічної політики він уможлиблює ініціювання локальних змін, запровадження ініціатив, тестування нових моделей управління захистом довкілля і апробувати

інструменти сталого розвитку у галузевому або територіальному зрізах.

Програмно-цільовий підхід як форма стратегічного управління, забезпечує акумулювання ресурсів (інституційних, кадрових та ін.) для досягнення соціально значущих результатів. У контексті модернізації екологічної політики він дозволяє системно і, разом з тим, цілеспрямовано працювати над екологізацією ключових галузей економіки, гарантувати сталість фінансування заходів з охорони довкілля, забезпечивши при цьому міжвідомчу координацію, моніторинг і контроль.

Інтеграція проектного та програмно-цільового підходів у процес модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку дає змогу збалансувати інноваційність та системність трансформацій. Проектний підхід дозволяє оперативно реагувати на екологічні виклики та впроваджувати зміни «знизу», а програмно-цільовий — закріплює екологічні ініціативи у регламентах на рівні державної політики та забезпечує їх масштабування.

Практичне застосування обох підходів у сфері екологічної політики засвідчено через реалізацію проектів з енергомодернізації, діджиталізації екологічного моніторингу, поводження з відходами, а також через державні програми з охорони водних ресурсів, боротьби з деградацією земель, розвитку зеленої енергетики.

Модернізація екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку невіддільна від науково-технічного прогресу, адже «сучасним джерелом трансформаційних змін суспільства вбачається розвиток науки, техніки і створенні нових технологій... При дослідженні динаміки розвитку в сучасних умовах світової економіки, необхідно визначити фундаментальну рису, яка характеризує одночасно і спільність, і різноманітність сучасного світу. Такою рисою виступає принцип технологічного детермінізму, який лежить в основі теорій індустріальних суспільств. Принцип технологічного детермінізму дає змогу проаналізувати динаміку розвитку суспільства з точки зору минулого, реального теперішнього і передбаченого майбутнього. Така методологія передбачає з'ясування і сучасних етапів економічного розвитку —

глобалізації і регіоналізації, основними наслідками яких є розподіл країн світу за рівнем економічного розвитку, існування суттєвого економічного розриву між територіями» [176].

Методологія дослідження процесу модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку як двовекторний процес спрямована також на побудову практичної діяльності щодо такої модернізації. Ця діяльність опирається не тільки на множину принципів, а й на відповідні механізми. Саме вони примушують екологічну політику як систему модернізовуватися і зазнавати змін у вигляді позитивних або негативних ефектів соціального, економічного і екологічного характеру. Причому, механізми модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку тісно пов'язаний з принципами забезпечення екологічного розвитку.

Приміром, побудова діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування як суб'єктів екологічного управління на принципах публічності означає, що ця діяльність спрямована на служіння народу, є відкритою і прозорою, реалізується за участю громадських формувань, жителів громади, суб'єктів господарювання. Для цього застосовуються механізми:

1) інституційний (поєднує систему зв'язків, соціальних і правових норм як інструментів регулювання, суспільних цінностей, які спрямовані на задоволення потреб суспільства (громадян) у безпечному довкіллі);

2) адміністративний (він використовує множину таких інструментів як ліміти на викиди і скиди забруднюючих речовин, екологічні норми і стандарти, штрафи за порушення екологічного законодавства тощо, які прямо регулюють діяльність суб'єктів природоперетворювальної діяльності);

3) економічний (застосовує інструменти непрямого регулювання діяльності суб'єктів антропогенного впливу (збір за забруднення навколишнього природного середовища, платежі за використання природних ресурсів, фонди охорони навколишнього природного середовища у складі бюджетів різних рівнів тощо));

4) інформаційно-комунікативний (охоплює систему внутрішніх і зовнішніх інформаційних потоків і однойменних комунікаційних відносин органів місцевого самоврядування з контактними аудиторіями, передусім, з громадськістю і представниками підприємницького сектору економіки). Значимим у цьому контексті є питання створення проєкологічної коаліції, учасники якої реалізовуватимуть модернізований варіант екологічної політики держави. Такими учасниками повинні бути:

- недержавні утворення (організації громадянського суспільства);
- засоби масової інформації, які відображають екологічні погляди й інтереси населення;
- органи державної влади і органи місцевого самоврядування й їх службовці як професійна інтелігенція;
- експерти з екологічних питань;

5) державно-приватного партнерства (спрямований на побудову партнерських відносин держави з приватним сектором економіки задля забезпечення розвитку за різними напрямками, в тому числі, екологічним);

6) еколого-психологічний (поєднує системну множину інструментів, спрямованих на: формування адекватних поведінкових установок в системі «людина – природа»; побудову дієвих стратегій взаємодії суб'єктів антропогенної діяльності з довкіллям; корекцію людської екологічної свідомості та ін.). Так, наприклад, в екологічній психології (О. Генісаретський, Ю. Швалб) утверджується і розвивається системно-діяльнісний підхід. Він пов'язаний з формами організації життєдіяльності суспільства і окремих індивідів, що «виливається» у спосіб їх життя. Спосіб життя формує відношення (ставлення) до довкілля, його природоресурсного потенціалу, а також до того обсягу (характеру) відповідальності, яку суспільство й індивіди беруть на себе за результати власної діяльності.

Важливо, щоб процес модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку здійснювався з використанням політичних інструментів. Ці інструменти мають застосовуватись державними і

недержавними суб'єктами екологічного управління з метою вирішення безпекових питань, а також питань розвитку циркулярної економіки, екологізації життєдіяльності населення, популяризації екологічного менеджменту, належного поводження з відходами та ін. Тобто, йдеться про розв'язання важливих екологічних питань на різних рівнях з використанням соціального, силового, інформаційного, економічного ресурсу ц інструментарію, який є в розпорядженні політичної системи нашого суспільства.

Логіка дослідження процесу модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку повинна орієнтуватись на кінцевий результат реалізації цього процесу, а саме – створення суспільного блага, зокрема, екологічної безпеки.

Екологічна безпека є соціально необхідним рівнем якості довкілля, за якого немає загроз для здоров'я людей, життєдіяльності населення, виникнення негативних трансформацій щодо функціонування природних екологічних систем.

Територіальні особливості, місцевий природоресурсний потенціал, різний рівень забрудненості регіонів прямо впливають на стан екологічної безпеки територій. Тому, з позиції логіки можна стверджувати, що місцевому розвитку, екологічній безпеці притаманні ознаки територіальності (регіональності). Так, екологічна безпека є продуктом (результатом) реалізації місцевої екологічної політики, яка опирається на відповідний механізм і використовує відповідні методи та інструменти. Причому, чим більш модернізованою є екологічна політика, тим вищий рівень екологічної безпеки території вона забезпечує.

Логіка дослідження процесу модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку розкривається у тому, що через нього забезпечується відповідний рівень екологічної безпеки, а тому цей процес пов'язаний з особливостями цієї безпеки та можливістю її забезпечити.

По-перше, забезпечення екологічної безпеки на загальнодержавному,

регіональному і місцевому рівнях є пріоритетом держави. На це вказує стаття 3 Закону України «Про національну безпеку України» [228] такого змісту: «державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями» [228].

Другою особливістю є те, що національна безпека, а також екологічна безпека як її складова є суспільними благами. Незаперечним є те, що покращення (посилення, вдосконалення) одного суспільного блага зумовлює покращення іншого. Так, розвиток знаннєвого ресурсу суспільства (він є суспільним благом) в напрямі його екологізації посилює турботу людей про довкілля і зумовлює підвищення рівня екологічної безпеки. Причому, така турбота свідчить про розуміння суспільством питання екологічної цінності як «як цінності природного середовища, яке містить ресурси, що мають важливе значення для підтримки екосистем і життєдіяльності суспільств, і яке сприяє створенню додаткової економічної вартості» [211]. А вдосконалення системи офіційної статистики (вона є суспільним благом) підвищує рівень обізнаності громадськості щодо екологічної проблематики і сприяє чіткому спрямуванню зусиль органів державної влади і органів місцевого самоврядування на захист довкілля і забезпечення екобезпеки. Приміром, «агресія Росії проти України створила чимало непрямих перешкод шляху до її сталого розвитку, проте не зупинила прагнення до євроінтеграції та сталого розвитку. Наприклад, як ніколи зросла потреба в якісних та своєчасних даних, необхідних для прийняття рішень. Однак сьогодні спостерігаються серйозні труднощі в процесі збору та обробки економічної та фінансової статистики, в тому числі щодо Порядку денного-2030 та оцінки прогресу в досягненні ЦСР. Помітний непрямий ефект полягає й у тому, що військові дії значною мірою відволікають організаційні ресурси уряду та перешкоджає координації дій у межах Порядку денного-2030. Україна, набувши 23 червня 2022 року статусу кандидата на членство в ЄС, вже в умовах війни почала перші кроки у цьому. Зокрема, вже

ухвалено рішення щодо створення Офісу з реалізації Цілей сталого розвитку, який здійснюватиме організацію розробки та впровадження механізму включення ЦСР до національної та регіональної політики, стратегії та процесів планування» [24].

Також вважаємо, що особливість екобезпеки розкривається у колективному характері її споживання як суспільного блага, що не є об'єктом власності (ані приватної, ані державної).

Четверта особливість екологічної безпеки пов'язана з її інтегрованістю у економічну і соціальну складові розвитку. На це вказує рух нашої держави шляхом сталого розвитку (рис. 1.9).



Рис. 1.9. Сталий розвиток як важлива умова розвитку держави за економічним, соціальним і екологічним векторами

Примітка. Сформовано автором самостійно

П'ята особливість екологічної безпеки та її забезпечення полягає в невизначеності як кількісних, так і якісних параметрів цієї безпекової сфери. Це обумовлено обмеженістю сучасних знань про межі стійкості екологічних систем, а також про характер і наслідки їх змін під впливом антропогенних факторів. Внаслідок цього оцінювання рівня екологічної безпеки часто ґрунтується на інтуїтивних припущеннях, що призводить до деформації екологічної свідомості населення, знижує адекватність сприйняття реальних екологічних загроз, уповільнює суспільну реакцію та збільшує рівень екологічних ризиків. У практичній площині визнання обмеженості достовірної інформації про глибину екологічних процесів має критичне значення, оскільки саме це визначає стратегічні пріоритети державної екологічної політики. На сьогодні державна екологічна стратегія орієнтована на концепцію абсолютної екологічної безпеки, що передбачає досягнення нульового екологічного ризику для здоров'я населення. Проте, світовий досвід свідчить про хибність цієї концепції, адже абсолютна екологічна безпека є недосяжною; ризики можна лише зменшувати, але повністю їх усунути неможливо.

Шоста особливість екологічної безпеки полягає в тому, що на неї не поширюється дія закону знецінення благ у часі. Екологічна безпека виступає постійною цінністю, яка не може бути спожита чи вичерпана протягом визначеного періоду, оскільки вона є невід'ємним і незамінним елементом системи життєзабезпечення людини. Більше того, сьогодні значимим є питання «активізації зусиль у виробництві екологічних благ. Значна кількість виробників почала розглядати виробництво екологічних благ як фактор посилення конкурентних позицій на ринку. З'явився «зелений маркетинг», а блага з посиленими екологічними якостями називають «зеленими» благами, або товарами. До основних аспектів екологічного маркетингу відносять розроблення і просування на ринок екологічних продуктів; упаковок, які можуть використовуватися багаторазово і швидко розкладатися в природному середовищі; ресурсозберігаючих технологій; удосконалення систем контролю за забрудненням навколишнього середовища... Основною тезою діяльності

екологічних виробників є те, що в умовах екологічної кризи споживач у процесі купівлі буде віддавати перевагу екологічним благам» [199]. «Досить велика кількість досліджень дійсно показує таку тенденцію» [331].

Сьома особливість екологічної безпеки доповнює попередню особливість, що розкривається у тому, що екологічна безпека як постійне благо має просторову прив'язку.

Методологія дослідження процесу модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку опирається на концепцію зеленої економіки.

Концепція зеленої економіки – це модель, спрямована на покращення здоров'я населення і соціальної справедливості у суспільстві, а також на зниження небезпечного антропогенного впливу на довкілля й зниження екологічного дефіциту (у чистому повітрі і воді тощо). Зелену економіку в її найпростішій формі розглядають як низьковуглецеву, ресурсозберігаючу та соціально інклюзивну модель економіки. Концепцію зеленої економіки розроблено як більш практико-орієнтований варіант концепції сталого розвитку, який акцентує на важливості поліпшення стійкості світової економіки.

Концепція зеленої економіки передбачає:

1) активізацію державної підтримки, допомоги та приватних інвестицій й їх спрямування на поширення знань, реалізацію екологічних ініціатив, створення технологій і виробництв, що сприяють зниженню викидів вуглецю та рівня забруднення атмосфери;

2) розвиток нових, зелених секторів економіки й зелених робочих місць на основі використання зелених технологій. Ці технології спрямовані на глибшу переробку відходів, зниження енергоспоживання або ж використання альтернативної енергії. Краще (повторне) використання сировини призводить до зниження собівартості випуску зеленої продукції та збільшення прибутку на зелених виробництвах порівняно з традиційними. Це уможливорює встановлення вищої оплати праці. У результаті створюються соціальні

стимули для перетікання трудових ресурсів у зелені сектори економіки й знижується бідність;

3) підвищення енергоефективності, позитивним результатом чого є зниження потреби в спалюваному паливі та зниження викидів вуглецю. Це є важливою умовою для самовідновлення природних ресурсів;

4) підвищення ресурсоефективності, яке зумовлює: зменшення обсягу утворення відходів; зниження рівня забруднення довкілля; забезпечення сталого існування відповідного сектору економіки впродовж тривалого періоду; збереження умов для підтримання біорізноманіття; ведення органічного домашнього господарства, яке підвищує доступ до локальних природних ресурсів та зменшує бідність.

Методологія дослідження процесу модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку опирається на концепцію циклічної біоекономіки.

Антропогенна діяльність суспільства через видобуток корисних копалин, інтенсивне ведення сільського господарства, вирубку лісів порушує природні цикли, знижує біорізноманіття, зумовлює зміни клімату. На пошук шляхів зниження антропогенного негативного впливу на природні процеси і довкілля нашої планети спрямована концепція біоекономіки замкнутого циклу.

Ідея переходу до циклічної біоекономіки розкривається у значному скороченні вилучення з надр умовно невідновлюваних ресурсів (нафти, мінералів, металів) і заміні продуктів, вироблених з них, на схожі за характеристиками матеріали з біомаси (до прикладу, замість спалювання вугілля і газу для отримання електроенергії – використання енергії сонця, вітру і води). Тобто, концепція біоекономіки створює передумови для переходу до циклічної економіки, скільки стоїть на позиції сталого використання біоресурсів.

Через спрямованість моделі циклічної біоекономіки на підвищення використання біоресурсів рослинного походження, акценти у рамках моделі переміщуються на:

- сталі лісокористування та сільське господарство;

- підтримання біорізноманіття та екосистемних послуг. Біорізноманіття є основний механізмом біологічних систем для розвитку в мінливому навколишньому середовищі, тому підтримка біорізноманіття важлива для забезпечення стійкості біологічних ресурсів планети. Екосистемні послуги - це блага, які люди отримують завдяки непорушеним, правильно функціонуючим екосистемам. Йдеться про чотири типи послуг:

- постачання продуктами й ресурсами (харчування, деревні і паливні ресурси);
- регулювальні послуги (щодо зміни клімату, захворюваності населення, якості атмосферного повітря);
- підтримувальні (забезпечення життєвого середовища для живих організмів, підтримка генетичного різноманіття);
- культурні (духовне благополуччя, освіта, естетика).

Процес модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку з використанням концепції циклічної біоекономіки сприятиме:

- раціональнішому управлінню природними ресурсами;
- підвищенню продовольчої безпеки та безпеки харчових продуктів;
- послабленню залежності економіки від невідновлюваних ресурсів;
- зниженню викидів парникових газів і адаптуванню до зміни клімату;
- зміцненню конкурентоспроможності нашої держави і створенню нових робочих місць.

Для активного впровадження в українській державі концепції циклічної біоекономіки повинні здійснюватися заходи різного характеру, зокрема:

- інформаційного (йдеться про поширення передового досвіду щодо впровадження сталої біоекономіки та її переваг);
- інституційного (необхідно мобілізувати зусилля і залучити до прийняття сталих біологічних рішень усі зацікавлені сторони та закріпити це законодавчо);

- програмного (слід сформувати стратегію розвитку біоекономіки в нашій державі за прикладом Австрії, Італії, Іспанії, Німеччини, Франції та інших країн; «запустити» стратегічну програму впровадження стійких продовольчих і сільськогосподарських практик, лісового господарства та виробництва продуктів з біологічної сировини);

- підтримуючого і стимулюючого (необхідно: надати допомогу регіонам у розробленні ними стратегій з розвитку біоекономіки; стимулювати будівництво біопереробних заводів з мінімальним негативним впливом на довкілля);

- інфраструктурного (йдеться про: будівництво біопереробних заводів, діяльність яких чинить мінімальний негативний вплив на навколишнє природне середовище; формування необхідної транспортної, інформаційної, складської та іншої інфраструктури).

Отже, методологія дослідження модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку розкривається через теоретичний і практичний види діяльності, які:

- опираються на системний, процесний, ситуаційний, інституціональний, динамічний, структурний, функціональний, технологічного детермінізму та інші підходи;

- будуються на принципах прозорості, відкритості, публічності, динамізму;

- враховують фактори впливу на процес цієї модернізації (інституційна недосконалість впливу в контексті реалізації екологічної політики й її модернізації, екодеструктивні процеси, які істотно посилюються сучасними умовами війни та ін.);

- опираються на механізми управління (інституційний, адміністративний, економічний, інформаційно-комунікаційний та інші), методи й інструменти регулювання природоперетворювальної діяльності суб'єктів господарювання (політичні, адміністративні, економічні, інформаційні, еколого-психологічні тощо), координації роботи усіх учасників здійснення такої модернізації;

– здійснюються з використанням наукових методик («зеленої економіки», «біоекономіки»), які є цінними для досягнення сталого розвитку, раціонального використання природних ресурсів і захисту довкілля.

Продуктом процесу модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку є відповідний рівень екологічної безпеки. З іншого боку, особливості екологічної безпеки (її інтегрованість у економічну і соціальну складові розвитку, а також те, що екологічна безпека виступає благом та ін.) є причиною проведення такої модернізації.

Висновки до розділу 1

У результаті опрацювання теоретико-методологічних засад модернізації екологічної політики у національній економіці в контексті забезпечення сталого розвитку зроблено наступні узагальнення.

Сталий розвиток є інтегральною основою формування модернізованої екологічної політики. Його концептуальна сутність полягає в збалансованому поєднанні екологічних, економічних і соціальних пріоритетів, що забезпечує довготривалу життєздатність системи «природа – суспільство – господарство».

Концепт сталого розвитку має бути вбудованим у всі рівні публічної політики – від загальнодержавного до місцевого. Регіоналізація екологічної політики, заснована на принципах субсидіарності, екологічної справедливості та участі громадян, дозволить забезпечити адаптивність і ефективність її реалізації.

Здійснення теоретичного аналізу дозволило встановити, що модернізація екологічної політики повинна реалізовуватись на засадах системного підходу, багатосуб'єктності, міжвідомчої координації, інноваційності та екологічної відповідальності. При цьому важливо враховувати потребу в екологізації усіх напрямів державного управління, включно з економічною, енергетичною, транспортною, аграрною політикою тощо.

У сучасних умовах, зокрема в умовах збройної агресії проти України, екологічна політика потребує глибокого оновлення. Її модернізація набуває

особливої актуальності через посилення екодеструктивних процесів (утворення «відходів війни»), зростання загроз екологічній безпеці та необхідність досягнення цілей сталого розвитку.

Екологічна політика України є складовою загальної системи публічного управління, а тому повинна ґрунтуватися на ціннісних орієнтирах сталого розвитку, науково-обґрунтованих підходах до природоохоронної діяльності й природокористування та відкритому діалозі між владою, громадськістю, бізнесом і науковим середовищем.

Методологію дослідження модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку розкрито з використанням комплексу взаємодоповнювальних підходів (системного, інституціонального, ситуаційного, процесного, функціонального, структурного, програмно-цільового, проєктного тощо). Окремо обґрунтовано доцільність застосування наукових моделей «зеленої економіки» та «біоекономіки» як інструментів формування оновленої екологічної політики, спрямованої на збереження довкілля, раціональне природокористування і досягнення високого рівня екологічної безпеки.

Встановлено, що екологічна безпека виступає як результат модернізації екологічної політики, а водночас і як її рушій, оскільки виклики, що пов'язані з деградацією довкілля, зміною клімату, техногенними загрозами і воєнним впливом, обумовлюють необхідність глибоких системних, різновекторних змін.

Основні положення першого розділу дисертаційної роботи висвітлені у працях [13; 118; 119; 126; 130; 131; 138; 139; 141; 143; 150]

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНА ТА ІНСТИТУЦІЙНА СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

2.1. Управління екологічним розвитком як складова державної економічної політики

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [224] зазначено, що «протягом останніх семи років для України з'явилися безпрецедентні масштабні виклики, що кардинально змінили та досі мають суттєвий вплив на соціально-економічну та політичну ситуацію в країні, регіонах та територіальних громадах. Зазначені загальнодержавні та глобальні виклики безумовно впливають на формування основних тенденцій та проблем регіонального розвитку» [224].

У відповідності до обраної державою траєкторії сталості розвиток (держави в цілому, її територій) повинен забезпечуватись за економічним, соціальним і екологічним напрямками. Для цього екологічна компонента у розвитку (як і інші складові) мають бути і є об'єктом управління. На це вказує наступна теза: «процес розвитку територій, перш за все, пов'язаний із факторами розвитку економічної діяльності. Розвиток економічної діяльності різних територій знаходиться під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів. Об'єктивні фактори – це природне середовище, геополітичне розташування. Суб'єктивні фактори включають економічну активність народів, їх звичаї, соціальне положення членів суспільства. Жоден із факторів окремо не може бути вирішальним, але при певному їх сполученні вони відіграють вагомую роль у розвитку окремих територій і народів. Мова йде про поєднання природного та соціального середовища» [176].

Доповненням і деталізацією вказаної вище тези є те, що констатація існування проблем щодо екологічної безпеки розвитку української держави та необхідність їх вирішення закладені в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [274], у якій визначено вектор розвитку і вектор безпеки України. Вектор

розвитку позиціоновано наступним чином: «це забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя... необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом» [274]. Вектор безпеки спрямовується на те, що особливу увагу потрібно приділити безпеці життя та здоров'я людини, що неможливо без ефективної медицини, захищеності соціально вразливих верств населення, безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів» [274].

Таким чином, коли йдеться про екологічний розвиток (держави, регіонів, суб'єктів господарювання) екологічно невиснажливим способом, логічно стверджувати, що такий розвиток є:

– результатом природоресурсного потенціалу (рис. 2.1) і його використання (антропогенна діяльність послаблює і руйнує його);

Інформація про природоресурсний потенціал Тернопільського регіону як джерело територіального розвитку

1. Помірно-континентальний клімат із теплим літом, м'якою зимою і достатньою кількістю опадів створює сприятливі умови для розвитку в області агропромислового комплексу, використання природних комплексів для рекреаційних та оздоровчих потреб. Цьому сприяє також велика кількість мінеральних вод (**економічний розвиток**).
2. Загальна площа ландшафтів рекреаційного призначення по області складає 207,0 тис. га, або 15 % її території (**економічний, соціальний і екологічний розвиток**).
3. Важливою передумовою туристичного та рекреаційного освоєння є велика кількість пам'яток архітектури та містобудування, з яких 1937 пам'яток історії та мистецтва, 1,5 тис. – археології, 2 духовні центри – Почаївська лавра і Марійський духовний центр в селі Зарваниця. Важливу роль у цій сфері відіграють 640 об'єктів і територій природно-заповідного фонду, зокрема, природний заповідник „Медобори”, національні природні парки „Дністровський каньйон” і „Кременецькі гори”, карстові печери в гіпсах „Кришталева”, „Вертеба”, „Млинки”, „Озерна”, „Оптимістична” та інші (**економічний, соціальний, культурний, туристичний і екологічний розвиток**).
4. В інтегральному природно-ресурсному потенціалі п'яте місце займають мінеральні ресурси, більшу частину з яких складають корисні копалини осадового характеру. Їх видобуток може сприяти економічному розвитку області за умови збереження навколишніх ландшафтів (**еколого-економічний розвиток**).

Рис. 2.1. Інформація про природоресурсний потенціал Тернопільського регіону як джерело територіального розвитку

Примітка. Наведено за джерелом [273]

– об’єктом екологічного управління, оскільки погіршення стану природоресурсного потенціалу, його нераціональне використання вимагає управлінських впливів і дій.

Тобто, природно-ресурсним потенціалом держави, її територій, зокрема, і її екологічною сферою, загалом, необхідно управляти.

Екологічне управління в Україні, яке регламентується чинним законодавством, часто розглядається як діяльність державних органів різних рівнів і економічних суб’єктів, яка передбачає дотримання обов’язкових вимог щодо охорони довкілля [125].

Таке бачення екологічного управління трансформувало його (поряд із іншими) у першопричину екологічних проблем України. Так, у джерелі [229] вказується на такі першопричини екологічних проблем України: «підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища; низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти» [229].

У контексті питання управління екологічним розвитком систематизуємо причини, що обумовлюють значимість такого управління (рис. 2.2.).

Дотримання інтересів місцевих жителів та максимальне задоволення їх потреб забезпечується через децентралізацію. Вона є процесом передачі для цього значної частини повноважень, їх ресурсного супроводу та відповідальності. В основу цього процесу покладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування.

Причини, які обумовлюють значимість управління екологічним розвитком на різних рівнях	
Глобальний рівень глобальні екологічні загрози (зміна клімату, втрата біорізноманіття, техногенні катастрофи); виконання міжнародних зобов'язань (Паризька кліматична угода, ЦСР ООН, директиви ЄС); вимоги міжнародних ринків до «зелених» стандартів і сертифікації; вимоги міжнародних ринків і споживачів до екологічної сертифікації, стандартизації, маркування, зниження вуглецевого сліду	Національний рівень стратегічна цінність ресурсної й екологічної безпеки; необхідність інтеграції екологічної політики у всі сфери державного управління; інституційна слабкість (неузгодженість між рівнями влади, слабкий моніторинг, низький рівень екологічної освіти); реалізація міжнародних зобов'язань у рамках законодавства та національних стратегій потреба в гармонізації законодавства з екологічними стандартами ЄС.
Регіональний і місцевий рівні локальна екологічна нестабільність (забруднення водних ресурсів, атмосферного повітря, деградація земель, неналежне поводження з відходами); управління природно-ресурсним потенціалом територій як основи розвитку; децентралізація та зростання ролі громад у прийнятті екологічних рішень; формування регіональних і місцевих стратегій сталого розвитку, стратегій управління відходами; розвиток екологічної інфраструктури (очисні споруди, переробка відходів, водопостачання); соціальний запит населення на якість життя (чисте довкілля, безпечна вода та продукти, рекреаційні ресурси)	Рівень суб'єктів господарювання необхідність відповідності бізнесу екологічним нормам і стандартам; зростання ролі корпоративної соціальної відповідальності (CSR) та - підходів, загалом, і в процесі виходу на зарубіжні ринки; потреба в енерго- та ресурсозбереженні як чинниках економічної конкурентоспроможності; впровадження екологічних інновацій (чисті технології, замкнуті цикли виробництва, утилізація відходів); формування «зелених» робочих місць і бізнес-моделей; репутаційний тиск з боку споживачів, інвесторів і міжнародних партнерів; ризик екологічних штрафів і санкцій при недотриманні норм

Рис. 2.2. Причини, які обумовлюють значимість управління екологічним розвитком на різних рівнях

Примітка. Сформовано автором

«В умовах децентралізації екологічне управління спрямовується на підвищення ефективності використання природних ресурсів, забезпечення принципів сестейнового розвитку в освоєнні природно-ресурсного потенціалу та регіональних інтересів при його використанні, підвищення якості природного навколишнього середовища, усунення конфліктних ситуацій,

пов'язаних з природокористуванням. Традиційно ці проблеми пов'язують з інституційною слабкістю підтримки сфери природокористування на всіх рівнях та відсутністю суттєвих інвестицій в модернізацію, зокрема й екологічну, господарських процесів. Проте найскладніша проблема полягає в тому, що для ефективного використання природних ресурсів необхідні глибинні зсуви, які б скоригували наявний рівень екологічної свідомості суспільства, усталене ставлення до природокористування» [284].

Однією із першопричин екологічних проблем України є неузгодженість дій органів влади різних рівнів та органів місцевого самоврядування щодо захисту довкілля. Це слугує доказом того, що забезпечення місцевого екологічного розвитку є завданням держави як суб'єкта екологічного управління і об'єктом управлінської діяльності службовців, але разом з цим вказує на неналежне екологічне управління, здійснюване на різних рівнях щодо забезпечення екологічного розвитку, в тому числі, щодо територіального екологічного розвитку.

Узагальнення вищезазначеного дає можливість стверджувати, що екологічне управління є процесом взаємодії суб'єкта і об'єкта такого управління з метою досягнення екологічних цілей функціонування і розвитку систем (держави, певного регіону чи територіальної громади, суб'єкта господарювання тощо). Причому, головним (але не єдиним) суб'єктом екологічного управління є держава, яка формує екологічну політику та її нормативну базу, законодавчо встановлює стратегічні пріоритети екологічного розвитку суспільства, обов'язкові вимоги щодо захисту довкілля тощо та через державні органи і органи місцевого самоврядування реалізує своє функціональне навантаження.

Отже, управління екологічним розвитком територій є складовою державної регіональної політики.

У Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [230] вказується, що «охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід'ємна умова сталого економічного та

соціального розвитку України. З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів» [230].

«Державна екологічна політика – це діяльність державних органів, спрямована на забезпечення конституційного права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Екологічну політику також можуть мати окремі підприємства чи організації» [195]. Мета, стратегічні напрями і цілі державної екологічної політики України визначені у Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року [229] і представлені на рис. 2.3.

У науковій праці [127] на основі аналізу множини визначень поняття «екологічна політика», представлених у науковій літературі, запропоноване авторське трактування цієї дефініції наступним чином: «Еколого-економічна політика – це система пріоритетів, програмних заходів та ціленаправленої діяльності органів державної влади, інституцій ринкової інфраструктури та суб'єктів господарювання через систему еколого-економічних заходів, яка спрямована на забезпечення економічної і екологічної безпеки держави та екологічних потреб населення, екологізацію державних функцій управління, господарської діяльності, суспільства в цілому, і яка враховує напрацьований світовий досвід, стан і особливості власного соціально-економічного розвитку та віддзеркалює перспективи національного розвитку країни» [127].

Таке визначення є вдалим, оскільки:

- передбачає врахування системи пріоритетів, програмних заходів та ціленаправленої діяльності суб'єктів управління екологічною сферою;
- включає спрямованість екологічної політики, яка відповідає її векторності у відповідності до нормативних документів ([230] та інших);

– деталізує мету політики («досягнення доброго стану довкілля»), наведену у документі [230].

Метою державної екологічної політики є досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем

Стратегічні цілі

Ціль 1. Формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва.

Ціль 2. Забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України.

Ціль 3. Забезпечення інтеграції екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України.

Ціль 4. Зниження екологічних ризиків з метою мінімізації їх впливу на екосистеми, соціально-економічний розвиток та здоров'я населення.

Ціль 5. Удосконалення та розвиток державної системи природоохоронного управління

Державна екологічна політика України

Стратегічні напрями

- запобігання змінам клімату;
- підвищення якості атмосферного повітря;
- підвищення якості води та управління водними ресурсами;
- охорона земель і підвищення якості земельних ресурсів;
- збереження лісів та управління лісовими ресурсами;
- охорона надр, управління ресурсами корисних копалин;
- збереження біорізноманіття, розвиток заповідної справи;
- удосконалення системи поводження з відходами;
- забезпечення біологічної і генетичної безпеки;
- відновлення навколишнього природного середовища територій, що зазнали забруднення внаслідок надзвичайних ситуацій;
- створення та забезпечення функціонування мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації

Рис. 2.3. Мета, стратегічні напрями і цілі державної екологічної політики України

Примітка. Наведено за [169; 229]

Разом з тим, в контексті питання управління екологічним розвитком як складової державної політики наведене вище визначення вимагає включення до переліку суб'єктів екологічного управління органів місцевого

самоврядування, а також доповнення реалізовуваних еколого-економічних заходів впливу заходами адміністративними (інформування місцевих жителів, громадський моніторинг тощо) і соціально-психологічними (екологічна культура і виховання, соціальна відповідальність бізнесу тощо). Ці заходи впливу реалізуються в рамках правового, адміністративного і економічного механізмів регулювання.

Документ [229] наводить трактування державної екологічної політики як «системи цілей, завдань, заходів і механізмів їх реалізації, спрямованих на досягнення безпечного для життя і здоров'я людини довкілля, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження природного середовища» [229].

Тобто в чинному законі ключовими акцентами є: безпечне для життя і здоров'я людини довкілля; збереження і відтворення природних ресурсів; завдання та механізми реалізації.

У науковій літературі трактування державної екологічної політики характеризуються тим, що: концентруються на охороні довкілля та ресурсів; підкреслюють механізми регулювання (правові, економічні); не акцентують на безпеці держави як цілісної системи чи перспективах національного розвитку.

Таким чином, авторське трактування дефініції «екологічна політика» матиме такий вигляд: це система пріоритетів, стратегічних і програмних заходів та ціленаправленої діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інституцій ринкової інфраструктури та суб'єктів господарювання через систему правових, еколого-економічних, адміністративних, соціально-психологічних заходів, яка спрямована на забезпечення безпеки держави за усіма її напрямками та екологічних потреб населення, екологізацію державних функцій управління, господарської діяльності, суспільства в цілому, і яка враховує напрацьований світовий досвід, стан і особливості власного соціально-економічного розвитку та віддзеркалює перспективи національного розвитку країни».

Пропоноване трактування поняття «екологічна політика», на відміну від існуючих, вирізняється тим, що розширює коло суб'єктів реалізації державної екологічної політики, доповнює інструментарій соціально-психологічними заходами, пов'язує екологічну політику із забезпеченням національної безпеки у всіх її вимірах та з перспективами стратегічного розвитку країни, що надає їй інтегрального і багаторівневого характеру.

Отже, воно більш інтегроване, поєднує державний, місцевий і господарський рівні; враховує не лише охорону довкілля, а й національну безпеку та перспективи розвитку країни; вводить соціально-психологічний інструментарій, який практично відсутній у класичних визначеннях; позиціонує державну екологічну політику як стратегічний механізм модернізації держави в цілому, а не тільки як «сферу охорони довкілля».

Пріоритети і стратегічні напрями діяльності нашої держави відображені у відкритій платформі ЦСР в Україні. Цю платформу «розроблено Державною службою статистики України у партнерстві з ПРООН в Україні в рамках програми ООН «Сприяння стратегічному плануванню та фінансуванню стійкого розвитку України як на національному, так і на регіональному рівні»» [231]. На платформі відображаються «індикатори ЦСР, у розрізі яких здійснюється збір даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку, затверджені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 року № 686-р «Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку»» [87].

Обрані нами показники загальнодержавного рівня щодо досягнення цілей сталого розвитку, які прямо чи опосередковано стосуються екологічної політики держави, систематизовані в табл. 2.1.

Управління екологічним розвитком територій є складовою державної регіональної політики. Це вимагає зосередження уваги на регіональному аспекті реалізації екологічної політики.

Таблиця 2.1

**Показники загальнодержавного рівня щодо досягнення цілей
сталого розвитку, які прямо чи опосередковано стосуються екологічної
політики держави**

Ціль сталого розвитку 6. Чиста вода та належні санітарні умови				Ціль сталого розвитку 8. Гідна праця та економічне зростання	
Безпечність та якість питної води за органолептичними, фізико-хімічними та санітарно-токсикологічними показниками (по % нестандартних проб) (міське / сільське населення)	Частка міського населення, яке має доступ до централізованих систем водовідведення, %	Частка сільського населення, яке має доступ до централізованих систем водовідведення, %	Частка скидів забруднених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти у загальному обсязі скидів, %	Місце України у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business	
Ціль сталого розвитку 9. Промисловість, інновації та інфраструктура		Ціль сталого розвитку 11. Сталий розвиток міст і громад			
Частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП, %	Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	Частка регіонів, що затвердили і впроваджують регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, розроблені за участю громадськості, %		Рівень впровадження (створення, модернізації, вдосконалення) місцевих автоматизованих систем централізованого оповіщення населення, %	Обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами викидів, % до рівня 2015 року
Ціль сталого розвитку 12. Відповідальне споживання та виробництво				Ціль сталого розвитку 13. Пом'якшення наслідків зміни клімату	Ціль сталого розвитку 17. Партнерство заради сталого розвитку
Ресурсоемність ВВП (водоемність) (співвідношення спожитих фізичних обсягів природних ресурсів, утворених відходів та викидів забруднюючих речовин до обсягу ВВП), % до рівня 2015 року	Ресурсоемність ВВП (відходоемність) (співвідношення спожитих фізичних обсягів природних ресурсів, утворених відходів та викидів забруднюючих речовин до обсягу ВВП), % до рівня 2015 року	Частка спалених та утилізованих відходів у загальному обсязі утворених відходів, %		Обсяг викидів парникових газів, % до рівня 1990 року	Кількість проектів публічно-приватного партнерства

Примітка. Сформовано автором на основі [317]

Г. Балюк стверджує, що «державна екологічна політика – це особливий різновид державної політики, її самостійний напрям. Акцентуючи увагу на такій основній рисі державної екологічної політики, як її державно-вольовий характер, необхідно підкреслити і низку її специфічних ознак. Вона побудована

на праві та пов'язана з правом (і не лише з екологічним), водночас екологічне право є об'єктом державної екологічної політики і одночасно одним з найважливіших засобів її реалізації. Вона має різні рівні (загальнодержавний, регіональний, муніципальний, локальний), здійснюється правовими методами, спирається на примус, є публічною, офіційною» [15, С. 10].

М. Куриляк зазначає, що «досліджуючи понятійні проблеми регіонального спрямування, треба насамперед виходити з того, що виникнення і вживання самого слова «регіон» як відокремлено оформленої одиниці завжди було і є пов'язане з територіальним аспектом» [157].

У науковій праці [127] вказується, що «комплекс заходів природоохоронного характеру формується у кожній адміністративно-територіальній одиниці. Однак, основним типом регіону, на прикладі якого слід розглядати склад і функції такого комплексу, є область, як адміністративно визначена, замкнута відтворювальна система, де є значні ресурсні можливості для покращення її екологічного стану та реалізації природоохоронних заходів» [127].

Для України як унітарної держави характерна модель адміністративної регіоналізації, яка полягає у розширенні повноважень регіональної влади під контролем центральної влади. Це досить типова модель для багатьох унітарних держав, за якою регіональній владі делегуються повноваження з регулювання економічного розвитку регіону. За Конституцією України на місцеві державні адміністрації покладається виконання державних і регіональних програм соціально-економічного і культурного розвитку, програм охорони довкілля, програм національно-культурного розвитку (ст. 119) [111].

Сутнісне і змістове наповнення регіональної екологічної політики реалізується через два її зрізи (рис. 2.4).

Сьогодні «наголос на соціально-економічні реформи в країні призвів до послаблення екологічної політики та інституцій, дієвості контролю за дотриманням екологічних вимог, сповільнення необхідних змін у

законодавстві. Ці фактори обумовили суттєве зниження ефективності системи управління в сфері реалізації екологічної політики на державному та регіональному рівнях. Інституційна неузгодженість у розподілі повноважень і відповідальності, дублювання окремих функцій ускладнили координацію й погодженість дій у сфері охорони довкілля та, відповідно, не забезпечили необхідний рівень інтеграції управління економікою з екологічним управлінням на окремій території» [16].

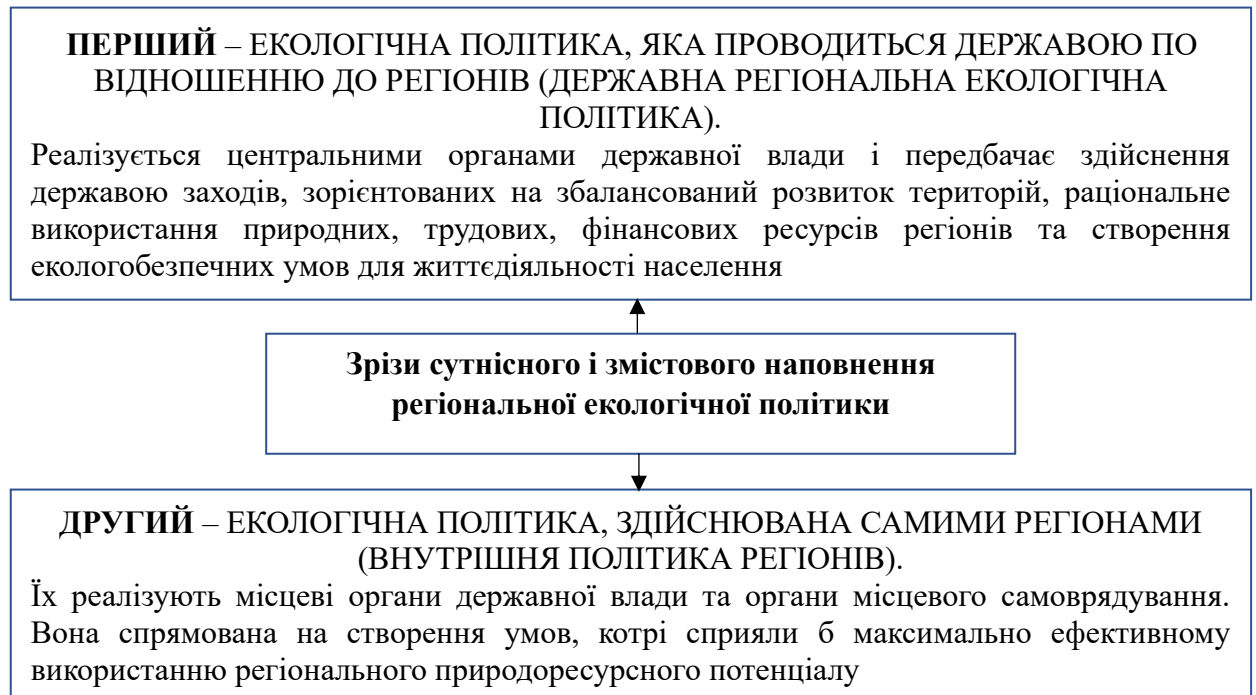


Рис. 2.4. Зрізи сутнісного і змістового наповнення регіональної екологічної політики

Примітка. Сформовано за [127]

Аргументом на користь вищезазначеного є індекс екологічної ефективності, який є «комплексним показником оцінки екологічної політики держави та її окремих суб'єктів. Індекс розраховується за 24 показниками ефективності по десятих категоріях, що охоплюють стан здоров'я, навколишнє середовище та життєздатність екосистеми. Україна у 2020 році посіла 60 місце з 180 країн отримавши 49,5 балів зі 100» [256]. «Це означає, що в нашій країні — незадовільна ситуація з якістю повітря, води та кількістю

шкідливих викидів на душу населення. Натомість усі європейські країни, окрім Молдови та Грузії, випереджають Україну» [105].

Також певним підтвердженням вказаного вище є інформація джерела [73], яка вказує на дев'яте місце Тернопільської області в екологічному рейтингу областей України за 2022 рік.

Позитивними аспектами, які характеризують Тернопільський регіон, є: достатньо активний рівень створення нових бізнес-структур (видів бізнесу); громадська активність; порівняно хороша екологічна ситуація та середній рівень захворюваності. Негативами є: різке падіння промислового виробництва, що критично для економічного розвитку; низький обсяг іноземних інвестицій; потреба в активізації економічних процесів і модернізації промисловості. Отже, вимагає активізації діяльність в сферах:

- економіки (створення промислових кластерів і зон зі спеціальними умовами оподаткування; розвиток аграрного сектору та переробної промисловості як ключових для регіону);
- підприємництва (розвиток стартап-інфраструктури, бізнес-інкубаторів);
- інвестиційної діяльності (активна робота з потенційними інвесторами, пропозиції щодо готових інвестиційних проєктів, зокрема в аграрній та екотуристичній сфері);
- соціальній сфері (розширення програм підтримки в сферах охорони здоров'я, срібної економіки, залучення молоді до громадської активності).

Аналіз наукової літератури щодо екологічного рейтингу областей України у 2024 році показує, що Тернопільська область потрапляла до «десятки кращих», а позитивними сторонами Тернопільській області є: хороший екологічний стан регіону та підвищення інвестиційної активності. У той час, негативами є: низький рівень створення бізнесу (це вказує на низьку ділову активність і слабкий інвестиційний клімат); незначна динаміка промислового зростання; недостатня громадська активність (є ознакою пасивності громадянського суспільства).

Отже, необхідною є активізація:

- розвитку малого і середнього бізнесу (зниження адміністративних бар'єрів тощо);
- роботи з міжнародними донорами та програмами для стимулювання громадянської активності;
- діяльності щодо підвищення інвестиційної привабливості через розвиток агропромислових парків та кластерів тощо (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Матриця TOWS стратегічних можливостей та загроз розвитку
Тернопільської області з урахуванням екологічного чинника**

	Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
1	2	3
Можливості (О)	SO-стратегії (МАКСИМІЗАЦІЯ СИЛ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ) - Розвиток екотуризму та рекреаційної інфраструктури, використовуючи високий екологічний потенціал. - Розбудова «зеленої економіки» через залучення інвестицій у неї (альтернативна енергетика, агротехнології). - Використання наявних інвестицій для створення агропромислових парків та бізнес-інкубаторів.	WO-стратегії (ПОДОЛАННЯ СЛАБКІХ СТОРІН ЧЕРЕЗ МОЖЛИВОСТІ) - Впровадження державних та міжнародних програм підтримки МСП для поживлення підприємницької екологічної активності. - Розвиток громадянського суспільства через грантові програми і партнерство з міжнародними організаціями. - Розробка програм розвитку молодіжного підприємництва, в тому числі, екологічного.
Загрози (Т)	ST-стратегії (ВИКОРИСТАННЯ СИЛЬНИХ СТОРІН ДЛЯ НІВЕЛЮВАННЯ ЗАГРОЗ) - Створення інвестиційно привабливого середовища Тернопільського регіону завдяки чистому довкіллю й рекреаційним можливостям. - Розвиток іміджу Тернопільського регіону як «екологічно чистого» для залучення інвестиційних ресурсів і туристів.	WT-стратегії (МІНІМІЗАЦІЯ СЛАБКІХ СТОРІН І ЗАГРОЗ) - Впровадження програм зупинення відтоку молоді через створення нових робочих місць в МСП та розвиток інфраструктури, в тому числі, екологічної. - Активізація проектної діяльності для залучення інвестицій, в тому числі, екологічних, в економіку Тернопільської області.
Ключовими стратегічними пріоритетами за результатами TOWS-аналізу є: 1. Формування бренду «Зелена Тернопільщина» (розвиток туризму (в т.ч. екотуризму), реалізація екологічних проєктів, створення умов для екологічних інвесторів). 2. Активізація підприємницької активності, в тому числі, екологічного підприємництва, через спрощення реєстрації бізнесу, пільгове кредитування, розвиток кластерів і технопарків. 3. Посилення ролі громадянського суспільства та залучення міжнародної допомоги для підтримки інституційного розвитку. 4. Комплексна програма стримування міграції молоді (через посилення кар'єрних можливостей молоді, розвиток креативних індустрій та ін.).		

Примітка. Сформовано автором

Для вирішення регіональних екологічних проблем авторами наукової праці [266, С. 40] «побудовано загальну модель стратегії розвитку об'єднаних територіальних громад в системі державного регулювання економіки України. Стратегічною метою формалізації архітектури та реалізації в межах стратегії розвитку управлінського механізму – є замкнене створення багатогалузевої, високотехнологічної, конкурентоздатної і високоефективної економіки, спрямованої на: а) досягнення високого рівня економічної безпеки держави; б) забезпечення заощадливого використання сировинних ресурсів функціонування української економіки; в) на розбудову інноваційного та промислового потенціалів; г) оптимізацію структурних змін в реальному секторі економіки; д) оздоровлення екологічної ситуації; ж) інтеграцію національної економічної системи до глобалізаційної системи світогосподарських зв'язків на взаємовигідних умовах; к) поступове підвищення вимог до результативності управління сталим розвитком».

Вищенаведене вказує на реалізацію в рамках екологічної політики України процесу переходу до «зеленої економіки».

«Зелена економіка – бізнес, який має чіткий економічно конкурентоспроможний та екологічно спрямований напрями» [109].

Зелена економіка – це модель економічного розвитку, що базується на раціональному та ефективному використанні природних, енергетичних і людських ресурсів з метою забезпечення потреб нинішнього і майбутніх поколінь при мінімальному негативному впливі на довкілля. Її ключовими пріоритетами є: зменшення екологічної шкоди, відновлення природних ресурсів, збереження біорізноманіття, скорочення викидів парникових газів та перехід до сталих виробничих і споживчих практик.

На відміну від традиційної моделі економіки, зелена економіка орієнтується не стільки на максимізацію прибутку, скільки на досягнення екологічного балансу, соціальної справедливості та підвищення якості життя населення через впровадження екологічно безпечних технологій і прийняття ресурсозберігаючих рішень.

Вказане вище відповідає концептуальним засадам сталого розвитку, а тому, що «якщо держава навчиться керувати економікою у напрямку її

«озеленення», спрямовуватиме зусилля на використання ресурсо- та енергозберігаючих технологій – країна матиме потенціал подальшого розвитку та зростання» [296].

Особливості процесу реалізації «зеленої економіки» в екологічній політиці нашої держави ілюструє рис. 2.5.

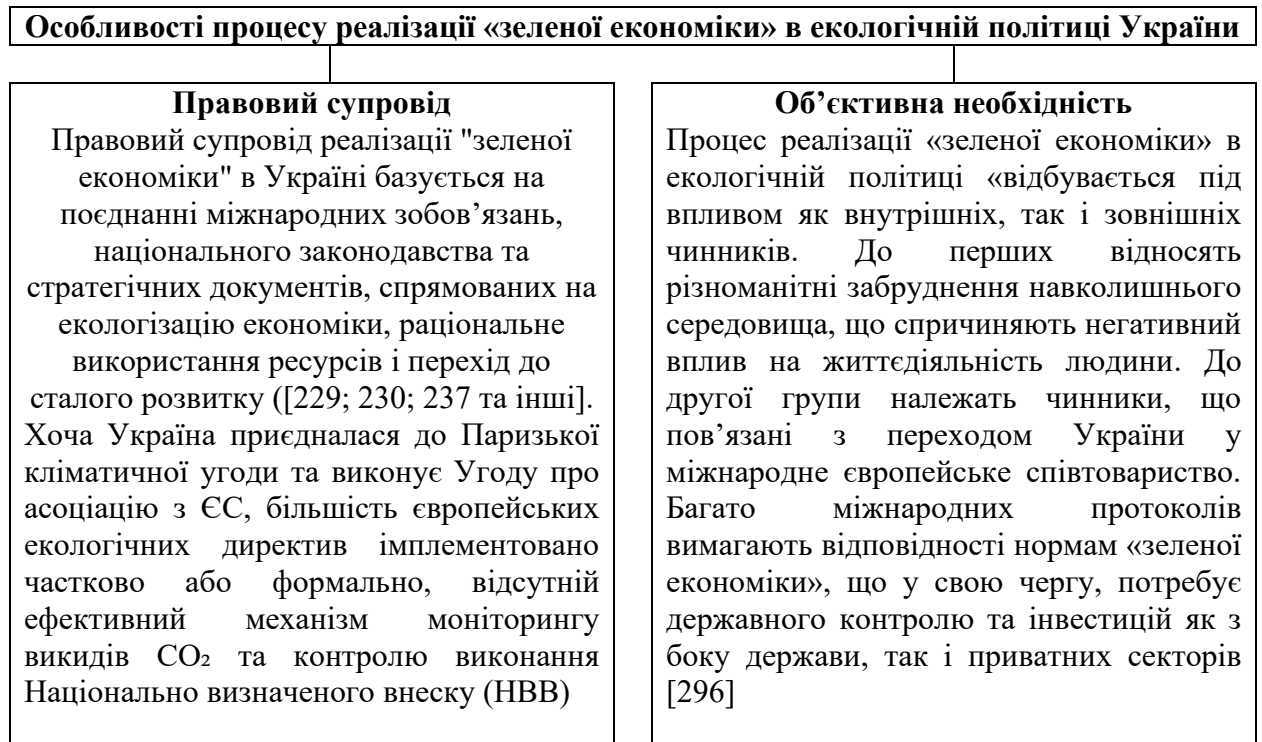


Рис. 2.5. Особливості процесу реалізації «зеленої економіки» в екологічній політиці нашої держави

Примітка. Сформовано автором з використанням джерел [229; 230; 237; 296]

Сьогодні важливим є переміщення акцентів у пріоритетах розвитку держав в напрямі «синьої економіки». Ідеологом концепції синьої економіки є Гюнтер Паулі – бельгійський економіст і підприємець.

Вона передбачає створення таких заводів, які б переробляли сміття та відходи, наприклад, на нові товари, біогаз, інші природні матеріали. Такий підхід не тільки забезпечить ефективне використання ресурсів (майже повністю відновлювальну економіку), але і створить додаткові робочі місця. Таким чином, синя економіка пропонує альтернативу звичайним індустриальним процесам, зміщуючи акцент з використання видобувних ресурсів на більш прості і екологічні технології. Її принципи дозволяють залучити підприємців до інноваційних бізнес-проектів, які могли б приносити

економічну вигоду, успішно конкуруючи з традиційними підходами в економіці [117].

Особливості «зеленої» та «синьої» економік ілюструє рис. 2.6.

Особливості «зеленої» та «синьої» економік	
Зелена (екологічна) економіка передбачає значні витрати для компаній, оскільки вони повинні докласти значних фінансових зусиль, щоб забезпечити повагу своєї продукції до навколишнього середовища. Це збільшення призводить до вищих ділових витрат, які в кінцевому підсумку передаються споживачам. Тому, на думку Паулі, модель зеленої економіки є неефективним та витратним підходом для приватних компаній	Синя (блакитна) економіка прагне до інновацій, які передбачають низькі витрати, створюють робочі місця, збільшують капітал компаній та приносять прибуток. Фундаментальна ідея синьої економіки полягає в тому, що слід використовувати робочу систему, що імітує природу. Для цього ця система роботи повинна бути життєздатною та ефективною, максимально використовуючи всі ресурси, які є у розпорядженні. У цьому сенсі пропонується скористатися ресурсами, які пропонує нам наше найближче оточення, роблячи ставку на місцеву економіку та зменшуючи витрати та забруднення, спричинені транспортуванням ресурсів із віддалених географічних районів. Відходи перестають бути непридатними відходами і стають ресурсами, які можна використовувати повторно.

Рис. 2.6. Особливості «зеленої» та «синьої» економік (за Г. Паулі)

Примітка. Сформовано з використанням джерел [21]

Для повноцінної реалізації «зеленої» та «синьої» економік потрібна відповідна державна політика, яка проводитиме необхідні зміни у суспільстві, спрямовані на позиціонування України як держави, яка є: екологічно чистою, безпечною й економічно розвиненою.

Отже, управління екологічним розвитком є компонентом державної політики в національній економіці. Дієвість такого управління значною мірою залежить від передумов формування і реалізації цієї політики.

2.2. Передумови формування і реалізації державної екологічної політики

Передумови формування і реалізації державної екологічної політики – це мотиваційні умови або обставини, що обумовлюють (сприяють) необхідність виникнення і здійсненню цієї політики.

У відповідності до статті 50 Конституції України «кожен має право на

безпечно для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена» [111]. Це в умовах пріоритетності реалізації політики сталого розвитку для України створює політичні, інституційні і ціннісні передумови формування і реалізації державної екологічної політики.

Крім Конституції України, інституційні передумови формування і реалізації державної екологічної політики утворює Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», у якому зазначено, що «охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів» [230].

Однак, Х. Марич вважає, що «формальне фіксування в чинному законодавстві ідей та принципів сталого розвитку, проголошення цілей і завдань охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки є недостатніми для досягнення бажаного результату — гармонійного співіснування цивілізації і біосфери. Лише комплексний і системний підхід до формування та реалізації державної екологічної політики, спрямований на створення умов, за яких виконання її положень було б ефективним, дасть позитивні результати» [169].

На думку О. Заржицького, «екологічна політика як комплекс засобів і заходів, спрямованих суспільством і державою на охорону та оздоровлення довкілля, ефективне поєднання природокористування і природоохорони та

забезпечення нормальної життєдіяльності громадян, має два виміри – нормативний і регуляційний. Перший – це система правил і норм, другий – це конкретні дії для охорони навколишнього середовища» [88, С. 9].

Основою ж для формування екологічної політики держави має стати система знань (доктринальні положення), що є результатом міжгалузевих наукових досліджень у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Державна екологічна політика, як зазначає Г. Балюк, – «це особливий різновид державної політики, її самостійний напрям. Акцентуючи увагу на такій основній рисі державної екологічної політики, як її державновольовий характер, необхідно підкреслити і низку її специфічних ознак. Вона побудована на праві та пов'язана з правом (і не лише з екологічним), водночас екологічне право є об'єктом державної екологічної політики і одночасно одним з найважливіших засобів її реалізації. Вона має різні рівні (загальнодержавний, регіональний, муніципальний, локальний), здійснюється правовими методами, спирається на примус, є публічною, офіційною» [15, С. 10].

Таким чином, для формування і реалізації державної екологічної політики повинні бути сформовані відповідні правові передумови (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Правові передумови формування і реалізації державної екологічної політики

№ з/п	Назва та зміст законодавчого чи нормативно-правового акту
1	2
1	Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» «Метою державної екологічної політики є досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем. Відмінності соціально-економічного розвитку регіонів України зумовлюють нерівномірне техногенне навантаження на навколишнє природне середовище. Передбачається, що положення Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року і розроблені на її основі та з урахуванням завдань Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України, національні плани дій будуть інтегровані в регіональні програми соціально-економічного розвитку та деталізовані на рівні регіональних планів дій з охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, на основі яких будуть розроблені місцеві плани дій з охорони навколишнього природного середовища, підготовлені на рівні територіальних громад, міських, сільських та селищних рад» [229].

1	2
2	Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року «Проблема, на розв'язання якої спрямована ця Стратегія, полягає у необхідності вирішення критичної ситуації, яка склалася з утворенням, накопиченням, зберіганням, переробленням, утилізацією та захороненням відходів і характеризується подальшим розвитком екологічних загроз. Проблема відходів в Україні вирізняється особливою масштабністю і значимістю як внаслідок домінування в національній економіці ресурсоемних багатовідхідних технологій, так і через відсутність протягом тривалого часу адекватного реагування на її виклики. Значні масштаби ресурсокористування та енергетично-сировинна спеціалізація національної економіки разом із застарілою технологічною базою визначали і надалі визначають високі показники утворення та нагромадження відходів. Такі обставини призводять до поглиблення екологічної кризи і загострення соціально-економічної ситуації в суспільстві та обумовлює необхідність реформування і розвитку з урахуванням вітчизняного та світового досвіду всієї правової та економічної системи, що регулює використання природних ресурсів у цілому та управління відходами зокрема» [197].
3	Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» «У світі відбуваються зміни у підходах до формування енергетичної політики держав: здійснюється перехід від застарілої моделі функціонування енергетичного сектору... до нової моделі, в якій створюється більш конкурентне середовище, вирівнюються можливості для розвитку й мінімізується домінування одного з видів виробництва енергії або джерел та/або шляхів постачання палива. Разом з цим віддається перевага підвищенню енергоефективності й використанню енергії із відновлюваних та альтернативних джерел. Впровадження заходів із запобігання та адаптації до зміни клімату також є одним із пріоритетів глобального розвитку енергетики. Це ставить перед Україною нові економічні та технологічні виклики, але водночас відкриває нові можливості для пошуку та впровадження інноваційних розробок у галузі видобутку, переробки викопних видів палива, виробництва, трансформації, постачання і споживання енергії, що зумовлює потребу у формуванні нової енергетичної політики держави» [78].
4	Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року «На початку XXI століття світова спільнота визнала, що зміна клімату є однією з основних проблем світового розвитку з потенційно серйозними загрозами для глобальної економіки та міжнародної безпеки внаслідок підвищення прямих і непрямих ризиків, пов'язаних з енергетичною безпекою, забезпеченням продовольством і питною водою, стабільним існуванням екосистем, ризиків для здоров'я і життя людей... Формування і подальша реалізація цілісної державної політики у сфері зміни клімату, гармонізованої з міжнародним законодавством, є складним завданням через мультидисциплінарний характер проблеми. Політично, економічно і науково обґрунтовані рішення з питань зміни клімату повинні прийматися для всіх секторів економіки, включаючи енергетику, промисловість, агропромисловий комплекс, транспорт, водне, лісове і житлово-комунальне господарства, землекористування, а також охорону здоров'я, збереження і відтворення екосистем» [114].
5	Концепція створення загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите довкілля» «Мета створення загальнодержавної автоматизованої системи "Відкрите довкілля" (далі - система "Відкрите довкілля") - управління екологічною інформацією у сфері охорони навколишнього природного середовища, зокрема раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів відповідно до європейських стандартів і вимог для забезпечення дотримання екологічних прав громадян і забезпечення надання вільного доступу до екологічної інформації про стан навколишнього природного середовища, екологічні ризики/загрози для безпечної життєдіяльності, екологічну перспективу із застосуванням телекомунікаційних технологій та глобальних інформаційних мереж досягається за такими напрямками: впровадження механізму електронного урядування, інформатизації органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері охорони навколишнього природного середовища, в тому числі раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів; модернізація державного управління та цифровізація управлінської діяльності, зокрема процесу надання адміністративних послуг; публікація та візуалізація відкритих даних та іншої геопросторової екологічної інформації у форматах, доступних і зручних для користувачів [116].
6	Концепція загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки «Негативними факторами в сучасних умовах є посилення тенденції старіння та амортизації виробничої і транспортної інфраструктури, житлового фонду, технологій та основних фондів, виснаження ресурсів, ємностей екосистем і самовідновних можливостей популяцій та екосистем, критичне нагромадження обсягів відходів та забруднення, приватизаційні процеси і розподіл майна та виробничих потужностей, а також процеси, пов'язані з глобалізацією і біотехнологією... Критичним фактором може стати приватизація землі, яка обмежує створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, ускладнюючи збереження складових структурних елементів національної екологічної мережі. Для розв'язання цих та інших проблем сформована Концепція загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки» [113].

Примітка. Сформовано на основі [78; 113; 114; 116; 197; 229]

Створення правових передумов для формування і реалізації державної екологічної політики є виключно необхідним і важливим, оскільки дозволяє цілеорієнтувати діяльність усіх суб'єктів її реалізації, зокрема, й місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Так, у Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» зазначено, що «за результатами виконання місцевих планів дій передбачається посилити значення органів місцевого самоврядування у процесі реалізації державної екологічної політики, визначити напрями її вдосконалення з урахуванням регіональної специфіки» [229].

Власне, Програмою соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік було «передбачено здійснення узгоджених спільних дій місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування задля втілення єдиної державної регіональної політики на місцевому рівні за особливих обставин, викликаних військовим станом» [239].

Ці дії реалізуються через розроблення програмних документів на рівні Тернопільської області й територіальних громад. Так, з метою мінімізації, ліквідації та зменшення негативного впливу проблем у сфері енергетики розроблено та затверджено рішенням Тернопільської обласної ради від 17 березня 2021 року № 124 обласну комплексну програму енергоефективності та енергозбереження на 2021-2024 роки, якою передбачено заходи із стимулювання впровадження заходів із енергоефективності для населення (компенсація частини відсоткової ставки – 12 %), ОСББ (компенсація частини відсоткової ставки – 6 %), бюджетних установ (50 % співфінансування з обласного бюджету) [239].

Також, наприклад, напрацьована і реалізовується Стратегія розвитку Великоберезовицької територіальної громади на 2021-2027 роки [270]. У цьому чинному документі питання енергозбереження і енергоефективності включено до стратегічних цілей розвитку громади. Крім цього, розроблена і діє Програма «Енергодім» Великоберезовицької територіальної громади на 2022-2024 роки, інформацію про яку ілюструє рис. 2.7.

Інформація про Програму «Енергодім» Великобerezовицької територіальної громади на 2022-2024 роки

Обґрунтування необхідності розроблення програми. Процес реформування сфери комунальних послуг в житлово-комунальному господарстві є однією з основних проблем сьогодення. Розроблення ефективних заходів з енергозбереження та зменшення обсягів використання енергоресурсів є одним з важливих напрямів розвитку територіальної громади.

З метою реалізації на місцевому рівні державної політики енергозбереження, запровадження комплексного підходу для зменшення фінансового навантаження на об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (далі - ОСББ), що проводять заходи з енергоефективності, розроблено Програму «Енергодім» Великобerezовицької територіальної громади на 2022-2024 роки.

Програма передбачає механізм підтримки ОСББ шляхом відшкодування частини суми кредиту або часткового відшкодування фактично понесених витрат на реалізацію енергозберігаючих заходів, передбачених державною Програмою підтримки енергомодернізації багатоквартирних будинків «Енергодім».

Мета Програми – створення ефективного механізму стимулювання впровадження енергозберігаючих заходів в житлово-комунальному секторі, шляхом відшкодування з селищного бюджету частини суми кредиту або часткового відшкодування фактично понесених витрат на реалізацію енергозберігаючих заходів. Реалізація програми сприятиме зниженню фінансового навантаження на ОСББ і в подальшому забезпечить зменшення споживання енергоресурсів і витрат населення на їх оплату та покращення екологічної ситуації в громаді.

Завдання Програми:

проведення комплексних заходів з підвищення енергоефективності та термомодернізації багатоквартирних будинків;

забезпечення механізму фінансування заходів з підвищення енергоефективності та термомодернізації багатоквартирних будинків;

зниження видатків мешканців багатоквартирних будинків на оплату енергоносіїв;

підвищення рівня комфорту та якості життя мешканців громади;

підвищення культури споживання енергії та відповідальності житлових об'єднань у сфері енергозбереження та енергоефективності

Рис. 2.7. Інформація про Програму «Енергодім» Великобerezовицької територіальної громади на 2022-2024 роки [270]

Примітка. Сформовано за інформацією досліджуваної територіальної громади

Аргументи на користь того, що правові передумови для формування і реалізації державної екологічної політики дозволяють цілеорієнтувати діяльність суб'єктного складу, залучати до неї громадськість, планувати подальші екологоорієнтовані дії, представлені на рис. 2.8.

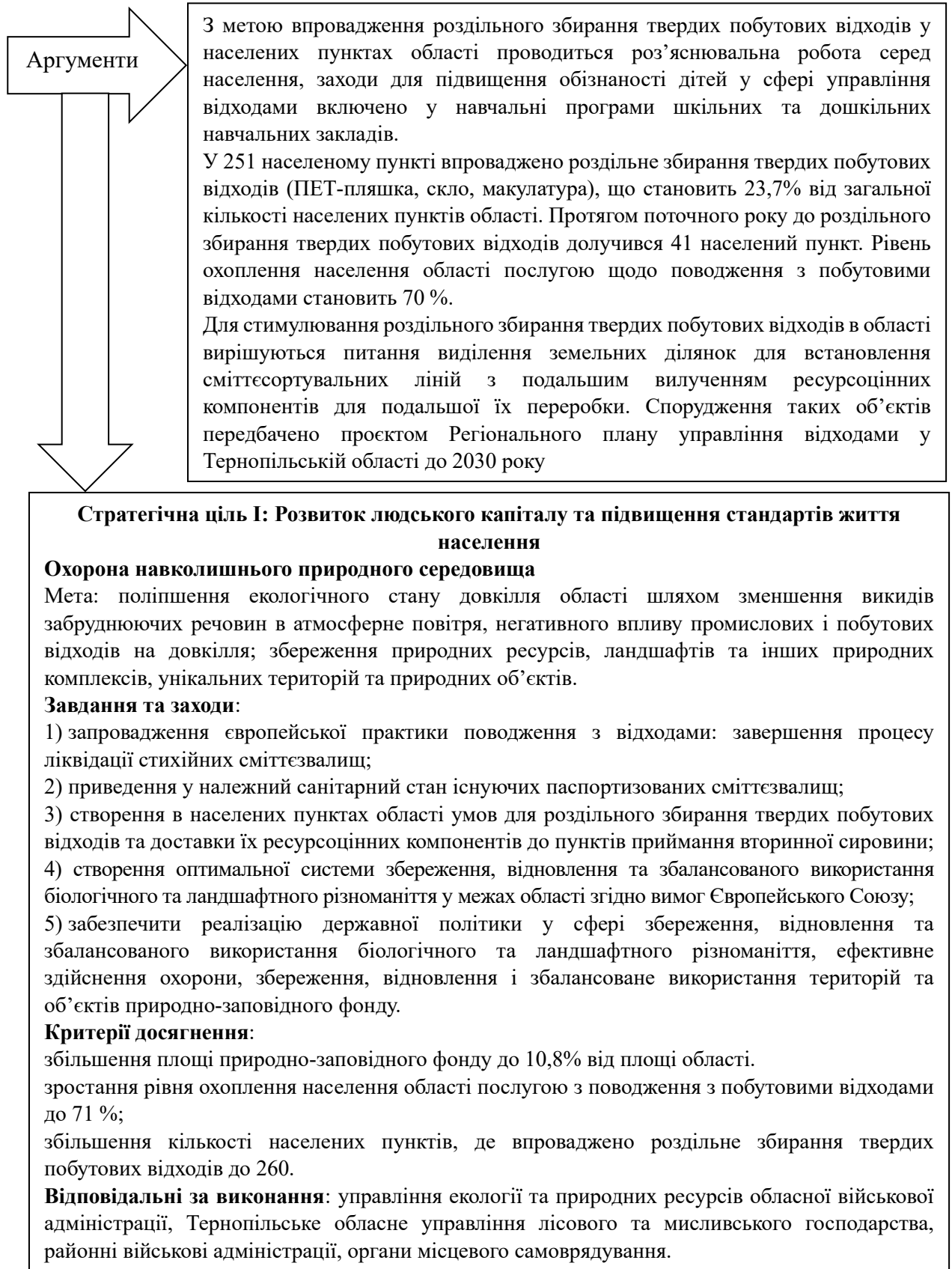


Рис. 2.8. Аргументи щодо важливості документу [239] як правової передумови для формування і реалізації державної регіональної екологічної політики в частині цілеорієнтації екологоорієнтованих дій

Примітка. Сформовано на основі [239]

У Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року [114] зазначено, що «низька здатність країн адаптуватися до таких проявів зміни клімату, як повені, посухи, руйнування берегів і тривалі періоди з аномальною спекою, може призвести до соціальної та економічної нестабільності. За останні два десятиріччя питання щодо зміни клімату перетворилося в одну з найбільш гострих проблем світової економіки і політики у контексті вироблення стратегій скорочення викидів парникових газів і поступового переходу до низьковуглецевого розвитку всіх секторів економіки і складових життєдіяльності людини» [114].

Разом з тим, рішення щодо вироблення цих стратегій («скорочення викидів парникових газів і поступового переходу до низьковуглецевого розвитку всіх секторів економіки і складових життєдіяльності людини» [114]) повинні бути диференційованими за регіональною, секторною і галузевою специфікою і враховувати наукові підходи і позиції, представлені у науковій літературі ([141] та інші).

Правові передумови формування і реалізації державної екологічної політики у вигляді Концепції створення загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите довкілля» стали не тільки стратегічним вектором дій, а й джерелом створення інформаційної платформи у вигляді Зеленої книги. Так, у джерелі [93] вказується наступне: «Фундація «Відкрите суспільство», як аналітичний центр, сформувало Зелену книгу, яка є консультативним аналітичним документом по узгодженню позицій основних груп заінтересованих сторін (стейкхолдерів) щодо бачення, можливостей, проблем, ризиків та перешкод запровадження Загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите довкілля». Використовуючи новітні інструменти електронної демократії, текст Зеленої книги є відкритим для наповнення у процесі реалізації заходів по створенню ЗАС «Відкрите довкілля»... Мета Зеленої книги полягає у поступовому та безперервному процесі формування у всіх заінтересованих сторін спільного бачення проблем, пов'язаних із транспарентністю питань формування і реалізації державної політики щодо

раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, земель, біо- та ландшафтного різноманіття, використання надр, атмосферного повітря, охорони та використання природно-заповідного фонду, регулювання негативного антропогенного впливу на зміну клімату, використання та вдосконалення екологічної мережі в Україні та країнах ЄС, бачення стратегічних перспектив ефективного врядування у сфері екологічної політики та сталого розвитку» [93].

Резюмуючи усе вказане вище, зазначимо, що ми погоджуємось з думкою автора наукової праці [169] наступного змісту: «щоб екологічне законодавство стало дієвим та ефективним інструментом державної екологічної політики, адаптація законодавства має означати приведення національного законодавства у відповідність до вимог законодавства Європейського Союзу не лише формально, але і у площині практичного застосування. Реформування системи нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію державної екологічної політики, має відбуватись системно, за усіма пріоритетними напрямками» [169] (рис. 2.9).

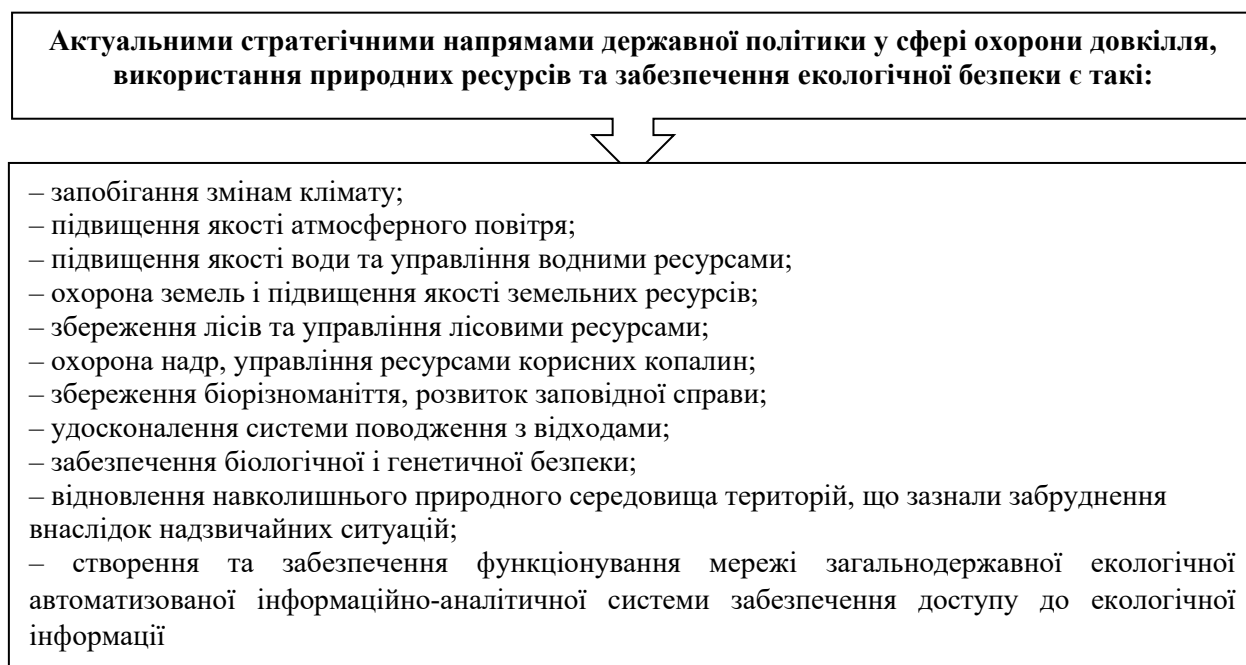


Рис. 2.9. Актуальні стратегічні напрями державної політики у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки

Примітка. Наведено за [169]

Для забезпечення більшої дієвості екологічного законодавства і результативності екологічної політики в нашій державі повинні бути усунуті прогалини у ньому, його недоліки та слабкі місця, а саме:

- нормативно-правова фрагментарність (відсутня єдина кодифікація (екологічний кодекс як єдиний документ); екологічне законодавство розпорошене між різними секторами (відходи, вода, повітря, надра, ліс), що ускладнює узгодженість застосування тощо);

- неповна й повільна імплементація права ЄС (зобов'язання за Угодою про асоціацію з ЄС через імплементацію директив і регламентів триває повільно, є відставання у реалізації принципів Європейського зеленого курсу (Green Deal), низьким є рівень інтеграції положень директив ЄС з оцінки впливу на довкілля (EIA), стратегічної екологічної оцінки (SEA), управління відходами);

- недостатня системність у сфері управління відходами (недосконалою є інфраструктура для роздільного збирання та переробки відходів, повільна імплементація принципу розширеної відповідальності виробника (РВВ), Закон України «Про управління відходами» (2022) ухвалено, але механізми реалізації дуже повільно «запускаються»);

- недосконалим є екологічний контроль та слабкою екологічна відповідальність (низькою є ефективність державного екологічного контролю (ДЕІ мають обмежені повноваження, існують корупційні ризики), санкції за порушення екологічного законодавства є вкрай незначні в порівнянні зі збитками довкіллю;

- кліматична політика є недосконалою (відсутній інтегрований Закон «Про зміну клімату» (проект є, але не ухвалено), вуглецеве регулювання розвивається повільно, а система торгівлі викидами тільки на стадії планування;

- політика щодо охорони водних ресурсів, атмосферного повітря та ґрунтів є недосконалою (водний кодекс України не враховує повністю Водну рамкову директиву ЄС, якість атмосферного повітря регулюється застарілими нормами, а директиви ЄС імплементовані не усі), відсутній спеціальний закон

про охорону ґрунтів у результаті чого регулятивний вплив розпорошений;

- існують прогалини у сфері біорізноманіття (система «Natura 2000» в Україні ще не створена, а тільки ведеться робота над підготовкою до запуску Європейської екомережі в Україні);

- є проблеми доступу до інформації та участі громадськості (не зважаючи на те, що Україна ратифікувала Організаційну конвенцію, механізми доступу громадян до екологічної інформації та правосуддя обмежені, недостатніми є рівень електронних сервісів, відкритих даних і публічного моніторингу);

- слабким є фінансовий супровід екополітики (недостатнє фінансування природоохоронних заходів, слабка інтеграція екологічної політики в транспортний комплекс, аграрну сферу, стимули для «зелених» інвестицій недостатні).

Отже, недосконалість законодавства, його фрагментарність, слабкий контроль, недостатня імплементація права ЄС та нестача фінансово-інституційних механізмів вимагають: кодифікації екологічного законодавства (створення єдиного Екологічного кодексу); створення дієвої системи контролю та моніторингу; посилення санкцій та економічних стимулів; прискореної імплементації директив ЄС і Green Deal; розвитку цифрових інструментів екологічного управління.

Окремо акцентуємо на тому, що важливою для забезпечення ефективності реалізації державної екологічної політики є система моніторингу та оцінювання результативності. На відміну від традиційного підходу, орієнтованого, переважно, на правові та організаційні механізми, сучасна модель цієї системи потребує впровадження інформаційно-аналітичних інструментів, що базуються на ключових показниках ефективності (KPI), електронних дашбордах та міжнародних індексах. До екологічних KPI належать: рівень викидів CO₂ у розрахунку на душу населення, частка відновлюваних джерел у структурі енергоспоживання, відсоток утилізації та переробки відходів, якість питної води відповідно до стандартів ВООЗ. Ефективним практичним інструментом є екологічні дашборди, зокрема

інтегрована платформа EcoSystem Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, електронний кабінет водокористувача, муніципальні системи онлайн-моніторингу якості повітря (наприклад, AirVisual, SaveEcoBot). Для міжнародного порівняння та оцінки прогресу використовується Environmental Performance Index (EPI), який охоплює 40+ показників у сферах якості повітря, управління відходами, кліматичної політики та біорізноманіття. Запровадження таких механізмів дозволяє здійснювати прозорий моніторинг, підвищувати підзвітність органів влади, формувати довіру громадськості та адаптувати українську екологічну політику до європейських стандартів.

З огляду на те, що державна екологічна політика опирається на примус і є публічною, слід вказати на те, що передумовами формування і здійснення цієї політики є виникнення держави та її органів, тобто «детермінанти, які викликали до життя державу, є підставою виникнення також і державної служби: остання виникла через об'єктивну необхідність для політичної влади мати спеціальний апарат управління, здатний здійснювати державні функції» [49]. Такий апарат управління виконує соціальні, екологічні та інші функції й утворює інституційні передумови формування і реалізації державної екологічної політики на різних рівнях (Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів реалізує функції щодо екологічного управління на макрорівні, а Управління екології та природних ресурсів Тернопільської ОВА – на рівні області).

Разом з тим, сьогодні (як і раніше) спостерігаємо домінантність економічного напрямку розвитку держави. Соціальні і, особливо, екологічні цілі досягаються як правило за залишковим принципом. У результаті цього «переважна частина населення не відчуває суттєвих позитивних змін щодо якості свого життя та стану навколишнього природного середовища» [222]. Це посилюється: недостатньо результативною діяльністю державних інституцій та нежиттєздатністю інституцій громадянського суспільства; недовірою громадян до уряду і його політики.

Отже, існує необхідність синхронізації політичних і ціннісних передумов формування і реалізації державної екологічної політики, а також потреба модернізації діяльнісного впливу з боку державних і недержавних інституцій, що обумовлюється причинами, представленими на рис. 2.10.



Рис. 2.10. Причини, які обумовлюють необхідність синхронізації політичних і ціннісних передумов формування і реалізації державної екологічної політики
Примітка. Сформовано з використанням [40; 300; 343]

Оскільки «модернізація поряд із перетвореннями технологічного економічного плану та трансформацією соціокультурних інституцій й систем цінностей має ще один напрям свого розвитку, тобто вона незмінно супроводжується формуванням відповідного їй типу особистості, тобто пов'язана з глибокими зрушеннями у світогляді й світосприйнятті людини, зі зміною її ставлення до життєвих проблем, соціуму й цивілізації» [177], значимість ціннісних передумов формування і реалізації державної регіональної екологічної політики та їх розвитку в сучасних умовах

посилуються. Вважаємо, що на це вказує твердження про те, що суспільні інтереси формують суспільні потреби та суспільний попит на відповідний суспільний продукт. Тобто, ціннісні передумови асоціюються і пов'язані із створенням суспільного продукту, яким є якість навколишнього природного середовища, і який споживається суспільством і забезпечує відповідну якість життя населення. Створення такого суспільного продукту, який одночасно є й суспільним благом, покладається на державу.

Трактуючи поняття «суспільне (колективне) благо», Ю. Стадницький [265] наводить такі його визначення:

«— це таке благо (товари і послуги), що забезпечує неподільні вигоди, тобто, в силу самого його існування кожен може скористатися ним незалежно від того, як багато людей мають вигоду з нього (Е. Доунс);

— на відміну від приватного, суспільне благо — це благо, використання якого приносить прибуток у вигляді більшої корисності чи менших витрат більш ніж одній особі одночасно» [265] (Г. Ахінов).

Результатом господарювання в будь-якій економічній системі є вироблений продукт, який являє собою суму всіх створених та реалізованих протягом року благ, і може розраховуватись за доходами і за витратами (наприклад, вкладена праця, державні витрати та ін.). Цінність виробленого продукту полягає у наступному (рис. 2.11).

Отже, якість довкілля як суспільний продукт і суспільне благо вимагає докладання державою відповідних зусиль, які акумулюються у процесі формування і реалізації державної екологічної політики.

Ціннісні характеристики якості довкілля України закладені у показниках загальнодержавного рівня щодо досягнення цілей сталого розвитку. Використовуючи інформаційні дані джерела [350], оберемо показники, які, на нашу думку, відображають еколого-ціннісну орієнтацію державної політики нашої держави і згрупуємо ці показники в рамках соціальної, економічної, екологічної й інституційної підсистем. Ці показники відображають ціннісні орієнтири державної політики і їх можна віднести до регуляційних передумов реалізації цієї політики.

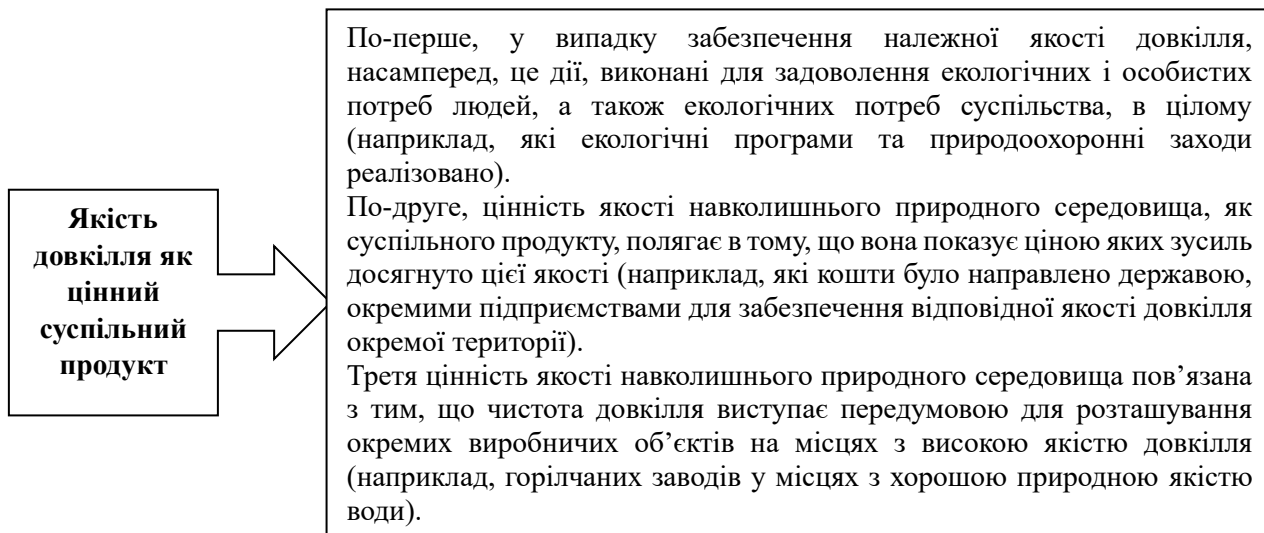


Рис. 2.11. Цінність якості довкілля як суспільного продукту

Примітка. Наведено за [141]

Еколого-ціннісно зорієнтовані показники загальнодержавного рівня щодо досягнення цілей сталого розвитку (соціальна підсистема) систематизовані в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Еколого-ціннісно зорієнтовані показники загальнодержавного рівня щодо досягнення цілей сталого розвитку (соціальна підсистема)

Роки	Соціальна підсистема (напрямок: екологія)	Соціальна підсистема (напрямок: здоров'я)		
	Ціль сталого розвитку 6. Чиста вода та належні санітарні умови			
	Показник 6.3.2. Частка скидів забруднених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти у загальному обсязі скидів, %	Показник 6.1.3. Безпечність та якість питної води за органолептичними, фізико-хімічними та санітарно-токсикологічними показниками (по % нестандартних проб) (міське / сільське населення)	Показник 6.2.1. Частка сільського населення, яке має доступ до централізованих систем водовідведення, %	Показник 6.2.2. Частка міського населення, яке має доступ до централізованих систем водовідведення, %
1	2	3	4	5
2015	16,38	12,4 / 22,5	3	92
2016	12,93	13,7 / 25,5	2,2	94
2017	21,15	16,2 / 27,4	2,5	95
2018	18,27	18,5 / 29,8	2,5	96,1
2019	13,72	17,2 / 31,2	1,8	96,6
2020	10,05	16,8 / 26,9	5,3	71,7
2021	11,56	18,2 / 28,9	5,2	74,2
2022	12,55	12,1 / 25,4	5,3	74,8
2023	11,74	11,3 / 28,9	3,6	76,7
	Ідеал 13 (2020 рік)			Ідеал 90 (2020 рік)

Примітка. Сформовано автором на основі [317]

Інформаційні дані табл. 2.4 показують неоднозначну, однак спадну тенденцію показника 6.3.2, що вказує на загальну цілеспрямованість державної політики в питаннях боротьби із забрудненням водних ресурсів.

Значення показника 6.1.3 показує, що для міського населення показник коливався від 12,4 % до 18,5 %, із піком у 2018 році та помітним зниженням до 11,3% у 2023 році. Це свідчить про поступове покращення якості води у містах після 2020 року, що може бути пов'язане з модернізацією водоканалів, реалізацією програм енергоефективності та контролю якості води. Для сільського населення рівень нестандартних проб стабільно вищий удвічі. Показник коливається в межах 25–31 %, що означає хронічно нижчу якість води в селах через зношеність локальних систем, відсутність централізованого очищення та контрольного моніторингу. У період 2015–2018 рр. спостерігалось погіршення якості питної води (зростання частки нестандартних проб), що змінилось тенденцією до поступового покращення після 2020 року, насамперед, у міських мережах. Отримані дані свідчать про наявність системних проблем у реалізації екологічної політики, зокрема: недосконалості контролю за якістю водних ресурсів, в тому числі, води, яка споживається населенням; зношеності очисних споруд і централізованих систем водопостачання і водовідведення; недостатнього обсягу капітальних інвестицій на очищення зворотних вод (рис. 2.12).

Від'ємний кореляційний зв'язок показників, представлених на рис. 2.12, підтверджує, що зменшення обсягу капітальних інвестицій (поряд із іншими факторами впливу – неналежний контроль тощо) зумовлює зростання показника 6.3.2.

Аналіз взаємозв'язку показників 6.3.2 та 6.1.3 (міське населення) й їх тісноти ілюструє рис. 2.13. Вибір міського населення в рамках показника 6.1.3. обумовлений тим, що показник 6.2.1 є значно вищим за показник 6.2.2. (див. табл. 2.5).

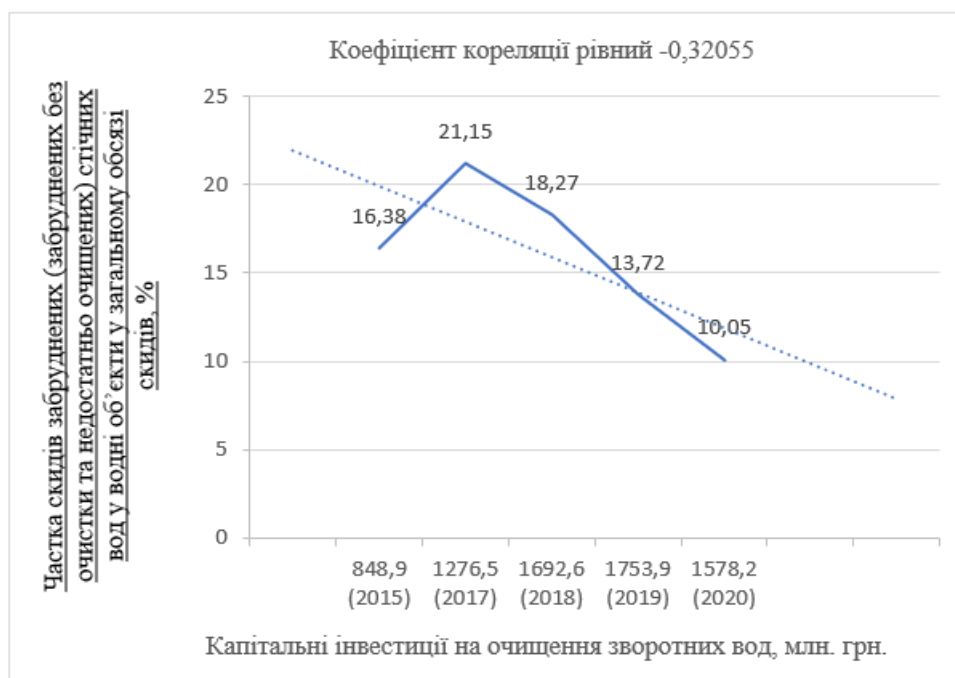


Рис. 2.12. Ілюстрація взаємозв'язку показників 6.3.2 та капітальних інвестицій в Україні на очищення зворотних вод й тісноти зв'язку
Примітка. Сформовано і розраховано автором на основі [317]

Як показує рис. 2.13, коефіцієнт кореляції є від'ємним, тобто зростання показника 6.3.2. зумовлює зменшення показника 6.1.3 (міське населення).

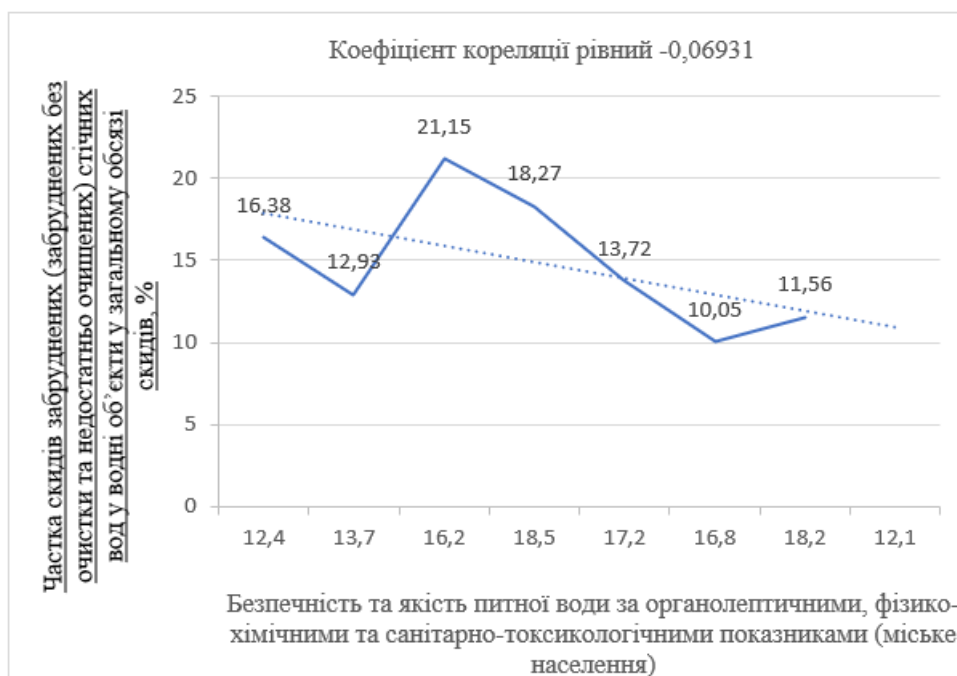


Рис. 2.13. Ілюстрація взаємозв'язку показників 6.3.2 та 6.1.3 (міське населення) й тісноти зв'язку

Примітка. Сформовано і розраховано автором на основі [317]

Зростання показника 6.3.2 (частка забруднених скидів) прямо впливає на погіршення якості питної води, що відображається у збільшенні частки нестандартних проб (показник 6.1.3). Від’ємний кореляційний зв’язок підтверджує, що при зменшенні капітальних інвестицій у водоочисні системи та оновлення мереж зростають обсяги неочищених скидів і погіршується санітарний стан водних джерел.

Таким чином, якість питної води постає не лише як технічний показник, а як суспільна цінність, що визначає рівень екологічної справедливості та доступності базових благ для різних груп населення.

Загалом, соціальній підсистемі в контексті досягнення цілей сталого розвитку притаманні такі соціально-поведінкові ризики як: низький рівень екологічної свідомості населення, сталої екологічної культури та відповідального споживання; міграція молоді, що зменшує кадровий потенціал у сфері екологічного менеджменту; брак довіри до органів влади у питаннях екологічної безпеки.

Еколого-ціннісно зорієнтовані показники загальнодержавного рівня щодо досягнення цілей сталого розвитку (економічна підсистема) наведені в табл. 2.5.

З табл. 2.5 видно, що у рамках досягнення цілі сталого розвитку 9 динаміка показника 9.5.1. впродовж 2015-2020 років є спадною. Це означає, що у частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП постійно зменшувалась. Наслідком цього стало стійке зменшення частки реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової у 2015-2019 роках. Подальше зростання показника 9.5.2. у 2019-2020 роках вказує на незначну активність щодо реалізації інноваційної продукції, яка, в порівнянні з 2015 роком зазнала змін в сторону зростання на 26,7%. Однак, це мало стосується еколого орієнтованої інноваційної продукції, оскільки, наприклад, науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування у 2020 році становили лише 0,4% у структурі поточних витрат на захист довкілля. Через відсутність статистичних даних можемо припустити, що продовж 2021-2024 років у зв’язку з бюджетними й воєнними викликами частка науково-дослідних робіт природоохоронного характеру залишалась на такому ж низькому рівні або навіть зменшилась.

Таблиця 2.5

**Еколого-ціннісно зорієнтовані показники загальнодержавного рівня
щодо досягнення цілей сталого розвитку (економічна підсистема)**

Рік	Економічна підсистема				
	Ціль сталого розвитку 9. Промисловість, інновації та інфраструктура		Ціль сталого розвитку 12. Відповідальне споживання та виробництво		
	Показник 9.5.1. Частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП, %	Показник 9.5.2. Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	Показник 12.1.1. Ресурсоємність ВВП (водоемність) (співвідношення спожитих фізичних обсягів природних ресурсів, утворених відходів та викидів забруднюючих речовин до обсягу ВВП), % до рівня 2015 року	Показник 12.1.1. Ресурсоємність ВВП (відходоємність) (співвідношення спожитих фізичних обсягів природних ресурсів, утворених відходів та викидів забруднюючих речовин до обсягу ВВП), % до рівня 2015 року	Показник 12.4.2. Частка спалених та утилізованих відходів у загальному обсязі утворених відходів, %
1	2	3	5	6	7
2015	0,55	1,4	100	100	30
2016	0,48	1,0	98,2	92,5	29
2017	0,45	0,7	91,7	111,6	27,6
2018	0,47	0,8	95,1	103,9	29,7
2019	0,43	1,3	91,6	126,1	24,7
2020	0,41	1,9	94,2	137,3	22
2021	0,38		77,3	141,6	22
2022	0,33		60,1		29,4
2023	0,33				22,8
			Ідеал 90 (2020 рік)	Ідеал 90 (2020 рік)	Ідеал 35 (2020 рік)

Примітка. Сформовано автором на основі [317]

Еколого-ціннісно зорієнтованими виступають показники ЦСР 12, які відображають рівень екологічної ефективності економічного розвитку, зокрема водо- та відходоємність ВВП. Вони вказують на те, яким є співвідношення спожитого фізичного обсягу водних ресурсів, утворених відходів до обсягу ВВП.

Як бачимо з табл. 2.5, впродовж 2015-2021 років показник водоемності ВВП мав спадну тенденцію. Причому, станом на 2020 рік наша держава прагнула досягти показника 90% (плановий показник 2020 року). Фактичний же

показник становив 94,2%, що значною мірою пов'язано із послабленням контрольної функції з боку державних суб'єктів у період COVID.

Щодо показника відходоємності ВВП – відзначимо його зростаючу тенденцію. Завдання щодо досягнення планового показника 90% у 2020 році фактично було перевищене на 37,3%, а у 2021 році – на 41,6%. Це обумовлюється такими причинами: зростанням номінального ВВП України у 2016-2021 роках (переробна промисловість, сільське господарство формують значну частку ВВП і є ресурсоємними галузями), розвитком виробничої діяльності, подальшим зростанням зношеності виробничих водопровідних мереж, відсутністю яскравої, прогресивної, системної динаміки у розвитку циркулярної економіки.

Зниження частки витрат на НДДКР (показник 9.5.1) та незначна інноваційна активність (показник 9.5.2) безпосередньо відбиваються на динаміці показників ЦСР 12, оскільки низький рівень інновацій у сфері ресурсозбереження стримує зниження водо- та відходоємності економіки.

З табл. 2.6 видно спадну тенденцію показника 12.4.2. Його фактичне значення у 2020 році становило 22% і було меншим за встановлений показник цього ж року на 7% (плановий показник складав 30%). Наслідком такого низького значення показника 12.4.2 є вкрай низький показник 12.1.1 (відходоємність ВВП) (рис. 2.14).

Рис. 2.14. показує тісний зв'язок показників 12.1.1 (відходоємність ВВП) та 12.4.2. (показник кореляції -0,95022), за якого чим менша частка утилізованих відходів у загальному обсягу утворених відходів, тим більша відходоємність ВВП. Це актуалізує питання раціонального використання відходів, циркулярної економіки, екологічного бізнесу. Одним із дієвих інструментів в контексті цього є еко-індустріальні парки. Їх створення має очевидну множину переваг для держави, регіонів, територіальних громад і населення, а єдиний методологічний підхід до їх формування зможе посилити отримані ефекти.

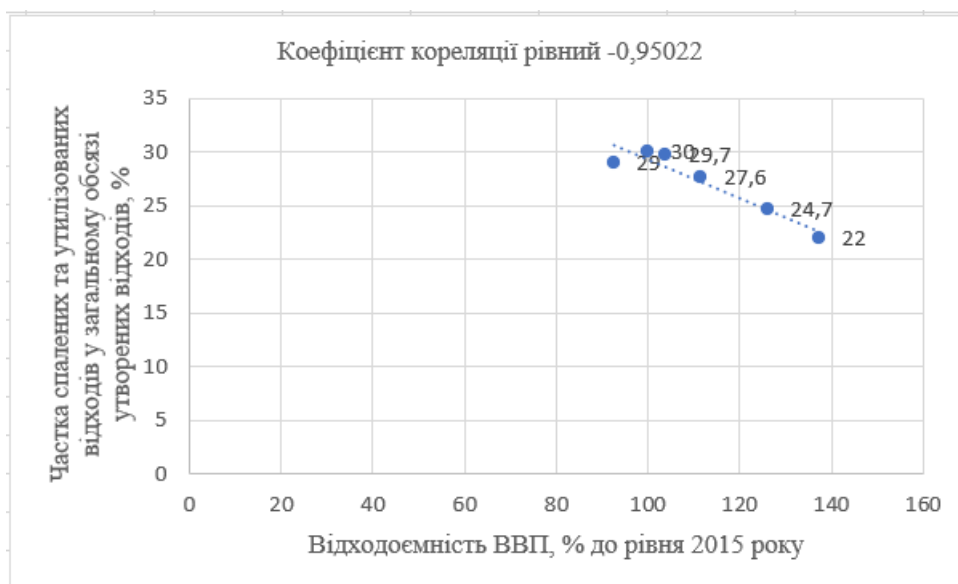


Рис. 2.14. Ілюстрація взаємозв'язку показників 12.1.1 (відходоємність ВВП) та 12.4.2 й тісноти зв'язку

Примітка. Сформовано і розраховано автором на основі [317]

Таким чином, результати аналізу показників економічної підсистеми засвідчують, що ціннісна орієнтація державної політики на сталий розвиток поки не забезпечує відповідного рівня інвестицій в екологічні інновації, що обмежує перехід України до моделі «зеленої» економіки.

Еколого-ціннісно зорієнтовані показники загальнодержавного рівня щодо досягнення цілей сталого розвитку (екологічна підсистема) наведені в табл. 2.6.

Дані табл. 2.6, в цілому, вказують на спадну тенденцію показника 6.3.2. впродовж 2015-2022 років. Однак, така спадна тенденція була характерна для 2019-2020 рр. (COVID 19), коли обсяг води, використаний для виробничих потреб, був значно нижчим через зменшення обсягів промислового і сільськогосподарського виробництва. Починаючи з 2021 року показник 6.3.2 знову збільшувався. Зниження показника 6.3.2 у 2019–2020 роках зумовлене, переважно, об'єктивними факторами, а саме спадом виробництва в умовах пандемії, а не результатами екологічної політики. Водночас, після 2021 року тенденція до зростання показника 6.3.2. свідчить про відсутність сталих екологічних механізмів управління водними ресурсами.

Таблиця 2.6

**Еколого-ціннісно зорієнтовані показники загальнодержавного рівня
щодо досягнення цілей сталого розвитку (екологічна підсистема)**

Рок и	Ціль сталого розвитку 6. Чиста вода та належні санітарні умови	Ціль сталого розвитку 11. Сталій розвиток міст і громад	Ціль сталого розвитку 12. Відповідальне споживання та виробництво	Ціль сталого розвитку. 13. Пом'якшення наслідків зміни клімату
	Показник 6.3.2. Частка скидів забруд- нених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти у загал- ьному обсязі скидів, %	Показник 11.5.1. Обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонар- ними джерелами викидів, % до рівня 2015 року	Показник 12.4.2. Частка спалених та утилізованих відходів у загальному обсязі утворених відходів, %	Показник 13.1.1. Обсяг викидів парникових газів, % до рівня 1990 року
1	2	3	4	5
2015	16,38	100	30	37,2
2016	12,93	107,7	29	39,7
2017	21,15	90,5	27,6	37
2018	18,27	87,8	29,7	40
2019	13,72	86,1	24,7	39,2
2020	10,05	78,3	22	34,8
2021	11,56	78,5	22	37,8
2022	12,55	41,6	29,4	
2023	11,74	42,8	22,8	
	Ідеал 13 (2020 рік)		Ідеал 35 (2020 рік)	Ідеал 20 (2050 рік)

Примітка. Сформовано автором на основі [317]

Як показують інформаційні дані табл. 2.6, станом на 2021 рік фактичний показник 11.5.1 нижчий планового показника 2015 року на 22,5%. Це пов'язано з низьким рівнем екологічної відповідальності господарюючих суб'єктів, застарілістю пилегазовловлюючого устаткування, низьким рівнем розвитку екологічного менеджменту тощо.

Плановий показник 13.1.1. досягнуто нарівні 37,8%. Тому, реалізація множини прийнятих законів і підзаконних актів, які стосуються питань зміни клімату (Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів», Постанов Кабінету Міністрів України: від 23.09.2020 року №880 «Про затвердження переліку видів діяльності, викиди парникових газів в результаті провадження яких підлягають моніторингу, звітності та верифікації» та від 23.09.2020 року №960 «Про затвердження

Порядку здійснення моніторингу та звітності щодо викидів парникових газів»), вимагає посилення інституційного (передусім, суб'єктного) й функціонального (контроль, інформування та ін.) супроводу.

Коефіцієнт кореляції між показниками 11.5.1 і 13.1.1 свідчить про сильний прямий зв'язок: скорочення викидів забруднюючих речовин на стаціонарних джерелах супроводжується зменшенням парникових викидів, що підтверджує необхідність комплексного підходу до декарбонізації.

Хоча основним джерелом утворення викидів парникових газів (показник 13.1.1.) є пересувні джерела забруднення, зменшення показника 11.5.1 теж цьому сприятиме (рис. 2.15).

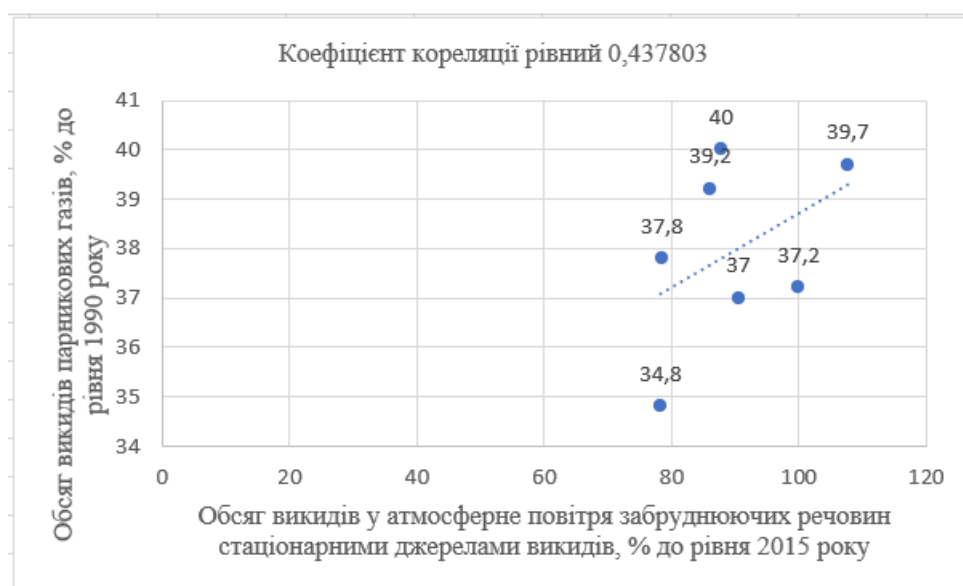


Рис. 2.15. Ілюстрація взаємозв'язку показників 11.5.1 та 13.1.1 й тісноти зв'язку
Примітка. Сформовано і розраховано автором на основі [317]

Як показують дані рис. 2.15, існує пряма і тісна залежність між показниками 11.5.1 та 13.1.1. Тому, для зменшення показника 11.5.1 необхідними діями й заходами є: консолідація зусиль держави й приватного сектору економіки в питаннях екологічної модернізації устаткування й обладнання, формування дієвих умов для мотивування суб'єктів господарювання до збільшення обсягу природоохоронних капітальних інвестицій через недостатній обсяг державних фінансових ресурсів на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення.

Так, наприклад, капітальні інвестиції у 2020 році становили 13239600 тис. грн, з них на капремонт основних засобів природоохоронного спрямування витрачено 1691200 тис. грн (12,8%). На охорону атмосферного повітря, попередження змін клімату у 2020 році спрямовано 42,3% капітальних інвестицій на захист довкілля. Тоді обсяг фінансових ресурсів, використаних на капремонт основних засобів природоохоронного спрямування (атмосферне повітря, попередження змін клімату) у 2020 році становив 715377,6 тис. грн.

Таким чином, екологічна підсистема щодо досягнення цілей сталого розвитку демонструє, що досягнення кількісних цілей можливе лише за умови зміни ціннісних орієнтирів господарювання шляхом переходу від ресурсно-сировинної моделі до моделі екологічної відповідальності, у якій природоохоронні інвестиції та чисті технології стають пріоритетом державної політики.

Еколого-ціннісно зорієнтовані показники загальнодержавного рівня щодо досягнення цілей сталого розвитку (інституційна підсистема) наведені в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

**Еколого-ціннісно зорієнтовані показники загальнодержавного рівня
щодо досягнення цілей сталого розвитку (інституційна підсистема)**

Роки	Інституційні показники			Інституційні можливості			
	Ціль сталого розвитку 8. Гідна праця та економічне зростання	Ціль сталого розвитку 11. Сталий розвиток міст і громад	Ціль сталого розвитку 9. Промисловість, інновації та інфраструктура	Ціль сталого розвитку 9. Промисловість, інновації та інфраструктура		Ціль сталого розвитку 11. Сталий розвиток міст і громад	Ціль сталого розвитку 17. Партнерство заради сталого розвитку
	Місце України у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business	Рівень впровадження (створення, модернізації, вдосконалення) місцевих автоматизованих систем централізованого оповіщення населення, %	Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	Частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП, %	Рівень охоплення населення інтернет-послугами, абонентів на 100 жителів	Частка регіонів, що затвердили і впроваджують регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, розроблені за участю громадськості, %	Кількість проектів публічно-приватного партнерства
1	3	4	5	6	7	8	9
2015	81	0,05	1,4	0,55		-	177
2016	80	0,05		0,48		-	186
2017	76	0,05	0,7	0,45		52	191
2018	71	0,1	0,8	0,47		84	189
2019	64	0,2	1,3	0,43	46	92	187
2020	66	4,8	1,9	0,41	52	100	192
2021		6,3			55	100	193
2022		12,0			49	100	193
2023		14		0,33	62		198

Примітка. Сформовано автором на основі [317]

У рамках інституційної підсистеми показники згруповано нами на: інституційні показники й інституційні можливості. Логіка такого групування обумовлена тим, що інституційні показники показують те як держава створює правові (для розвитку й залучення бізнесу до соціальних і екологічних процесів), інформаційні (щодо створення інформаційного суспільства, забезпечення екологічної безпеки громадян) й інноваційні основи для досягнення цілей сталого розвитку. Інституційні можливості в питаннях сталого розвитку реалізуються завдяки: формуванню і закріпленню орієнтирів розвитку держави у стратегічних документах; виконанню наукових досліджень; залученню громадськості до процесів, що реалізуються в державі, в тому числі, через територіальне поширення інтернет-послуг; спільній діяльності держави і приватного сектору економіки в рамках державно-приватного партнерства.

Динаміка інституційних показників демонструє поступове покращення регуляторного середовища для бізнесу (місце України в рейтингу Doing Business підвищилось із 81-го у 2015 р. до 66-го у 2020р.), що відображає певні інституційні зрушення у спрощенні ведення господарської діяльності. Водночас, частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП зменшилась із 0,55 % до 0,33 %, що свідчить про недостатню підтримку наукової сфери. Позитивною є динаміка цифровізації, оскільки рівень охоплення населення інтернет-послугами зріс із 46 % у 2019 р. до 62 % у 2023 році. Активізувалось також використання механізмів державно-приватного партнерства (спостерігаємо зростання кількості проєктів із 177 у 2015 році до 198 у 2023 році).

Отже, еколого-ціннісно зорієнтовані показники інституційної підсистеми (див. табл. 2.7) відображають рівень спроможності державних інституцій забезпечувати екологічну трансформацію суспільства через правові, інноваційні, інформаційні та партнерські механізми. Інституційні можливості посилюються завдяки цифровізації управління, розширенню доступу до інтернету та залученню громадськості до стратегічного планування

регіонального розвитку. Разом із тим, ключовими інституційними ризиками для реалізації екологічної політики сьогодні залишаються:

- неузгодженість між різними рівнями управління;
- низький рівень імплементації директив ЄС у національне законодавство;
- слабкість системи державного моніторингу та контролю.

Ефективність інституційної підсистеми значною мірою залежить від впровадження міжнародних стандартів GRI, ESRS, ISO 14001 та EMAS, що забезпечують європейський рівень прозорості, корпоративної відповідальності й екологічної підзвітності.

Так, аналізуючи систему державного моніторингу та контролю, яка утворює методологічну базу оцінювання екологічної політики, зазначимо, що ця система включає міжнародні стандарти, зокрема:

- GRI (Global Reporting Initiative) – система стандартів нефінансової звітності, яка включає екологічні показники (викиди CO₂, енергоефективність, управління відходами, біорізноманіття);

- ESRS (European Sustainability Reporting Standards) – стандарти ЄС для обов'язкової корпоративної звітності зі сталого розвитку, які передбачають детальне розкриття впливу компаній на клімат, воду, ґрунти, екосистеми;

- ISO 14001 – міжнародний стандарт систем екологічного менеджменту, що встановлює вимоги до політики, планування, впровадження, моніторингу й удосконалення екологічних процесів на підприємствах;

- EMAS (Eco-Management and Audit Scheme) – європейська система екоменеджменту й аудиту, спрямована на підвищення екологічної ефективності організацій і прозорість їхньої звітності.

Результати аналізу міжнародних стандартів та їхніх викликів і особливостей реалізації в Україні представлені в табл. 2.8.

Оцінка українського контексту щодо особливостей впровадження міжнародних стандартів в Україні показує, що впровадження цих стандартів (особливо, ESRS і EMAS) відбувається фрагментарно, що пов'язано з

недосконалою нормативною базою, відсутністю практики аудиту нефінансової звітності, кадровими й ресурсними обмеженнями.

Таблиця 2.8

Результати аналізу міжнародних стандартів, їхніх викликів і особливостей впровадження в Україні

Назва стандарту	Основні переваги	Основні виклики й обмеження	Особливості реалізації в Україні
1	2	3	4
GRI (Global Reporting Initiative)	- є широко визнаною системою звітності про сталий розвиток, дає змогу суб'єктам господарювання структурувати дані щодо екологічних аспектів діяльності (викидів, скидів, відходів); - сприяє прозорості й порівнянності нефінансових звітів між суб'єктами господарювання.	- у деяких випадках звіти GRI використовуються як маркетинговий інструмент для “зеленого промивання” (у випадку, коли організації створюють враження, що вони діють екологічно відповідально, але насправді їхні дії або продукти не відповідають заявленому рівню екологічності); - якість і глибина звітності залежать від внутрішньої культури організації та її здатності збирати достовірні дані; - менші організації часто мають слабше охоплення або нерегулярну подачу GRI-звітів.	- українські організації суттєво відстають від європейських за рівнем і глибиною застосування GRI; - у низці українських підприємств державного сектору економіки екологічна звітність і її наповнення не відповідають повністю вимогам GRI або є фрагментарним.
ESRS (European Sustainability Reporting Standards)	- надає чіткі вимоги до розкриття інформації про екологічний вплив, клімат, циклічну економіку, біорізноманіття, що робить звітність більш стандартизованою й порівнянною; - підвищує вимоги до аудиту нефінансової звітності, що сприяє довірі до цих даних.	- перехід з GRI на ESRS може потребувати значних трансформацій у внутрішніх системах збору даних й аудиту; - відсутність у національному законодавстві чітко прописаних «комплексів» екологічних показників призводить до нестачі звітних даних або нерівномірності «екологічної» інформації у підприємств.	- в Україні триває запуск стратегії з впровадження ESRS, передбачено, що до 2026 року підприємства почнуть формувати й подавати звіти щодо сталого розвитку, а до 2030 року – і аудиторські перевірки таких звітів.

1	2	3	4
ISO 14001	- дозволяє підприємствам систематизувати політику, планування, впровадження, контроль і постійне покращення екологічних процесів; - визнаний міжнародний стандарт, що широко застосовується в багатьох секторах економіки.	- реалізація часто залежить від внутрішніх ресурсів підприємств: у малих і середніх організаціях існує нестача людських і фінансових ресурсів на підтримку сертифікації; - сертифікація не гарантує прозорості звітності і може існувати окремо від звітних стандартів.	- в Україні сертифікація ISO 14001 застосовується у поодиноких випадках, і немає широкого досвіду щодо масштабної інтеграції цього стандарту у виробничі й екологічні стратегії малого та середнього бізнесу.
EMAS (Eco-Management and Audit Scheme)	- поєднує екологічний менеджмент з аудитом і вимагає відкритої екологічної звітності, що сприяє підвищенню екологічної ефективності організацій; - додає рівень зовнішньої перевірки (аудиту) до екологічних практик.	- впровадження EMAS потребує значних зусиль для підготовки докладних звітів, моніторингу та аудиту екологічних показників; - може бути непривабливим для організацій через витрати на аудит і вимоги до звітності.	- в Україні практичне застосування EMAS є обмеженим, а для широкого використання потрібні законодавча підтримка й стимулювання.

Примітка. Сформовано автором

Характеризуючи національні індикатори (за інформацією Держстату і Міндовкілля), зазначимо, що:

- частка відновлюваних джерел енергії становила близько 10% у 2022 році, а планове зростання до 25% очікується у 2030 році;
- частка перероблених відходів була нижчою за 7% у 2023 році (при цілі ЄС 50% до 2030 року);
- площа природно-заповідного фонду рівна 6,8% території України (при європейському орієнтирі у 15–20%).

Однозначною є детермінованість ціннісних і культурних передумов формування і реалізації державної екологічної політики. Так, маючи права, закріплені статтею 50 Конституції України, жителі мають інституційні можливості для прояву своєї активної громадянської позиції в екологічній сфері. Така позиція повинна опиратися на громадянські цінності і відповідальність, «ефективність включення яких до соціальних процесів і інститутів є передумовою успішності модернізації в Україні» [257]. Разом з тим, «зміна ставлення та підвищення активності населення неможливі без формування відповідних ціннісних орієнтацій» [257].

Поряд із цим, слід враховувати, що створення цінностей і «формування національного інтересу в будь-якому суспільстві являє собою надзвичайно складний і динамічний процес, як будь-яке суспільство являє собою картину багат шарового переплетення різноманітних суперечливих інтересів. В ньому стикаються, взаємодіють, приватні специфічні інтереси різних суспільних груп. Через цю взаємодію приватних інтересів відбувається досить важка інтеграція потреб, прагнень і запитів даного суспільства в систему загальних національних інтересів» [48].

Домінування економічного інтересу у забезпеченні загальнодержавного, регіонального і місцевого розвитку, а також діяльності суб'єктів господарювання; недофінансування екологічних програм і заходів та інші явища і тенденції посилюють значимість дослідження економічних передумов формування і реалізації державної екологічної політики.

Економічними передумовами формування і реалізації державної екологічної політики – це ті обставини, явища і тенденції економічного характеру, що виступають мотиваційними умовами для реалізації цієї політики, її модернізації.

«Навколишнє середовище складається з трьох компонентів... Найшвидшими темпами розвивається техносфера (роки), далі соціосфера (десятиріччя), і, нарешті, для зміни природного середовища потрібні століття. Звідси, за певного спрощення, випливає, що історія людства є зміною

техносфери і соціального середовища за практичної незмінності природної складової. Однак відрив техно- і соціосфери може зумовити «відрив» цих складових навколишнього середовища від природного базису і до руйнації екосистеми. Тому заходи щодо охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів підвищують роль і значення екологічного потенціалу для забезпечення економічного зростання та досягнення економічного розвитку суспільства» [28; 153].

Найважливішими економічними передумовами формування і реалізації державної екологічної політики є: факт екологічної кризи в державі та втрати, які в результаті цього мають місце; втрати ВВП через забруднення довкілля (рис. 2.16).

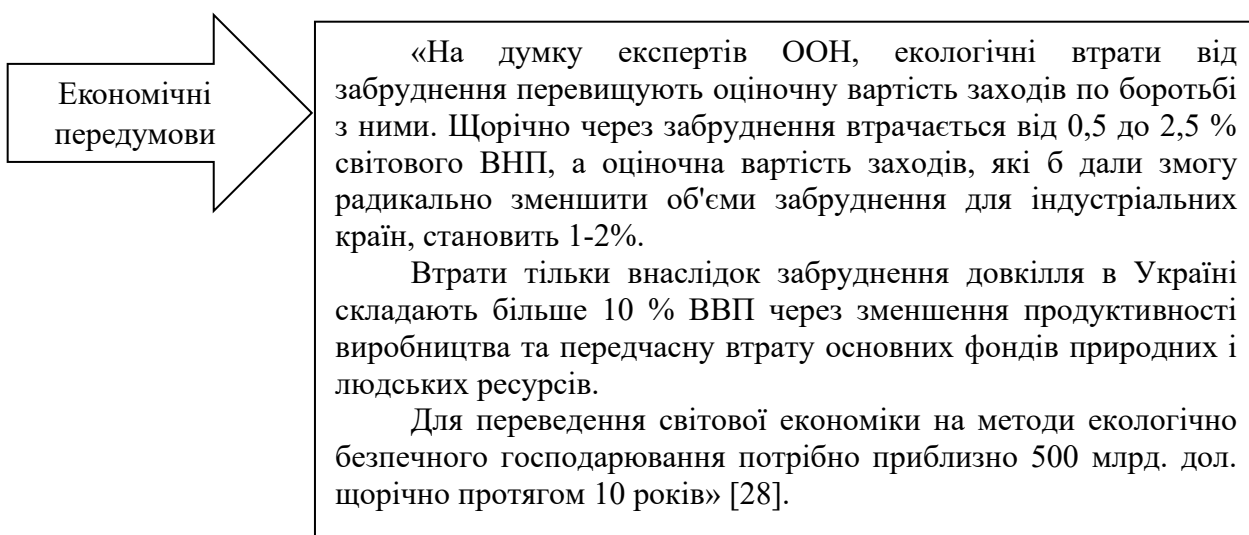


Рис. 2.16. Економічні передумови формування і реалізації державної екологічної політики

Примітка. Наведено за джерелом [28]

Природоохоронна діяльність є напрямом реалізації екологічної політики держави. Сьогодні в нашій державі сформована система регулювання природоохоронної діяльності. Однак, недосконалість цієї системи (слабкість підсистем громадського регулювання, регулювання з боку інституцій ринкової інфраструктури та з боку суб'єктів господарювання), переважне застосування правових та адміністративних методів та інструментів регулювання природоохорони, залишковий принцип фінансування

екологічних програм, низька дієвість окремих економічних інструментів екологічного регулювання вказують на слабкість економічного базису регулювання природоохоронної діяльності. Так, І. Ілляшенко вважає, що «для гарантування екологічної безпеки необхідні значні фінансові витрати, непосильні для сучасної нестабільної економіки України. У зв'язку з цим, не виключаючи деякої частки інвестування за рахунок бюджетних коштів, слід орієнтуватися на ринкові джерела фінансування» [94]. Такі ринкові джерела фінансування можуть забезпечити в майбутньому слабо розвинуті на сьогодні підсистеми регулювання природоохоронної діяльності.

Це вказує на важливість економічних передумов реалізації державної екологічної політики та її регіонального зрізу, модернізації цієї політики, які сьогодні також характеризуються:

- поступовим розвитком інституційного середовища, в тому числі, реформуванням відносин власності;
- посиленням конкурентного середовища, передусім, завдяки розвитку малого і середнього підприємництва;
- реалізацією інвестиційної та інноваційної діяльності в екологічній сфері (хоча й повільними темпами);
- здійсненням регіональної кластерної політики, яка спрямована на реалізацію цільових інноваційних проектів (в екологічній та інших сферах).

Більше того, як наведено в праці [28] «екологізація економіки має передбачати розробку та здійснення державної політики використання природних ресурсів як національного економічного потенціалу, який використовується у суспільному виробництві та має свою вартість. Такий підхід дасть змогу державі здійснювати збалансовану політику як використання, так і відтворення природних ресурсів, можливість уникнути неухильного зростання екологічних витрат як частки виробничих» [28].

Отже, передумови формування і реалізації державної екологічної політики є тими мотиваційними факторами, які «запускають» процеси побудови і здійснення такої політики, посилюють значимість цих процесів.

2.3. Екологічна політика як об'єкт багаторівневого впливу стейкхолдерів у національній економіці

Задля того, щоб забезпечити політичну стабільність, розвивати демократичне суспільство, підвищувати добробут населення і покращувати умови його життєдіяльності, мобілізувати зусилля для вирішення екологічних проблем екологічна політика держави повинна бути об'єктом системного впливу стейкхолдерів.

Стейкхолдери – це суб'єкти, які зацікавлені у екологічному розвитку, і взаємодія з якими є значимою для його забезпечення. Тому, важливо провести системний аналіз множини цих зацікавлених сторін з наступною етапністю (рис. 2.17).

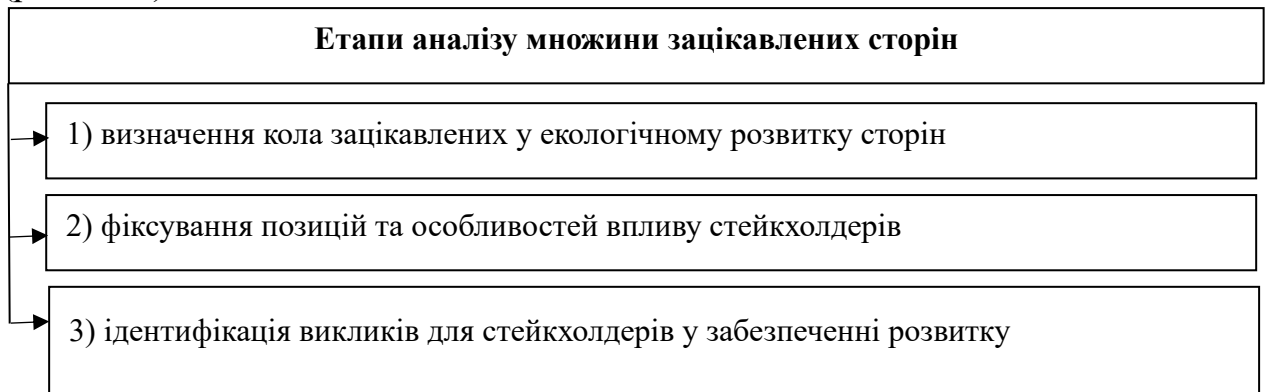


Рис. 2.17. Етапи аналізу множини зацікавлених сторін

Примітка. Сформовано автором

Ідентифікацію кола зацікавлених сторін у екологічному розвитку і здійсненні екологічної політики здійснимо з використанням методологічного підходу [249], згідно якого стейкхолдери класифікуються за:

- 1) масштабом (рівнем) і сферою діяльності;
- 2) цільовими орієнтирами та існуючими викликами;
- 3) потенціалом і обмеженнями;
- 4) рольовим навантаженням та внеском у досягнення цілей екологічного розвитку.

Разом з тим, вдосконалимо методологічний підхід [249], класифікувавши стейкхолдерів за:

- 1) масштабом (рівнем) і сферою діяльності;

2) цільовими орієнтирами та існуючими викликами.

Таке вдосконалення обумовлюється тим, що цільові орієнтири стейкхолдерів корелюють з їх рольовим навантаженням і потенціалом. Цільові орієнтири і роль стейкхолдерів, а також їх потенціал у забезпеченні екологічного розвитку і реалізації екологічної політики визначаються законодавчими і нормативно-правовими актами, положеннями про державні органи, регламентами органів місцевого самоврядування, посадовими інструкціями працівників, статутами громадських організацій. Ці законодавчі і нормативні документи також формують внесок стейкхолдерів у досягнення цілей місцевого екологічного розвитку і обмеження щодо цього, доповнюючи існуючі виклики.

1) множина існуючих стейкхолдерів, масштаб і сфери їх діяльності систематизовані в табл. 2.9.

Таблиця 2.9

**Множина існуючих стейкхолдерів здійснення екологічної політики,
масштаб і сфера їх діяльності**

№ з/п	Стейкхолдери	Масштаб (рівень)	Сфера їх діяльності
1	2	3	4
1	Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України Підпорядковані органи: Державна екологічна інспекція України та інші	Макроекономічний рівень	Публічна сфера, державний сектор
2	Міністерство розвитку громад та територій України	Макроекономічний рівень	Публічна сфера, державний сектор
3	Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України	Макроекономічний рівень	Публічна сфера, державний сектор
4	Управління екології та природних ресурсів обласних військових адміністрацій	Регіональний рівень	Публічна сфера, державний сектор
5	Державні екологічні інспекції в областях	Регіональний рівень	Публічна сфера, державний сектор
6	Головні управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій в областях	Регіональний рівень	Публічна сфера, державний сектор
7	Управління житлово-комунального господарства, благоустрою та екології міських рад	Місцевий рівень	Публічна сфера, державний сектор
8	Управління надзвичайних ситуацій міських рад	Місцевий рівень	Публічна сфера, державний сектор

Продовження табл. 2.9

1	2	3	4
9	Відділи із земельних та екологічних питань органів місцевого самоврядування	Рівень ТГ	Публічна сфера, державний сектор
10	Недержавні організації (громадські утворення, тощо)	Регіональний і місцевий рівні, рівень ТГ	Публічна сфера, громадський сектор
11	Інституції ринкової інфраструктури	Регіональний і місцевий рівні, рівень ТГ	Публічна сфера, сфера комунального господарства, державний, недержавний і приватний сектори економіки
12	Суб'єкти господарювання	Регіональний і місцевий рівні, рівень ТГ	Державний, недержавний і приватний сектори економіки
13	Інші стейкхолдери (фізичні особи)	Рівень ТГ	Приватний сектор

Примітка. Сформовано самостійно

Як видно з табл. 2.9, головними зацікавленими сторонами у реалізації екологічної політики, які найширше представлені у наведеному переліку, є органи державної влади різних рівнів і органи місцевого самоврядування. Вони функціонують на різних рівнях національної економіки і загалом мають значний масштаб діяльності (суто екологічна діяльність, діяльність щодо енергозбереження, статистична діяльність, управлінська діяльність державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування та ін.).

2) визначаючи цільові орієнтири та існуючі виклики зацікавлених сторін, користуватимемось напрацюванням авторів [249], використовуючи окремі критерії (пов'язані з необхідністю впровадження політики екологічного розвитку; легітимністю інтересів та інші) для визначення інтересів стейкхолдерів у забезпеченні екологічного розвитку і здійсненні екологічної політики.

У контексті забезпечення екологічного розвитку найважливішими є цільові орієнтири та інтереси, пов'язані з необхідністю впровадження політики екологічного розвитку (екологічної політики), особливо, з огляду на необхідність забезпечення сталого розвитку нашої держави та її регіонів. Такі цільові орієнтири та інтереси мають державні органи різних рівнів і органи місцевого самоврядування, опираючись на компетентність персоналу, слідування в управлінській діяльності установленим правилам. Ці орієнтири

та інтерес є легально (раціонально) легітимними, оскільки опираються на Конституцію України і правові норми.

Цільові орієнтири стейкхолдерів загальнодержавного рівня управління у здійсненні екологічної політики і забезпеченні екологічного розвитку систематизовані у табл. 2.10. Вони визначені Законами України, постановами Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України, стратегічними та іншими документами, які врегульовують особливості реалізації стейкхолдерами державної політики, їх статус, підпорядкування, завдання та функціональне навантаження тощо.

Таблиця 2.10

**Цільові орієнтири стейкхолдерів державного сектору економіки
макрорівня у реалізації екологічної політики**

№ з/п	Стейкхолдери	Цільові орієнтири	Виклики
1	2	3	4
1	Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України Підпорядковані органи: Державна екологічна інспекція України та інші	Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів «формує та реалізує державну політику у сфері: - охорони навколишнього природного середовища, - екологічної та в межах повноважень, передбачених законом, радіаційної, біологічної і генетичної безпеки, - у сфері рибного господарства та рибної промисловості, - охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, - регулювання рибальства та безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства, - лісового та мисливського господарств» [178]. «Державна екологічна інспекція України (Держекоінспекція) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів і який реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища,	- ризики корупційного характеру. Так, «під час розгляду законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря» (номер реєстрації 5339) до другого читання в комітеті Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування, було враховано дві поправки, які передбачають можливість зупинення дії дозволу на викиди (дефакто зупинення господарської діяльності) за рішенням Міндовкілля. Вказані положення є необґрунтованим встановленням та розширенням дискреційних повноважень Міндовкілля» [254]; - відсутні прозоре фінансування захисту довкілля і «дієві фінансові механізми для відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю, життю, здоров'ю, майну громадян в країні» [254]; - «незначна частка екологічного податку, що спрямовується на місцеві органи влади, зокрема на фінансування природоохоронних

1	2	3	4
		раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів» [178; 54].	проектів територіальними громадами, враховуючи реформу децентралізації державної влади» [254].
2	Міністерство розвитку громад та територій України	«Є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну регіональну політику, державну політику у сфері розвитку місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою, державну житлову політику і політику у сфері благоустрою населених пунктів, державну політику у сфері житлово-комунального господарства, державну політику у сфері поводження з побутовими відходами, ... у сфері контролю житлово-комунального господарства та у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель» [179].	- неналежна співпраця з Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України в питанні «закріплення цільового та ефективного використання коштів, які надходять від екологічного податку, для здійснення природоохоронних заходів, а також забезпечення оптимального порядку зміни розподілу надходжень та видатків» [254]; - дієві фінансові механізми для відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю, життю, здоров'ю, майну громадян в країні відсутні [254].
3	Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України	«Є центральним органом виконавчої влади, що відповідає за реалізацію цілісної та інтегрованої державної політики у сфері енергоефективності, відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива в Україні. Місія – реалізація політики енергетичної трансформації України, декарбонізації України, зеленого переходу у відповідності із принципами європейської політики» [56].	- невідповідність «оподаткування енергетичних продуктів і електроенергії з енергетичною та кліматичною політиками ЄС» [254], що не сприяє «досягненню енергетичних цілей ЄС 2030 та кліматичної нейтральності до 2050 року» [254].

Примітка. Сформовано з використанням джерел [54; 56; 178; 179; 254]

Систематизуючи виклики для стейкхолдерів державного сектору економіки різних рівнів у реалізації екологічної політики ми скористались публікацією [254], у якій констатується «неефективне державне управління в галузі охорони довкілля і використання природних ресурсів», і пропонуються три етапи «створення ефективної системи державного управління у галузі, включаючи розмежування функцій, ефективні інструменти та екологічний контроль» [254].

Доповнюючи і резюмуючи усе вказане вище, зазначимо, що неефективне державне управління в галузі охорони довкілля і використання природних ресурсів значною мірою пов'язане із функціональною діяльністю, яка

відображається на різних рівнях, зокрема:

- контролюючій діяльності територіальних органів Держекоінспекції, яка не є правомірною за відсутності в процесі здійснення контролю представника органу місцевого самоврядування;
- невідпрацьованому механізмі співпраці органів регіонального рівня управління (територіальних органів Держекоінспекції та органів Нацполіції) та його документальному супроводі;
- неефективному розподілі фінансових ресурсів через: відсутність прозорості в процесі розподілу; війну в Україні та інші причини;
- низькому рівні довіри до соціальних інституцій.

Причому, однією із причин низького рівня довіри до державного апарату є недостатній обсяг фінансових ресурсів на захист довкілля і їх неефективний розподіл.

Вихідні дані для виявлення взаємозв'язку стану фінансування захисту довкілля і довіри до соціальних інститутів і отриманий нами результат наведені в табл. 2.11 й на рис. 2.18.

Таблиця 2.11

Вихідні дані для виявлення взаємозв'язку стану фінансування захисту довкілля і довіри до соціальних інститутів

№ з/п	Роки	Довіра до соціальних інститутів (державний апарат / органи місцевого самоврядування / державна служба з надзвичайних ситуацій / екологічні організації)	Видатки зведеного бюджету України на захист довкілля, млн. грн
1	2	3	4
1	2018	-70,0 / - / - / -10,6	8242,1
2	2019	-76,7 / - / 16,6 / -	9729,8
3	2020	-41,9 / - / 42,8 / -	9056,6
4	2021	-53,0 / - / - / -6,5	10620,6
5	2022	-60,8 / 13,6 / 32,7 / -	5226,7
6	2023	-37,1 / 27,5 / 68,1 / -	6395,9
7	2024 (станом на 01.02)	-52,6 / 7,3 / 69,8 / -	384,2

Примітка. Сформовано автором за інформацією Центру Разумкова і джерела [180]

Ілюстрований на рис. 2.18 зв'язок видатків зведеного бюджету України на захист довкілля і довіри до державного апарату з коефіцієнтом кореляції

-0,19751 показує, що він є лінійним і від'ємним. Тобто, при зростанні видатків на охорону навколишнього природного середовища із зведеного бюджету України, – довіра до державного апарату – зростає.

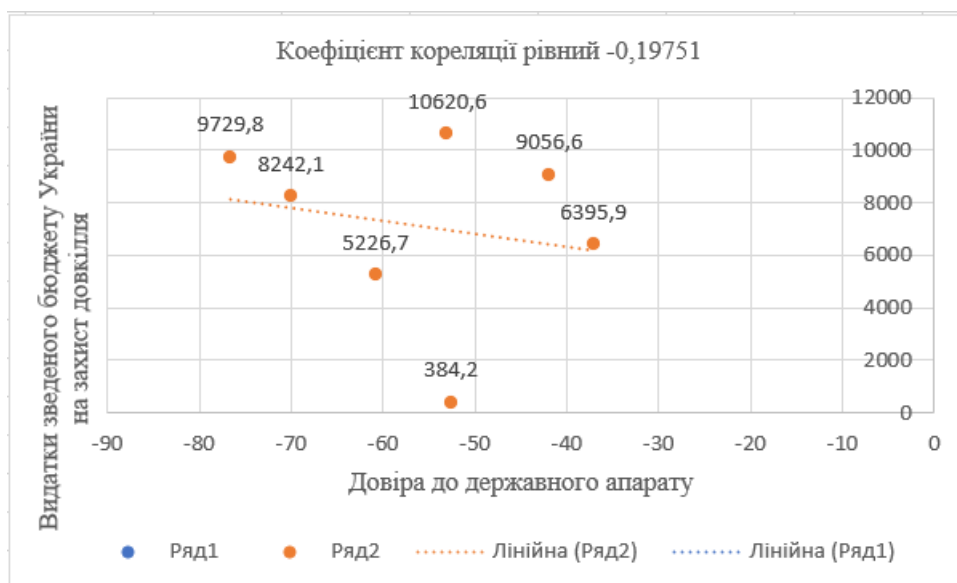


Рис. 2.18. Ілюстрація зв'язку видатків зведеного бюджету України на захист довкілля і довіри до державного апарату

Примітка. Сформовано автором за інформацією Центру Разумкова і джерела [180]

Цільові орієнтири стейкхолдерів державного сектору економіки регіонального рівня управління у реалізації екологічної політики систематизовані у табл. 2.12.

Таблиця 2.12

**Цільові орієнтири стейкхолдерів державного сектору економіки
мезорівня у реалізації екологічної політики**

№ з/п	Стейкхолдери	Цільові орієнтири	Виклики
1	2	3	4
1	Управління екології та природних ресурсів Тернопільської обласної державної адміністрації	Основними завданнями управління є забезпечення в межах його компетенції: - реалізації державної політики у сферах охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних	- у процесі реалізації екологічної політики і забезпечення місцевого екологічного розвитку не спрацьовує принцип запобігання екологічним ризикам, оскільки «система моніторингу довкілля не

1	2	3	4
		ресурсів, поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), екологічної безпеки, заповідної справи, формування, збереження та використання екологічної мережі на відповідній території; - здійснення управління та регулювання у сферах охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), організації, охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, формування, збереження та використання екологічної мережі; - проведення державної інвестиційної та інноваційної політики, розробленні та виконанні обласних інноваційно-інвестиційних та інших програм і проектів розвитку природокористування, охорони навколишнього природного середовища; - інформування населення про стан навколишнього природного середовища на території області [289]	забезпечує проведення систематичних і обґрунтованих оцінок гранично допустимих змін природних екологічних систем та техногенних навантажень на них і характеру основних джерел загроз екологічній безпеці та потребує кардинального удосконалення, в тому числі на регіональному та місцевому рівнях» [8-9]; - недосконалість механізму співпраці між державним органом і територіальною громадою, бізнесом та громадськістю в сфері забезпечення екологічних безпеки і розвитку через недосконалий механізм мотивації до еколого орієнтованої діяльності, неповне і невчасне інформування цих стейкхолдерів; - «повільне формування ринку інноваційної екологічної продукції та недостатній на неї попит» [259]
2	Державна екологічна інспекція у Тернопільській області	Основними завданнями є реалізація завдань Держекоінспекції в межах Тернопільської області [54]	- недосконалий механізм здійснення заходів державного контролю спільно з органами місцевого самоврядування і Нацполіції; - неналежні взаємодія і співпраця державного органу з територіальними громадами, державним органом, бізнесом та громадськістю в сфері контролю за дотриманням екологічного законодавства
3	Головне управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій в Тернопільській області	Є територіальним органом Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Тернопільській області, уповноваженим на забезпечення реалізації державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної	- у процесі реалізації екологічної політики не спрацьовує принцип запобігання екологічним ризикам і настанню надзвичайних ситуацій, оскільки «система моніторингу довкілля не забезпечує проведення систематичних і обґрунтованих оцінок гранично допустимих змін природних

Продовження табл. 2.12

1	2	3	4
		безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб [44].	екологічних систем та техногенних навантажень на них і характеру основних джерел загроз екологічній безпеці та потребує кардинального удосконалення, в тому числі на регіональному та місцевому рівнях» [8]

Примітка. Сформовано з використанням джерел [8; 44; 54; 259; 289]

Цільові орієнтири стейкхолдерів державного сектору економіки місцевого рівня у реалізації екологічної політики ілюструє табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Цільові орієнтири стейкхолдерів місцевого рівня державного сектору економіки у реалізації екологічної політики

№ з/п	Стейкхолдери	Цільові орієнтири	Виклики
1	2	3	4
1	Управління житлово-комунального господарства, благоустрою та екології Тернопільської міської ради	Завдання: - організація робіт та здійснення контролю у сфері поводження з побутовими відходами; - організація контролю за дотриманням суб'єктами господарювання законодавства в галузі охорони навколишнього природного середовища тощо.	- недосконалість правового супроводу сфери поводження з відходами, що послаблює дієвість контролю в цій сфері; - недосконалість фахового супроводу організації контролю за дотриманням суб'єктами господарювання законодавства в галузі охорони навколишнього природного середовища; - недосконалість інструментів організації спільного з іншими органами місцевого самоврядування контролю за дотриманням суб'єктами господарювання законодавства в галузі охорони довкілля.
2	Управління надзвичайних ситуацій Тернопільської міської ради	Завдання: - координація в межах повноважень діяльності територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій, що залучаються до виконання завдань, пов'язаних з безпекою населення та забезпеченням його життєдіяльності під час	- недосконалість фахового супроводу діяльності в питаннях ліквідації надзвичайних ситуацій; - неналежне планування спільної роботи з іншими стейкхолдерами (громадськими утвореннями, фізичними і юридичними особами) щодо запобігання надзвичайним ситуаціям.

1	2	3	4
		виникнення надзвичайних ситуацій; - інформаційне забезпечення у сфері цивільного захисту, захисту населення і території при виникненні надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків із застосуванням сучасних інформаційних технологій тощо	
3	Відділи із земельних та екологічних питань органів місцевого самоврядування	Примірні основні завдання: - реалізація власних і делегованих повноважень у галузі земельних відносин та охорони довкілля в межах територіальної громади відповідно до законодавства України; - організація роботи щодо забезпечення конституційних прав громадян та юридичних осіб на землю відповідно до Земельного кодексу України; - здійснення екологічної політики України, спрямованої на захист довкілля територіальної громади.	- недосконалість правового супроводу питання поводження з відходами і, відповідно, регулюючого впливу органів місцевого самоврядування; - недосконалий механізм контролю і відповідальності за несанкціоноване утворення стихійних сміттєзвалищ, незаконне вирубування лісу і видобутку бурштину; - незначна частка екологічного податку, що спрямовується на місцеві органи влади, унеможливує вирішення місцевих екологічних проблем; - відсутність суворої відповідальності за порушення екологічного законодавства посадовими особами органів регіонального і місцевого рівнів управління, яка зумовлює порушення екологічних прав людини.

Примітка. Сформовано автором самостійно

Доповнюючи інформацію табл. 2.13 щодо важливості реагування на існуючі виклики з боку відділів із земельних та екологічних питань органів місцевого самоврядування, необхідності посилення відповідальності за порушення екологічного законодавства посадовими особами органів регіонального і місцевого рівнів управління, яка зумовлює порушення екологічних прав людини, звернемось до літературного джерела [188] наступного змісту: «Україна перебуває на третьому місці у світі по видобутку бурштину, але при тім більше 90 відсотків видобутку є незаконним, тобто держава не отримує як мінімум 500 мільйонів доларів на рік. Екологічним

наслідком незаконного бурштинокопання є забруднення водних об'єктів, знищення лісів та пошкодження ґрунту. У лісах державних лісогоспідприємств, які координуються Київським, Волинським, Житомирським та Рівненським обласними управліннями лісового та мисливського господарства, через незаконний видобуток бурштину пошкоджено понад 6 тис. гектарів землі» [188].

Вважаємо, що вказані виклики у діяльності органів місцевого самоврядування є наслідком недосконалості законодавства і неефективного управління, здійснюваного цими органами, через відсутність у них необхідних повноважень.

Приміром, «невтішними є наявні оцінки узгодженості між трьома важливими політиками, що впливають на місцеві громади: імплементації Угоди про асоціацію в екологічній сфері, регіональної політики та децентралізації. Регіональна політика не враховує зобов'язання України відповідно до Угоди про асоціацію у сфері довкілля. Регіональна політика, головним чином, відображена у регіональних стратегіях розвитку областей. Політика на місцях повинна застосовувати європейські стандарти та працювати на виконання євроінтеграційних зобов'язань України. Проте жодна стратегія розвитку не містить цілі щодо євроінтеграції чи виконання Угоди, а лише окремі положення, які сприяти муть імплементації Угоди про асоціацію у сфері довкілля... процес децентралізації влади в Україні не передбачає чітких механізмів передачі функцій у сфері довкілля на нижчі рівні управління» [192].

Поряд із органами державної влади та органами місцевого самоврядування у здійсненні екологічної політики і забезпеченні місцевого екологічного розвитку беруть участь представники громадського сектору економіки (табл. 2.14). Фактично суб'єкти підприємницької діяльності, громадськість, комунальні підприємства, інші органи місцевого самоврядування в рамках міжрегіонального співробітництва мали б бути стейкхолдерами органів місцевого самоврядування у процесі здійснення місцевої екологічної політики і у забезпеченні місцевого розвитку.

Таблиця 2.14

Цільові орієнтири стейкхолдерів недержавного сектору економіки у процесі реалізації екологічної політики

№ з/п	Стейкхолдери	Цільові орієнтири	Виклики
1	2	3	4
1	Недержавні організації (громадські утворення, тощо)	Громадські інспектори з охорони довкілля (громадські інспектори) реалізують громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, а їх роботу організовують Держекоінспекція України та її територіальні органи. Головними завданнями громадських природоохоронних організацій є здійснення громадського контролю за дотриманням природоохоронного законодавства, практична природоохоронна робота з розв'язання екологічних проблем, поширення екологічної інформації, здійснення освітньої і виховної роботи з метою формування екологічної свідомості населення [60]. Цілями громадськості, фізичних осіб є: - покращення благоустрою територій; - зменшення забруднення атмосферного повітря і водних об'єктів територіальної громади; - розвиток зеленого туризму в громаді; - сортування сміття; - громадський контроль за дотриманням вимог екологічного законодавства тощо.	- діяльність громадських інспекторів здійснюється на громадських засадах, без додаткової оплати праці та без увільнення від основної роботи, що вказує на недосконалість мотиваційного механізму до такої діяльності; - недосконалість законодавчого регулювання діяльності громадських інспекторів щодо наділення їх повноваженнями для реального протистояння правопорушенням. Наслідком цього є незначний вплив на ліквідацію виявлених порушень, а неможливість повноцінного протистояння озброєним порушникам екологічного законодавства може створити загрозу життю та здоров'ю інспекторів. Також сьогодні (як і раніше) часто можемо спостерігати незначний інтерес громадськості і фізичних осіб до здійснення еколого орієнтованої діяльності через недостатнє інформування про пріоритети екологічної політики і переваги сталого розвитку, низьку довіру до влади, недосконалу координацію дій у здійсненні самоврядного і громадського контролю, низьку екологічну свідомість і відповідальність у громадян
2	Інституції ринкової інфраструктури	- банківські установи – надання пільгових кредитів на купівлю суб'єктами господарювання екологічно орієнтованого устаткування і обладнання; - лізингові структури – капітальне інвестування і переобладнання виробництва в напрямі його екологізації; - інформаційно-аналітичні центри, які переслідують інформаційно-управлінські чи суспільно-просвітницькі цілі - тощо	- недосконалість механізмів стимулювання розвитку інституцій ринкової інфраструктури (банківських установ, страхових компаній тощо); - недосконалість правового супроводу формування інфраструктури сфер, секторів, сегментів, регіонів та галузей економіки тощо; - недосконалість механізмів підтримки фінансування в рамках механізму лізингу для розвитку ринку екологічно чистої продукції; - низький рівень обізнаності потенційних клієнтів лізингових компаній з характеристиками продуктів фінансового лізингу та їх переваг для ведення екологічно орієнтованої діяльності тощо; - низький рівень екологічної культури юридичних і фізичних осіб

Примітка. Сформовано автором з використанням джерела [60]

Поряд із цим, сьогодні спостерігаємо, що цілями суб'єктів господарювання як стейкхолдерів у реалізації місцевої екологічної політики і у забезпеченні місцевого екологічного розвитку, переважно, є незбільшення забруднення довкілля при мінімальних витратах. Тобто, інтерес суб'єктів господарювання до здійснення еколого орієнтованої діяльності базується, як правило, на необхідності дотримання вимог екологічного законодавства (формування плану природоохоронних заходів, сплата екологічного збору тощо).

Така ситуація обумовлена:

- низьким рівнем екологічної культури багатьох суб'єктів господарювання;
- незацікавленістю бізнесу нести значні витрати, пов'язані з екологізацією виробництва (основних фондів, сировини та ін.);
- недосконалістю системи екологічного оподаткування, за якої при низьких ставках збору підприємець може сплачувати мізерний розмір екологічного збору (до того ж, цей збір за умови не перевищення встановлених лімітів включається у собівартість продукції і лягає на плечі споживача, тобто спрацьовує принцип «споживач платить», а не «забруднювач платить»);
- слабкою інтеграцією екологічних питань у галузеву і секторальну політики, що послаблює інтерес бізнесу до цих питань;
- послабленням вимог до сплати екологічного збору і до складання екологічної звітності в сучасних умовах воєнної агресії Росії тощо.

Усе вищевикладене на фоні довготривалого антропогенного впливу на довкілля, значного зносу основних фондів підприємств (особливо, житлово-комунального господарства) формує ризики виникнення надзвичайних ситуацій (техногенного та іншого характеру).

Однак, багато суб'єктів господарювання розуміють переваги (зростання доходів, зелені інвестиції, посилення власної конкурентоспроможності та ін.), які можна отримати від реалізації екологічного менеджменту (внутрішньо мотивована екологічна діяльність), екологічного маркування (якісна сировина,

зменшення утворених відходів, комунікація із споживачем на упаковці та ін.) продукції.

Приміром, «з метою зростання конкурентоздатності продукції 71 підприємством Тернопільської області впроваджено (сертифіковано) систему управління якістю згідно з вимогами міжнародного (національного) стандарту ДСТУ ISO 9000, у тому числі на 22 підприємствах впроваджені системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР) та на 3 підприємствах впроваджено систему екологічного керування» [243]. А «основні гравці на фінансовому ринку, такі як Світовий банк, Європейський банк реконструкцій та розвитку, Корпорація НЕФКО та інші, висувають у своїх інвестиційних портфелях обов'язкові екологічні критерії як один з елементів сталості проекту» [17].

Стейкхолдером органів місцевого самоврядування у реалізації місцевої екологічної політики є громадськість. Причому, «Форми участі громадськості в управлінні місцевими справами, прийнятті і реалізації управлінських рішень щодо забезпечення місцевого розвитку повинні супроводжуватись поінформованістю населення щодо можливостей такої участі, з одного боку, і бажанням посадових осіб і службовців органів місцевого самоврядування прислухатися до думки громадян, адекватно на неї реагувати, враховувати її – з іншого. Лише за таких умов залучення громадян до вирішення справ місцевого управління стане взаємовигідним як для мешканців відповідної території, так і для органу місцевого самоврядування» [144].

Проаналізуємо стан і окремі форми участі громадськості у забезпеченні місцевого розвитку, використовуючи інформацію наукової праці [144].

«Існуюча практика участі громадськості у місцевому самоврядуванні реалізується через публічні консультації. Одним із предметів публічних консультацій став План соціально-економічного розвитку Підволочиської селищної ради на 2020-2022 роки, затверджений рішенням Підволочиської селищної ради 05 грудня 2019 року № 4061 [214].

У Плані соціально-економічного розвитку Підволочиської селищної ради на 2020-2022 роки систематизовано цілі та пріоритети розвитку об'єднаної територіальної громади. Головними цілями Плану соціально-економічного розвитку Підволочиської селищної ради на 2020-2022 роки визначено: покращення якості суспільних послуг; економічний розвиток; покращення якості і доступності комунальних послуг, стану доріг та охорона навколишнього середовища; вдосконалення публічного управління і зростання суспільної активності. Важливою в контексті дослідження існуючої практики участі громадськості у місцевому самоврядуванні є ціль щодо вдосконалення публічного управління і зростання суспільної активності» [144].

Одним із завдань в рамках досягнення цієї цілі є налагодження інформування мешканців через офіційний веб-сайт селищної ради. З цього приводу звернемо увагу на те, що на сайті в закладці «Підволочиська селищна рада інформує» [205] розміщена значна кількість інформації, яка закликає мешканців до прояву активності, наприклад, шляхом прийняття участі:

- 12-13.04.2022 року у щорічній всеукраїнській акції «За чисте довкілля»;
- 07.02.2022 року у проведенні навчання з військової підготовки жителів, які проживають на території Підволочиської громади. Попередньо бажаючих просять зареєструватись за вказаним номером телефону.

Доповнюючи питання інформування мешканців через офіційні веб-сайти органів регіонального і місцевого управління, акцентуємо на тому, що на сайті територіального органу екологічного управління у доступній електронній формі розміщена інформація звітного, стратегічного, програмного, реєстраційного, дозвільного, консультаційного та іншого характеру, зокрема:

- «– регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області;
- екологічний паспорт Тернопільської області;
- програма охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області;

- реєстри територій та об'єктів природно-заповідного фонду в розрізі адміністративних одиниць і переліки перспективних для заповідання природних комплексів та об'єктів;
- переліки видів флори і фауни, що підлягають особливій охороні згідно з національним законодавством та міжнародними актами;
- щорічні звіти про виконання Загальнодержавної програми формування екологічної мережі, про зміни у мережі природно-заповідного фонду;
- інформація у сфері дозвільної діяльності, з питань оцінки впливу на довкілля;
- консультації з громадськістю;
- інша оперативна інформація екологічного характеру» [243].

Формою участі мешканців Підволочиської громади у місцевому самоврядуванні є вивчення і врахування їх думки щодо якості послуг, підтвердженням чого є теза такого змісту: «саме громадська думка стала головною причиною особливої уваги Підволочиської селищної ради до якості послуги «Поводження з ТПВ»» [91].

Цікавими в контексті нашого дослідження є Результати опитування жителів Підволочиської селищної ради щодо якості послуги поводження з ТПВ на території Підволочиської селищної ради [91], які вказують на те, що:

- позитивно оцінює вивіз твердих побутових відходів на вулиці (у будинку) лише 52% мешканців, в той час як негативно – 37%;
- сортує відходи лише 20% жителів громади, в той час як не сортує ніколи – 30% мешканців.

Логічним і актуальним в контексті вказаного вище є стимулювання прояву громадянської активності і екологічної свідомості через розміщення на сайті органу місцевого самоврядування інформації, яка нагадує мешканцям про те, що:

- «згідно законодавства кожен громадянин зобов'язаний сортувати сміття. У разі порушення правил поводження з твердими побутовими відходами порушники будуть притягуватись до адміністративної відповідальності

(штрафів) згідно 152 статті Кодексу України про адміністративні правопорушення» [206];

- можна укладати договори на централізоване вивезення сміття;
- треба зменшувати кількість утворених відходів;
- небезпечні відходи (люмінесцентні лампи, батарейки та акумулятори, пластикові пакети, запальнички тощо) потребують особливої утилізації.

На громадську активність в сфері реалізації місцевої екологічної політики, забезпечення місцевого екологічного розвитку, спільні зусилля органів місцевого самоврядування і громадськості щодо забезпечення такого розвитку вказує те, що «у 2020 році за кошти програми „DOBRE” у Шумській об’єднаній територіальній громаді облаштовано 9 контейнерних майданчиків для роздільного збирання побутових відходів та для Лановецької об’єднаної територіальної громади придбано 1372 контейнери для побутових відходів на суму 1,4 млн гривень. За кошти місцевого бюджету придбано сміттєвоз для Чортківського комбінату комунальних підприємств вартістю 1,4 млн. гривень. На початку 2020 року на Малашовецькому сміттєзвалищі влаштовано сміттесортувальну лінію потужністю 150 тонн на добу» [243].

Стейкхолдером органів місцевого самоврядування у забезпеченні місцевого екологічного розвитку є громадські організації. Приміром, «У Тернопільській області функціонує близько двадцяти неурядових організацій (НУО) екологічного спрямування. Основними статутними напрямками їх роботи є природоохоронна діяльність, екологічна просвіта і виховання, захист екологічних прав громадян, екологічна наукова та освітня діяльність, розвиток екотуризму, участь у прийнятті екологічно важливих місцевих рішень. Серед них офіційно зареєстровані обласна організація УЕА «Зелений Світ», обласний осередок Всеукраїнської екологічної ліги, Бережанська районна дитяча громадська організація «Екологічний клуб «Край», Тернопільський осередок Всеукраїнської дитячої спілки «Екологічна варта», а також місцеві НУО ЕГО «Зелений світ», «Наше місто», громадські організації «Екоальянс» і «Скеля», Тернопільська обласна громадська організація «За чисте місто» та

інші... Крім цього на Тернопільщині легалізовані місцеві представництва або відділення міжнародних, національних та регіональних НУО і наукових товариств: Міжнародної асоціації ландшафтних екологів, Міжнародної ліги сприяння екологічному підприємництву, Національного екоцентру, Всеукраїнської екологічної журналістської асоціації, Молодіжної екологічної ліги, Екологічної варти, Асоціації ботанічних садів України, Українського екологічного товариства, Подільського екологічного товариства, Галицької еколого-туристичної асоціації та інші» [243].

Комунальні підприємства також є стейкхолдером органів місцевого самоврядування у здійсненні екологічної політики і забезпеченні місцевого екологічного розвитку. Їх участь проявляється у реалізації місцевих програм, наданні послуг щодо вивезення відходів. Наприклад, «завдяки впровадженню у населених пунктах роздільного збирання побутових відходів, роботі сміттесортувальної лінії в селі Плебанівка, а також функціонуванню комунального підприємства Тернопільської міської ради „Екоресурси” річні обсяги захоронення побутових відходів на сміттєзвалищах регіону зменшились на 15 %» [243].

Стейкхолдером органів місцевого самоврядування у реалізації місцевої екологічної політики і забезпеченні місцевого екологічного розвитку є інші органи місцевого самоврядування. Приміром, «під час проведення Другого форуму регіонів України та Республіки Білорусь, в рамках міжмуніципального співробітництва за підтримки програми «DOBRE» головою Борщівської територіальної громади підписано угоду про співпрацю, якою передбачено надання технічного супроводу із переробки відходів пластику на полімерні матеріали. Принцип роботи проєкту – створення лінії з сортування і перероблення ПЕТ-пляшок у чисті пластівці з метою їх подальшої реалізації на ринку та для можливого виробництва з них готової продукції. Однак, за інформацією Борщівської міської ради, на даний час реалізацію проєкту призупинено у зв'язку з економічною недоцільністю його впровадження через велику потужність установки і як результат її недовантаження місцевою

вторинною сировиною» [243, С. 146].

Отже, екологічна політика і екологічний розвиток є об'єктами системного впливу стейкхолдерів у національній економіці. Вони представляють державний і недержавний сектори економіки, громадськість, інституції ринкової інфраструктури, суб'єктів господарювання. Стейкхолдери державного сектору економіки формують і доволі активно реалізують визначену екологічною політикою траєкторію екологічного розвитку, опираючись на своє повноваження, функціональне і завданняве навантаження. Однак, їх діяльності притаманні проблеми організаційного, функціонального, кадрового та іншого характеру.

Функціональна активність стейкхолдерів недержавного сектору економіки (громадськість, інституції ринкової інфраструктури) є менш активною і дієвою, хоча вони також мають відповідні функції і повноваження щодо реалізації екологічної політики і забезпечення екологічного розвитку, визначені законодавством. Їх діяльності характерні проблеми, які є наслідком низькорезультативної роботи стейкхолдерів державного сектору (недостатнє інформування громадськості, недосконала політика екологічних оподаткування, кредитування і страхування тощо).

Управлінська практика суб'єктів господарювання, які також є стейкхолдерами щодо реалізації екополітики і забезпечення місцевого екологічного розвитку, часто обмежується формуванням планів природоохоронних заходів, дотриманням норм чинного екологічного законодавства, сплатою екологічного податку і вкрай слабкою участю у вирішенні питань місцевого екологічного розвитку. Така їх пасивність є наслідком: відсутності дієвого мотиваційного механізму щодо участі у такому розвитку, недосконалості інвестиційної політики та політики екологічного оподаткування, низького рівня екологічної культури керівників і працівників.

Висновки до розділу 2

У результаті проведеного аналізу методологічної та інституційної специфіки екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку зроблено низку важливих наукових узагальнень і висновків.

Оскільки управління екологічним розвитком є невід’ємною складовою сучасної системи публічного управління, що формується на перетині екологічних, економічних та соціальних векторів державної політики. В умовах глобальних викликів (зміна клімату, виснаження ресурсів, забруднення довкілля) та регіональних загроз (збройний конфлікт, техногенні ризики, нерівномірність просторового розвитку), – формування ефективної екологічної політики набуває системоутворюючого значення для забезпечення національної безпеки, сталого розвитку територій та збереження природної спадщини.

У роботі встановлено, що сучасна парадигма екологічної політики має формуватись на засадах цінностей сталого розвитку, системного, інтеграційного та превентивного підходів. При цьому концептуальна модель екологічного управління повинна включати екологізацію суспільно-господарських процесів, міжсекторальну взаємодію, цифровізацію екологічної інформації, розвиток інституцій екологічного контролю та запровадження ефективних механізмів участі громадськості в ухваленні екологічно значущих управлінських рішень.

Методологічна основа сучасної екологічної політики повинна охоплювати широкий спектр підходів – від нормативно-правового й системно-структурного до сценарного, проєктного та ризик-орієнтованого. Такий міждисциплінарний підхід дає змогу комплексно оцінювати взаємозв’язки між екологічними, соціальними та економічними процесами, а також формувати адаптивні механізми реагування на зовнішні й внутрішні загрози довкіл्लю.

У процесі дослідження проаналізовано інституційне середовище реалізації екологічної політики в Україні, виявлено структурні дисбаланси, фрагментарність міжвідомчої координації, недосконалість вертикальної

інтеграції управлінських рішень, обмеженість ресурсного забезпечення та низьку інституційну спроможність органів екологічного нагляду. Визначено, що інституційна модернізація екологічної політики потребує формування єдиного стратегічного простору екологічного управління на основі принципів публічно-приватного партнерства, субсидіарності та екологічної відповідальності.

Потенціал концепцій «зеленої» та «синьої» економіки як перспективних моделей розвитку, орієнтованих на синергію економічного зростання й охорони довкілля повинен бути імплементований в українських реаліях. Це вимагає наявності ефективної інституційної підтримки, широкого громадського залучення, а також формування стійкої системи екологічного моніторингу й оцінювання екологічних ризиків.

Змістовне наповнення й практична реалізація екологічної політики в умовах сталого розвитку вимагає методологічної складності, міжгалузевої взаємодії, ресурсної мобілізації та інституційної гнучкості. Модернізація екологічної політики має здійснюватися в тісному зв'язку з процесами децентралізації, цифровізації публічного управління та реалізації міжнародних екологічних зобов'язань, що забезпечить досягнення екологічної рівноваги й сталого відновлення у післявоєнний період.

Основні положення другого розділу дисертаційної роботи висвітлені у працях [120; 121; 122; 124; 125; 128; 132; 134; 135; 141; 144; 149; 152; 153; 346]

РОЗДІЛ 3

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

3.1. Аналіз інституційних засад реалізації екологічної політики в системі національної економіки

Політику можна розглядати в різних аспектах, зокрема, як висловлення волі суспільства, його позиції щодо задоволення індивідуальних, групових та суспільних інтересів (економічних, соціальних, екологічних). Такі інтереси задовольняються через організаційний і нормативно-правовий механізми.

Тобто, інституційні засади реалізації екологічної політики є системним утворенням суб'єктів, що представляють організаційну ієрархію, та нормативно-правового базису, які разом уможливають суспільне співіснування, узгодження індивідуальних, групових та суспільних інтересів шляхом управління і регулювання екологічної сфери.

В Україні триває «складний процес формування нової світоглядної парадигми розвитку, котра у документі ООН “Порядок денний на XXI століття” (Ріо де Жанейро, 1992 р.) означена як парадигма сталого розвитку» [272].

Оскільки «сталий розвиток — це розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [275], він повинен базуватися на стратегічному підході.

Приміром, у процес сталого розвитку в країнах Європи закладено стратегічний підхід. Цими країнами формуються і періодично переглядаються національні стратегії сталого розвитку, реалізуються відповідні програми і проекти (рис. 3.1).

Більше того, на що також вказує і рис. 3.1, паралельно із стратегічним підходом у процесі сталого розвитку в країнах Європи реалізуються проектний і процесний підходи, а також підхід, спрямований на управління змінами. Власне, сама програма є проектом, про що свідчать:

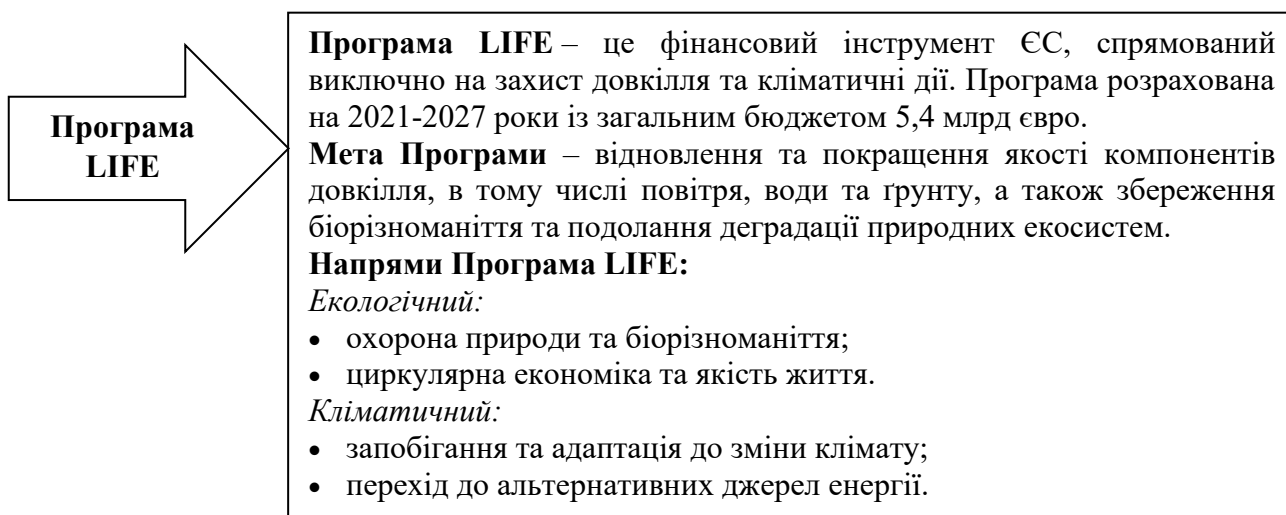


Рис. 3.1. Мета і напрями реалізації програми LIFE

Примітка. Наведено за [184]

- визначений для цього проекту часовий горизонт (2021-2027 роки);
- виділені на реалізацію проекту фінансові ресурси (5,4 млрд євро);
- залучені до здійснення проекту людські ресурси (ними можуть бути «юридичні особи будь-якої форми власності (органи самоврядування, центральні та територіальні ОВВ, установи державної, комунальної чи приватної форми власності, прибуткові чи неприбуткові, громадські організації» [184]);
- вказані типи конкурсних пропозицій, у відповідності до яких «Програма LIFE підтримує гранти на конкурсній основі для наступних видів проектів: стандартні проекти (SAP); проекти технічної допомоги (SNAP); стратегічні комплексні проекти (SIP); проекти технічної допомоги (TA); інші дії (OA-CSA)» [183]. Кожен із видів проектів є відокремленим процесом із максимально можливим часовим горизонтом його виконання;
- чітко визначена мета, яка повинна бути досягнута в процесі реалізації проекту, зокрема: «Проекти мають демонструвати екоінноваційні методи і підходи, сприяти кращим практикам, відповідати стратегії та законодавству ЄС. Вітається можливість розгортання та масштабування вдалих рішень на національному та регіональних рівнях» [183];

– той факт, що проект є завжди процесом управління змінами.

В Європейському Союзі принцип сталого розвитку закріплено в установчому Амстердамському договорі (Договір про ЄС, 1997 р.). Названий принцип визначено ключовим для усіх політик держав — членів ЄС [275]. Тобто, стратегічно орієнтовані документи (планові, програмні у галузевому або ж регіональному зрізі) повинні цілеорієнтуватися на збалансування економічних, соціальних та екологічних цілей розвитку.

«У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку. Підсумковим документом Саміту “Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року” 17 Цілей Сталого Розвитку та 169 завдань» [297].

Екологічна політика з огляду на це повинна зазнати змін, переорієнтовуючись із розгляду довкілля як «ресурсу і джерела сировини для виробничих процесів» на розгляд довкілля як: «середовища існування існуючих і майбутніх поколінь, «рівноправної компоненти розвитку поряд із економічною і соціальною складовими». Крім того, оновлення потребує стратегічний документ [274].

Як вказується у джерелі [272] «впровадження принципів сталого розвитку потребує формування стратегічного бачення напрямів розвитку, в основі яких має бути нова філософія мислення і нові аспекти політичної діяльності. Перехід на засади сталого розвитку вимагатиме глибоких структурних змін в управлінні та нових методів роботи в різних галузях економічного, соціального та політичного життя. З управлінського погляду соціальна та демократична держава має бути також і природозберігальною».

У науковій публікації [275] на основі аналізу літературних джерел стверджується, що «в Україні, з різних причин, реалізація “Порядку денного на XXI століття” та вимог глобальних конвенцій відбувається лише через часткове врахування їх в окремих законодавчих актах. Водночас в Україні

накопичено значний науковий потенціал і підготовлено низку фундаментальних праць з питань сталого розвитку» [275].

Так, «у 2019 році Президент України своїм указом підтримав досягнення Цілей сталого розвитку та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладених у Національній доповіді "Цілі сталого розвитку: Україна". У грудні 2020 року Кабінет Міністрів України вніс зміни до Регламенту, яким відтепер встановлено, що необхідність досягнення Цілей сталого розвитку враховується у процесі формування та реалізації державної політики України. Таким чином на державному рівні Цілі сталого розвитку закріплено у якості орієнтирів для розроблення програмних та прогнозних документів» [297].

Оновлений Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (редакція від 10.07.2022 року) закладає парадигму сталого розвитку, визначаючи «правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь» [230]. Також чинний документ [230] декларує основні принципи охорони навколишнього природного середовища (табл. 3.1). До їх переліку включені головні принципи сталого розвитку, які не були визначені Стратегії сталого розвитку “Україна-2020”, а саме: «поєднання збереження природи та розвитку суспільства; ... ліквідація незбалансованих моделей виробництва та споживання; економне та ефективне використання ресурсів» [274].

Екологічна політика, будучи віддзеркаленням волі суспільства в сфері охорони навколишнього природного середовища, у практичній площині реалізується через процес управління і управлінські дії різного характеру (нормотворчі, контрольні, інформаційні, аналітичні тощо) на різних організаційних рівнях. Процес такого управління є цілеспрямованим, організаційно і функціонально врегульованим законодавством України.

**Інформація щодо відповідності принципів охорони довкілля у
документі [230] принципам сталого розвитку**

№ з/п	Назва принципу і його зміст у документі [230] (Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища»)	Відображення принципів екологічної політики ЄС в документі [230]	Принципи сталого розвитку
1	2	4	5
1	«а) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;	Принципи 1, 3.	«Концепція сталого розвитку ґрунтується на п'яти головних принципах: 1. Людство дійсно може надати розвитку сталого і довготривалого характеру, для того щоб він відповідав потребам людей, що живуть зараз, не втрачаючи при цьому можливості майбутнім поколінням задовольняти свої потреби. 2. Обмеження, які існують в галузі експлуатації природних ресурсів, відносні. Вони пов'язані з сучасним рівнем техніки та соціальної організації, а також із здатністю біосфери до самовідновлення. 3. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізувати свої надії на благополучне життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток просто неможливий. Одна з головних причин виникнення екологічних та інших катастроф — злидні, які стали у світі звичайним явищем. 4. Необхідно узгодити стан життя тих, хто користується надмірними засобами (грошовими і матеріальними), з екологічними можливостями планети, зокрема щодо використання енергії. 5. Розміри і темпи росту населення повинні бути узгоджені з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, що змінюється» [267].
2	б) гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;	Принципи 1, 3.	
3	в) запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;	Принцип 1.	
4	г) екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;	Принципи 1, 2, 3.	
5	д) збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;	Принципи 1, 3.	
6	е) науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища;	Принцип 1, 3, 5.	
7	є) обов'язковість оцінки впливу на довкілля;	Принципи 1, 3.	
8	ж) гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду;	Принцип 1, 3.	
9	з) науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище;	Принцип 4.	
10	и) безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;	Принцип 4.	
11	і) компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;	Принципи 1, 2.	

1	2	4	5
12	ї) вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної змінності територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку;	Принципи 1, 2.	
13	й) поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища;	Принципи 1, 2, 4.	
14	к) вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міждержавного співробітництва;	Принципи 1, 3.	
15	л) встановлення екологічного податку, рентної плати за спеціальне використання води, рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, рентної плати за користування надрами відповідно до Податкового кодексу України;	Принцип 4.	
16	м) врахування результатів стратегічної екологічної оцінки» [230].	Принципи 1, 5.	

Примітка. Проаналізовано автором з використанням джерела [230; 267]

Цілеспрямованість процесу екологічного управління розкриває стаття 16 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», у відповідності до якої «метою управління в галузі охорони навколишнього природного середовища є реалізація законодавства, контроль за додержанням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища» [230].

Організаційно-правову урегульованість процесу екологічного управління відображають статті 16 та 71 чинного закону [230] (рис. 3.2).

Екологічна політика України є організаційно-ієрархічно впорядкованою діяльністю, яка має нормативну і регуляційну складові. Нормативну складову політики формує правовий базис, а регуляційну – рівень ієрархії, на якому знаходиться суб'єкт управління чи регулювання, і який має відповідне функціональне і повноваженнєве навантаження. Останні також визначаються правовими актами, а тому правові основи формування і реалізації державної екологічної політики містять і регуляційну складову.

Організаційно-правова урегульованість процесу екологічного управління

Державними органами управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, а на території Автономної Республіки Крим - орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища та інші державні органи, до компетенції яких законами України віднесено здійснення зазначених функцій. Громадські організації можуть брати участь в управлінні галуззю охорони навколишнього природного середовища, якщо така діяльність передбачена їх статутами, зареєстрованими відповідно до законодавства України» (стаття 16)

Україна бере участь у міжнародному співробітництві у галузі охорони навколишнього природного середовища на державному рівні відповідно до законодавства України та міжнародного права» (стаття 71)

Рис. 3.2. Правовий супровід питання організаційної урегульованості процесу екологічного управління у документі [230]

Примітка. Наведено за [230]

Екологічна політика нашої держави реалізується державними органами та органами місцевого самоврядування на наднаціональному, загальнодержавному, регіональному, місцевому рівнях, кожен з яких опирається на правовий базис (рис. 3.3).



Рис. 3.3. Рівні реалізації екологічної політики України

Примітка. Сформовано автором з використанням джерела [221]

Участь у формуванні і реалізації екологічної політики на наднаціональному рівні беруть ООН, Європейський Союз та інші суб'єкти. Так, Україна ратифікувала Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату у 1997 році чим визнала, що «питання скорочення викидів парникових газів для України стоїть в одній площині зі зменшенням частки використання викопного палива, забезпечення енергонезалежності країни, диференціації постачання енергоресурсів та сталого розвитку країни в цілому» [221].

У 1997 році було здійснено черговий етап міжнародного співробітництва у сфері протидії зміні клімату шляхом підписання Кіотського протоколу — міжнародної угоди, яка передбачала зобов'язання для розвинених країн і держав з перехідною економікою щодо скорочення або стабілізації обсягів викидів парникових газів у період 2008–2012 років на рівні показників 1990 року. У подальшому, в межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, було укладено Паризьку угоду, що визначає зобов'язання щодо реалізації заходів зі скорочення викидів вуглекислого газу, починаючи з 2020 року.

Важливим напрямом співпраці України з Європейським Союзом є захист довкілля. За логікою речей принципи екологічної політики ЄС повинні бути включені до правових документів екологічного характеру нашої держави через їх оновлення. З цього приводу знову звернемося до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [230] та оцінимо принципи, декларовані у ньому в якості принципів екополітики України, на відповідність принципам ЄС (табл. 3.2).

Як бачимо з табл. 3.2, принципи екологічної політики України, закладені у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [230], відповідають принципам екологічної політики ЄС.

Таблиця 3.2

**Інформація щодо відповідності принципів екологічної політики
України, закладених у [230], принципам екологічної політики ЄС**

№ з/п	Принципи екологічної політики України, закладені у документі [230] (Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища»)	Стан відображення принципів екологічної політики ЄС в документі [230]	Принципи екологічної політики ЄС
1	2	4	5
1	«а) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;	Принципи 2, 5	1. Принцип субсидиарності. 2. Принцип екологічної обережності. 3. Принцип профілактики (запобігання негативному впливу на довкілля). 4. Принцип «винного» («забруднювач платить»). 5. Принцип екологічної орієнтованості. 6. Принцип інтеграції екологічної політики у інші політики.
2	б) гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;	Принципи 2, 5	
3	в) запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;	Принципи 2, 3	
4	г) екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;	Принципи 1, 2, 3, 5	
5	д) збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;	Принципи 2, 5	
6	е) науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища;	Принципи 2, 5	
7	є) обов'язковість оцінки впливу на довкілля;	Принципи 2, 5	
8	ж) гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду;	Принципи 1, 6	
9	з) науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище;	Принципи 2, 5, 6	
10	и) безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;	Принцип 5	
11	і) компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;	Принципи 2, 4	
12	ї) вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної змінності територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку;	Принципи 2, 3, 5	
13	й) поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища;	Принципи 3, 4	
14	к) вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міждержавного співробітництва;	Принцип 1	
15	л) встановлення екологічного податку, рентної плати за спеціальне використання води, рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, рентної плати за користування надрами відповідно до Податкового кодексу України;	Принцип 5	
16	м) врахування результатів стратегічної екологічної оцінки» [230].	Принципи 2, 3, 5, 6	

Примітка. Проаналізовано автором з використанням джерел [69; 230]

Більше того, важливо, що наскрізним серед принципів вищевказаного закону є принцип «екологічної обережності, попередження; принцип прийняття запобіжних заходів — принцип передбачливості в економічній діяльності для застереження від її можливих несприятливих екологічних наслідків; відповідно до цього принципу заходи з попередження можливого (транскордонного) впливу витоку небезпечних речовин не повинні відкладатися на тій підставі, що наукові дослідження не встановили у повному обсязі причинно-наслідкового зв'язку між цими речовинами, з одного боку, і можливим (транскордонним) впливом — з іншого» [223], який «включений в численні міжнародні документи, такі як Декларація Ріо (принцип 15), Рамкова конвенція зі зміни клімату (1992 р.) та багато документів Організації економічного співробітництва і розвитку» [223].

Передумови для позитивних екологічних трансформацій повинні формуватися через активний розвиток інститутів (держави, місцевого самоврядування, громадськості), які є відображенням політичних, економічних, соціальних, культурних та інших умов життєдіяльності суспільства. Передусім, йдеться про розвиток інституту держави, який виконує функціональне навантаження щодо захисту довкілля і забезпечення екологічної безпеки. Його характеристиками є: психологічність, історичність, структурність, функціональність (табл. 3.3).

У цьому зв'язку наведемо параметри, які посилюють потенціал «держави»: «адміністративно-політична еліта, здатна розробляти та впроваджувати ефективну державну політику; вплив науки на соціально-економічний розвиток держави; ефективна система національної безпеки» [159].

Крім того, у науковій праці [145] зазначено, що «континуум модернізації екологічних управління і менеджменту в умовах децентралізації влади розкривається через часову і просторову форми. Крім того, в структурі такого континууму експлікацій, виражених через участь державних органів і органів місцевого самоврядування, громадськості, суб'єктів господарювання

зберігається спрямованість таких управління і менеджменту в системі «суб'єкт-об'єкт». Розуміння закономірності цих зв'язків дозволить через континуальне регулювання трансформувати (покращити) якість інститутів як джерела модернізації екологічних управління і менеджменту в умовах децентралізації влади» [145].

Таблиця 3.3

Характеристики інституту держави в сфері захисту довкілля

№ з/п	Характеристики і їх зміст
1	2
1	Психологічність (цей інститут є психологічним утворенням). Доповнюючи цю характеристику інституту держави як основного в сфері екологічного управління, зазначимо, що сьогодні, наприклад, йому слід позбутися “великих неврозів” нашого часу: - неврозу влади (в діяльності багатьох посадових осіб державних органів пріоритетом є не результативна функціональна діяльність, а гонитва за владою, престижем та володарюванням); - неврозу покори (часто в ієрархічній структурі державні органи регіонального і місцевого рівнів змушені коритися вищестоящим організаціям і неформальним вказівкам їх керівників); - неврозу ізоляції (як і раніше, сьогодні діяльність багатьох державних органів залишається більшою чи меншою мірою закритою для суспільства і громадськості, що вказує на збереження тенденції «втечі від суспільства»);
2	Історичність (інститут держави як і інші інститути є продуктом розвитку суспільства). Приміром: - через управлінську еліту слід «свідомо і на раціональному рівні планувати і регулювати загальну політику управління в державі відносно до моделі її розбудови у майбутньому» [163, С. 213–214]; - «інститут сучасної національної держави зазнає впливу низки негативних факторів технологічного, економічного, політичного, військово-безпекового, ідеологічного та соціокультурного характеру, однак усі ці чинники не руйнують цей інститут, а лише його видозмінюють» [110, С. 600];
3	Структурність. Інститут держави представлений державними органами, яким відведено певне місце у структурі цього інституту. Також цей інститут має стосунок до інших інститутів (приміром, громадськості (громадськість має право брати участь у прийнятті екологічних рішень), інституту власності (особливості управління і регулювання природоресурсної діяльності залежать від форми власності на природні ресурси);
4	Функціональність (означає, що інститут держави існує доти, допоки виконує функції екологічного спрямування (законодавчі, нормативні, мотиваційні, консолідації суспільства та ін.).

Сформовано автором з використанням джерел [110, С. 600; 163, С. 213–214]

У контексті забезпечення сталого розвитку, впровадження принципів екологічної політики ЄС наголосимо на важливості принципу інтеграції екологічної політики у інші політики та його закріплення у Стратегії державної екологічної політики на період до 2030 року шляхом декларування питання провадження екосистемного підходу в галузеву політику.

Разом з тим, ми погоджуємось з авторами [161] у тому, що «в Україні питання інтеграції екологічної політики... на практиці мають обмежений характер через існування різноманітних бар'єрів на рівні законодавства, стратегічного планування, фінансування, традицій управлінської діяльності та створення відповідних інституцій» [161].

Отже, перешкоди щодо інтеграції екологічної політики у інші галузеві політики правового, функціонального, інституційного характеру повинні бути усунуті, особливо з огляду на необхідність післявоєнного відновлення нашої держави на засадах Європейського зеленого курсу.

Напрями вдосконалення правового, функціонального й інституційного супроводу інтеграції екологічної політики у інші галузеві політики ілюструє рис. 3.4.

Державна екологічна політика реалізується через процеси управління і регулювання. Процес екологічного управління є синтезом цілеспрямованого впливу з боку суб'єктів різних рівнів на діяльність щодо природоохорони.

Разом з тим, динамічне зовнішнє середовище вносить корективи в управлінські процеси, вектори інформаційно-комунікативного супроводу органів екологічного управління, тенденції розвитку екологічних проблем і, відповідно, пріоритетність їх розв'язання тощо. Власне, такі корективи вимагають здійснення регулюючих впливів з метою стабілізації, покращення чи запобігання погіршенню стану природоохоронної діяльності як керованої системи.

Напрями вдосконалення правового, функціонального й інституційного забезпечення інтеграції екологічної політики у інші галузеві політики
Правовий супровід інтеграції екологічної політики у інші галузеві політики повинен зазнати вдосконалення шляхом: - посилення адміністративної і кримінальної відповідальності у галузевих документах за шкоду, завдану довкіллю; - легалізації і правового закріплення «безгосподарних» («диких») лісів; - розвитку правових і методологічних основ діяльності новостворених інституцій тощо.
Інституційний супровід інтеграції екологічної політики у інші галузеві політики повинен зазнати вдосконалення шляхом: - розвиток мережі екологічно просвітницьких та інформаційних центрів, інформаційних платформ; - розвиток методологічних основ розвитку екологічного бізнесу (еко-індустріальних парків та ін.); - будівництва паспортизованих сміттєзвалищ та об'єктів спеціального поводження з відходами (наприклад, будівельними, які утворюються після війни в результаті розбору завалів, очищення територій, відновлення пошкоджених житлових будинків); - створення в Україні національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів, що вимагає утворення відповідної інституції і визначення кола її функціоналу тощо.
Функціональний супровід інтеграції екологічної політики у інші галузеві політики повинен зазнати вдосконалення шляхом: - посилення функцій оцінки і контролю стану екологізації політик та методичного супроводу здійснення цих функцій; - зміцнення економічних і кадрових основ місцевого самоврядування у вирішенні екологічних проблем; - посилення інформаційної підтримки діяльності громадських організацій та залучення їх разом з бізнесом до вироблення екологічної політики і галузевих політик; - автоматизації операцій щодо видачі дозвільних документів, лімітів; - цифровізації здійснення функцій екологічного управління і, особливо, контролю тощо. - формування електронного сервісу видачі дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферу; - активізації здійснення проектної еколого орієнтованої діяльності; - стимулювання екологічної інклюзії; - розвитку екологічного аутсорсингу тощо.

Рис. 3.4. Напрями вдосконалення правового, функціонального й інституційного забезпечення інтеграції екологічної політики у інші галузеві політики

Примітка. Сформовано автором

Доповнюючи і додатково аргументуючи інформацію рис. 3.4, зазначимо, що побудова демократичного суспільства вимагає, щоб екологічна політика та

процес її інтегрування у інші галузеві політики, здійснювались за активної громадської участі і партнерства держави з громадським сектором економіки.

Недосконалість механізму співпраці організацій державного і громадського секторів в питаннях захисту довкілля зумовлює слабкий вплив громадських організацій на вирішення проблем охорони природи. Наприклад, отримані у [5] результати опитування показують, що вагомий вплив на розв'язання екологічної проблематики регіонів має лише 15% громадських організацій.

На недосконалий функціональний супровід діяльності громадських організацій вказують результати дослідження [5], де представлені відповіді громадських організацій на запитання анкети про необхідну їм допомогу (рис. 3.5).

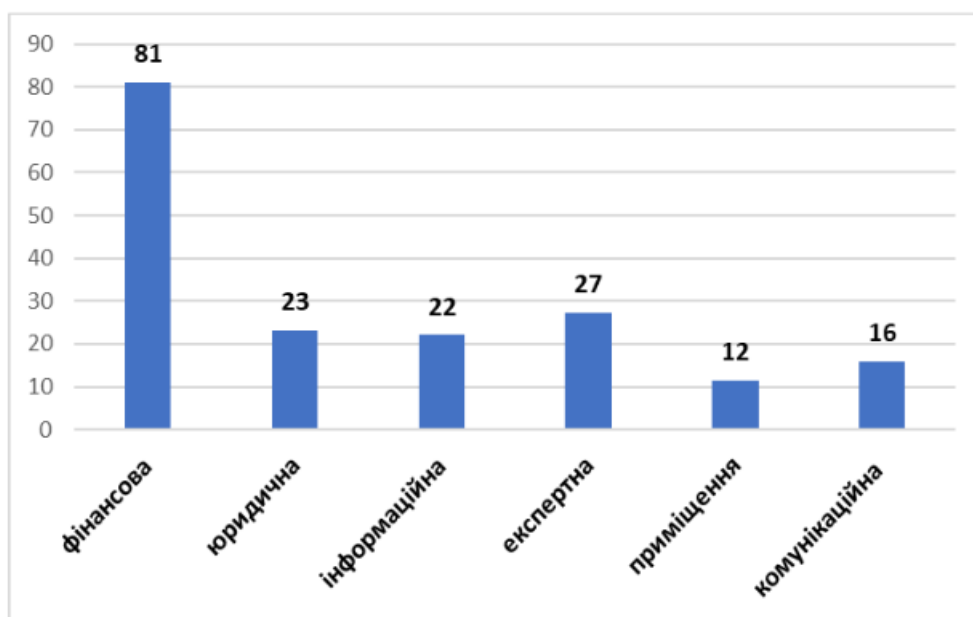


Рис. 3.5. Відповіді громадських організацій на запитання анкети про необхідну їм допомогу

Примітка. Наведено за [5]

Як бачимо з рис. 3.5, на ньому представлені найважливіші проблеми функціональної діяльності громадських організацій. Причому, на проблеми інформаційно-комунікаційного характеру вказує близько 40% опитаних.

У 2025 році в Україні активно функціонують мережі та організації громадянського суспільства, які спрямовують свої зусилля на вирішення актуальних екологічних проблем, зокрема тих, що виникли внаслідок війни. Їх діяльність охоплює широкий спектр напрямів (від збереження природно-заповідного фонду до трансформації енергетичного сектору та забезпечення екологічної безпеки громад).

Активні станом на 2025 рік екологічні організації України, їх мережі й ініціативи представлені на рис. 3.6.

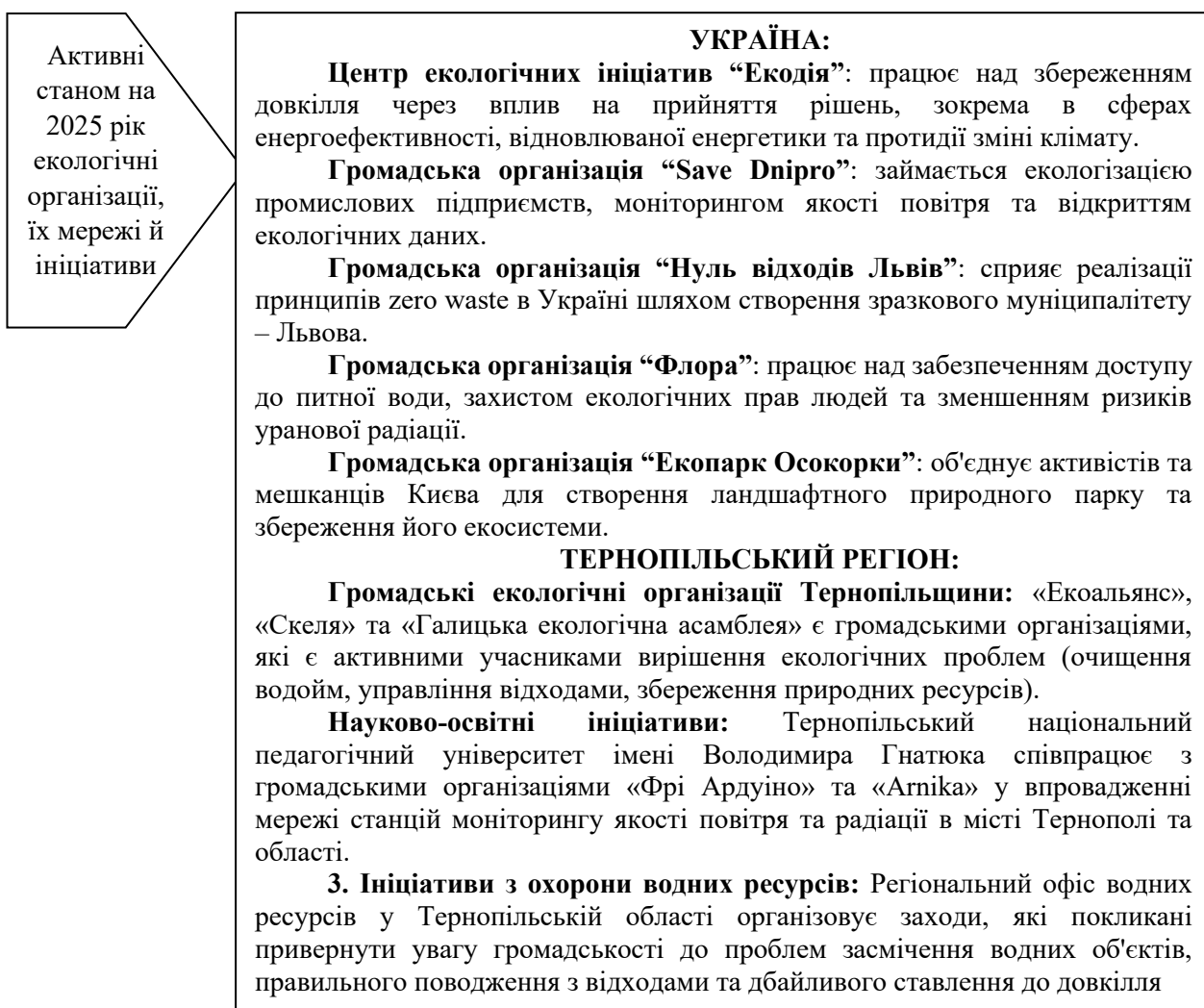


Рис. 3.6. Активні станом на 2025 рік екологічні організації України

Примітка. Сформовано на основі аналізу наукової літератури

Отже, бачимо, що організації громадянського суспільства (ОГС) об’єднуються в мережі, перевагами чого є:

- інформаційний обмін та обмін досвідом, що важливо для регіонального рівня управління;
- досягнення кращого презентування запитів, потреб й інтересів жителів;
- активізація зусиль в питаннях досягнення цілей сталого розвитку тощо.

Слід зазначити, що в сучасних умовах зростання викликів демократії, сталого розвитку, безпекових питань та прав людини значення мереж організацій громадянського суспільства (ОГС) зростає, а самі вони стають інституційними платформами для консолідації зусиль різних акторів.

Доповнюючи рис. 3.6, зазначимо, що в екологічній сфері в контексті забезпечення сталого розвитку сьогодні діє велика кількість мереж громадянського суспільства, які працюють на національному, європейському та глобальному рівнях. Вони відіграють важливу роль у формуванні екологічної політики, моніторингу і контролі за станом довкілля, розвивають кліматичний активізм і екопросвіту тощо.

Національна мережа представлена такими ГО:

- «Екодія», напрямками діяльності якої є: кліматична політика, промислове забруднення, аграрна політика, енергетика. Ця ГО є частиною міжнародних мереж (наприклад, CAN Europe, Friends of the Earth Europe (FoEE));
- Українська Кліматична Мережа, яка об'єднує понад 30 ГО і спрямовує свою діяльність на: сприяння зниженню викидів парникових газів, популяризацію кліматичної справедливості, просування кліматичних реформ.
- Екоклуб (Рівне), який здійснює підтримання ініціатив щодо захисту довкілля, займається питаннями енергетичного переходу на рівні територіальних громад;
- Зелений хрест Україна. Сферами діяльності цієї ГО є екобезпека і еконавчання та інші.

Європейські екологічні мережі представлені: Friends of the Earth Europe (FoEE), CAN Europe (Climate Action Network), які працюють у сфері кліматичної політики, CEEweb for Biodiversity, яка займається питаннями екоінтеграції, розбудови зеленої інфраструктури.

Глобальні мережі презентують: Greenpeace International (впроваджує кампанії з захисту лісів, океанів, клімату), Global Greengrants Fund (підтримує локальні екологічні ініціативи з глобальним ефектом), Environmental Justice Atlas (мережа екологічної справедливості, що документує екологічні конфлікти по всьому світу).

Таким чином, екологічні мережі громадянського суспільства є важливими суб'єктами трансформації природоохоронної політики, мобілізації громадськості та впливу на прийняття екологічно відповідальних рішень. Їх діяльність охоплює просвітництво, адвокацію, нагляд, участь у формуванні політик і міжнародну співпрацю.

Отже, державна екологічна політика України здійснюється не тільки в рамках підсистеми державного управління і регулювання, а й у рамках підсистем:

- громадського регулювання захисту довкілля (громадські екологічні організації тощо);
- регулювання природоохоронної діяльності з боку інституцій ринкової інфраструктури (екологічні фонди, компанії, які здійснюють екологічний аутсорсинг супровід підприємств тощо));
- регулювання природоохорони з боку суб'єктів господарювання.

Питання важливості громадського регулювання сфери охорони довкілля обумовлюється такими причинами:

- публічністю екологічної сфери, що означає: відкритість і прозорість для суспільства інформації про діяльність щодо захисту довкілля, стану його забруднення, безпечності середовища життєдіяльності людей; участь громадськості у прийнятті еколого орієнтованих рішень; контроль громадськості за якістю довкілля та екологічних послуг; що громадськість є виразником суспільних інтересів і позицій та ін.;
- підписанням нашою державою Орхуської конвенції 25.06.1998 року, що означає, що Україна «з метою сприяння захисту права кожної людини нинішнього і майбутніх поколінь жити в навколишньому середовищі,

сприятливому для її здоров'я та добробуту, гарантує права на доступ до інформації, на участь громадськості в процесі прийняття рішень і на доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, у відповідності до положень цієї Конвенції» [203].

На сьогодні спостерігаємо недостатню розвиненість «підсистеми громадського регулювання природоохоронної діяльності, невідпрацьованість методів та механізмів такого регулювання, що зумовлює неефективність здійснення природоохорони, загалом» [136].

Основними причинами недостатнього розвитку підсистеми громадського регулювання захисту довкілля є:

- недосконалість інформаційної роботи державних органів і органів місцевого самоврядування, неповнота інформації, яку вони презентують широкому загалу;
- лобіювання власних інтересів групами «влада-бізнес», що трансформується у відсторонення громадськості від вирішення певних екологічних питань, погрози керівникам громадських організацій, приховування актуальної інформації та ін.;
- низька якість інформації, яку надають засоби масової інформації;
- недосконалість механізму співпраці організацій державного і громадського секторів в питаннях захисту довкілля (в кадровому, інформаційно-комунікативному аспекті, аспекті юридичної відповідальності посадових осіб державних органів і органів місцевого самоврядування за невирішення чи пасивне вирішення екологічних проблем тощо). Цей механізм повинен бути наскрізний в процесі формування і реалізації екологічної політики, а не «вирваний з контексту» і безсистемний;
- недосконалість функціонального супроводу діяльності громадських організацій.

До прикладу, результати опитування, наведені у [5], вказують на те, що якість та достовірність екологічних повідомлень у ЗМІ на тему довкілля добре

оцінюють лише 11% опитаних, тоді як задовільно і незадовільно – 42% та 47% відповідно.

Об'єктивно необхідним але слабким, на сьогодні, є розвиток підсистеми регулювання природоохоронної діяльності з боку інституцій ринкової інфраструктури, яка прямо пов'язана з діяльністю інших підсистем управління і регулювання захисту довкілля. Приміром, суб'єкти господарювання, здійснюючи еколого орієнтовану діяльність, потребують інформаційної та матеріально-технічної підтримки, функціонального супроводу (екологічний аутсорсинг, екологічний франчайзинг). Це доводить зв'язок підсистеми регулювання природоохоронної діяльності з боку інституцій ринкової інфраструктури з підсистемою регулювання природоохорони з боку суб'єктів господарювання. Здійснення інституціями ринкової інфраструктури власної діяльності як мінімум вимагає створення пакету дозвільних документів для цього, що вказує на зв'язок підсистеми регулювання природоохоронної діяльності з боку інституцій ринкової інфраструктури з підсистемою державного екологічного регулювання. Інформування про еколого орієнтовані послуги і продукцію з боку інституцій ринкової інфраструктури, екологічне страхування тощо спрямовані на різні аудиторії, в тому числі, на громадський сектор, що вказує на зв'язок підсистем інституціонального регулювання з боку інституцій ринкової інфраструктури та громадського регулювання природоохоронної діяльності.

Отже, проведений аналіз інституційних засад реалізації екологічної політики в системі національної економіки показав наступне:

– розвиток українського екологічного законодавства (на державному рівні орієнтирами для розробки програмних та прогнозних документів є Цілі сталого розвитку), його поступову модернізацію через адаптацію до законодавства Євросоюзу (законодавче закріплення принципів екологічної політики ЄС – екологічної обережності, екологічної орієнтованості і екологічної профілактики у законодавчих актах);

– переважаючим є розвиток підсистеми державного природоохоронного управління і регулювання, яка представлена державними органами різних рівнів і органами місцевого самоврядування. Їх діяльність зазнає модернізації шляхом оптимізації функціонального навантаження. Однак, фінансовий супровід діяльності ОМС є недостатнім, кадровий – слабким, а юридичний (в частині відповідальності) – недосконалим;

– важливо забезпечити належну інституційну спроможність реалізації окремих функцій в сфері охорони довкілля. Так, «необхідність належної інституційної спроможності для здійснення державного нагляду, крім Рахункової палати, НАЗК, визнають і територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держекоінспекції, зокрема, необхідність: визначення термінів «патрулювання», «рейдові перевірки», «обґрунтоване звернення», «реагування на виклики»; здійснення заходів державного контролю у присутності керівника або уповноваженої особи. Якщо такі особи відсутні, – в присутності не менше двох понятих або представника органу місцевого самоврядування; визначення порядку, способу взаємодії з органами Нацполіції та документальне оформлення такої взаємодії» [254] тощо;

– недосконалим є громадське екологічне регулювання, якому притаманні проблеми інформаційно-комунікативного, фінансового, кадрового характеру.

3.2. Оцінка чинних механізмів державного управління і регулювання природоохоронної діяльності в процесі реалізації екологічної політики

Рухаючись шляхом сталого розвитку, вдосконалюючи сферу публічного управління, розвиваючи інформаційне суспільство, реалізуючи процеси децентралізації влади й управління наша держава використовує відповідні механізми управління і регулювання природоохоронної діяльності в процесі реалізації екологічної політики.

Природоохоронна діяльність (як і природоресурсова) є напрямом реалізації екологічної політики. Під нею розуміємо «цілеспрямовану діяльність суспільства, його управлінських структур, що здійснюється з використанням системи методів, інструментів і важелів впливу і спрямована

на збереження та оптимізацію якості навколишнього природного середовища та забезпечення сталого еколого-економічного розвитку» [127].

В умовах війни та післявоєнної відбудови у пропонованому нами визначенні ключовим стає слово «збереження». Це пояснюється тим, що окремі законодавчі зміни загострюють екологічні ризики для України сьогодні і у післявоєнному майбутньому. Так, у проєкті Закону України № 7144 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та цивільного захисту на період дії воєнного стану» передбачено норми, які виводять з-під сфери регулювання Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» заходи, пов'язані з проведенням відновлювальних робіт із ліквідації наслідків збройної агресії та бойових дій як у період дії воєнного стану, так і на етапі післявоєнної відбудови. Це означає, що без процедури оцінки впливу на довкілля відбуватиметься посилене використання і, відповідно, погіршення якості природних ресурсів, збільшення забруднення довкілля тих регіонів, які залишилися відносно збереженими і екологічно благополучними.

Директива Європейського Союзу щодо оцінки впливу на довкілля та Організація економічного співробітництва та розробки надають державам-учасницям право ухвалювати рішення про невиконання процедури оцінки впливу на довкілля або незастосування положень щодо участі громадськості у відповідних процедурах виключно стосовно проєктів, спрямованих на забезпечення обороноздатності держави, і лише за умови, що проведення такої оцінки або участь громадськості можуть мати негативний вплив на реалізацію зазначених проєктів. Водночас, запровадження автоматичної відмови від процедур оцінки впливу на довкілля для всіх проєктів, незалежно від їх призначення, у післявоєнний період по всій території держави, включаючи регіони, де бойові дії не відбувалися, суперечить міжнародним стандартам у сфері оцінки впливу на довкілля, дотримання яких є міжнародно-правовим зобов'язанням України.

З урахуванням вказаного вище, в системі чинних механізмів державного управління природоохоронною діяльністю в процесі реалізації екологічної політики виключне місце відводиться правовому і організаційно-

економічному механізмам.

Державне управління природоохоронної діяльності в процесі реалізації екологічної політики реалізується державними суб'єктами, якими є державні органи. Вони діють від імені держави, є носіями її функцій і завдань в екологічній (природоохоронній і природоресурсовій) сфері, мають державно-владні повноваження.

Організаційний механізм управління природоохоронною діяльністю в процесі реалізації екологічної політики є системою, побудованою за ієрархічним принципом, суб'єкти якої здійснюють управлінський вплив на природоохорону як об'єкт управління з метою досягнення екологічних цілей держави.

Управлінський вплив на природоохоронну діяльність має правовий базис та інформаційний супровід. Отже, невіддільним є зв'язок правового і організаційного механізмів. Елементом організаційного механізму управління природоохоронною діяльністю в процесі реалізації екологічної політики є інформаційно-комунікаційний.

Інформаційно-комунікаційний механізм управління охоплює не тільки побудову інформаційних потоків і налагодження комунікацій між взаємопов'язаними державними суб'єктами управління природоохоронною діяльністю в процесі реалізації екологічної політики, а й з громадськістю (суспільством, громадськими організаціями тощо) та підприємницьким сектором економіки (наприклад, з приводу його участі у фінансуванні місцевих програм). Це, своєю чергою вказує на функціонування в системі чинних механізмів державного управління природоохоронної діяльності в процесі реалізації екологічної політики організаційно-економічного механізму.

Отже, механізми державного управління природоохоронною діяльністю в процесі реалізації екологічної політики передбачають здійснення управлінської діяльності і представлені організаційно-правовим і організаційно-економічним механізмами (рис. 3.7). Наскрізним є інформаційно-комунікативний механізм.



Рис. 3.7. Структурно-логічна схема механізмів державного управління природоохоронною діяльністю

Примітка. Сформовано автором самостійно

Управлінська діяльність означає, що державні суб'єкти управління приймають і реалізують управлінські рішення, спрямовані на розвиток екологічних процесів (екологізацію: управління, виробництва, свідомості населення), вдосконалення природоохоронної діяльності і переведення її на новий, якісніший рівень. Причому, природоохоронна діяльність є системою, цілеспрямований розвиток якої залежить від екологічного управління. Саме воно організаційно і функціонально забезпечує такий розвиток.

Головні суб'єкти державного управління в сфері реалізації екологічної політики, їх цільові орієнтири та виклики у діяльності проаналізовані в параграфі 2.2. Ці суб'єкти організаційно пов'язані між собою, а тому їм притаманні окремі спільні проблеми організаційної діяльності, які вказують на проблеми у організаційно-правовому механізмі управління природоохоронною діяльністю в процесі реалізації екологічної політики. До таких проблем віднесемо:

– по-перше, недосконалість правового супроводу такого управління (зміни в урядовому законопроекті 8410 «Про внесення змін до Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», окремі позиції якого містять ризики інформаційного й екологічного характеру тощо) та корупційні ризики у ньому.

Так, оцінка впливу на довкілля (ОВД) відповідає існуючому європейському порядку оцінювання впливу на навколишнє природне середовище, згідно якого ОВД проводиться до того як буде надано дозвіл на реалізацію проектів, котрі можуть негативно вплинути на довкілля. ОВД здійснюється з метою ідентифікації того, наскільки небезпечним є вплив на довкілля і здоров'я населення господарської діяльності, здійснення якої планується.

Проведення ОВД є важливим і необхідним, оскільки випливає із статті 3 Конституції України, згідно якої здоров'я і безпека людини визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а «права людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [111].

Отже, якщо ОВД є лакмусовим папірцем щодо небезпечності впливу планованої господарської діяльності на здоров'я населення і довкілля, то нелогічними і небезпечними є наступні позиції законопроекту 8410 (рис. 3.8).

Нелогічні і небезпечні позиції законопроекту 8410 «Про внесення змін до Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» щодо:

- скорочення строку громадського обговорення повідомлення про плановану діяльність на 40% (з 20 до 12 робочих днів), в той час як міжнародним стандартом щодо такого строку є календарний місяць. Така позиція законопроекту несе ризик зниження змістовного наповнення участі громадськості в обговоренні;

- «виготовлення копій звіту з оцінки впливу на довкілля та наданої суб'єктом господарювання іншої документації, необхідної для оцінки впливу на довкілля, для їх фізичного розміщення з метою ознайомлення громадськості згідно з частинами п'ятою та шостою цієї статті забезпечує суб'єкт господарювання **за наявності запиту громадськості...** така норма не узгоджується із положеннями частини 6 статті 7 Закону «Про оцінку впливу на довкілля», згідно з якої громадське обговорення планованої діяльності після подання звіту з ОВД починається з дня офіційного оприлюднення оголошення та **надання громадськості доступу до звіту з ОВД для ознайомлення...** виходить, що поки хтось не зробить запит на виготовлення копії, громадське обговорення не розпочинається, а вся процедура ОВД призупиняється. Враховуючи, що одним із завдань законопроекту 8410 є скорочення процедури ОВД, дана пропозиція виглядає вкрай недоречною» [305];

- зміни умов проведення громадських слухань (вони відбуваються за умови, що не менше ніж десять осіб зареєструвалося для участі в них. У іншому разі громадські слухання рекомендується не призначати), що несе ризик порушення інформаційних і конституційних прав громадян

Рис. 3.8. Нелогічні і небезпечні позиції законопроекту 8410 «Про внесення змін до Закону України «Про оцінку впливу на довкілля»
Примітка. Сформовано автором з використанням джерела [305]

– по-друге, недосконалість інформаційно-комунікативної взаємодії і співпраці територіальних органів екологічного управління з територіальними громадами, громадськістю в сфері природоохоронної діяльності. Так, наприклад, регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища в областях розміщуються на сайтах Управлінь екології обласних державних адміністрацій із запізненням більш як на рік (станом на сьогодні на сайтах є регіональні доповіді за 2023 рік). Такий інформаційний супровід діяльності територіальних органів екологічного управління є неналежним і зорієнтованим на констатацію і висвітлення існуючих екологічних проблем та здійснюваних заходів щодо їх усунення, а не запобігання цим проблемам.

«Переважає більшість першопричин екологічних проблем України є свідченням порушення і недосконалості інформаційно-комунікативного супроводу процесу екологічного управління (в системах «державні органи різних рівнів», «держава-суспільство», «держава-громадяни», «держава-суб'єкти господарювання», «орган місцевого самоврядування-населення територіальної громади»))» [125].

«Інформаційно-комунікативний супровід процесу екологічного управління є важливою функцією такого управління. Він дозволяє формувати, об'єднувати і синхронізувати цілі усіх суб'єктів публічного управління, що уможливорює прийняття спільних, взаємоузгоджених і взаємоприйнятних екологічно орієнтованих управлінських рішень. Значення інформаційної і комунікативної компонент для публічної сфери розкривається і посилюється прийнятими Законами України «Про інформацію» та «Про доступ до публічної інформації». Більше того, сучасне інформаційне суспільство і використання інформаційних технологій створюють умови для підвищення активності громадськості у різних сферах, в тому числі, екологічній, а також формують нові варіанти імплементації (залучення) населення у забезпечення екологічного та інших видів розвитку» [125].

«Належний інформаційно-комунікативний супровід процесу екологічного управління посилює організаційно-функціональне навантаження суб'єктів публічного управління. Причому, маємо переконання, що первинною є функціональна діяльність, оскільки створення суб'єкта управління (державного органу, організації підприємницького чи некомерційного сектору економіки, громадського утворення) здійснюється з метою покладення на нього ряду функцій. Вже потім «під виконання» цього функціонального навантаження формується організаційна структура, розподіляються завдання між виконавцями, будуються внутрішні і зовнішні комунікаційні зв'язки, тобто здійснюється організаційна діяльність» [125].

Таким чином інформаційний механізм державного управління і регулювання природоохоронної діяльності в процесі реалізації екологічної політики є одним із найважливіших чинних механізмів (поряд із організаційно-правовим і функціональним).

Основні функції інформаційно-комунікативного супроводу процесу екологічного управління в публічній сфері спрямовані створення інформаційних каналів і зв'язків для забезпечення результативного обміну інформацією між державними органами різних рівнів, підприємницькими організаціями, працівниками, громадськістю та населенням як суб'єктами публічного управління. Попри те, що ці функції реалізуються державою через відповідні державні органи різних рівнів, підприємницькими і некомерційними організаціями, громадськими утвореннями, – основним суб'єктом виконання цих функцій і закладення їх в основу суспільного розвитку у різних напрямках повинна бути держава [125].

Основні функції інформаційно-комунікативного супроводу процесу екологічного управління в публічній сфері представлені в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

**Основні функції інформаційно-комунікативного супроводу процесу
екологічного управління в публічній сфері**

№ з/п	Назва функції	Її зміст
1	2	3
1	координуюча	розкривається через узгодження цілей і завдань діяльності суб'єктів екологічного управління на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях, координацію їх дій;
2	фокусування	полягає в тому, що інформація не просто передається (трансляється) її отримувачу, а й формується у єдиний інформаційний тематичний масив (інформація щодо сплати екологічного збору, витрат підприємств на здійснення природоохоронних заходів), що є значимим для підготовки і прийняття управлінських рішень за різними напрямками екологічної діяльності. Приміром, для ефективного управління відходами як на національному, так і на регіональному рівнях має бути побудована інформаційна система із зручним доступом до даних щодо ліцензій, дозвільних документів, до інформації про забруднювачів атмосферного повітря та водних об'єктів тощо;
3	керуюча	її зміст розкривається у тому, що через процеси інформування і комунікації можна здійснювати керуючі впливи з метою покращення поведінки населення і діяльності суб'єктів публічного управління (до прикладу, через інформування громадськості, формування переліку об'єктів перевірок органами екологічного управління). ;
4	регулююча	охоплює регулювання інформаційно-комунікативного супроводу процесу екологічного управління в публічній сфері на різних рівнях;
5	стабілізуюча	спрямована на забезпечення стабільного функціонування як екологічної системи (приміром, завдяки належному поводженню з відходами), так і соціально-економічної (наприклад, належне поводження з відходами зумовлює зменшення забруднення довкілля формуючи цим умови для нормальної життєдіяльності населення (соціальна компонента), а виділення з відходів ресурсоцінних компонентів – дозволяє отримати додатковий економічний ефект в процесі виробничої діяльності (економічна компонента));
6	мобілізаційна	цілеорієнтована на мобілізацію зусиль усіх стейкхолдерів в питаннях прийняття управлінських рішень екологічного характеру і реалізації природоохоронної діяльності;
7	інтегруюча	пов'язана з формуванням і реалізацією державної екологічної політики, котра б враховувала інтереси держави, суб'єктів господарювання, громадян і реалізувалась у практичній площині через вироблення і прийняття узгоджених управлінських рішень екологічного спрямування;
8	функція соціалізації	розкривається через: засвоєння у ході інформаційно-комунікативного супроводу процесу екологічного управління в публічній сфері екологічних цінностей; підвищення рівня професійної і побутової екологічної компетентності;
9	духовна	спрямована на формування і утвердження високої екологічної культури суспільства, сприйняття і оперування духовними цінностями у ставленні до природи

Примітка. Розроблено автором

«Під організаційно-економічним механізмом управління природоохоронною діяльністю в процесі реалізації екологічної політики розуміємо систему форм і методів свідомого впливу на об'єкт (процес природоохоронної діяльності), за допомогою якого суспільство, керуючись природоохоронними принципами і пріоритетами, досягає очікуваного ефекту, а також через яку здійснюється регулювання природоохоронної діяльності, забезпечується організування природоохорони та економічно і соціально виправдане функціонування її як єдиного цілого» [127].

Правові основи організаційно-економічного механізму управління природоохороною закладає розділ X Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [230], де закріплюється наступна двонапрявленість економічної діяльності в сфері захисту довкілля (рис. 3.9).

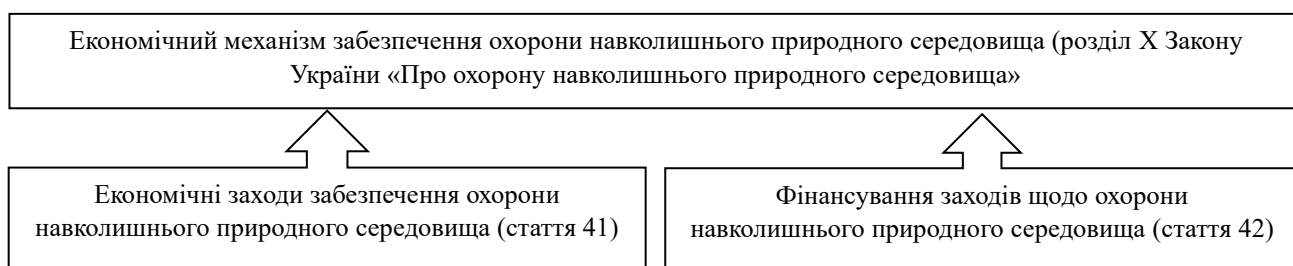


Рис. 3.9. Правові основи організаційно-економічного механізму управління природоохоронною діяльністю в процесі реалізації екологічної політики
Примітка. Сформовано автором на основі [230]

Суб'єкти організаційно-економічного механізму управління природоохоронною діяльністю в процесі реалізації екологічної політики та їх функціональне навантаження ілюструє табл. 3.5.

Як бачимо з табл. 3.5, суб'єкти організаційно-економічного механізму управління природоохоронною діяльністю представляють підприємницький і громадський сектори економіки, публічну сферу. Остання презентована найбільшою кількістю суб'єктів-учасників реалізації екологічної політики.

Попри це, організаційно-економічному механізму притаманні недоліки, які розкриваються у тому, що він:

**Суб'єкти організаційно-економічного механізму управління
природоохоронною діяльністю в процесі реалізації екологічної політики
та їх функціональне навантаження**

№ з/п	Назва функції	Суб'єкт її реалізації
1	2	3
Стаття 41. Економічні заходи забезпечення охорони навколишнього природного середовища		
1	взаємозв'язок усієї управлінської, науково-технічної та господарської діяльності підприємств, установ та організацій з раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів по охороні навколишнього природного середовища на основі економічних важелів;	Державні органи різних рівнів, органи місцевого самоврядування, державні службовці, громадськість, підприємці, наукові й освітні установи і організації
2	визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;	Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів
3	встановлення лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище;	Територіальні органи екологічного управління
4	встановлення ставок екологічного податку;	Верховна рада України
5	надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;	Банківські установи, кредитні спілки, підприємства, установи і організації, які здійснюють ефективну діяльність щодо захисту довкілля
6	відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища	Державні податкові інспекції в областях, правохоронні органи, судові органи
Стаття 42. Фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища		
8	В Україні фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища здійснюється за рахунок Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, фондів охорони навколишнього природного середовища, добровільних внесків та інших коштів.	Інститути держави (державний бюджет, місцеві бюджети, фонди охорони навколишнього природного середовища як спеціалізований інститут концентрації грошових коштів з метою цільового фінансування екологічних потреб); кошти юридичних і фізичних осіб

Примітка. Сформовано автором на з використанням джерела [230]

– не несе мотиваційного змісту, а тому не є стимулом для суб'єктів господарювання щодо: зменшення шкідливого впливу на довкілля;

проведення природоохоронних заходів, ощадливого використання природоресурсного потенціалу території; зменшення енерго- і ресурсомісткості одиниці виробленої продукції;

- слабо впливає на результат господарської діяльності (якщо не перевищено встановлений ліміт, то екологічний збір включається в собівартість продукції і, відповідно, у її ціну. Це означає, що діє принцип «суспільство платить», а не «забруднювач платить»);

- є недосконалим в контексті проведення дієвої кредитної і податкової діяльності стосовно організацій, які провадять активну природоохоронну роботу (впроваджують маловідходні технології та ін.). Це означає, що принцип «запобігання» в природоохоронній сфері реально не працює, а просто декларується актами законодавства;

- не враховує галузеву специфіку діяльності суб'єктів господарювання, що не сприяє балансованому типу економічного розвитку.

Важливо вказати на те, що мотиваційно-змістова недосконалість організаційно-економічного механізму управління природоохоронною діяльністю є серйозною перешкодою для розвитку екологічного менеджменту.

«Екологічний менеджмент – це добровільна, ініціативна та результативна діяльність економічних суб'єктів, спрямована на реалізацію їх власних екологічних цілей, проектів і програм, розроблених на основі принципів екоефективності та екосправедливості» [126].

У контексті сталого розвитку повинні бути знайдені управлінські рішення, які б дозволили досягти максимального економічного, соціального і екологічного ефекту державі, регіонам, економічним суб'єктам. Тому, організаційно-економічний механізм управління природоохоронною діяльністю в процесі реалізації екологічної політики має бути розумним поєднанням примусово-обмежувальних і стимулюючо-компенсаційних заходів, здійснюваних через екологічне управління й екологічний менеджмент (табл. 3.6). Власне, відсутність стимулюючо-компенсаційної компоненти у цьому механізмі виключає ініціативу як необхідний елемент

здійснення екологічного менеджменту, використання екологічно орієнтованих технологій і способів ведення господарської діяльності.

Таблиця 3.6

Відмінності у поняттях «екологічне управління» та «екологічний менеджмент»

№ з/п	Екологічне управління	Екологічний менеджмент
1	2	3
1	Здійснюється органами державної влади, органами місцевого самоврядування та економічними суб'єктами	Здійснюється економічними суб'єктами
2	Ззовні мотивована діяльність, зумовлена вимогами природоохоронного законодавства	Внутрішньо мотивована діяльність, зумовлена, в першу чергу, принципами екоефективності та екосправедливості
3	Діяльність, обов'язкова у своїй основі	Діяльність ініціативна та добровільна в своїй основі
4	Діяльність, здійснювана в рамках посадових інструкцій	Діяльність, що залежить від особистої зацікавленості менеджера в її кінцевих результатах, і зумовлена його кваліфікацією, досвідом і мистецтвом
5	Переважання процесу управління над її результатом	Переважання результатів реалізації екологічного менеджменту над процесом
6	Первинність формалізації, консервативність та обмеженість	Первинність активності, необхідність пошуку нових можливостей і шляхів, творчі аспекти
7	Відносна легкість імітації і фальсифікації ефективної діяльності	Практична неможливість імітації і фальсифікації ефективної діяльності

Сформовано на основі методологічного підходу [126]

Під екологічним управлінням розуміємо «діяльність державних органів різних рівнів, органів місцевого самоврядування та економічних суб'єктів, в основному спрямовану на дотримання обов'язкових вимог природоохоронного законодавства, а також на розробку та реалізацію відповідних цілей, проектів і програм» [126].

«Модернізацію екологічних управління і менеджменту в умовах децентралізації влади можна розглядати як: просторово-часовий, ієрархічний і орієнтаційний континууми. Як просторово-часовий континуум модернізація екологічних управління і менеджменту в умовах децентралізації влади є методологічною основою аналізу процесів становлення і розвитку систем

екологічного управління і менеджменту, передусім, як соціальних (соціокультурних) систем, елементами яких є інституції та інститути. Просторово-часовий континуум дозволяє дослідити цей феномен, опираючись на виявлення потенціалу суб'єктів таких управління і менеджменту і їх змістовно-ціннісних позицій, організацію їх діяльності, відображену через різні інститути» [145].

«Екологічне управління зазнавало змін і проходило етапи утвердження і трансформації. Певною мірою це було пов'язано з розширенням екологічної проблематики і поглибленням екологічної кризи. Остання стала часовим і просторовим викликом для модернізації екологічних управління і менеджменту. Показовою з цього приводу є інформація щодо головних сфер зближення екологічного законодавства України із законодавством, закріпленим в природоохоронних директивах і нормативно-правових актах ЄС, наведена у джерелі» [10]. Йдеться про якість атмосферного повітря і води, переробку відходів, контроль за промисловим забрудненням і хімічними речовинами. Це вимагає вдосконалення правових, адміністративних і економічних основ екологічного управління.

Наприклад, екологічне управління повинно розвиватися через вдосконалення такого його інструменту як екологічне оподаткування, оскільки «у разі приведення вітчизняної системи екологічних податків до стандартів ЄС їх питома вага в зведеному бюджеті України могла б збільшитися до 6-9 % порівняно з нинішнім рівнем у майже 3 млрд. грн., або лише 1% податкових надходжень» [30].

Екологічний менеджмент також проходить етапи свого становлення і розвитку. На це вказує виокремлення окремими авторами (Л. Малюта, Л. Мельник, Р. Шерстюк) природоохоронного і екологічного менеджменту (табл. 3.7).

Хоча сам факт наведеного у табл. 3.7 поділу, в цілому, й дозволяє говорити про етапність розвитку екологічного менеджменту, – аналіз завдань природоохоронного менеджменту вказує на те, що вони більшою мірою

характерні для сучасного стану екологічного управління, оскільки, у документі [275] йдеться про «формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва, ...зниження екологічних ризиків з метою мінімізації їх впливу на екосистеми, ...соціально-економічний розвиток та здоров'я населення, інтеграцію екологічної політики у інші політики».

Таблиця 3.7

Характеристики природоохоронного і екологічного менеджменту

№ з/п	Характеристики
1	2
1	Природоохоронний менеджмент (Environmental Management) не вимагає істотної зміни ситуації техніко-економічної системи. Це як би консервативний екологічний менеджмент або перша ступінь готовності підприємства до вирішення проблем екологічної безпеки. Природоохоронний менеджмент – це система економічного управління об'єктом шляхом пристосування вже наявної інфраструктури до вимог національних і міжнародних нормативів, актів, правил у сфері ресурсозбереження та раціонального природокористування. Основними завданнями природоохоронного менеджменту є: - економія сировинних ресурсів; - мінімізація відходів і забруднень навколишнього середовища; - організація безпечної праці персоналу; - оцінка екологічного ризику; - виділення коштів на створення «зеленого» іміджу підприємства; - інформування населення про характер виробничої діяльності підприємства і про стан навколишнього середовища в зоні дії підприємства.
2	Екологічний менеджмент (Ecological Management) – більш досконала система управління. Стосовно підприємства він передбачає формування екологічно безпечного виробничо-територіального комплексу, забезпечує оптимальне співвідношення між екологічними та економічними показниками протягом усього життєвого циклу як самого комплексу, так і виробленої ним продукції. Основними завданнями екологічного менеджменту є: - організація екологічно безпечних виробничих процесів; - забезпечення екологічної сумісності всіх виробництв; - попередження негативного антропогенного впливу на природу в процесі виробництва, споживання та утилізації продукції, що випускається; - отримання максимального результату при мінімальній шкоді для довкілля; - перетворення екологічних обмежень у нові можливості зростання виробничої діяльності; - оновлення продукції виходячи з попиту та створення «зеленого» іміджу підприємства в очах громадськості; - створення і впровадження маловідходних технологій; - стимулювання природоохоронних ініціатив, що знижують витрати або сприяють зростанню доходів.

Сформовано на основі [158]

Наведені у табл. 3.7 завдання природоохоронного менеджменту, в цілому, на це й зорієнтовані.

Інший погляд на взаємозв'язок екологічного управління і екологічного менеджменту має наукова праця [170]. Його відображає наступна теза: «в умовах реструктуризації і зміни форм власності використання ринкових механізмів екологічного управління є особливо актуальним, оскільки діючі в Україні моделі організації та управління природокористуванням та охороною природного середовища не забезпечують узгодженості економічних і природоохоронних цілей в масштабах країни, і, відповідно, реалізацію оптимальних екологобезпечних управлінських рішень. У зв'язку з цим назріла необхідність у розробці та впровадженні нових систем екологічного управління. Як показує досвід передових країн світу, однією з таких систем в умовах ринкових трансформацій визнано систему екологічного менеджменту» [170].

Через призму просторово-часового континууму розглядає модернізацію екологічних управління і менеджменту в умовах децентралізації влади В. Мартиненко, який зазначає, що «будуватися і розвиватися екологічна політика та система екологічного менеджменту повинна за принципом послідовного вдосконалення, тобто бути спрямованою на досягнення кращих показників в усіх екологічних аспектах діяльності підприємства у відповідності до його екологічної політики та поетапне наближення до поставленої мети, вибір реальних цілей і визначення реального часу їх досягнення [170].

Більше того, формуючи систему екологічного менеджменту в Україні, слід враховувати і проблеми, вирішення яких сприяє переведенню господарського комплексу на модель екологобезпечного розвитку: запровадження принципово нового економічного механізму управління захистом довкілля; екологічно переорієнтована інвестиційна політика з чітко визначеними пріоритетами щодо стабільного розвитку економіки та забезпечення рівня екобезпеки країни тощо. Приміром, у розвинутих країнах фіксована частка ВВП на інвестування екологічної сфери становить 6-8%.

Модернізацію екологічного управління в умовах децентралізації влади

можна розглядати з позиції континуально-ієрархічного підходу. Він дозволяє простежити зміну і плавний перехід функціонального навантаження суб'єктів екологічного управління при зміні умов середовища (в умовах децентралізації влади), невіддільність реалізації такого навантаження в рамках модернізації екологічного управління.

Зміною умов середовища є реформа з децентралізації, яка стартувала в Україні у 2014 році, і стала часовим і просторовим викликом для модернізації екологічного управління. «Точкою відліку цієї реформи вважається схвалення Кабінетом Міністрів України Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Концепцію прийнято з метою визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад» [58, С. 5].

Децентралізація влади передбачає передачу повноважень. Тому, законодавчим актом [227] з урахуванням його редакції (01.01.2023 року) від моменту прийняття до виключної компетенції сільських, селищних, міських рад віднесено: «прийняття рішень щодо здійснення виконавчим органом сільської, селищної, міської ради державного контролю за використанням та охороною земель; вирішення відповідно до закону питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення, а також про скасування такого дозволу; надання відповідно до законодавства згоди на розміщення на території села, селища, міста нових об'єктів, у тому числі місць чи об'єктів для розміщення відходів, сфера екологічного впливу діяльності яких згідно з діючими нормативами включає відповідну територію; вирішення питань у сфері поводження з небезпечними відходами відповідно до законодавства; прийняття рішення про запровадження системи енергетичного менеджменту, затвердження положення про систему енергетичного

менеджменту тощо» [227].

Доказом невіддільності функцій управління на різних рівнях, загалом, є те, що сьогодні децентралізація і місцеве самоврядування проходять випробування війною, а також теза такого змісту: «у політичному середовищі та в експертних колах сьогодні дедалі активніше обговорюється подальша доля децентралізації, а також перспектива розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану. Передусім, це стосується непорушності принципу субсидіарності та доцільності автономного прийняття багатьох управлінських рішень органами місцевого самоврядування. Думки з цього приводу розділилися: з одного боку, наводяться аргументи на користь вибудовування доволі жорсткої централізованої владної вертикалі (за аналогією з військовою ієрархією), з іншого – обґрунтовується необхідність збереження реальної самостійності територіальних громад в управлінні власним економічним потенціалом і людським капіталом задля їх максимально ефективного використання. Відтак можна стверджувати, що сьогодні першочерговим завданням, спрямованим на адаптацію діючої системи місцевого самоврядування в Україні до реалій воєнного часу, має стати його чітка та послідовна інституціоналізація з урахуванням попередніх здобутків децентралізації» [32].

Однією із функцій екологічного управління є регулювання.

«У період розвитку ринкових відносин виключної актуальності набуває питання забезпечення сталого економічно-екологічного розвитку як країни в цілому, так і її регіонів, де потрібен диференційований підхід до розв'язання проблем охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів. Для їх результативного вирішення необхідне вдосконалення державного управління, яке опирається на дієвий інструментарій регулювання природоохорони» [125].

Механізми регулювання природоохоронної діяльності, використовувані в процесі реалізації екологічної політики, спрямовані на вдосконалення такої діяльності, корегування векторів її здійснення задля отримання позитивного

результату для держави, громадськості, юридичних і фізичних осіб. Механізм «примушує» природоохоронну діяльність як систему зазнавати необхідного руху і трансформацій завдяки цілеспрямованому впливу з боку державних суб'єктів здійснення екологічної політики (які також зазнають змін відповідно змінам у політиці) з метою отримання економічного, соціального і екологічного ефектів.

Особливості використання механізмів державного управління і регулювання природоохоронної діяльності в процесі реалізації екологічної політики підпадають під «теорію суспільних благ».

Суспільними є блага, які споживаються колективно (освіта, охорона здоров'я, чисте довкілля, державні цільові програми тощо).

Так, безпечне і придатне для життя і діяльності довкілля є суспільним благом, доступ до якого повинні мати усі члени суспільства.

Для суспільних благ характерні такі характерні особливості, як неконкурентність, неподільність у споживанні, неможливість усунути індивідів від користування вигодами від цих благ, суспільна цінність, суспільна ефективність [185, С 117].

Неконкурентність, невинятковість та неподільність у споживанні, які є особливостями безпечного і придатного для життєдіяльності довкілля, як суспільного блага, означають, що, наприклад, споживання чистого повітря одним індивідом не зменшує його доступності для інших людей. Збільшення кількості споживачів чистого повітря не зменшує його корисності, яку отримує кожен з них, тобто споживачі не конкурують між собою за право користуватися (дихати) цим повітрям. Також збільшення кількості користувачів такого блага як чисте повітря не вимагає збільшення витрат на забезпечення його чистоти задля задоволення попиту на нього, в той час як збільшення чисельності населення (йдеться про появу додаткового споживача) збільшує корисність і цінність чистого атмосферного повітря для всього суспільства, тобто присутня суспільна ефективність. Чисте довкілля має

цінність лише тому, що призначене не для однієї людини, а для суспільства, в цілому. Отже, отримується соціальний ефект.

Особливості використання механізмів державного управління і регулювання природоохоронної діяльності в процесі реалізації екологічної політики яскраво розкриваються через державні цільові програми охорони довкілля (поряд із чистим повітрям і водою вони також є суспільним благом). Приміром, в Тернопільській області впродовж 2021-2023 років реалізовувалось 5 регіональних цільових екологічних програм, зокрема: «Програма охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області на 2021-2027р.», «Обласна комплексна програма енергоефективності та енергозбереження на 2021-2024 роки», «Обласна програма «Питна вода Тернопілля» на 2021–2025 роки», «Програма розвитку водного господарства та водно-екологічного оздоровлення природного середовища Тернопільської області на період на 2022-2024 роки», «Програма охорони та підвищення родючості ґрунтів Тернопільської області на 2021-2023 роки». На сайті Тернопільської обласної військової адміністрації знаходимо інформацію щодо фінансування вже завершених у попередні роки і ще триваючих 6 екологічних програм станом на 01.01.2022 року.

Однак в умовах обмеженості фінансових ресурсів, акумулювання коштів на окремих напрямках діяльності держави у вигляді цільових програм виникають логічні запитання:

- як виявити екологічну програму, котра принесе найбільшу вигоду (соціальний і екологічний ефект)?;
- як визначитись з кількістю екологічних програм ? (станом 01.01.2022 року профінансовано 6 екологічних програм (або 13%) із 47 програм загалом, які стосувались різних сфер (аграрної, житлово-комунальної, патріотичної, спортивної та ін.);
- яке має бути співвідношення у кількості економічних, соціальних і екологічних програм в контексті сталого розвитку, щоб отримати усі види ефектів: економічний, соціальний, екологічний?

«Коли економісти оцінюють необхідність надання урядом суспільного блага, вони не мають можливості скористатися ціновими сигналами. Відповідно, оцінка витрат і вигод суспільних проектів є у кращому випадку приблизним розрахунком» [185, С 119].

Досліджуючи це питання, А. Мокрицька зазначає, що «американський економіст Г. Таллок у монографії про суспільні блага дав влучну назву “приватні потреби суспільними засобами”, маючи на увазі, що ринок неспроможний взагалі, або адекватно реагувати на суспільні потреби в сфері оборони, національної безпеки, освіти, охорони здоров’я та ін., тому в формі так званого “вимушеного колективізму” держава бере на себе важливі для життєдіяльності суспільства функції, фінансуючи їх за рахунок суб’єктів господарювання і громадян» [185, С 119].

Сучасні тенденції розвитку екологічної, зокрема, природоохоронної сфери, вимагають дієвих екологічної політики та державного регулювання, які в умовах розвитку ринкових відносин залежать від потреб держави, населення як користувачів суспільного блага (чистого повітря) та суб’єктів господарювання, які разом з населенням є платниками екологічного збору.

Держава при виборі екологічної політики, її механізмів, методів та інструментів повинна зважати на: екологічну ситуацію в державі та її регіонах, стан чистоти середовища життєдіяльності суспільства як суспільного блага, особливості розвитку систем адміністративних і екологічних послуг, існуючий стан розвитку систем регулювання природоохорони (державної, громадської та інших).

Екологічні послуги пов'язані з реалізацією природоохоронних заходів, створенням інформаційних, матеріальних, технічних, кадрових, страхових та інших умов для діяльності суспільства, фізичних і юридичних осіб. Тому, вважаємо, що процеси надання цих послуг здійснюються у рамках і через систему інституціонального регулювання з боку інституцій ринкової інфраструктури.

Адміністративні послуги в екологічній сфері надаються через ЦНАП у

рамках системи державного регулювання, оскільки надавачем таких послуг є держава. До прикладу, перелік адміністративних послуг, які надаються через ЦНАП, розміщено на офіційному вебсайті Тернопільської обласної військової адміністрації (<https://ecology.te.gov.ua/diyalnist/administrativni-poslugi-sho-nadayutsya-cherez-cnap/>) (рис. 3.10).

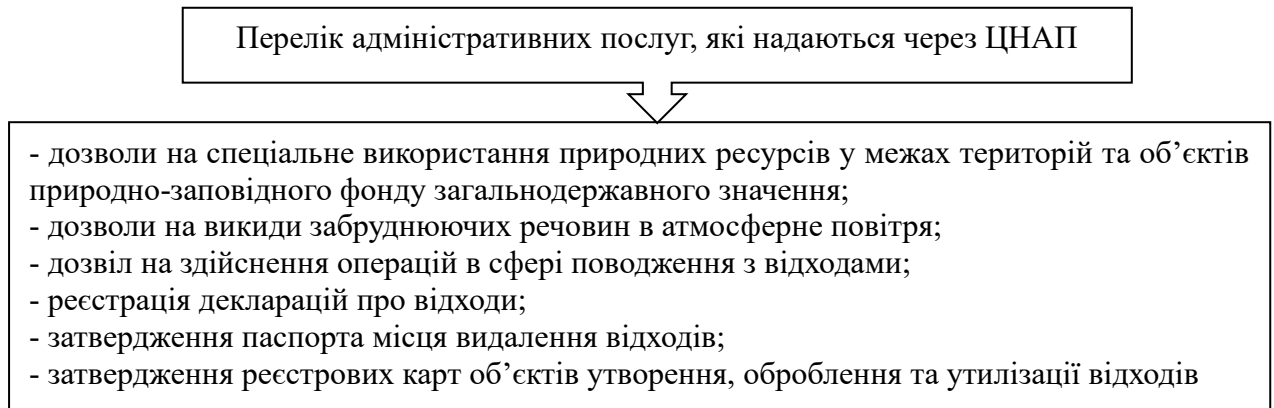


Рис. 3.10. Перелік адміністративних послуг, які надаються через ЦНАП

Примітка. Наведено за [205]

Отже, системний аналіз і оцінка механізмів державного управління і регулювання природоохоронної діяльності в процесі реалізації екологічної політики показали наступне:

– природоохоронна діяльність є важливим вектором реалізації екологічної політики;

– в системі чинних механізмів державного управління природоохоронною діяльністю в процесі реалізації екологічної політики важлива роль відведена організаційно-правовому, функціональному, інформаційно-комунікаційному і організаційно-економічному механізмам. Їм притаманні проблеми, пов'язані з недосконалістю: правового супроводу природоохоронного управління; інформаційно-комунікативної взаємодії і співпраці територіальних органів екологічного управління з територіальними громадами, громадськістю в сфері природоохоронної діяльності; мотиваційного наповнення економічного механізму управління тощо;

– структурно механізми екологічного регулювання представлені адміністративно-правовим і економічним механізмами, які охоплюють відповідні методи та інструменти регулювання. Їх оцінка буде проведена у розділі 4 дисертаційної роботи.

3.3. Ідентифікація екологічних проблем регіонального розвитку у контексті реалізації екологічної політики

Екологічні проблеми вказують на зміни стану довкілля в результаті природних чи антропогенних впливів, військових дій тощо. Усі вони погіршують умови життєдіяльності людей. Виникнення екологічних проблем є наслідком забруднення довкілля, яке є руйнуючим, екодеструктивним процесом. Різний масштаб і характер впливу цих проблем, наслідків, до яких вони призводять, є результатом реалізації екологічної політики.

У чинних законодавчих актах, передусім, документі [230] вказується, що «охорона довкілля, ощадливе використання природних ресурсів, забезпечення екобезпеки життя і діяльності людини є невід'ємними умовами сталого розвитку України. З цією метою наша держава реалізує на своїй території екологічну політику, спрямовану на захист життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища» [230]. Відображенням дієвості державної екологічної політики є наявність (або відсутність) екологічних проблем регіону.

Отже, ідентифікуємо існуючі екологічні проблеми, тенденції і джерела забруднення довкілля та їх прояв у регіональній площині.

Для встановлення рамок дослідження, визначимо ті види забруднень, які ми будемо аналізувати. Для цього звернемось до змісту поняття «екологічний податок» та особливостей його сплати, а також до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 856 «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики»[226].

У відповідності до трактування поняття «екологічний податок», ним вважається обов'язковий платіж, що сплачується за фактичні обсяги викидів, скидів і розміщення відходів у довкіллі.

Сплата екологічного податку здійснюється за:

- забруднення атмосфери (викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення);
- забруднення водних об'єктів (скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти);
- «розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання);
- утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені), а також тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк» [219].

У Порядку проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 856 [226] визначено показники щорічної оцінки соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя. Один із блоків цих показників має назву «Раціональне природокористування та якість довкілля» (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Блок показників «Раціональне природокористування та якість довкілля» у документі [226]

№ з/п	Найменування показника	Відповідальні за подання даних
1	2	3
1	Обсяги викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел на 1 млрд. гривень валового регіонального продукту, тис. тон	Міндовкілля
2	Темп зростання (зменшення) викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення у розрахунку на одиницю населення, відсотків до попереднього року	Держстат
3	Темп зростання (зменшення) викидів забруднюючих речовин пересувними джерелами забруднення у розрахунку на одиницю населення, відсотків до попереднього року	Держстат

1	2	3
4	Частка відходів, видалених у спеціально відведені місця чи об'єкти або спалених (без отримання енергії), у загальному обсязі утворених відходів, відсотків	Держстат
5	Частка населених пунктів, у яких впроваджено роздільне збирання твердих побутових відходів, у загальній кількості населених пунктів регіону, відсотків	Мінрегіон

Примітка. Наведено за [226]

Як видно з табл. 3.8, в процесі проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики щодо раціонального природокористування та якості довкілля об'єктом дослідження є забруднення атмосферного повітря і розміщення відходів у довкіллі.

Дію постанови [226] зупинено 30.06.2022 року постановою Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 р. № 726 «Про реалізацію експериментального проекту щодо моніторингу завданих пошкоджень та руйнувань за регіонами України внаслідок збройної агресії Російської Федерації на основі геоінформаційної системи» [232].

Разом з тим, антропогенний вплив на довкілля Тернопільського регіону не припинився. Він посилюється через появу релокованих підприємств, зношеність основних фондів суб'єктів господарювання та інші причини.

У контексті питання ідентифікації екологічних проблем регіону як результату реалізації екологічної політики доцільно виявити ключові екологічні проблеми Тернопільської області та провести дослідження стану її довкілля за наслідками забруднення атмосферного повітря і розміщення відходів у навколишньому природному середовищі впродовж 2016–2021 років. Вибір саме цього періоду обумовлений тим, що окремі показники для оцінювання стану довкілля Тернопільського регіону за 2022–2025 роки наразі відсутні. Це пояснюється дією положень Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни», відповідно до якого статистична та фінансова звітність може подаватися респондентами до органів державної статистики протягом трьох

місяців після припинення чи скасування воєнного стану або стану війни [244].

Крім того, аналіз показників Регіональних доповідей про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області свідчить про їх коригування в пізніших редакціях. Так, у Регіональній доповіді про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області за 2022 рік [245] обсяг викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел за 2020 рік становив 41,6 тис. тонн, тоді як у аналогічному документі за 2024 рік цей показник уточнено до 39,4 тис. тонн. Це підтверджує динамічний характер офіційної статистики та потребу у використанні верифікованих даних попереднього періоду для забезпечення достовірності аналітичних висновків.

Динаміка викидів в атмосферу Тернопільського регіону впродовж 2016-2021 років наведена в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

**Динаміка викидів в атмосферне повітря Тернопільського регіону
впродовж 2016-2021 років, тис. тон**

Роки	Викиди в атмосферне повітря регіону, тис. тон			Щільність викидів на 1 кв. км, кг	Обсяги викидів у розрахунку на 1 особу, кг	Обсяг викидів на одиницю ВРП, тис. тон / 1 млрд. грн.
	Всього	Викиди стаціонарними джерелами	Викиди пересувними джерелами			
1	2	3	4	5	6	7
2016	45,2	9,0	36,2	3270	42,5	1,5
2017	45,3	10,6	34,7	3277	42,9	1,1
2018	42,9	10,2	32,7	3104	40,9	0,9
2019	42,0	9,4	32,6	3037	40,2	0,7
2020	41,6	9,5	32,1*	3005	40,2*	**
2021	**	**	**	**	**	**

*дані щодо викидів від пересувних джерел попередні

**за інформацією Головного управління статистики у Тернопільській області, дані відсутні, так як відповідно до Закону України „Про захист інтересів суб’єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни” статистична та фінансова звітність може подаватися респондентами до органів державної статистики протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану або стану війни за весь період неподання звітності.

Примітка. Наведено за [4; 245]

Використовуючи блок показників «Раціональне природокористування та якість довкілля» [226], здійснимо оцінку результативності реалізації державної регіональної екологічної політики.

Валовий регіональний продукт (ВРП) є важливим показником розвитку регіональної економіки, який показує результат діяльності економічних одиниць-резидентів у галузі матеріального виробництва і у сфері послуг. Будь-яка виробнича діяльність супроводжується забрудненням довкілля. Тому, обсяг викидів (тис. тон), який припадає на одиницю ВРП, показує який антропогенний тиск у вигляді викидів в атмосферу здійснюється при отриманні 1 млрд. грн. ВРП.

Динаміку обсягів викидів забруднюючих речовин на одиницю ВРП Тернопільського регіону впродовж 2016-2022 років ілюструє табл. 3.10.

Таблиця 3.10

**Динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин на одиницю ВРП
Тернопільського регіону впродовж 2016-2022 років**

Роки	Обсяг ВРП, млн. грн.	Обсяги викидів стаціонарними і пересувними джерелами (всього), тис. тон	Обсяг викидів на одиницю ВРП, тис. тон / 1 млрд. грн.
1	2	3	4
2016	31072	45,2	1,5
2017	40715	45,3	1,1
2018	49127	42,9	0,9
2019	57140	42,0	0,7
2020	62661	41,6	0,7
2021	81485	39,4	0,5
2022	81845+4,3% (прогноз) = 85364,3	39,4	0,5 (0,46)
2023	81845+4,3%+ 4,7% (прогноз) = 89376,5		

Примітка. Наведено за [25; 218; 243; 244]

В ідеалі, за умови дієвості інструментарію екологічної політики (дозволів, лімітів, норм, моніторингу і контролю тощо) і здійснення економічними суб'єктами природоохоронної діяльності (неперевищення встановлених

лімітів, оновлення устаткування і обладнання тощо) показник обсягу викидів на одиницю ВРП повинен зменшуватись.

З табл. 3.10 видно, що показник обсягу викидів Тернопільського регіону впродовж 2016-2022 років, загалом, мав спадну тенденцію, а на одиницю ВРП – залишався на тому ж рівні, в той час як обсяг виробленого ВРП за цей же період зростав.

Зменшення обсягу викидів стаціонарними джерелами у 2016-2022 роках значною мірою відбулося завдяки зменшенню викидів підприємствами сільського господарства (зменшення обсягів вирощування сільськогосподарських тварин (свиней)), переробної промисловості (зменшення обсягів переробки цукросировини), газового господарства (загальне зменшення обсягів транспортування газу). Також зменшився обсяг утворених викидів в атмосферу пересувними джерелами. У загальному, це трансформувалось у зменшення загального обсягу викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря регіону на 0,4 тис. тон (з 42 тис. тон у 2019 році до 41,6 тис. тон у 2020 році).

Стосовно виробленого ВРП впродовж 2016-2022 років, то хоча обсяг його й зростав, проте у цінах попереднього року у 2020 році в порівнянні з 2019 роком спостерігався спад утвореного ВРП на 3,2%. Приймаючи за константу цей факт, а також факт закономірного зменшення здійснених викидів в атмосферне повітря Тернопільської області, можна констатувати незначну дієвість екологічної політики та її інструментарію. До прикладу, на послаблення інформаційного і контрольного супроводу екологічної політики вказує те, що сьогодні в умовах дії воєнного стану та впродовж трьох місяців після його закінчення органами державної статистики зупинено оприлюднення частини статистичної інформації екологічного характеру (обсяг викидів: на одиницю ВРП; пересувними джерелами забруднення та ін.).

У 2021 році спостерігаємо зростання ВРП у цінах до 2020 року на 7,7% [26]. Таке зростання відбулося за рахунок збільшення кількості суб'єктів господарювання і активізації їх діяльності: у сільському, лісовому і рибному

господарствах; у сферах постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; щодо водопостачання; каналізації, поводження з відходами; у галузі будівництва; оптовій та роздрібній торгівлі; у галузі транспорту.

До причин викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами (хоча з їх щорічним незначним зменшенням у 2016-2021 роках) віднесемо: виробничу діяльність підприємств, здійснювану за умов значної зношеності основних фондів; недостатню забезпеченість підприємств спорудами і сучасними технологіями для очистки викидів; збільшення кількості суб'єктів господарювання, які забруднюють атмосферне повітря на фоні зменшення чисельності населення Тернопільської області через його природне скорочення і відтік за кордон (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Динаміка зміни кількості суб'єктів господарювання Тернопільського регіону впродовж 2016-2021 років

Рік	Кількість суб'єктів господарювання, всього	Зміна (ланцюговий темп зростання)	Кількість суб'єктів господарювання (сільське, лісове та рибне господарство)	Зміна (ланцюговий темп зростання)	Кількість суб'єктів господарювання (промисловість)	Зміна (ланцюговий темп зростання)	Кількість суб'єктів господарювання (виробництво, передача та розподілення електроенергії)	Зміна (ланцюговий темп зростання)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2016	4249	-	1000	-	735	-	14	-
2017	4710	+461	1120	+120	793	+58	17	+3
2018	5043	+333	1156	+36	818	+25	22	+5
2019	5092	+49	1086	-70	860	+42	43	+21
2020	5135	+43	1114	+28	878	+18	44	+1
2021	5136	+1	1094	-20	899	+21	54	+10

Примітка. Наведено за джерелом [103]

Як бачимо з табл. 3.11, у 2021 році загальна кількість суб'єктів господарювання Тернопільського регіону, які здійснювали виробничу діяльність, і забруднювали атмосферу в порівнянні з 2016 роком зроста на 887.

Кількість суб'єктів господарювання в сферах сільського, лісового та рибного господарства впродовж 2016-2021 років збільшилась на 94, промислових підприємств – на 164, а суб'єктів господарювання, які займаються виробництвом, передачею та розподіленням електроенергії – на 40.

Крім того, найбільшими забруднювачами атмосфери Тернопільського регіону (як і країни в цілому) були і залишаються підприємства, які здійснюють транспортування газу, аграрні підприємства, а також підприємства, які постачають електроенергію, газ, пару і кондиційоване повітря.

Державна екологічна політика реалізується як на загальнодержавному і регіональному рівнях, такі і на місцевому рівні.

Динаміку обсягів викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами у розрахунку на 1 особу у Тернопільському регіоні впродовж 2016-2022 років ілюструє табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами у розрахунку на 1 особу у Тернопільському регіоні впродовж 2016-2022 років

Роки	Обсяг викидів в атмосферу стаціонарними джерелами, тис. тон	Чисельність населення Тернопільського регіону, тис. осіб	Обсяг викидів в атмосферу стаціонарними джерелами у розрахунку на 1 особу, кг	Обсяг викидів в атмосферу стаціонарними джерелами у розрахунку на 1 особу за умови збереження чисельності населення на рівні 2016 року, кг
1	2	3	4	
2016	9,0	1 059,2	8,5	8,5
2017	10,6	1 052,3	10,1	10,0
2018	10,2	1 045,9	9,8	9,6
2019	9,4	1 038,7	9,1	8,9
2020	9,5	1 030,6	9,2	9,0
2021	8,3	1021,7	8,1	7,8
2022	8,3	1021,0	8,1	7,8

Примітка. Наведено за джерелом [245]

Як видно з табл. 3.12, в цілому у Тернопільському регіоні тенденція показника обсягу викидів в атмосферу стаціонарними джерелами у розрахунку на 1 особу впродовж 2016-2022 років є спадною. У порівнянні з 2016 роком у 2022 році спостерігаємо зниження цього показника на 4,7%. Поряд із цим, зниження показника чисельності населення регіону за цей же період теж на 4,7% дозволяє зробити висновок про збереження істотного навантаження на кожного жителя області. Звісно, якщо за базовий період у дослідженні вважати показник чисельності населення Тернопільського регіону на рівні 2016 року, то показник обсягу викидів в атмосферу стаціонарними джерелами у розрахунку на 1 особу був би рівний не 8,1, а 7,8 кг, що менше на 8,3%. Отже, зменшення чисельності жителів області не тільки «погіршує картину» навантаження на одну особу, а й послаблює кадровий, підприємницький, інституційний потенціали сталого розвитку.

Динаміку обсягів викидів забруднюючих речовин пересувними джерелами у розрахунку на 1 особу у Тернопільському регіоні впродовж 2016-2021 років ілюструє табл. 3.13.

Таблиця 3.13

Динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин пересувними джерелами у розрахунку на 1 особу у Тернопільському регіоні впродовж 2016-2021 років

Роки	Обсяг викидів в атмосферу пересувними джерелами, тис. тон	Чисельність населення Тернопільського регіону, тис. осіб	Обсяг викидів в атмосферу пересувними джерелами у розрахунку на 1 особу, кг
1	2	3	4
2016	36,2	1 059,2	34,2
2017	34,7	1 052,3	33,0
2018	32,7	1 045,9	31,3
2019	32,6	1 038,7	31,4
2020	27,5	1 030,6	26,7
2021	31,1	1021,7	30,4

Примітка. Наведено за [244]

Як бачимо з табл. 3.13, динаміка обсягів викидів в атмосферу

пересувними джерелами в Тернопільському регіоні не є однозначною. Так, хоча в 2021 році базовий темп зростання обсяг викидів в атмосферу території Тернопільської області пересувними джерелами є від'ємним (зменшився майже на 14%) (базовим є 2016 рік), а ланцюговий темп зростання впродовж 2016-2019 років, в цілому, мав спадну тенденцію, – у 2020-2021 роках спостерігаємо зростання обсягів цих викидів. Передусім, це обумовлено зростанням кількості автомобілів. У результаті зростало кількісне значення вихлопних газів та збільшувалось забруднення атмосферного повітря Тернопільського регіону, його районів і територіальних громад.

Так, досліджуючи існуючий стан викидів в атмосферу районів Тернопільської області спостерігаємо наступну картину (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Показники викидів в атмосферу стаціонарними і пересувними джерелами забруднення за районами Тернопільської області у 2022 році

№ з/п	Назва показника	Тернопільський район	Кременецький район	Чортківський район	Тернопільська область
1	2	3	4	5	6
1	Чисельність населення, тис. осіб	559,0	140,0	322, 0	1021,0
2	Площа районів області, км ²	6202,5	2593,2	5027,3	13823,0
3	Викиди в атмосферне повітря стаціонарними / пересувними джерелами / разом, тон	3528,5 / 13964 / 17492,5	1565,2 / 5909 / 7474,2	3206,4 / 11227 / 14433,4	8300,1 / 31100 / 39400,1
4	Щільність викидів у розрахунку на 1 км ² , кг	568 (стаціонарні) 2251 (пересувні) 2819 (разом)	603 (стаціонарні) 2279 (пересувні) 2882 (разом)	637 (стаціонарні) 2233 (пересувні) 2870 (разом)	600 (стаціонарні) 2250 (пересувні) 2850 (разом)
5	Обсяги викидів у розрахунку на 1 особу, кг	6,3 (стаціонарні) 25,0 (пересувні) 31,3 (разом)	11,1 (стаціонарні) 42,2 (пересувні) 53,3 (разом)	9,9 (стаціонарні) 34,9 (пересувні) 44,8 (разом)	8,1 (стаціонарні) 31,0 (пересувні) 39,1 (разом)

Примітка. Сформовано і розраховано автором самостійно

Інформаційні дані табл. 3.14 показують, що найбільший обсяг викидів в атмосферне повітря (стаціонарними і пересувними джерелами забруднення) продукує Тернопільський район. Його вклад в утворення викидів Тернопільського регіону рівний 44,4%. Частки викидів, утворених Кременецьким і Чортківським районами становлять 19% і 36,6% відповідно. Основне антропогенне навантаження на довкілля районів Тернопільської області у структурі викидів чинять пересувні джерела забруднення. Так, у структурі загальних викидів Тернопільського, Чортківського і Кременецького районів частка викидів, утворених пересувними джерелами забруднення, складає 80%, 79% та 78% відповідно. Такі дані вимагають цілеспрямованої діяльності стратегічного, нормативного, інформаційного, інфраструктурного характеру щодо зменшення викидів пересувними джерелами як у транспортному комплексі й сільському господарстві, так і активної інформаційно-просвітницької роботи з юридичними і фізичними особами, які користуються транспортними засобами. Так, наприклад, поряд із показником скорочення викидів парникових газів на 100% до 2050 року, у 2023 році у ЄС посилили вимоги щодо викидів CO₂ для великовантажного транспорту (введено цільовий показник для міських автобусів досягти 100% нульових викидів до 2035 року).

Зменшенню викидів CO₂ у районах Тернопільської області сприятиме інфраструктурний розвиток транспортної галузі через розширення мережі станцій державної і приватної форм власності для підзарядки електромобілів та заправки транспортних засобів низковуглецевим паливом. Для зменшення викидів CO₂ юридичними особами-підприємцям і фізичними особами, які користуються транспортними засобами, доцільною є оптимізація автотранспортно-логістичних маршрутів. Інформаційно-просвітницька робота з підприємцями і місцевими жителями має бути спрямована на посилення транспортної безпеки. Це сприятиме зменшенню забруднення довкілля районів Тернопільської області вихлопними газами.

Ілюстрацією тієї чи іншої забрудненості повітря є індекс якості повітря. Він є частиною системи оцінки якості довкілля. Також він є відображенням певної концентрації забруднюючих речовин за певний часовий проміжок, інформація щодо якої отримана в результаті моніторингу довкілля.

У контексті питання боротьби зі зміною клімату моніторинг як джерело інформації для визначення показника якості повітря, переважно, ведеться за такими забруднюючими речовинами як: діоксид сірки (SO_2), тверді частки (PM_{10}), дрібні тверді частки ($\text{PM}_{2.5}$), діоксид азоту (NO_2), оксид вуглецю (CO), озон (O_3).

Кожен із діапазонів індексу якості довкілля характеризується певними наслідками для здоров'я [95], зокрема:

- добрий (0-50) – мінімальний вплив;
- задовільний (51-100) – може викликати незначний дискомфорт при диханні у чутливих людей;
- помірно забруднений (101-200) – може зумовити дискомфорт при диханні у людей із захворюванням легенів, таких як астма, а також у людей із серцевими захворюваннями, дітей і літніх людей;
- високий (201-300) – може викликати дискомфорт при диханні за тривалого впливу, а також дискомфорт у людей із захворюванням серця;
- дуже високий (301-400) – може викликати респіраторні захворювання людей при тривалому впливі. Ефект може бути виражений у людей з легеневиими і серцевими захворюваннями;
- небезпечний (401-500) – може вплинути навіть на здорових людей, спричинити серйозні наслідки для здоров'я людей із захворюванням легень і серця. Негативні наслідки можуть настати навіть під час легкої фізичної активності.

Результати моніторингу атмосферного повітря у вигляді індексів якості атмосферного повітря (ступінь забрудненості атмосфери), передусім, є інформаційним інструментом (держави і незалежних станцій моніторингу), джерелом оперативної інформації для мешканців з тим, щоб вони могли керувати

власною життєдіяльністю. У нашій державі таку інформацію транслюють незалежні станції моніторингу (ЛУН місто, SaveDnipro, Gismeteo) і кілька установок Укргідрометцентру. Для Тернополя станції моніторингу передані безоплатно. Вони встановлені на багатоквартирних будинках та під'єднані до мереж мешканців, які з власної ініціативи забезпечують датчикам доступ до електроенергії та інтернет-з'єднання. Інформація щодо стану повітря доступна у додатку e-Тернопіль та на платформах ЛУН місто AIR та Save Ecobot.

Незаперечним є факт взаємозв'язку рівня забруднення повітря із захворюваністю дихальних шляхів, серцевими недугами, алергічними проявами. Тому, інформування про відповідні індекси якості атмосферного повітря та реагування на цю інформацію з боку місцевих жителів може вберегти їх від погіршення загального стану здоров'я.

У блоці показників «Раціональне природокористування та якість довкілля», які наведені в табл. 3.8 (див. табл. 3.8), позиція 4 та 5 належить показникам, які характеризують стан поводження з відходами у регіоні.

Використаємо інформаційні дані Головного управління статистики у Тернопільській області у вигляді 8 основних показників поводження з відходами і представимо їх у табл. 3.15. Ці показники (крім позицій 2 та 7) є елементом державної системи спостережень (ДСС). Вони враховують вимоги, встановлені міжнародними стандартами, зокрема, «Регламентом Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від 25.11.2002 №2150/2002 зі статистики відходів (зі змінами)» [190].

Таблиця 3.15

**Кількісне значення основних показників поводження з відходами
Тернопільського регіону, тис. тон**

№ з/п	Показники	2020	2021	2022
1	2	3	4	5
1	Утворилося	279,8	308,9	315,6
2	Одержано від інших підприємств	73,1	153,7	232,5
3	Використано (утилізовано), тис. тон, (%)	67,4 (24%)	70,9 (23%)	81,0 (26%)
4	Знешкоджено (знищено)	*	*	*

Продовження табл. 3.15

1	2	3	4	5
5	Спалено	2,1	1,9	1,9
6	Направлено в сховища організованого складування (поховання) тис. тон, (%)	36,2 (13%)	51,9 (17%)	47,6 (15%)
7	Передано іншим підприємствам	206,3	166,3	270,8
8	Наявність відходів на кінець року, накопичених протягом експлуатації, у спеціально відведених місцях чи об'єктах економічно активних підприємств і організацій, та з урахуванням відходів тимчасово розміщених у спеціально відведених місцях чи об'єкта	617,8	662,9	710,5

Примітка. Наведено і розраховано автором з використанням джерела [248]

*Примітка. Через зміну форми статистичної звітності інформаційні дані відсутні

Показник № 8 у табл. 3.15 належить до показників, визначених документом [226], покращення чи погіршення яких вказує на позитиви або ж негативи у реалізації регіональної екологічної політики.

Як видно з табл. 3.15, високе значення середнього показника утилізації (використання) відходів в Тернопільському регіоні у 2022 році (24% на фоні середньоукраїнського показника 9,9%) та стійке щорічне зростання показника №8 більш як на 7% впродовж 2020-2022 років дозволяють зробити висновок про доволі активну роботу територіальних органів екологічного управління, органів місцевого самоврядування з суб'єктами господарювання щодо:

- інформування про переваги повторного використання відходів, виділення з них ресурсу цінних компонентів, циркулярної економіки для місцевого екологічного розвитку;
- налагодження співпраці з зарубіжними партнерами й укладення угод про співпрацю у напрямі переробки відходів (приміром, перероблення відходів сільськогосподарського виробництва на біопаливо).

Позитивом є те, що середній показник утилізації (використання) відходів в Тернопільському регіоні у 2022 році на рівні 24% відповідає завданню Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року [197] щодо збільшення рівня переробки твердих побутових відходів у 2023 році до 15%.

Так, слід вказати на те, що в районах Тернопільської області триває

робота щодо побудови і розвитку співпраці в питаннях перероблення відходів (табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Приклади співпраці з зарубіжними партнерами в питаннях поводження з відходами в Тернопільському регіоні у 2020-2023 роках

Тернопільський район	Кременецький район	Чортківський район
1	2	3
- у 2020-2022 роках сільськогосподарським підприємством ТОВ „Захід Агроенергоінвест” (м. Бучач) у с. Соколів Тернопільського району побудовано біогазову установку на відходах птахівництва і сільськогосподарських рослин; - на території сміттєзвалища твердих побутових відходів поблизу с. Малашівці Тернопільського району працює біогазова когенераційна установка станція дегазації ТОВ „Біогаз ЕнерджіТернопіль” потужністю 0,5 МВт; - 10 лютого 2023 року підписана партнерська угода між містом Ерфтштадт (Німеччина) та містом Тернопіль (Україна)» про співпрацю. Вона слугує базою для технічної допомоги/обміну практиками у сфері ЖКГ та поводження з відходами.	- у 2021 році можливість співпраці за програмою у напрямі переробки біовідходів на біопаливо на принципі співфінансування обговорювалась Лановецьким міським головою з ТОВ «Німецько-Українське підприємство «Браун Індастріал Технолоджі».	- у 2021 році Борщівською міською радою на її офіційному сайті здійснювалось інформування жителів щодо можливостей і переваг створення українсько - німецького підприємства ТзОВ «Борщівська теплова електростанція» з виробництва електроенергії на біопаливі у місті Борщеві, була розміщена дорожня карта будівництва заводу по переробці відходів територіальної громади. 5.03.2021 року на сесії Борщівської міської ради було прийнято рішення щодо створення українсько - німецького підприємства ТзОВ «Борщівська теплова електростанція» з виробництва електроенергії на біопаливі у місті Борщеві; - у 2021 році питання щодо впровадження проєкту з будівництва заводу з переробки відходів з біогазовою електричною станцією (БГЕС) на території Гусятинської громади обговорювалось заступником селищного голови і директором ТОВ "Німецько-Українське підприємство Браун Індастріал Технолоджі"; - у 2023 році Чортківська територіальна громада активно співпрацювала з муніципалітетом Бад-Зоден-Зальмюнстер (Німеччина) з питань фінансування техніки для комунальних потреб, в тому числі, потреб щодо збору/перевезення відходів.

Примітка. Сформовано з використанням джерела [244]

Також у 2023-2025 роках в Тернопільському регіоні в рамках Interreg NEXT Польща–Україна 2021–2027 реалізується 10 проєктів на суму близько 8

млн. євро, які стосуються розвитку екологічної інфраструктури, управління відходами, водовідведення. У 2023-2024 роках у рамках SIDA / ПРООН («Партнерство заради відновлення») реалізовано заходи щодо облаштування майданчиків сортування відходів й проведено просвітницькі заходи.

Позитивами в результаті активізації такої роботи стануть:

- ефективне використання відходів (до прикладу, завдяки перетворенню харчових відходів на енергію, використання пластику – для виробництва асфальту);
- зменшення кількості відходів, розміщених на стихійних звалищах у населених пунктах територіальних громад;
- виділення з відходів цінних компонентів, які в процесі подальшого використання дозволять отримати різні види ефектів (економічний – додаткові доходи в бюджет територіальної громади; соціальний – опалювання приміщень; екологічний – зменшення забруднення довкілля населених пунктів і громад).

Подальший цілеспрямований розвиток в Тернопільському регіоні і нашій державі, в цілому, сектору переробки відходів стане свідченням впровадження циркулярної економіки, яка дозволить створити різні види ефектів у різних сферах і галузях економіки і для різних категорій населення. Приміром досвід Швеції показує, що ця країна переробляє до 99% утвореного сміття, отримуючи в результаті цього паливний ресурс і сировину для подальшої переробки. Більше того, завдяки імпорту відходів з інших країн, Швеція отримує дохід у вигляді оплати цими країнами їх використання. Практика побудови діяльності спортивного бренду New Balance на принципах інклюзивної циркулярної економіки розкривається у тому, що цей бренд збирає у населення (видаючи при цьому людині знижку-сертифікат на наступну покупку) вживані кросівки, забезпечує їх якісні характеристики через заміну необхідних елементів. Цим бренд адаптує власну бізнес-модель для задоволення потреб клієнтів різного діапазону (у контексті їх купівельної спроможності) і забезпечує рівність і включеність населення у економічні процеси.

Частка населених пунктів, у яких впроваджено роздільне збирання твердих побутових відходів, у загальній кількості населених пунктів регіону, також належить до показників, визначених документом [226]. Він формує інформаційну базу для оцінки стану реалізації регіональної екологічної політики. Так, впродовж 2021-2023 років цей показник у Тернопільському регіоні знаходився на рівні 64-67%, що нижче за середньоукраїнський показник (він становить майже 80%) і є свідченням низької результативності реалізації екологічної політики на місцевому рівні. Адже саме органи місцевого самоврядування здійснюють контроль за діяльністю економічних суб'єктів (суб'єктів господарювання) у сфері управління побутовими відходами. Крім того, органам місцевого самоврядування регіону слід активізувати діяльність щодо: роздільного збирання відходів в населених пунктах; впровадження принципу розширеної відповідальності виробника. На це в рамках реформування управління відходами, яке сприятиме для переходу України до моделей циркулярної економіки та сталого розвитку, спрямований Закон України «Про управління відходами» (набрав чинності 09.07.2023 року).

Роздільне збирання відходів, їх переробка і використання як сировини для подальшої переробки чи отримання енергії зменшать навантаження на паспортизовані звалища (табл. 3.17) в Тернопільському регіоні, імовірність утворення нових стихійних звалищ у населених пунктах територіальних громад області, забруднення довкілля.

Таблиця 3.17

Інформаційні дані щодо стану паспортизації звалищ в Тернопільському регіоні станом на 01.01.2023 року

№ з/п	Назва показника	Тернопільський район	Кременецький район	Чортківський район	Тернопільська область
1	2	3	4	5	6
1	Кількість населених пунктів / ТГ, одиниць	492 / 25	204 / 8	362 / 22	1058 / 55
2	Кількість паспортизованих сміттєзвалищ, одиниць	59	9	47	115

Продовження табл. 3.17

1	2	3	4	5	6
3	Відсоток паспортизованих звалищ у районах, %	12	4,4	13	10,9
4	Кількість полігонів (офіційних і контрольованих)	-	-	1	1
5	Сміттєпереробно-сортувальний комплекс у с. Плебанівка	1	-	-	1

Примітка. Сформовано і розраховано автором з використанням джерела [248]

Аналіз даних табл. 3.17 показує, що в Тернопільському регіоні у 2022 році було 115 паспортизованих сміттєзвалищ, в тому числі, у Тернопільському районі – 59, Кременецькому районі – 9, у Чортківському – 47. З урахуванням кількості населених пунктів в цих районах Тернопільської області відсоток паспортизованих звалищ у них складав 12%, 4,4% та 13% відповідно. Такі дані вказують на наступні недоліки в процесі поводження з твердими побутовими відходами:

- недосконалість здійснення функцій обліку та контролю за впливом відходів на довкілля і здоров'я населення, адже паспортизація сміттєзвалищ і полігонів проводиться саме з цією метою;

- низький рівень екологічної свідомості, культури й відповідальності посадових осіб і працівників місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування. Цими органами як власниками непаспортизованих сміттєзвалищ і полігонів повинна здійснюватися підготовка документів для паспортизації. Процедура паспортизації законодавчо врегульована і є безкоштовною адміністративною послугою, у ході надання якої власник місця видалення відходів повинен надіслати проект паспорту на погодження до територіального органу Держпродспоживслужби (Головного управління Держпродспоживслужби в Тернопільській області). Цей орган в подальшому надсилає проект паспорту на затвердження в обласну державну адміністрацію;

– неналежний рівень кадрового забезпечення місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування, зокрема, нестача фахівців з технічних і безпекових питань (наприклад, кожне місце видалення відходів має свої технічні характеристики, методи безпечної експлуатації й контролю. Ці характеристики мають бути включені у спеціальний паспорт, який подається на затвердження);

– нестача фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування на технічний і експлуатаційний супровід сміттєзвалищ,

– низький рівень розвитку екологічної транспортної інфраструктури, нестача суб'єктів, які надають послуги щодо вивезення твердих побутових відходів, і неналежна організація їх роботи щодо вивезення відходів з населених пунктів територіальних громад.

Недоліки, притаманні процесу поводження з твердими побутовими відходами в Тернопільському регіоні, його районах, територіальних громадах і населених пунктах, супроводжуються низьким рівнем екологічної свідомості, культури й відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування, місцевих жителів в питаннях роздільного збирання відходів (табл. 3.18).

Таблиця 3.18

**Інформаційні дані щодо роздільного збирання відходів населенням
Тернопільського регіону у 2022 році**

№ з/п	Назва показника	Тернопільська область
1	2	6
1	Чисельність населення, осіб	1021000 (2022)
2	Чисельність жителів населених пунктів, у яких роздільно збираються тверді побутові відходи, осіб	651450,0
3	Відсоток тих жителів населених пунктів, у яких роздільно збираються відходи, і які безпосередньо охоплені роздільним збиранням відходів, %	$651450 / 1021000 = 63,8\% (2022)$

Примітка. Сформовано і розраховано автором з використанням джерел [255; 303]

Показник охоплення населених пунктів роздільним збиранням відходів в діапазоні 61-64% є незмінним уже впродовж 2020-2022 років, що вказує на

пасивність усіх суб'єктів поводження з відходами. Це вимагає активізації діяльності територіальних органів екологічного управління, органів місцевого самоврядування, депутатського корпусу щодо інформування місцевих жителів про переваги роздільного збирання відходів як для територіальних громад, так і самих мешканців. Значимість активізації такої діяльності посилюється появою «відходів війни» (уламки інфраструктурних споруд і будівель, знищені автомобілі та військова техніка, боєприпаси тощо). Ці «відходи війни» утворюються залишками різних матеріалів, що вимагає ретельнішого їх сортування і впровадження в умовах післявоєнного відновлення України механізму ресайклінгу. Він базується на багаторазовому використанні ресурсів завдяки повній переробці відходів від стану сировини для переробки до стану готового продукту. Також роздільне збирання відходів і їх подальше використання як сировини для переробки вимагає впровадження державою стимулів для розвитку циркулярної економіки (до прикладу, виробництва RDF-палива з відходів як альтернативи викопному паливу).

Висновки до розділу 3

У ході дослідження встановлено, що інституційний супровід екологічної політики є ключовим елементом її ефективної реалізації. Її структура охоплює систему органів державного управління, нормативно-правову базу, організаційні механізми та інструменти міжвідомчої взаємодії.

У контексті цього запропоновано трактування екологічної політики як цілісної системи пріоритетів, стратегічно орієнтованих та програмно обґрунтованих дій, що реалізуються органами державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктами ринкової інфраструктури та господарювання. Вона здійснюється через комплекс правових, еколого-економічних, адміністративних та соціально-психологічних механізмів і має на меті забезпечення всебічної безпеки держави, задоволення екологічних потреб населення, екологізацію управлінських рішень, господарських процесів і суспільних практик. Ця політика формується з урахуванням міжнародного

досвіду, національних соціально-економічних особливостей і стратегічних орієнтирів сталого розвитку України.

Аналіз європейської практики (наприклад, в межах програми LIFE) засвідчив, що досягнення цілей сталого розвитку вимагає поєднання стратегічного, проєктного, процесного і ситуаційного підходів до управління. Системність інституційного супроводу має проявлятися у його здатності забезпечувати узгодженість між цінностями сталого розвитку, законодавчим забезпеченням і виконавчими структурами на національному, регіональному і місцевому рівнях.

У результаті проведеного системного аналізу чинних механізмів державного управління і регулювання природоохоронної діяльності в процесі реалізації екологічної політики виявлено, що державне управління у сфері природоохоронної діяльності характеризується недостатнім рівнем координації між центральними і місцевими органами, фрагментарністю правозастосування та неефективністю існуючих регуляторних важелів. Водночас, потенціал модернізації повинен розкриватися у посиленні інтегрованого екологічного менеджменту, переході до ризик-орієнтованого регулювання, цифровізації екологічного моніторингу та посиленні участі громадськості в ухваленні рішень. Розглянута структура механізмів підтверджує необхідність формування адаптивної моделі екологічного управління, що базується на принципах екоспроможності, децентралізації та цільового фінансування природоохоронних заходів.

Ідентифікація екологічних проблем регіонального розвитку у контексті реалізації екологічної політики дозволила встановити, що екологічні проблеми території, зокрема пов'язані з поводженням із твердими побутовими відходами, деградацією природних ресурсів та забрудненням довкілля, є відображенням не лише об'єктивних факторів, але й недоліків у реалізації екологічної політики. Недостатній рівень регіонального екологічного моніторингу, слабка мотивація територіальних громад до участі в природоохоронній діяльності, відсутність системної екоосвіти та

інституційної спроможності спричиняють накопичення екодеструктивних процесів. Ідентифікація цих проблем є необхідною передумовою для формування регіоналізованих програм сталого розвитку та ефективного управління ризиками в умовах післявоєнного відновлення.

Основні положення третього розділу дисертаційної роботи висвітлені у працях [123; 125; 126; 136; 137; 140; 142; 145; 149; 152; 153; 252; 330]

РОЗДІЛ 4

ІНСТРУМЕНТАЛЬНА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

4.1. Оцінка технологій мотивації та стимулювання еколого-економічного розвитку

Технології є способами і прийомами трансформування процесів з метою досягнення поставленої мети. У контексті досягнення мети щодо забезпечення екологічного розвитку технології є способами і прийомами трансформування процесів, що реалізуються державою (управлінських), суб'єктами господарювання (управлінських, виробничих, господарських), населенням (господарських), в напрямі забезпечення їх екологічної орієнтованості і узгодження екологічних інтересів.

У контексті питання технологій мотивації і стимулювання екологічного розвитку вкажемо на те, що їх метою є: зміна звичної практики взаємодії в системі «природа-суспільство» через екологічну модернізацію виробництва і побуту; активізація екологічних ініціатив територіальних громад та бізнес-структур; забезпечення сталого розвитку територій і цілої країни.

Процес стимулювання реалізується через зовнішні дії і вплив, а мотивування – внутрішніх.

Процес стимулювання, здійснюваний через зовнішні дії і вплив, реалізується державою. Так, стаття 48 чинного документу [230] констатує, що в нашій державі здійснюється стимулювання раціонального природокористування і охорони довкілля та визначає напрями такого стимулювання (табл. 4.1).

Як видно з табл. 4.1, суб'єктами стимулювання в системі охорони довкілля є: органи податкової служби, банківські установи, суб'єкти господарювання, громадяни. Інструментами стимулювання виступають: пільги, позички, підвищені норми амортизації, фонди охорони навколишнього природного середовища, договори, застава. Усі ці інструменти є елементами економічного механізму забезпечення охорони довкілля.

**Напрями стимулювання в системі охорони навколишнього
природного середовища**

№ з/п	Напрями стимулювання
1	2
1	а) надання пільг при оподаткуванні підприємств, установ, організацій і громадян в разі реалізації ними заходів щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, при переході на маловідхідні і ресурсо- і енергозберігаючі технології, організації виробництва і впровадженні очисного обладнання і устаткування для утилізації та знешкодження відходів, а також приладів контролю за станом навколишнього природного середовища та джерелами викидів і скидів забруднюючих речовин, виконанні інших заходів, спрямованих на поліпшення охорони навколишнього природного середовища;
2	б) надання на пільгових умовах короткострокових і довгострокових позичок для реалізації заходів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища;
3	в) встановлення підвищених норм амортизації основних виробничих природоохоронних фондів;
4	г) звільнення від оподаткування фондів охорони навколишнього природного середовища;
5	д) передача частини коштів фондів охорони навколишнього природного середовища на договірних умовах підприємствам, установам, організаціям і громадянам на заходи для гарантованого зниження викидів і скидів забруднюючих речовин і зменшення шкідливих фізичних, хімічних та біологічних впливів на стан навколишнього природного середовища, на розвиток екологічно безпечних технологій та виробництв;
6	е) надання можливості отримання природних ресурсів під заставу.

Примітка. Сформовано на основі [230]

Отже, технології стимулювання застосовуються державою для забезпечення екологічного розвитку шляхом їх декларування і директивного визначення умов, за яких підприємства, установи, організації і громадяни можуть отримати відповідні стимули.

Разом з тим, необхідно, щоб ці технології застосовувались для забезпечення екологічного розвитку не тільки через те, що такий розвиток декларує і стимулює держава, а й через те, що він є цінністю для суспільства, суб'єктів господарювання, громадян, внутрішньою потребою, переконанням і міркуванням, за яким діють останні.

Таким чином, трансформування управлінських, виробничих, господарських процесів з метою досягнення мети екологічного розвитку

повинно відбуватися в площині цінностей. Тобто йдеться про необхідність застосування технологій мотивації, зокрема, технологій розвитку екологічних цінностей.

Екологічні цінності – трактуються у науковій праці [76] «як складне психічне утворення у свідомості особистості, яке внаслідок інтеріоризації є джерелом поведінкової мотивації та регулятором діяльності особистості й суспільства у контексті співвідношення «людина – природа»» [76].

Фундаментальні екологічні цінності систематизовані в табл. 4.2.

Таблиця 4.2

Фундаментальні екологічні цінності

№ з/п	Тип цінності	Мета	Практичне застосування
1	2	3	4
1	цінність життя в усіх його проявах [76]	набуття знань про первинність цінності життя по відношенню до інших цінностей	формування ціннісно-нормативного, етично-діяльнісного світогляду
2	природа як самоцінність [76]	набуття знань про те, що природа втілює в собі добро, істину і красу, що також є підставою визнання її цінності.	формування здатності рефлексії та самооцінки щодо природи й екологічних знань у професійній діяльності
3	цінність гармонії з природою [76]	набуття знань про зв'язок людини і природи, соціуму і природи	формування ціннісно-нормативного, етично-діяльнісного світогляду
4	біоцентризм як відповідальність за світ живих істот [76]	формування переконання первинності інтересів екосфери над інтересами людини	стимулюють зусилля у напрямку до самореалізації й саморозвитку у сфері сучасних екологічних технологій
5	здорове довкілля як цінність [76]	набуття знань про те, що цінності здорового довкілля відповідають стратегії й змісту розвитку людини і людства загалом	сприяє формуванню здатності здійснювати сукупність екологічних за змістом дій, скеровану на перетворення навколишньої дійсності з точки зору екоцентричного природорозуміння
6	цінність якісного життя (в екологічному дискурсі) [76]	набуття знань про принциповий характер якісного в екологічному дискурсі життя для людини і соціуму	стимулюють зусилля у напрямку до самореалізації й саморозвитку у сфері сучасних екологічних технологій

1	2	3	4
7	цінність екологічних знань [76]	формування переконання актуальності й практичності спеціальної екологічної підготовки, певних екокомпетентностей	формують усталену потребу професійних знань, умінь і навичок
8	екологічний імідж як цінність [76]	набуття знань про екологічний імідж, що пов'язаний з екологічною безпекою, екологічною раціональністю, мінімізацією екологічних ризиків	сприяє формуванню здатності здійснювати сукупність екологічних за змістом дій, скеровану на перетворення навколишньої дійсності з точки зору екоцентричного природорозуміння.
9	цінність екологічної поведінки особи (населення) [авторське напрацювання]	утвердження екологічних цінностей соціуму, всього суспільства, а також навички практичної діяльності у ситуаціях морального вибору в системі «природа–людина».	утворення екологічно ціннісного особистісного світогляду поступово трансформується у екологічно ціннісний суспільно значущий діяльнісний світогляд
10	цінність екологічної поведінки суб'єктів господарювання [авторське напрацювання]	формування екологічних цінностей і екологічно відповідального ставлення суб'єктів господарювання до природи	спрямування зусиль суб'єктів господарювання у напрямі зниження антропогенного тиску на довкілля з використанням екологічних управління і менеджменту, діяльність на принципах циркулярної економіки
11	цінність екологічної поведінки управлінських працівників [авторське напрацювання]	набуття екологічних знань і формування екологічних компетентностей в результаті навчання і саморозвитку	формування умінь і навичок гнучкого мислення та еколого орієнтованої поведінки в процесі управлінської діяльності

Сформовано з використанням джерела [76] і авторським доповненням

З огляду на те, що динамічне зовнішнє середовище вносить свої корективи в усі сфери життєдіяльності суспільства (необхідність забезпечення сталого розвитку, посилення громадського управління, виробництво екологічно чистої продукції тощо) вважаємо, що фундаментальні екологічні цінності повинні бути доповнені цінностями екологічної поведінки: особи (населення); суб'єктів господарювання; управлінських працівників. Так, цінність екологічної поведінки особи сформує екологічні цінності суспільства

(населення) і, відповідно, суб'єктів господарювання та управлінських кадрів. Цінність екологічної поведінки суб'єкта господарювання утворить цінності, які посилять його конкурентоспроможність (імідж, репутацію). Цінність екологічної поведінки управлінських працівників (за умови сформованості екологічних цінностей особи) сприятиме підвищенню довіри до влади, активізації діяльності громадян, суспільних груп, господарюючих суб'єктів в напрямі захисту довкілля, розвитку партнерства у вирішенні екологічних проблем на різних рівнях.

«На формування екологічної свідомості та екологічних цінностей населення впливають природоохоронні норми та заходи, які вживає держава для забезпечення їхнього виконання (екологічний контроль, відповідальність тощо), а також збір і поширення екологічних статистичних даних, які можна отримати через здійснення моніторингу. За допомогою заходів контролю і відповідальності держава може корегувати поведінку людини, та підвищувати обізнаність населення щодо дій, які є екологічно шкідливими, щодо способів виконання певних природоохоронних норм тощо. На сьогодні є значні недоліки механізмів екологічного контролю і юридичної відповідальності у цій сфері. Також, в Україні відсутня відкрита база даних з актуальною інформацією про стан довкілля, а державний екологічний моніторинг здійснюється фрагментарно... Водночас, така ситуація впливає на формування неціннісного та байдужого ставлення населення до довкілля» [71].

Викладене вище вказує на значимість здійснення державою різновекторної діяльності щодо утвердження і розвитку цінностей екологічної поведінки: особи (населення); суб'єктів господарювання; управлінських працівників. Ця значимість посилюється такими причинами:

- низьким рівнем екологічної поінформованості населення, екологічної освіти і виховання, екологічної свідомості;
- пасивністю жителів у розв'язанні екологічних проблем;
- слабкістю ціннісного ставлення населення, суб'єктів ринку і управлінських кадрів до довкілля. Це є результатом пріоритетності вирішення

в державі економічних питань і переважання антропоцентричного типу екологічної свідомості (людина – головна, а природа – це ресурс для задоволення потреб людини) у державній політиці.

Декларування державою цінності екологічної поведінки суб'єктів господарювання, управлінських працівників, населення набуває виключної актуальності в контексті значимості розбудови в нашій державі циркулярної економіки як альтернативної моделі лінійній економіці (рис. 4.1).

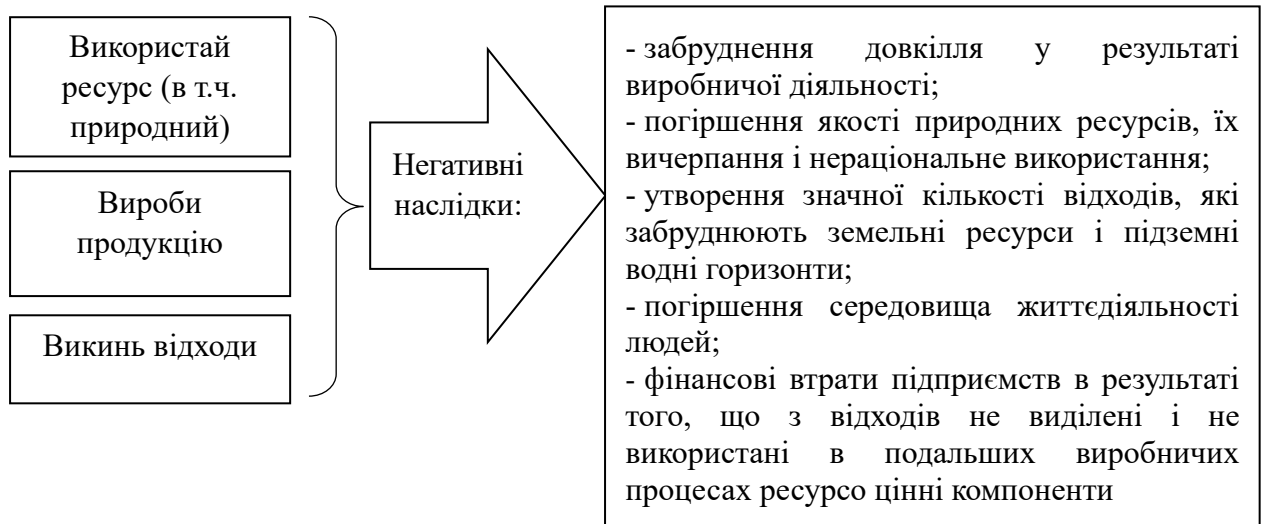


Рис. 4.1. Структурно-логічна схема моделі лінійної економіки

Примітка. Сформовано автором

Альтернативою моделі лінійної економіки є циркулярна економіка. Зміст та ключовий інструментарій розбудови циркулярної економіки ілюструє табл. 4.3.

Як видно з табл. 4.3, циркулярна економіка створює передумови для економії суб'єктами господарювання ресурсів, зменшення реальної і потенційної шкоди, яку вони можуть завдати довкіл्लю, отримання ними прибутку. Тобто, циркулярна економіка є дієвою технологією мотивації екологічного розвитку регіонів, територіальних громад, підприємств, установ і організацій.

Стосовно повторного використання упаковки й тари в ієрархії управління відходами, то, приміром, Директива SUP в ЄС щодо сортування сміття передбачає, що в 2025 році держави-члени ЄС повинні окремо збирати 77%, а в 2029 році – 90% одноразових пластикових пляшок для напитків, які пропонуються на ринку (включаючи їх пробки і кришки), шляхом запровадження

систем повернення депозиту або встановлення цілей збору для виробників.

Таблиця 4.3

Зміст та ключовий інструментарій розбудови циркулярної економіки

№ з/п	Зміст та інструментарій
1	2
1	Зміст У лінійної моделі продукти виробляють, використовують й утилізують (take-make-dispose). А циркулярний підхід заснований на принципі 3-R: Reduce: скорочують використання ресурсів і віддають перевагу відновлюваним матеріалам; Reuse: максимально ефективно використовують продукти; Recycle: відновлюють побічні продукти й відходи для подальшого використання в економіці.
2	Ключовий інструментарій 1. Дизайн майбутнього — це виробництво товарів, в яких традиційні матеріали можна замінити поновлюваними або переробленими. Це оптимізує використання ресурсів і зменшує кількість відходів у виробничому процесі. 2. Спільне користування й віртуалізація. З українських прикладів — бренд Oh My Look!, який трансформується із сервісу оренди суконь у пропозицію віртуального гардеробу за передплатою. 3. Стратегія "товар як послуга" прагне замінити традиційні моделі продажу товару продажем послуг. Приклад — успішний запуск передплати на автомобілі компанією Volvo. Клієнт може вибрати модель через сайт і оформити підписку з фіксованим щомісячним платежем. Така модель є альтернативою лізингу або купівлі авто.
3	4. Повторне використання у виробництві, коли вживані продукти або компоненти стають частиною нових товарів. Так, компанія Canon приймає назад продукцію в кінці життєвого циклу і використовує компоненти в нових пристроях, без зниження функціональних характеристик матеріалів. А група Michelin щорічно повертає у виробничий процес 17 млн. тонн використаних автомобільних шин. Завдяки R&D розробкам вони знову стають цінним матеріалом. 5. Повторне використання у споживанні, коли за допомогою оптимізації обслуговування компанії можуть збільшити життєвий цикл продукту. Наприклад, маркетплейс eBay пропонує відновлені після ушкоджень або браку, але повністю функціональні девайси, на спеціальному сайті за зниженими цінами. Стратегія повторного використання також пропонує продавати і купувати вживані продукти. У Швеції працює цілий супермаркет Retuna, асортимент якого, від меблів до книг, складається із секонд-хенд речей. А більшість киян знають про проект "Кураж базар", який популяризує повторне використання. 6. Індустріальний симбіоз і переробка відходів виробництва можуть значно підвищити ефективність бізнесу. Так, компанія "Миронівський хлібопробукт" будує біогазові комплекси для переробки відходів птахофабрик й отримання енергії. Концерн "Оболонь" реалізує агрокомпаній побічні продукти пивного виробництва, які стають кормом для тварин. А в мережі супермаркетів "Сільпо" встановлюють спеціальні баки рекуперації тепла від холодильного обладнання для забезпечення потреби в гарячому водопостачанні. 7. Звичний термін "переробка" також є стратегією циркулярної економіки. Після закінчення життєвого циклу продукту матеріали переробляють безпечним способом. Наприклад, виробник спортивного взуття Nike майже 30 років тому запустив ініціативу Nike Grind. Старі кросівки, зібрані по всьому світу, використовували як матеріал для виготовлення покриття для спортивних майданчиків. Як і в усьому світі, в Україні актуальна проблема переробки пластику і приватний бізнес включається в її рішення. Так, наприклад, бренд "Моршинська" оновив дизайн упаковки, зменшивши кількість використовуваного пластику на 15%.

Примітка. Сформовано на основі джерела [84]

На продовження табл. 4.3 зазначимо, що в нашій державі питання переробки актуалізується в контексті того, що «у 2014 році Україна підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом та зобов'язалася змінювати законодавство щодо охорони природи та управління відходами відповідно до вимог, які діють в ЄС» [264] та з огляду на те, що 9.07.2023 року набрав чинності Закон України "Про управління відходами" [236].

Чинний закон «закріплює правильну ієрархію управління відходами: запобігання їх утворенню, підготовка відходів до повторного використання, рециклінг, відновлення відходів та утилізація. Він передбачає зокрема впровадження механізму розширеної відповідальності виробника (РВВ)» [264]. Цей механізм спрямований на стимулювання розвитку переробки відходів в нашій державі.

Сьогодні недостатня розвиненість діяльності щодо переробки відходів в нашій державі доповнюється умовами війни. Обсяг утворених відходів різко зростає в результаті руйнувань інфраструктури і виробничих об'єктів, фінансові ресурси переорієнтовуються у оборонну галузь, руйнуються логістичні маршрути, релокуються підприємства. Через це особлива увага в ієрархії управління відходами сьогодні повинна бути приділена зменшенню кількості утворених відходів, їх вчасному вивезенню, сортуванню, а також повторному використанню упаковки й тари. Важливим у цьому контексті є створення у 2024 році інтерактивної мапи сміттєзвалищ Тернопільської області, де містяться технічні характеристики існуючих полігонів, а також місця видалення відходів, термін експлуатації яких завершився, ті, що підлягають рекультивації, перспективні ділянки під полігони тощо.

Закон України «Про управління відходами» передбачає створення системи управління побутовими відходами, яка розглядається як «комплекс заходів із збирання, перевезення та оброблення побутових відходів, включаючи створення та забезпечення діяльності об'єктів, нагляд за ними та подальший догляд за об'єктами видалення побутових відходів, а також діяльність суб'єктів господарювання, що здійснюють окремі операції з

управління побутовими відходами в межах територіальної громади або декількох територіальних громад» [236].

Значимість створення системи управління побутовими відходами є незаперечною, оскільки за даними Регіональної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області у 2021 році [244] «для видалення побутових відходів із 1022 населених пунктів області існує 741 сміттєзвалище. Станом на 1.01.2022 року в області паспортизовано 113 сміттєзвалищ» [244].

Паспортизація 15,2% сміттєзвалищ із загальної їх кількості в Тернопільському регіоні вказує на незадовільну діяльність щодо акумулювання відходів, оскільки вони розміщуються на неналежним чином облаштованих звалищах, наслідком чого є забруднення ґрунтів і підземних водних горизонтів. Крім того, «на більшості діючих сміттєзвалищ не виконуються технологічні процеси при утилізації твердих побутових відходів» [244].

Площі під твердими побутовими відходами в Тернопільській області складають 114,8 га (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Інформаційні дані про кількість сміттєзвалищ та площі під твердими побутовими відходами в Тернопільській області у 2021 році

№ з/п	Назва одиниці адміністративно-територіального устрою регіону	Кількість	Площі під твердими побутовими відходами
1	2	3	4
1	Кременецький район	6	14,8
2	Чортківський район	13	48,9
3	Тернопільський район	12	51,1
4	в тому числі, м. Тернопіль	1	17,5
5	Усього	31	114,8

Примітка. Наведено за інформацією джерела [244]

Негативним явищем є те, що органами місцевого самоврядування не вирішується питання щодо виділення коштів на виготовлення паспортів місць видалення відходів. На це вказує вивчення нами розподілу видатків місцевого бюджету територіальних громад (Скалатської, Збаразької та інших).

Станом на 2024–2025 роки у Тернопільській області налічується близько 642 сміттєзвалищ, із яких 115 мають паспорти місць видалення відходів, що становить приблизно 18 % від їх загальної кількості. Такий показник свідчить про низький рівень інвентаризації та упорядкування об’єктів поводження з відходами, що ускладнює: контроль за їх екологічною безпекою; визначення залишкового ресурсу полігонів; планування заходів з рекультивації.

Поступове збільшення частки паспортизованих звалищ є важливою передумовою для формування прозорої системи моніторингу та переходу до інтегрованої моделі управління відходами відповідно до вимог ЄС і Національного плану управління відходами до 2033 року.

Чинним законодавством «встановлено, що послуга з управління побутовими відходами включає «операції із збирання, перевезення, відновлення та видалення побутових відходів. Суб’єкти господарювання, які здійснюють збирання та перевезення побутових відходів, визначаються органами місцевого самоврядування на конкурсних засадах у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України» [3].

Процес управління відходами в Тернопільському регіоні є недосконалим, на що вказує низький показник рівня охоплення населення окремих територіальних громад Тернопільського регіону послугами з поводження з відходами.

«Дуже низький рівень охоплення згаданими послугами мають Козлівська селищна ТГ – 10 %, Коропецька селищна ТГ – 11 %, Підгороднянська сільська ТГ – 15 %, Великодедеркальська сільська ТГ – 30 %, Зборівська міська ТГ – 30 %, Монастирська міська ТГ – 30 %, Нараївська сільська ТГ – 30 %, Скалатська міська ТГ – 35 %, Товстенська селищна ТГ – 35 %. А от у ряді громад робота в цьому напрямку практично ще не проведена. До цієї групи належать Купчинецька, Озернянська, Саранчуківська та Білобожницька, Іване-Пустенська, Колиндянська, Нагірянська сільські ТГ та Мельнице-Подільська селищна ТГ... Нині тільки у двох громадах – Чортківській і Тернопільській усі населені пункти, що входять до їхнього складу, охоплені послугами поводження з відходами» [293].

Низьким цей показник був у 2020 році у Козівській і Великобірківській селищних територіальних громадах, а також Золотниківській сільській територіальній громаді (40%). Середнє значення показника спостерігалось у територіальних громадах: Збаразькій міській (49%), Підволочиській селищній (50%), Трибуківській сільській (55%) та інших. Найвище значення показника рівня охоплення населення територіальних громад Тернопільського регіону послугами з поводження з відходами у 2022 році було у таких сільських територіальних громадах як: Байковецька (65%), Скориківська (67%), Васильковецька (68%), а також Більче-Золотецька (70%).

Вищевикладене дозволяє констатувати наявність проблем транспортного та інфраструктурного супроводу управління відходами в Тернопільському регіоні, матеріально-технічного забезпечення, низької екологічної культури місцевої влади.

На низьку екологічну культуру ОМС та недосконалість інформаційного супроводу системи екологічного управління вказує відсутність у відкритому доступі актуальної та деталізованої інформації про рівень охоплення населення послугами з поводження з відходами у більшості територіальних громад Тернопільської області. Така ситуація ускладнює формування регіонального плану управління відходами, а також здійснення моніторингу ефективності реалізації місцевих природоохоронних програм, знижує прозорість управлінських рішень і перешкоджає своєчасному залученню міжнародної технічної допомоги. Наявність публічних показників охоплення населення відповідними екологічними послугами має бути важливою умовою формування відкритої екологічної політики кожної територіальної громади та інструментом підвищення її підзвітності перед населенням.

За офіційними повідомленнями Тернопільської ОВА станом на 2025 рік відомо лише, що рівень охоплення населення послугами з поводження з відходами на території області становить 70 %.

З урахуванням вищезазначеного, ми переконані, що застосування технологій мотивації і стимулювання еколого-економічного розвитку повинно

стосуватись вдосконалення процесу управління відходами територіальних громад через: інфраструктурне забезпечення управління побутовими відходами територіальних громад, адміністративний, інформаційний, комунікаційний і документаційний супровід такого управління (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Напрями вдосконалення управління відходами територіальних громад

№ з/п	Напрямок управління побутовими відходами територіальних громад
1	2
1	Інфраструктурне забезпечення (активніше має проводитись робота щодо вибору земельних ділянок для будівництва інфраструктури з управління побутовими відходами; слід облаштовувати місця і контейнери для збору сміття; встановлювати ангари для зберігання сміття, яке підлягає сортуванню тощо);
2	Адміністративний супровід управління (усвідомлення посадовими особами і службовцями органів місцевого самоврядування, місцевими жителями значимості вирішення питань управління відходами, позиціонування цих питань як пріоритетних у діяльності (особливо, це стосується територіальних громад, де рівень охоплення населення послугами щодо управління відходами відсутній чи низький тощо), включення управління відходами як пріоритету у Стратегії розвитку територіальних громад
3	Інформаційний супровід управління (інформування місцевого населення щодо значимості належного поводження з побутовими відходами (їх сортування, розміщення в спеціальних сміттєвих контейнерах, які для цього призначені, а не на стихійних сміттєзвалищах та ін.);
4	Комунікаційний супровід управління (укладення угод між підприємствами територіальних громад щодо купівлі-продажу відсортованих відходів, які можуть використовуватись в подальшому у виробничих процесах тощо); популяризація місцевою владою Закону України «Про управління відходами» та модулі циркулярної економіки; участь місцевого населення у мініпроектах, що дають можливість продемонструвати нову модель управління відходами (запобігання утворенню, зменшення, сортування);
5	Документаційний супровід управління (формування стратегій управління відходами територіальних громад; створення дорожніх карт екологічних активів громад; ліквідація бюрократичних процедур щодо виготовлення необхідних правовстановлюючих документів на право користуватися земельними ділянками під паспортизовані сміттєзвалища та ін.).

Примітка. Сформовано автором

Загалом, це сприятиме послабленню антропогенного тиску на довкілля (зменшення забруднення атмосфери і підземних вод, ґрунтів), покращенню середовища життя і діяльності жителів територіальних громад.

Чіткості процесу управління відходами територіальних громад в Тернопільському регіоні сприятиме розроблення регіональних планів

управління відходами. Це вимагає налагодження співпраці органів місцевого самоврядування з науковими установами і організаціями, наприклад, Західноукраїнським національним університетом тощо.

Важливо, що як на рівні держави, в цілому, так і на рівні Тернопільського регіону і його територіальних громад реалізуються заходи, спрямовані на вдосконалення процесу і системи управління побутовими відходами.

Так, «Міністерством розвитку громад та територій України розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження правил надання послуги з управління побутовими відходами» на виконання вимог Закону України від 20 червня 2022 р. № 2320-IX «Про управління відходами». Прийняття проекту акту забезпечить запровадження уніфікованих правил надання послуг з управління побутовими відходами, сприятиме оплаті споживачами наданих послуг вчасно та в повному обсязі» [215].

У Тернопільській області здійснюються заходи, які є частиною системи управління побутовими відходами, зокрема:

– «функціонує сміттесортувальний комплекс у с. Плебанівка Тереховлянського району потужністю 50 тис. т в рік. Для переробки на даному комплексі приватним інвестором здійснюється збір твердих побутових відходів з території кількох населених пунктів Тернопільського району» [244, С. 160];

– «рішенням Тернопільської обласної ради від 10.11.2021 № 367 внесено зміни до Програми охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області на 2021-2027 роки, якими передбачено видатки в сумі 1200,0 тис. гривень з обласного бюджету та 800,0 тис. гривень з місцевих бюджетів для фінансування забезпечення екологічно безпечного збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження і захоронення відходів та небезпечних хімічних речовин, у тому числі непридатних або заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин» [244, С. 162].

Позитивною є тенденція і оперативною реакція окремих територіальних громад на вимоги законодавства. Так, наприклад, 14.07.2023 року на сайті

Збаразької міської ради було розміщене «оголошення про проведення конкурсу з визначення виконавця послуг на вивезення побутових відходів на території Збаразької міської територіальної громади» [201] (рис. 4.2).

Витяг із оголошення про проведення конкурсу з визначення виконавця послуг на вивезення побутових відходів на території Збаразької міської територіальної громади

Характеристика території, де повинні надаватися послуги з вивезення побутових відходів.

Послуги з вивезення побутових відходів надаються на всій території Збаразької міської територіальної громади населенню, бюджетним установам, підприємствам та іншим споживачам. Загальний обсяг надання послуг з вивезення твердих побутових відходів, що утворюються у населених пунктах громади, становить 8 тис. тонн в рік (24 тис. м³).

Вивезення побутових відходів буде проводитись за межі Збаразької міської ТГ.

Характеристика об'єктів утворення відходів.

Перелік населених пунктів, що входять до складу територіальної громади: м. *Збараж*, с. *Базаринці*, с. *Верняки*, с. *Залужжя*, с. *Старий Збараж*, с. *Тарасівка*, с. *Чорний Ліс*, с. *Чернихівці*, с. *Івашківці*, с. *Ліски*, с. *Киданці*, с. *Стрийка*, с. *Травневе*, с. *Колодно*, с. *Болязуби*, с. *Глинчуки*, с. *Нижчі Луб'янки*, с. *Вищі Луб'янки*, с. *Новий Рогівець*, с. *Максимівка*, с. *Чагарі-Збаразькі*, с. *Гори-Стрийовецькі*, с. *Грицівці*, с. *Кретівці*, с. *Гніздичне*, с. *Чеснівський Раковець*, с. *Хоми*, с. *Заруддя*, с. *Олишківці*, с. *Витківці*, с. *Доброводи*, с. *Чумалі*, с. *Опрілівці*, с. *Новики*, с. *Зарубинці*, с. *Красносільці*, с. *Розношинці*, с. *Мусорівці*, с. *Зарудечко*, с. *Капустинці*, с. *Капустинський Ліс*, с. *Малий Глибочок*, с. *Іванчани*, с. *Мала Березовиця*, с. *Кобилля*, с. *Синява*, с. *Синягівка*, с. *Шили*, с. *Добромірка*, с. *Діброва*, с. *Шимківці*, с. *Решнівка*, с. *Шили* та с. *Карначівка*.

Площа населених пунктів територіальної громади – 599, 6 км².

Кількість багатоквартирних будинків – 67, в тому числі 16 будинків з п'ятьма поверхами. Із загальної кількості багатоквартирних будинків 54 знаходяться у м. *Збараж*, 1 – с. *Чернихівці*, 1 – с. *Максимівка*, 2 – с. *Колодне*, 1 – с. *Нижчі Луб'янки*, 2 – с. *Доброводи*, 4 – с. *Зарубинці*, 1 – с. *Добромірка*, 2 – с. *Синява*. У будинках наявна каналізація, водо- та газопостачання, відсутні сміттєпроводи.

Кількість домогосподарств (дворів) у кожному населеному пункті та загалом в територіальній громаді – 13 726 домогосподарств.

Кількість населення територіальної громади – 38 915.

Кількість підприємств, фермерських господарств, які діють на території громади – 126.

Кількість закладів торгівлі та харчування, які діють на території громади – 88.

Кількість відділень банків, які діють на території громади – 2.

Кількість підприємств, що надають послуги зв'язку на території громади -1.

Кількість та види закладів охорони здоров'я – 35 (лікарні – 1, амбулаторії – 12, аптеки – 22).

Кількість та види, перелік закладів освіти – 45 (заклади загальної середньої освіти – 23, заклади дошкільної освіти – 19, заклади позашкільної освіти – 2, дитяча юнацько-спортивна школа – 1).

Характеристика, включаючи потужність, та місцезнаходження об'єктів поводження з побутовими відходами.

Місцем видалення відходів, що використовується під накопичення побутових відходів є полігон (сміттєзвалище) твердих побутових відходів.

Рис. 4.2. Витяг із оголошення про проведення конкурсу з визначення виконавця послуг на вивезення побутових відходів на території Збаразької міської ТГ

Примітка. Наведено за джерелом [201]

У контексті впровадження циркулярної економіки важливо вказати на те, що в Тернопільському регіоні здійснюється переробка відходів виробництва як інструмент циркулярної економіки. Так, наприклад:

- «в області у 2020-2021 роках сільськогосподарським підприємством ТОВ «Захід Агропродукт» (м. Бучач) побудовано та введено в експлуатацію біогазову установку, яка працює на відходах птахівництва і сільськогосподарських рослин потужністю 2,4 МВт у с. Соколів Тернопільського району. Проектна вартість об'єкта – 2 млн. євро. Запланований обсяг утилізації відходів: курячий послід – 98 тонн/добу, рослинні відходи (стебла кукурудзи) – 60,3 тонни/добу;

- на сміттєзвалищі твердих побутових відходів поблизу с. Малашівці Тернопільського району ТОВ «БІОГАЗ ЕНЕРДЖІ-ТЕРНОПІЛЬ» встановлено газогенераторну (когенераційну) установку GE Jenbacher JW 316 GSB потужністю 659 кВт для виробництва електроенергії з системою збору та утилізації біогазу» [244, С. 162].

Сьогодні умови війни створюють множину перешкод для відновлення і розвитку бізнесу в Україні та її регіонах (рис. 4.3), а також для збільшення масштабів впровадження циркулярної економіки.

Як бачимо з рис. 4.3, необхідною є виважена державна політика (кредитна, інвестиційна, фінансова, інформаційна тощо), яка б сприяла відновленню і оновленню основних фондів, забезпеченню суб'єктів господарювання необхідними сировинними ресурсами і матеріалами. Це створить передумови для активного руху підприємницького сектору економіки до циркулярності.

Загалом, передумови для активного руху підприємницького сектору економіки до циркулярності повинні формуватися завдяки комплексу економічних, інституційних, інфраструктурних і соціальних передумов. Так, інституційно-правові передумови передбачають подальшу гармонізацію законодавства з Європейським зеленим курсом, Директивами ЄС щодо управління відходами, розширеної відповідальності виробника, екодизайну.



Рис. 4.3. Множина перешкод для відновлення і розвитку бізнесу в Україні

¹Примітка. Наведено за джерелом [269]

²Примітка. ■ Громада ■ ОВА

1

Також інституційні передумови вимагають розвитку:

- партнерства в системі “влада – бізнес – наука – громада” щодо формування інноваційних кластерів і публічно-приватних партнерств для реалізації “зелених” проектів;
- стимулюючого податкового середовища (“зелених” податкових пільг, грантових програм для бізнесу, що впроваджує циркулярні технології);
- систем стандартизації й сертифікації (ISO 14001, EMAS, EU Ecolabel), які формують нормативну базу для сталого виробництва.
- Економічно-фінансові передумови (стимули) повинні бути представлені:
- імпакт-інвестуванням та ESG-фінансуванням, орієнтованим на “зелені” бізнес-моделі;

- підтримкою стартапів у сфері ресурсоефективності, переробки, відновлення матеріалів;

- механізмами “зелених” облігацій і спеціальних інвестиційних фондів;
- державними програмами підтримки малого й середнього бізнесу тощо.

Інфраструктурні передумови, формуючи матеріально-технологічну базу для циркулярних процесів, повинні передбачати:

- розвиток системи роздільного збирання та переробки відходів (інвестиції у сміттєсортувальні станції, компостувальні майданчики, екоіндустріальні парки);
- створення екоіндустріальних кластерів як територіальних утворень, де відходи одного виробництва стають ресурсом для іншого;
- розбудову інфраструктури цифрового управління ресурсами (цифрові платформи моніторингу потоків матеріалів, вуглецевого сліду, логістики відходів).

Для формування культури споживання та суспільної підтримки циркулярних практик мають бути створені соціальні передумови. Вони охоплюють:

- підвищення екологічної свідомості населення (через освітні кампанії, поширення екологічної культури);
- розвиток “зелених” компетентностей (навчальні програми з циркулярної економіки для підприємців, менеджерів, студентів);
- зміну моделей споживання (популяризація повторного використання відходів);
- соціальну відповідальність бізнесу (компанії повинні бути готові інтегрувати екологічні стандарти у стратегії розвитку);
- підтримку локальних ініціатив і громадських рухів (участь територіальних громад у проектах із ресайклінгу (матеріал спочатку переробляється на сировину, а потім використовується для створення нового продукту), апсайклінгу (він не руйнує матеріал, а додає йому нову функцію або

форму, наприклад, коли дерев'яні піддони перетворюються на дизайнерські столи чи полиці чи промислові відходи – на унікальні предмети інтер'єру)).

Разом з тим, вважаємо, що цілеорієнтація підприємств на циркулярність і, особливо, реалізація початкових дій щодо цього не вимагає істотних інвестицій.

Керівництво компаній, бізнес-структури спочатку повинні зібрати і проаналізувати інформацію, яка стосується циркулярної економіки (рис. 4.4).

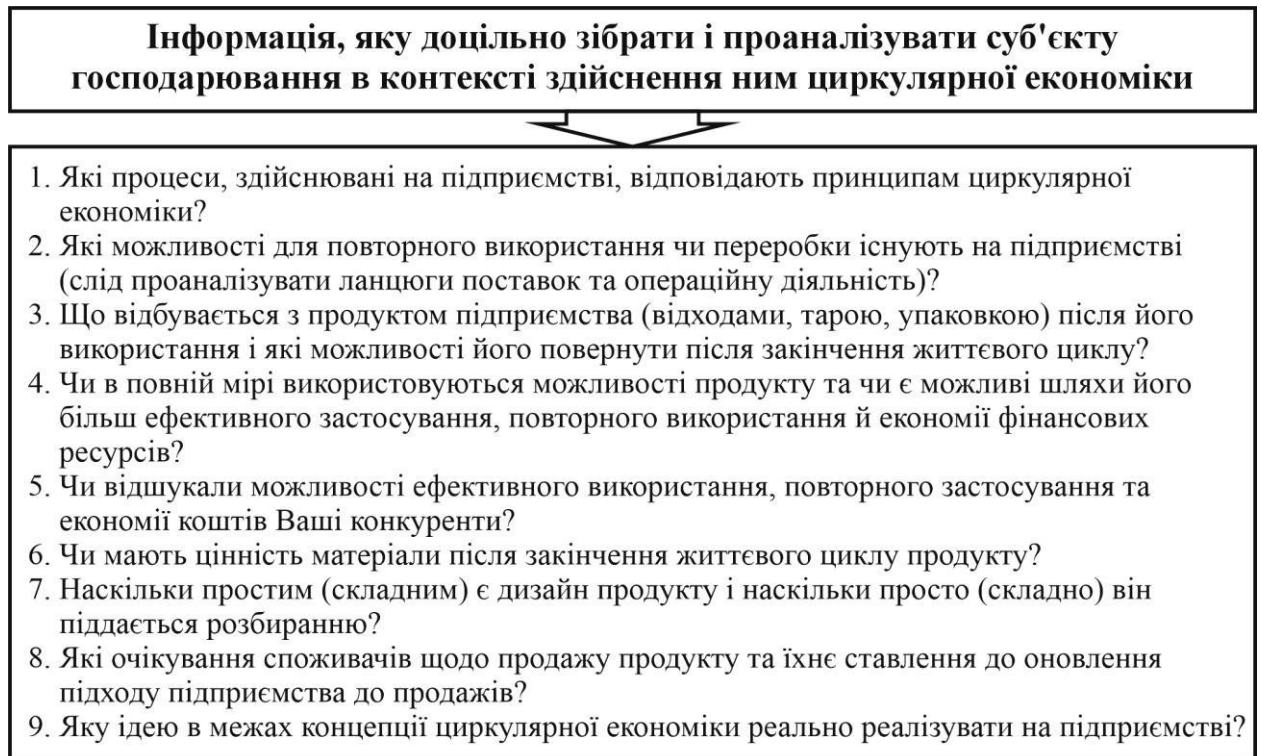


Рис. 4.4. Структурно-логічна схема інформаційного аудиту суб'єкта господарювання в контексті здійснення ним циркулярної економіки

Примітка. Сформовано з використанням методологічного підходу [84]

Отримана інформація, зворотний зв'язок із споживачами уможливають бачення реальної ситуації на підприємстві, слабких місць у життєвому циклі продукту, можливостей розвивати циркулярність.

Розвиток циркулярної економіки на підприємстві вимагає:

- оновлення стратегії його розвитку;
- вдосконалення системи менеджменту (роботи з клієнтами, логістичної діяльності, інформаційного супроводу й процесу формування звітних даних);

- покращення виробничої діяльності (функцій продукту в контексті цінності для споживача);
- вдосконалення маркетингової (пошук ринків вторинного використання; постійне вивчення потреб клієнтів і стану ринку) й інноваційної (через спільну роботу з іншими підприємствами) діяльності;
- підвищення кваліфікації кадрів усіх ієрархічних рівнів підприємства в питаннях екологічного менеджменту і розвитку на підприємстві економіки замкнутого циклу.

Здійснення цих заходів сприятиме появі нових можливостей для підприємства в контексті його економічного розвитку, збільшення прибутку, закріплення у свідомості споживачів, розширення клієнтської бази і покращенню іміджу підприємства як екологічно орієнтованого і соціально відповідального.

Так, сьогодні у Збаразькій міській територіальній громаді відновив роботу цукровий завод. Запуск заводу і його подальше ефективне функціонування пов'язані із пошуком відповіді на питання забезпечення рентабельності виробництва та її підвищення. Одним із інструментів цього повинна стати циркулярна економіка.

Розглянемо доцільні варіанти розвитку циркулярної економіки на підприємстві (рис. 4.5).

Доповнюючи рис. 4.5, зазначимо, що меляса є високоенергетичною кормовою сировиною, яка є джерелом кальцію, мікроелементів і вітамінів.

«Мелясна барда – це комплексне рідке добриво, яке містить в собі моно добрива – азот, фосфор, калій та мікродобрива – кальцій, магній, цинк, мідь, бор... Мелясна барда має підлягати подальшому використанню, оскільки її можна вносити під всі види культур у відповідності до методичних рекомендацій застосування мелясної барди у рослинництві сілськогосподарських підприємств» [174].

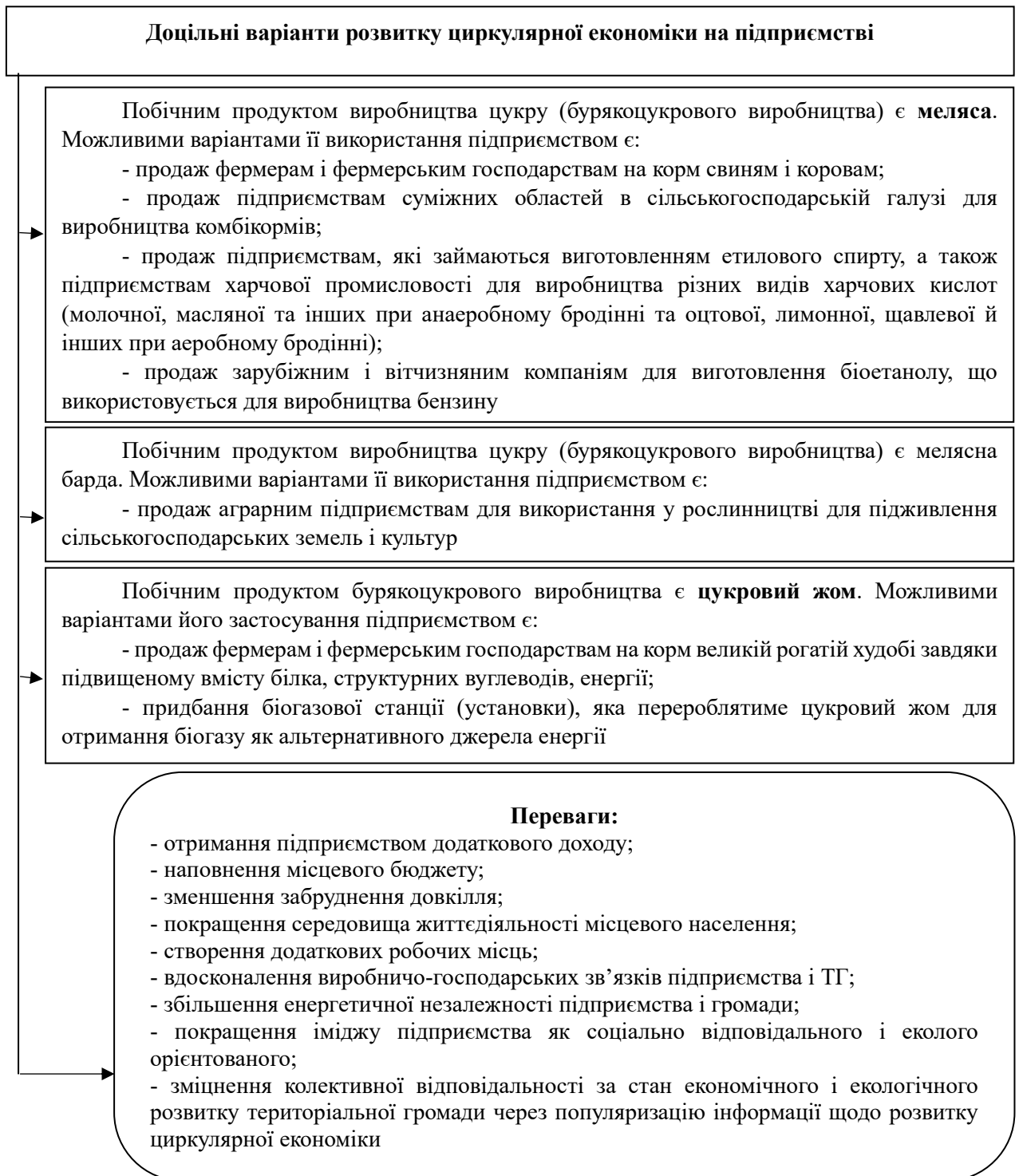


Рис. 4.5. Доцільні варіанти розвитку циркулярної економіки на Збаразькому цукровому заводі

Примітка. Сформовано автором

Укладення Збаразьким цукрозаводом угод про постачання мелясної барди сільськогосподарським підприємствам громади і регіону сприятиме

збільшенню прибутку Збараського цукрового заводу і, відповідно, доходів місцевого бюджету.

Щодо біогазу, то його «можна одержувати штучно в спеціальних установках, які виробляють його з органічної сировини шляхом анаеробного бродіння та одночасно отримувати біодобрива... Біогаз можна використовувати як природний газ: накопичувати, перекачувати, виробляти з нього електроенергію, використовувати як паливо для двигунів внутрішнього згоряння» [18]).

Основними виробниками різноманітних біогазових установок в Україні є ГАМАНФ (м. Київ), ЗАО «Об'єднана інженерна компанія» (м. Дніпропетровськ), НТЦ «Біомаса» (м. Київ), ВАТ «НДІ Техмаш» (м. Суми) [18].

Встановлення на Збараському цукрозаводі біогазової установки дозволить здійснювати купівля цукрового жому у інших цукрових заводів Тернопільського регіону і його переробляти у біогаз, отримуючи додаткові фінансові ресурси. Також у результаті придбання і використання біогазової установки Збараський цукровий завод не тільки матиме більш стабільну енергетичну незалежність, а й може проводити семінари спільно з науковцями і виробниками біогазових установок для керівників і фахівців агроформувань. Це сприятиме покращенню іміджу підприємства як соціально відповідального і еколого орієнтованого.

Більше того, з метою розвитку циркулярної економіки Збараської міської територіальної громади та вдосконалення її інформаційного супроводу, посилення інвестиційної привабливості громади, збільшення її конкурентоздатності, необхідно:

- долучити інформацію про впровадження циркулярної економіки на Збараському цукрозаводі та на інших підприємствах територіальної громади до інвестиційного паспорту громади;

- позиціонувати циркулярну економіку у Стратегії розвитку Збараської міської територіальної громади як один із пріоритетних напрямів її екологічного розвитку.

Здійснення ресурсоефективного та екологічно чистого виробництва підприємствами Тернопільського регіону також є інструментом розвитку «зеленої» економіки і повинно бути спрямоване на досягнення множини наступних цілей щодо:

- ефективного використання ресурсів через раціональне і оптимальне споживання водних і енергетичних ресурсів, сировини й матеріалів у виробничих процесах. Тобто, ставиться питання зменшення обсягу використовуваних ресурсів на одиницю вироблених товарів і послуг;

- мінімізації негативного антропогенного впливу на довкілля шляхом реалізації управлінських і технічних рішень, спрямованих на: зменшення викидів в атмосферу і скидів у водні об'єкти, кількості утворених відходів і належне поводження з ними; застосування очисних споруд і впровадження водооборотних технологій, біотехнологій тощо;

- мінімізації екологічних ризиків, дотримання безпекових норм.

Отже, значимим сьогодні в контексті мотивації еколого-економічного розвитку є використання механізму циркулярної економіки. Вона спрямована на досягнення:

- особистих цілей суб'єктів господарювання (збільшення прибутку, покращення іміджу);

- колективних цілей (зменшення забруднення довкілля, отримання додаткових ресурсів (біопаливо, органічне добриво, доходи місцевих бюджетів тощо), створення цінності екологічної поведінки суспільства, підприємця, особи).

Активне використання циркулярної економіки як технології мотивації екологічного розвитку вимагає активізації діяльності держави щодо стимулювання розвитку цієї моделі економіки та її законодавчого закріплення, зокрема, шляхом:

- інформування, яке повинно охоплювати як виробників (вони повинні мати вичерпну інформацію щодо функціонування системи циркулярної економіки, її переваг для виробників, наслідків і відповідальності, так і споживачів;

- використання інструменту «податкові канікули» для підприємств, які встановлюють і використовують біогазові установки;

- стимулювання державою створення інституцій ринкової інфраструктури в сфері розширеної відповідальності виробника (РВВ). Так, наприклад, «у Нідерландах створили окремі організації на кожний тип РВВ. Вони сфокусувалися на дизайні упаковки, яку можна переробляти, навіть створили спеціальний інститут, де розробляють краще пакування» [264];

- - врегулювання питання РВВ в процесі онлайн-продажів. Для цього необхідно створити реєстр компаній і підприємств, які здійснюють онлайн-продажі, і є елементом системи розширеної відповідальності виробника. «Наприклад, у Німеччині компанії з Азії, не зареєстровані на території країни або на майданчику онлайн-продажів, не мають права продавати продукцію. У Франції система інакша, але з тим самим ефектом. Незареєстровані компанії, які заходять на онлайн-ринок, мають платити комісію» [264];

- розвитку кластерної політики на місцевому рівні щодо здійснення циркулярної економіки. Вона має стати організаційною моделлю, що дозволяє зосереджувати фінансові, матеріальні, інвестиційні, людські, знаннєві та інші ресурси, й здійснювати партнерську взаємодію місцевих суб'єктів (органів влади і органів місцевого самоврядування, бізнесу, наукових установ, інформаційних центрів). Така політика дозволить стимулювати екологічний розвиток територій, зміцнювати інноваційний потенціал територіального розвитку, посилювати конкурентоспроможність регіонів.

Таким чином, технології мотивації і стимулювання еколого-економічного розвитку є системою цілеспрямованих дій, методів, інструментів і прийнятих управлінських рішень, що спрямована на формування екологічно відповідальної поведінки суб'єктів природоперетворювальної діяльності (громадян, бізнесу, органів влади) та активізацію їх участі в екологічному розвитку через адміністративно-правовий вплив, заохочення і переконання. У межах циркулярної економіки ці технології набувають нового рольового навантаження як завдяки зменшенню екологічного навантаження, так і завдяки стимулюванню

повторного використання ресурсів, запровадженню безвідходних виробничих циклів, розширеній відповідальності виробника тощо. Через механізми заохочення, переконання, нормативного й адміністративного впливу мотиваційно-стимулюючі технології активізують участь стейкхолдерів у побудові нової моделі ресурсоспоживання, що є основою сталого розвитку в логіці циркулярної економіки.

4.2. Екологізація управління як напрям інклюзивного розвитку національної економіки

Україна бере участь у сучасних цивілізаційних процесах, реалізуючи у практичну площину світові цивілізаційні стандарти (щодо: забезпечення сталого розвитку; відшуковування способів ліквідації ресурсовитратності виробництва; розвитку інклюзивної економіки; здійснення захисту населення від надзвичайних ситуацій (в тому числі, військового характеру) та запобігання їх настанню тощо).

Сталий розвиток так само як і концепція інклюзивного зростання передбачають тривекторний поступ (розвиток): економічний, соціальний і екологічний.

Питання сталого розвитку актуальне для України, загалом, її регіонів та територіальних громад.

Держава, регіон або ж територіальна громада як системи представлені економічною, соціальною і екологічними підсистемами. Причому, в контексті сталого розвитку для забезпечення функціонування і вдосконалення економічної і соціальної підсистем потрібна екологічна підсистема. Тобто, екологічна підсистема (держави, регіону чи територіальної громади) є первинною.

Однак, на усіх етапах розвитку української економіки і на усіх її рівнях спостерігаємо переміщення центру ваги на користь економічного зростання. Тобто домінуюча увага і державний управлінський і регулюючий вплив зосереджені на економічній підсистемі. У той же час питання соціального добробуту (соціальна підсистема) і, особливо, екологічні питання (екологічна

підсистема) вирішуються за залишковим принципом. Це актуалізує питання необхідності екологізації управління.

Екологізація має бути наскрізним процесом посилення екологічного наповнення діяльності інститутів (держави, суспільства, підприємництва тощо), кожен з яких має своє функціональне навантаження. Приміром, держава повинна підвищувати дієвість управлінського впливу і екологічного регулювання через державні органи і органи місцевого самоврядування; громадськість – брати участь у вирішенні екологічних питань (через оцінку впливу на довкілля, сортування відходів тощо); підприємці – зменшувати матеріаломісткість виробництва, розширювати власні виробничі можливості щодо повторного використання відходів, створювати нові, в тому числі, екологічні робочі місця й т. ін.

Тобто, йдеться про інклюзивний розвиток. Він розглядається як одна з форм розвитку, що є доповненням до концепції людського розвитку та охоплює широкий спектр змін — від забезпечення екологічної стійкості розвитку (зокрема, у контексті змін клімату, забруднення довкілля, дефіциту енергоресурсів і ризиків стихійних лих) до покращення умов життєдіяльності сільських громад, підвищення рівня доходів населення, а також зростання видатків на здоровоохоронну й освітню сфери та сферу відпочинку.

Таке трактування поняття «інклюзивний розвиток» дозволяє констатувати:

- значимість і потребу забезпечення людського розвитку за усіма його напрямками (зайнятість, доступність до державних послуг, в тому числі, екологічних тощо);
- необхідність дотримання прав людини (приміром, політичних (право на участь в управлінні), економічних (право на мікрофінансування), соціальних (право на охорону здоров'я), екологічних (право на безпечне довкілля)), в контексті чого ідея інклюзивності зазнала розвитку;
- тісний взаємозв'язок понять «сталий розвиток» й «інклюзивний розвиток» на усіх рівнях такого розвитку. Адже, наприклад, «сталий розвиток територій – це гармонійний, соціальний, економічний і екологічний розвиток міських і

сільських поселень, спрямований на створення умов проживання нинішніх і наступних поколінь на основі збалансованого використання ресурсів» [175, С. 4].

Додатковим доказом взаємозв'язку понять «сталий розвиток» й «інклюзивний розвиток» є те, що реалізація ідей сталого розвитку в комплексному форматі виявилася надзвичайно складною, а в окремих випадках — фактично неможливою, що спричинило поступове формування та поширення компромісних підходів. Одним із таких підходів стала концепція інклюзивного розвитку, яка зосереджує увагу насамперед на підтримці найбільш вразливих верств населення;

— незаперечні місце і роль екологічного напрямку у досягненні інклюзивного розвитку економіки.

Провідна роль у процесі екологізації управління відведена державі, яка через державну екологічну політику (з урахуванням положень концепції сталого розвитку, концепції інклюзивного розвитку та ін.), в тому числі, політику по відношенню до регіонів, визначає умови здійснення природоресурсової і природоохоронної діяльності, формує для цього інституціональний супровід.

Сьогодні на усіх рівнях розвитку української економіки спостерігаємо вирішення питань соціального добробуту (соціальна підсистема) і, особливо, екологічних питань (екологічна підсистема) за залишковим принципом. Це актуалізує питання інклюзивного розвитку, який включає широкий діапазон змін — від забезпечення екологічно стійкого розвитку держави, її регіонів і територіальних громад до збільшення витрат з місцевих бюджетів на охорону здоров'я, освіту, відпочинок. У рамках трьох груп показників, які формують індекс інклюзивного розвитку, виокремлюють групу показників «Сталий розвиток та рівність поколінь (Intergenerational Equity & Sustainability)». У ній важливим показником є забруднення навколишнього природного середовища. Уряд України заявив про намір нашої держави долучитись до Європейського зеленого курсу, одним із пріоритетів якого є нульове забруднення.

Рух шляхом як сталого, так і інклюзивного розвитку потребує глибоких змістових і функціональних змін в екологічному управлінні через посилення

його екологізації і застосування для цього нових методів управлінської діяльності, акумулювання зусиль і держави, громадськості, підприємницьких структур в ході конструктивної взаємодії.

Нерівномірність регіонального і місцевого розвитку і неоднорідність їх екологічних проблем актуалізують питання територіальних аспектів інклюзивності, зокрема, екологічних. На це вказує те, що концепція інклюзивного розвитку ґрунтується на визнанні того, що кожен суб'єкт економічної діяльності є важливим, має унікальну цінність для суспільства та володіє можливостями для задоволення власних потреб. У широкому розумінні інклюзивний розвиток передбачає необхідність активізації участі всіх соціальних груп у процесі розв'язання проблем розвитку, а також забезпечення більшої залученості всіх територій до процесів соціально-економічного зростання.

Отже, тісним і незаперечним є зв'язок екологічного та інклюзивного напрямів розвитку й константою необхідність запровадження європейських підходів до екологічної та інклюзивної модернізації держави, регіонів, територіальних громад.

Концепція зеленої та інклюзивної модернізації територіальних громад повинна базуватися на системному, комплексному і цілеспрямованому баченні такої модернізації, розвитку її інформаційного супроводу і цифровізації, залученні до її здійснення усіх зацікавлених сторін (державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування, місцевих мешканців, бізнесу, громадських організацій, інституцій ринкової інфраструктури, представників освітніх і наукових організацій, закладів охорони здоров'я, засобів масової інформації). Цієї важливої і необхідної мети можна досягти за умови використання європейських підходів до екологічної та інклюзивної модернізації ТГ.

Так, імплементація європейських підходів до екологічної та інклюзивної модернізації територіальних громад дозволить отримати множину переваг (у вигляді соціально-економічного й екологічного розвитку територіальних громад, підвищення рівня екологічної культури населення, бізнесу, посадових осіб і службовців органів місцевого самоврядування, екологізації регламентів тощо).

Для утримання і нарощування цих переваг повинні бути встановлені чіткі цілі такої модернізації й індикатори їх досягнення (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Цілі імплементації європейських підходів до екологічної та інклюзивної модернізації територіальних громад й індикатори їх досягнення

№ з/п	Цілі	Індикатори
1	2	3
1	Зменшити забруднення довкілля територіальних громад та погіршення якості їх природних ресурсів	Індикатором досягнення цілі стануть статистичні дані щодо: - обсягів забруднюючих речовин, які викинуті в атмосферу, скинуті у водні об'єкти та відходів, які розміщені і довкіллі громад (тон); - кількості стихійних звалищ у громадах (одиниць; відсотків до загальної кількості звалищ; відсотків до попереднього періоду); - кількості населених пунктів територіальної громади, у яких впроваджено роздільне збирання відходів (одиниць; відсотків до загальної кількості населених пунктів; відсотків до попереднього періоду);
2	Актуалізувати і поширити знання про цінність і зміст європейських підходів до модернізації екологічного та інклюзивного розвитку територіальних громад, а у подальшому реалізувати ці знання у практичній діяльності усіх суб'єктів управління і регулювання місцевого розвитку (в сферах місцевого самоврядування, підприємництва, освітньої та інформаційної діяльності, громадської участі, інституційного регулювання з боку інституцій ринкової інфраструктури)	Індикатором досягнення цілі стануть дані щодо кількості: - населених пунктів громади, домогосподарств та споживачів, які вирішили впроваджувати європейський досвід екологізації соціально-економічного життя й адаптації до зміни клімату (одиниць; відсотків від загальної кількості); - місцевих стратегій і програм, дорожніх карт регламентів управління органів місцевого самоврядування, інституцій ринкової інфраструктури і бізнес-структур, у які включено нові екологічні, кліматичні, енергетичні вимоги і вимоги циркулярної економіки (одиниць; відсотків від загальної кількості); - публікацій у наукових виданнях з питань використання європейських підходів у екологічному та інклюзивному розвитку територіальних громад (одиниць; відсотків від загальної кількості); - укладених і виконаних угод у сфері охорони довкілля (договорів про співробітництво територіальних громад в питаннях поводження з відходами, угод про співпрацю органів місцевого самоврядування і Західноукраїнського національного університету в питаннях екологічної й інклюзивної освіти) (одиниць; відсотків від загальної кількості);

1	2	3
3	Підвищити рівень екологічної обізнаності, культури і активності усіх суб'єктів управління і регулювання місцевого розвитку	Індикатором досягнення цілі стануть дані щодо проведення: - Дня Європи в територіальній громаді; - круглих столів, публічних лекцій, наукових семінарів для студентів, службовців органів місцевого самоврядування, працівників освітніх і наукових установ, представників бізнес-сектору та засобів масової інформації, громадськості (одиниць; відсотків до попереднього періоду; відсоток вразливих верств населення і людей старшого віку, які взяли участь у проведених заходах); - тренінгових інтенсивів для найактивніших і мотивованих учасників попередніх навчань з метою підвищення рівня їх практичних навичок щодо реалізації європейських підходів до екологічної та інклюзивної модернізації територіальних громад (одиниць; відсотків до попереднього періоду);
4	Сприяти сталому процесу екологізації виробництва у громаді	Індикатором досягнення цілі стануть дані щодо: - кількості суб'єктів господарювання, які сформували плани здійснення природоохоронних заходів (відсотків від загальної кількості) і оприлюднили й розмістили на власних веб-сайтах звіти про власну соціально відповідальну і еколого орієнтовану діяльність (відсотків від загальної кількості); - кількості громад, у яких запроваджено вимоги циркулярної економіки (відсоток від загальної кількості);
5	Сприяти інтеграції європейського досвіду забезпечення гендерної рівності та інклюзії у вирішенні місцевих екологічних проблем, покращити екологічний імідж територіальної громади, перетворивши її у екологічно й інклюзивно розвинену і самодостатню	Індикатором досягнення цілі стануть дані щодо кількості: - жінок (гендерний аспект), соціально вразливих груп населення (інклюзивний аспект), старших людей (срібна економіка), залучених до використання європейського досвіду екологічної та інклюзивної модернізації територіальних громад (відсотків від загальної чисельності населення); - учасників загальних короткострокових програм підвищення кваліфікації для державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування з питань державної гендерної політики, запобігання і протидії гендерно зумовленому насильству (осіб)); - місцевих програм сприяння розвитку зеленого підприємництва (одиниць); відсотків від загальної кількості екологічних програм); - запропонованих місцевими жителями зелених бізнес-проектів (одиниць).

Примітка. Сформовано автором самостійно

Крім того, імплементація європейських підходів до екологічної та інклюзивної модернізації територіальних громад матиме цінність для усіх стейкхолдерів (табл. 4.7).

Ціннісні аспекти імплементації європейських підходів до екологічної та інклюзивної модернізації територіальних громад для стейкхолдерів

№ з/п	Ціннісні аспекти
1	2
1.	Для європейської спільноти (поширення європейського досвіду; узгодження екологічної політики України з європейською політикою і їхнє вдосконалення).
2.	Для державних органів, органів місцевого самоврядування та їхніх службовців (модернізація екологічної й інклюзивної політик на регіональному і місцевому рівнях, управлінських та регулюючих впливів у процесі їхнього здійснення; залучення громадськості, вразливих верств населення, жінок до формування й реалізації цих політик; екологізація секторальних політик місцевого розвитку; екологізація регламентів діяльності цих органів; цифровізація інфраструктури управління для забезпечення цифрової сумісності як у межах громади, так і в межах регіону, України та з європейськими державами).
3.	Для територіальних громад (збереження чистого і безпечного довкілля; налагодження збору й утилізації відходів; обмеження господарського використання екологічно вразливих земель; розширення мережі інституцій ринкової інфраструктури та їхньої участі у вирішенні питань екологічної й інклюзивної модернізації громад (лізингові та аутсорсингові структури, фірми тощо); активізація громадської участі; вдосконалення інформування мешканців і підвищення рівня їхньої екологічної освіти й культури в цих питаннях).
4.	Для громадськості (дотримання екологічних прав громадян; забезпечення їхньої участі у формуванні та реалізації місцевих політик екологічної й інклюзивної модернізації громад; залучення вразливих верств населення і людей старшого віку до такої модернізації).
5.	Для майбутніх керівників і фахівців різних секторів і галузей місцевої економіки, лідерів громадських організацій, місцевих жителів, керівного складу інституцій ринкової інфраструктури (поглиблення їхніх знань і практичних навичок щодо запровадження європейських підходів до екологічної й інклюзивної модернізації територіальних громад шляхом проведення круглих столів, лекцій, семінарів, тренінгів для активних та вмотивованих учасників, укладення угод про співпрацю).
6.	Для представників засобів масової інформації (поглиблення екологічних знань; розвиток комунікативної компетентності в питаннях екологічної й інклюзивної модернізації громад).
7.	Для бізнес-структур (усвідомлення необхідності: планування і реалізації природоохоронних заходів; екологізації організаційних регламентів; запровадження у виробничу діяльність принципів зеленої й циркулярної економіки).
8.	Для освітніх установ (розвиток програмного забезпечення в контексті внесення до нього питань екологічного та інклюзивного розвитку територіальних громад; поширення теоретичного і практичного європейського досвіду з цих питань серед студентів, службовців та фахівців, які навчаються очно, заочно і дистанційно; здійснення внеску в екологічне виховання молодого покоління та майбутніх політиків, службовців, управлінців, фахівців).
9.	Для закладів охорони здоров'я (здійснення екологічної й соціально відповідальної діяльності; використання штучного інтелекту та електронної системи охорони здоров'я у діяльності для якісного лікування захворювань місцевих жителів, спричинених забрудненням довкілля громади та регіону).

Примітка. Сформовано автором самостійно

Розв'язання екологічних проблем як в масштабі держави, так і її територій вимагає екологізації управління як інструменту утвердження регіональних і місцевих аспектів інклюзивності. Суб'єктами такого управління повинні бути держава, підприємці, громадськість, інституції ринкової інфраструктури.

Причому, держава повинна активізувати діяльність щодо стимулювання і залучення усіх інших суб'єктів (недержавного і громадського сектору економіки) і, особливо, бізнесу (через екологічний менеджмент, реалізацію проектів, здійснення екологічних інвестицій) до реалізації цілей сталого розвитку.

Разом з тим, на сьогодні, недоліками процесу і системи екологічного управління на українських підприємствах, в тому числі, на підприємствах Тернопільського регіону, є:

- недостатня цілеорієнтованість і певна фрагментарність процесу формування системи екологічного менеджменту;
- організаційний супровід екологізації управління і виробничої діяльності (часто на підприємствах відсутні: Ради системи екологічного менеджменту; екологічні служби, а природоохоронні функції покладаються на інженерів з охорони праці або ж якщо такі служби створені, то на екологів крім природоохоронних функцій покладаються функції щодо пожежної безпеки і безпеки праці), а розподіл повноважень і відповідальності нечіткий;
- формалізм у створенні екологічних структурних підрозділів підприємств;
- функціональний супровід екологізації управління і виробничої діяльності (завданнями еколога і екологічної служби підприємства є відшукування проблеми і формування пропозицій для керівництва щодо її вирішення. Це часто стосується питань економічного розвитку підприємства, його корегування з урахуванням екологічних аспектів діяльності. Як наслідок, через акцентування уваги керівників підприємств на економічних аспектах роботи, низьку екологічну культуру такі пропозиції екологів сприймаються як дії, що перешкоджають економічному розвитку підприємства і створюють конфліктні ситуації);

- несистемність прийнятих управлінських рішень щодо захисту довкілля, що значною мірою обумовлюється відсутністю необхідних фінансово підкріплених повноважень у екологів підприємств (наприклад, щодо залучення до захисту довкілля усіх працівників, стимулювання екологічного креативу тощо);

- приховування керівництвом екологічних правопорушень не тільки від громадськості, а й працівників підприємства.

Тому, екологізація управління як критична технологія, інструмент сталого розвитку й результат впливу цифрової трансформації є об'єктивно необхідною. На це вказують тези наукової праці [155] такого змісту:

- «за даними Всесвітнього економічного форуму та PwC5, застосування сучасних технологій здатне прискорити досягнення принаймні 10 із 17 сформульованих ООН Цілей сталого розвитку;

- цифровізація сприятиме зниженню екологічних ризиків. Однією з елементів практичної реалізації стратегій сталого розвитку на сфері екології вважатиметься принцип найкращої доступної технології. Цифрові технології дозволяють впроваджувати більш екологічні та безпечні методи виробництва, що знижують негативний вплив на навколишнє середовище, зокрема обсяги викидів парникових газів в атмосферу;

- експерти припускають, що цифровізація сприятиме соціальній інтеграції, зниженню нерівності, розвитку грамотності, а також підвищенню фінансової інклюзії;

- високий рівень цифровізації дозволяє стейкхолдерам простіше та швидше отримувати необхідну інформацію про діяльність компанії, і таким чином інформаційна прозорість, у свою чергу, знижує асиметрію інформації між сторонами та сприяє прийняттю раціональніших рішень. Наприклад, завдяки цифровізації компанії практично не можуть приховувати незручні для них результати діяльності, а інвестори мотивують менеджмент брати активну участь у ESG-повідсті, вкладаючись у більш екологічні та безпечні активи» [155].

«Згідно з прогнозами ряду експертів у першій половині ХХІ ст. до 40% світового виробництва складуть продукція та технології, які пов'язані з екологією та енергетикою» [27, С. 22].

Отже, глобальним трендом екологічного управління є стимулювання розвитку екологічного бізнесу. Прискорення його інноваційного розвитку і реалізація організаційних перетворень у бізнесовій діяльності створять передумови для екологічно наповненого економічного зростання, яке опирається на принципи інклюзивного розвитку. Поряд із цим, хоча «екологічний бізнес сьогодні – це той сектор економіки, який вирішує дві основні задачі: усунення негативних наслідків минулого та просування технологій майбутнього; при цьому створить умови для повноцінного життя і збереже природне середовище» [94], він створює додаткові ризики, які необхідно враховувати.

Інструментом, який формує потенційні можливості для розширення асортименту продукції й послуг у перспективі, є екологічний франчайзинг.

«Більше того, використання механізму франчайзингу повинно бути пов'язано з бізнес-плануванням інноваційних проєктів, оскільки: – однією з цілей бізнес-плану є вивчення перспектив розвитку майбутнього ринку збуту, що уможлиблює вироблення тієї продукції або послуги, яка буде користуватися попитом у споживачів (наприклад, виробництво продукції і послуг, які задовольнятимуть екологічні потреби (продукція – потребу в екологічній чистоті (екологічно чиста продукція), послуга – потребу в екологічній безпеці); – попри спрямованість бізнес-плану на внутрішніх користувачів, його націленість на зовнішніх споживачів вимагає ознайомлення різних представників ділового світу із сутністю та основними аспектами реалізації конкретної підприємницької ідеї; інформування зовнішнього інвестора та інших зацікавлених сторін про технічні, маркетингові, організаційно-економічні, екологічні та інші переваги інноваційного проєкту; – бізнес-планування інноваційного проєкту з урахуванням екологічної компоненти зменшує ймовірність виникнення

множини зовнішніх і внутрішніх загроз для екологічної безпеки регіону і окремої організації» [153].

Зовнішні і внутрішні загрози для регіону й окремих організацій систематизуємо у табл. 4.8.

Таблиця 4.8

Зовнішні і внутрішні екологічні загрози для регіону й окремих організацій від реалізації інноваційних проектів

№ з/п	Зовнішні загрози	Внутрішні загрози
1	2	3
1	Загрози руйнування природних систем. Так, будівництво промислових об'єктів формує ризик руйнування екосистем, меліоративні роботи – ризик зміни екосистем.	Формують, перш за все, застосовувані технології (переважно застарілі) та інші організаційні підсистеми, наприклад:
2	Загрози для здоров'я населення. Наприклад, виробництво нової продукції може зумовити ризик зростання рівнів захворюваності і смертності.	- виробнича (через нераціональне використання природних ресурсів, неефективний технологічний процес);
3	Техногенні загрози для конкретного промислового підприємства. Вони є наслідком реалізації науково-технічних рішень у виробничій сфері та сфері послуг, що супроводжується нераціональним використанням природних ресурсів, помилками в проектно-технічній документації, порушенням технології виробництва, правил експлуатації машин, устаткування і обладнання, техніки безпеки. Усе це формує ризик аварій і катастроф на виробництві.	- кадрова (через недієвий менеджмент, недосконалі технології регламентування діяльності персоналу (перелік використовуваних технологій слід доповнювати застосуванням технологій менеджменту екологічних знань, інноваційного розвитку підсистеми персоналу);
4	Загрози у природокористуванні (наслідком звичайного природокористування може стати ризик недопоставки природних ресурсів, нераціонального використання природних ресурсів – ризик швидкого вичерпання природних ресурсів, неналежного поводження з природними ресурсами – ризик погіршення їх якості, виснаження природних ресурсів).	- організаційної культури (через не покладення в основу менеджменту організацій принципів екологічного менеджменту, соціально відповідального еколого орієнтованого управління).

Примітка. Сформовано за джерелом [153]

«Екологічні інновації представляють виробництво, наміри або експлуатацію благ, послуги, організаційну структуру або методи ведення бізнесу, які поширюються на виробників і споживачів протягом життєвого циклу з відповідним зниженням екологічних ризиків, забруднення та

негативного впливу на процеси природокористування порівняно з відповідними альтернативами» [333].

Досягнення цілей екологічної та інклюзивної модернізації територій у відповідності до Європейського зеленого курсу і на основі європейського досвіду переходу до зеленої економіки передбачає використання комплексу заходів з підтримки місцевих зелених ініціатив, переходу до інновацій, інвестування в чисті технології тощо.

З метою вдосконалення механізму екологізації бізнесу необхідно сформувати і закріпити у свідомості юридичних і фізичних осіб екологічні цінності щодо виробництва і споживання. Цього можна досягти не тільки через формування екологічних обмежень (нормування, стандартизація, система санкцій), але й шляхом стимулювання впровадження природозберігаючих технологій («податкові канікули тощо»), вдосконалення методологічних підходів до формування екологічних проектів.

Інноваційними рішеннями, дієвими проектами на рівні регіонів і територіальних громад є індустриальні парки. Це відбувається завдяки:

- створенню нових робочих місць;
- формуванню попиту на нові професії;
- об'єднанню зусиль зацікавлених сторін;
- розвитку ринків (аграрного, енергетичного та ін.);
- залучення до «життєвого циклу» функціонування ринків і споживання їх продукції ширших верств населення (принцип інклюзивного розвитку «включеності у процес виробництва і споживання»).

Драйверами розвитку української економіки, в тому числі, регіональної економіки Тернопільської області, є розвиток: аграрного сектору; внутрішнього споживчого ринку; екологічних інновацій; бізнесу, в тому числі, екологічного.

Авторська пропозиція щодо впровадження аграрного еко-індустріального парку на регіональному / місцевому рівні, зокрема, структурно-логічної методологічної моделі формування і реалізації проекту його впровадження (рис. 4.6) корелює із цими драйверами розвитку держави і регіону. Функціонуючи як багатопрофільний центр, спрямований на розвиток регіональної / місцевої

агропромислової діяльності, який має матеріально-технічну базу, необхідну інфраструктуру, спеціальне обладнання, приміщення, в основу побудови аграрного еко-індустріального парку повинні бути покладені відповідні методологічні умови.

Це є визначальним чинником, оскільки функціональне навантаження аграрного еко-індустріального парку на регіональному / місцевому рівні розкриватиметься у розвитку малих і середніх підприємств, що займаються сільськогосподарською діяльністю, виробництвом, переробкою та збутом сільськогосподарської продукції (в тому числі, екологічно чистої) та наданням необхідних послуг у агропромисловій галузі.

Структура і логіка формування й реалізації проекту впровадження аграрного еко-індустріального парку на регіональному / місцевому рівні розкриваються через призму п'яти етапів, в основу реалізації кожного з яких покладені відповідні принципи і методи.

Так, детальна оцінка необхідності створення проекту щодо створення і впровадження аграрного еко-індустріального парку на регіональному / місцевому рівні повинна опиратись на принципи: системності, сталого розвитку, циркулярної економіки, зеленої енергетики, кластеризації, партнерства і об'єднання зусиль, спільної відповідальності.

Принципами техніко-економічного обґрунтування проекту створення аграрного еко-індустріального парку мають бути принципи: цілеспрямованості, системності, альтернативності, економічної доцільності. Прийняття рішення щодо формування проекту створення аграрного еко-індустріального парку повинно опиратись на принципи: доказовості, гнучкості, повноважності й відповідальності. В основу планування і організування робіт в рамках впровадження проекту аграрного еко-індустріального парку на регіональному / місцевому рівні мають бути покладені принципи: єдності, неперервності, гнучкості, точності, повноважності. Початкове оцінювання можливостей впровадження проекту аграрного еко-індустріального парку на місцевому рівні повинно будуватись на принципах: підтримки з боку зацікавлених сторін, партнерства, фінансової стабільності, адаптивності.



Рис. 4.6. Пропонована структурно-логічна методологічна модель формування і реалізації проєкту впровадження аграрного еко-індустріального парку на регіональному / місцевому рівні

Примітка. Сформовано автором

Перевагами застосування авторської структурно-логічної методологічної моделі формування і реалізації проекту впровадження аграрного еко-індустріального парку на регіональному / місцевому рівні стануть:

- позитивні зовнішні ефекти (соціально-економічного, екологічного, інфраструктурного характеру) на макро-, мезо-, мікро рівні і на рівні підприємств;
- розвиток аграрного сектору економіки завдяки методологічно підкріпленому об'єднанню зусиль (ресурсних, управлінських) і використання переваг учасників кластеру;
- розвиток внутрішнього споживчого ринку (завдяки розширенню переліку пропонованої продукції, її здешевленню тощо);
- сформована структурно-логічна методологічна схема формування і реалізації проекту впровадження аграрного еко-індустріального парку на регіональному рівні посилить зацікавленість з боку інвесторів підвищить імовірність залучення зовнішніх зелених інвестицій, що в подальшому створить умови для розширення екологічних інновацій;
- пропонована структурно-логічна методологічна схема формування і реалізації проекту впровадження аграрного еко-індустріального парку на регіональному / місцевому рівні апріорі спрямована на розвиток екологічного бізнесу.

Важливо акцентувати на тому, що для досягнення цілі сталого розвитку 11 «Сталий розвиток міст і громад» у документі [299] ставилось завдання 11.6, яке полягало у розробці і реалізації стратегій місцевого розвитку, покликаних забезпечити економічне зростання, виробництво місцевої продукції, створення робочих місць, розвиток туризму й рекреації, місцевої культури. Досягнення цього завдання в переважній його частині забезпечить аграрного еко-індустріальний парк на місцевому рівні, структурно-логічна схема і методологічний базис якого пропонується автором.

Також вкрай важливо, що множина переваг від реалізації авторської пропозиції:

– сприятиме досягненню цілі 11.5 «Зменшити негативний вплив забруднюючих речовин, у т. ч. на довкілля міст, шляхом використання інноваційних технологій», адже аграрний сектор є серйозним джерелом утворення відходів і викидів забруднюючих речовин, в тому числі, CO₂ в атмосферу пересувними джерелами, а тому запропонована структурно-логічна методологічна схема формування і реалізації проекту впровадження аграрного еко-індустріального парку на регіональному / місцевому рівні вирішить питання розташування аграрного еко-індустріального парку (бажано, поза межами міста), формування оптимальних логістичних маршрутів. Це сприятиме зменшенню забруднення атмосферного повітря транспортними засобами;

– вимагає доповнення індикатора 11.6.1. «Кількість робочих місць у сфері туризму» індикатором «кількість створених екологічних робочих місць», оскільки пропонована структурно-логічна методологічна модель формування і реалізації проекту впровадження аграрного еко-індустріального парку на регіональному / місцевому рівні є інструментом, який завдяки своїй методологічній чіткості прямо впливає на можливість їх створення.

4.3. Аналіз системи еколого-економічного регулювання та її інструментарію

Система екологічного регулювання є:

- цілісністю, частини якої організаційно пов'язані одна з одною виконанням спільної функції – функції регулювання;
- соціальною, оскільки її системоформуючими факторами є соціально-економічний, екологічний, організаційний і технічний, а її діяльність спрямована на створення цінності, передусім, для людини;
- сукупністю, частини якої мають цільове і змістове наповнення (ціль і підціль для системи і її підсистем, очікуваний результат, стимулювання еколого безпечного виробництва і розвитку екологічного бізнесу, активізація участі

громадськості у виробленні екологічної політики, посилення екологічної відповідальності тощо);

- відкритою, оскільки зазнає різнохарактерних змін (відбуваються: зміна законодавства і його адаптація до законодавства ЄС; доповнення існуючих методів регулювання ринковими методами й інструментами; розширення кола суб'єктів регулюючого впливу й т. ін.);

- інструментально озброєною і наповненою, оскільки реалізація різними суб'єктами функції екологічного регулювання вимагає використання різних, адекватних ситуації інструментів регулюючого впливу в рамках проведення різних політик;

- частиною регулювання соціально-економічного розвитку нашої держави, оскільки «Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України» [230].

Структурно систему екологічного регулювання презентують:

- підсистема державного екологічного регулювання (на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях);

- підсистема недержавного екологічного регулювання (включає підсистеми: громадського регулювання; регулювання з боку інституцій ринкової інфраструктури);

- підсистема екологічного регулювання з боку суб'єктів господарювання.

На пріоритетність участі держави у системі екологічного регулювання, тобто домінування підсистеми державного екологічного регулювання, вказують статті:

- 16 Конституції України такого змісту: «Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави» [111];

– 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», у якій зазначено, що «Державній охороні і регулюванню використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси» [230].

Розділ 5 документу [230] закріплює і визначає особливості здійснення функцій спостереження, прогнозування, обліку та інформування в сфері захисту довкілля, а також адміністративні інструменти, які для цього використовуються, зокрема:

- моніторинг навколишнього природного середовища;
- кадастри природних ресурсів;
- державний облік об'єктів, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища;
- інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація);
- екологічне інформаційне забезпечення.

Процес виконання цих функцій не є статичним. Він повинен бути динамічним процесом, пов'язаним з постійними адаптацією й інноватизацією, усуненням недоліків, які супроводжують використання інструментів регулювання з тим, щоб відповідати змінюваним потребам і очікуванням зацікавлених сторін і реагувати на виклики, що з'являються у сфері захисту довкілля.

Недоліки, які притаманні адміністративним інструментам реалізації функцій спостереження, прогнозування, обліку та інформування в сфері захисту довкілля, й відображаються у діяльності (бездіяльності) стейкхолдерів систематизовані в табл. 4.9-4.16.

Недоліки у здійсненні моніторингу навколишнього природного середовища ілюструє табл. 4.9.

Таблиця 4.9

Недоліки у здійсненні моніторингу навколишнього природного середовища

Наддержавний рівень	Держава	Регіони	Територіальні громади	Громадськість, населення	Суб'єкти господарювання	Інституції ринкової інфраструктури
1	2	3	4	5	6	7
- відсутність взаємодії державної системи моніторингу довкілля України з аналогічними системами держав-членів ЄС (міждержавна система моніторингу відсутня)	- недосконалість законодавства; - неналежна організація моніторингу; - неефективність взаємодії галузевих складових системи моніторингу довкілля	- неможливість у результаті моніторингу сформувати цілісну картину джерел і чинників утворення екологічної небезпеки; - відсутність оперативного реагування на виникнення ризиків, пов'язаних із забрудненням довкілля та його шкідливим впливом на здоров'я людини; - не спрямованість на попередження та мінімізацію ризиків для довкілля і людини		- недостатня реалізація права доступу до екологічної інформації	- застаріла матеріально-технічна база, яка не відповідає європейським стандартам	- нестача інформації про екологічну діяльність суб'єктів господарювання підвищує ризики і стримує розвиток підсистеми інституціонального регулювання з боку інституцій ринкової інфраструктури

Примітка. Сформовано автором самостійно

Інформаційні дані табл. 4.9 вказують на те, що вдосконалення повинні зазнати технологічні, організаційні, правові, технічні й інформаційні аспекти реалізації моніторингової діяльності. Також необхідним є розвиток відомчого контролю (посадовою особою відділу екологічної безпеки на окремому підприємстві). Це сприятиме ідентифікації повного комплексу екологічних проблем, які вимагають розв'язання на підприємстві. Звісно, в ідеалі це вимагає оновлення матеріально-технічної бази моніторингової діяльності. Однак й існуюча база дозволить отримати результат вигляді актуальних екологічних проблем і джерел екологічних ризиків, які близькі до дійсності, й вимагають цілеспрямованих дій з боку відповідних фахівців.

Посилення інформаційного супроводу моніторингової діяльності сприятиме розвитку підсистем громадського регулювання й регулювання з боку інституцій ринкової інфраструктури в системі екологічного регулювання й модернізації екологічної політики, загалом. На це значною мірою спрямована Концепція Державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля.

Недоліки і вузькі місця, притаманні адміністративному інструменту регулювання захисту довкілля як кадастри природних ресурсів, наведені в

табл. 4.10. Вони знаходять відображення у діяльності (бездіяльності) множини стейкхолдерів.

Таблиця 4.10

Недоліки притаманні інструменту кадастри природних ресурсів

Наддержавний рівень	Держава	Регіони	Територіальні громади	Громадськість, населення	Суб'єкти господарювання. Інституції ринкової інфраструктури
1	2	3	4	5	6
- «неінтегрованість кадастрів у єдиний інформаційний простір України, їх інформаційна обмеженість, що не відповідає вимогам «Директиви 2007/2/ЄС Європейських парламенту і Ради від 14.03.2007 р. «Створення інфраструктури для просторової інформації в Європейському Співтоваристві (INSPIRE)», міжнародним стандартом ISO 19152 «Географічна інформація – модель домену земельного адміністрування (LADM), та політики міжнародних фінансових організацій стосовно реформи управління земельними ресурсами» [90]	- неадаптованість системи державних кадастрів природних ресурсів до існуючих умов (організаційна і функціональна неузгодженість кадастрів); - законодавча невизначеність щодо відкритості (закритості) інформації з окремих кадастрів (наприклад, водного, лісового)	- відсутність уніфікованої автоматизованої інформаційної системи про земельні ресурси, яка об'єднує всі дані в єдину БД для функціонування загальної інформаційної системи; - нестача навичок фахівців обласних військових адміністрацій щодо роботи у кадастрі	- дані інформаційних систем з питань використання територій, екологічного, інженерно-геологічного, сейсмічного, гідрогеологічного та іншого районування території на підставі даних відповідних галузевих кадастрів та інформаційних систем відсутні; - неповнота і несистемність кадастрової інформації є бар'єром для належного просторового планування і здійснення реальної економічної оцінки окремих територій	- інформаційна обмеженість кадастрів (приміром, відсутні дані щодо повноважень і зобов'язань власників і користувачів земельних ресурсів); - монополізація інформації кадастрів державними структурами і відсутність взаємодії з громадськістю і підприємницьким сектором у питаннях їх формування; - закритість кадастрової інформації	- інформаційна обмеженість кадастрів і неповна їх цифровізація (приміром лікувальних ділянок) перешкоджає реалізації їх даних як продукту на ринкових засадах, унеможлиблює планування туристичного бізнесу

Примітка. Сформовано самостійно з використанням джерела [90]

Аналізуючи інформаційні дані, подані в таблиці 4.10, ми дійшли висновку, що вдосконалення вимагають технологічні, організаційно-функціональні, галузеві, інформаційно-правові, методичні аспекти ведення кадастрів. Важливо, що це сприятиме розвитку як інформаційної інфраструктури кадастрової діяльності, так й курортної і рекреаційної інфраструктури тощо.

Недоліки, характерні такому адміністративному інструменту

екологічного регулювання як державний облік об'єктів, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища і віддзеркалюються у діяльності (бездіяльності) стейкхолдерів, представлені в табл. 4.11.

Таблиця 4.11

Недоліки, притаманні державному обліку об'єктів, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища

Надержавний рівень	Держава	Регіони	Територіальні громади	Громадськість, населення	Суб'єкти господарювання	Інституції ринкової інфраструктури
1	2	3	4	5	6	7
- неналежний інформаційний супровід та його інфраструктура (в питаннях стратегічних цілей і завдань), що унеможлиблює співставлення з міжнародними показниками	- не спрямованість на попередження та мінімізацію ризиків для довкілля і людини, а побудова на принципі «реагуй і виправляй»; - певна інформаційна закритість результатів обліку (інформація подається із запізненням і, переважно, у варіанті констатації, а не запобігання)			- оперативність екологічної інформації низька	- значна інформаційна закритість результатів обліку	- нестача інформації про екологічну діяльність суб'єктів господарювання підвищує ризики і стримує розвиток підсистеми інституціонального регулювання з боку інституцій ринкової інфраструктури

Примітка. Сформовано автором самостійно

Наведені у табл. 4.11 недоліки дозволяють зробити висновок про необхідність вдосконалення методологічного й інформаційного супроводу державного обліку об'єктів, що шкідливо впливають на довкілля. Впорядкування такого обліку дозволить оперативно вирішувати екологічні проблемні питання і запобігати негативним екстерналіям екологічного характеру.

Екологічному інформаційному забезпеченню й інформуванню також притаманна множина недоліків, які виявляються у діяльності (бездіяльності) стейкхолдерів. Вони систематизовані в табл. 4.12.

Як бачимо з табл. 4.12, вимоги, яким повинна відповідати інформація (доступність, систематичність, своєчасність, актуальність та ін.), не витримані. Вирішенню цієї проблеми, а також залученню суб'єктів підприємницького сектору економіки, громадськості, інституцій ринкової інфраструктури до інформаційного обміну і взаємодії, вироблення екологічної політики сприятиме створення публічної онлайн-платформи синхронної, колективної

роботи і комунікації в процесі екологічного управління між різними стейкхолдерами.

Таблиця 4.12

Недоліки, характерні для екологічного інформаційного забезпечення й інформування

Наддержавний рівень	Державна	Регіони	Територіальні громади	Громадськість, населення	Суб'єкти господарювання	Інституції ринкової інфраструктури
1	2	3	4	5	6	7
- недосконалість методологічних основ організаційно-економічного механізму інформаційної взаємодії з партнерами та інфраструктурного супроводу такої взаємодії - несистемність інформації і складність її співставлення	Несвоєчасність, несистемність, несистематичність і неповнота інформації, доступ до інформації із запізненням	Несвоєчасність, несистемність, несистематичність і неповнота інформації, а часто відсутність інформації на сайтах	- переважна пасивність населення через нестачу інформації, низький рівень екологічної освіти і культури громадян	- обмеженість або відсутність інформації на офіційних сайтах суб'єктів господарювання про їх вплив на довкілля	- нестача інформації про екологічну діяльність суб'єкта господарювання підвищує ризики і стримує розвиток підсистеми інституціонального регулювання з боку інституцій ринкової інфраструктури	

Примітка. Сформовано автором самостійно

Розділ 6 документу [230] закріплює і визначає особливості здійснення функції нормування в галузі охорони навколишнього природного середовища, а також інструменти, які для цього використовуються, зокрема, екологічні нормативи й екологічні дозволи. Застосування цих інструментів знаходить вияв у діяльності або ж бездіяльності стейкхолдерів (табл. 4.13).

За результатами інформаційних даних табл. 4.13 робимо висновок про необхідність вдосконалення методологічного, процедурного й інформаційного супроводу екологічного нормування. Це дозволить ідеологічно правильно зафіксувати у нормативах межі антропогенного тиску на довкілля (впливу природоперетворювальної діяльності на атмосферу і водні об'єкти), наблизити відповідність нормативів потребам зацікавлених сторін.

Розділ 7 документу [230] закріплює питання здійснення контролю і нагляду в сфері охорони довкілля й визначає особливості здійснення їх інструментів – державного і громадського контролю.

Таблиця 4.13

Недоліки, притаманні екологічним нормативам

Наддержавний рівень	Держава	Регіони	Територіальні громади	Громадськість, населення	Суб'єкти господарювання
1	2	3	4	5	6
Екологічні нормативи (ГДК – гранично допустимі концентрації)					
- відсутність інтегрованого підходу до дозвільного регулювання негативних впливів на довкілля	- застарілість багатьох екологічних нормативів; - врахування у екологічних нормативах розрізненої дії отруйних речовин, а не їх кумулятивного впливу; - через те, що окремі хімічні речовини небезпечні у допороговій концентрації, – принципом, який покладено в основу нормування є «реагування» (а не принцип «запобігання»)	- неврахування у екологічних нормативах специфіки регіонів через їх уніфікацію на території України (наприклад, показника захворюваності населення)	- нестача знань і пасивність громадськості у пропагуванні значимості оновлення екологічних нормативів	- незацікавленість суб'єктів господарювання у провадженні інтегрованої дозвільної системи через те, що це вимагає оцінювання впливу устаткування цих суб'єктів на усі компоненти довкілля	
Екологічні дозволи (гранично допустимі викиди (ГДВ) і гранично допустимі скиди (ГДС))					
- відсутність інтегрованого підходу до дозвільного регулювання негативних впливів на довкілля у відповідності до директиви ЄС 2010/75/ЄС (йдеться про інтегрований дозвіл для підприємств, які забруднюють довкілля).	- секторальний підхід до охорони довкілля, спрямований на збереження окремих компонентів довкілля; - процедурна нерегульованість питання видачі дозволів на різні об'єкти; - неспрацювання принципу «запобігання» (чинне законодавство не передбачає зменшення викидів чи відходів під час встановлення умов дозволу); - припинення видачі дозволів на час дії військового стану (системи електроживлення та ін.)		- нестача інформації про процедуру дозвільної діяльності	- незацікавленість суб'єктів господарювання у провадженні інтегрованої дозвільної системи через те, що це вимагає оцінювання впливу устаткування цих суб'єктів на усі компоненти довкілля	

Примітка. Сформовано самостійно

Державний контроль є інструментом підсистеми державного екологічного регулювання. Недоліки, притаманні державному екологічному контролю, ілюструє табл. 4.14.

Таблиця 4.14

Недоліки, притаманні державному екологічному контролю

Наддержавний рівень	Держава	Регіони	Територіальні громади	Громадськість, населення	Суб'єкти господарювання	Інституції ринкової інфраструктури
1	2	3	4	5	6	7
Державний контроль						
- інформаційний супровід, що унеможливає співставлення з міжнародними показниками	- несистемність контролю; - призупинення контролю в умовах військових дій в Україні;	- вузька функціональна діяльність органів екологічної інспекції і її контрольна орієнтованість	- відсутність належного контролю не дозволяє повноцінно ідентифікувати екологічні проблеми і внести відповідні корективи у стратегічні документи розвитку громад, а також залучити громадськість до їх формування	- несистемність контролю і адміністративний тиск органів екологічної інспекції на бізнес є демотиватором для здійснення суб'єктами господарювання	- відсутність цифровізації та неповнота інформації про екологічну діяльність суб'єктів господарювання, передусім, щодо промислового забруднення,	

Продовження табл. 4.14

1	2	3	4	5	6
	- неповнота контролю (з поля зору «випали» агрофірми, що використовують пестициди тощо)			екологічної діяльності	стримує розвиток підсистеми інституціонального регулювання з боку інституцій ринкової інфраструктури

Примітка. Сформовано самостійно

Громадський екологічний контроль є інструментом підсистеми недержавного (громадського) екологічного регулювання. Недоліки, притаманні громадському екологічному контролю, систематизовані в табл. 4.15.

Таблиця 4.15

Недоліки, притаманні громадському екологічному контролю

Наддержавний рівень	Держава	Регіони	Територіальні громади	Громадськість, населення	Суб'єкти господарювання	Інституції ринкової інфраструктури
1	2	3	4	5	6	7
Громадський контроль						
- інформаційний супровід, що унеможлиблює співставлення з міжнародними показниками	- послаблення інформаційного потенціалу держави і регіонів через недосконалість громадського контролю	- відсутність в органах місцевого самоврядування висококваліфікованих спеціалістів і нестача досвіду у громадських екологічних інспекторів; - неналежні матеріально-технічний і мотиваційний супровід діяльності громадських інспекторів з охорони довкілля	- пасивність населення і суб'єктів господарювання у побудові комунікації з громадськими інспекторами з питань запобігання вчиненню екологічних правопорушень	Слабка цифровізація є перешкодою для залученості інституцій ринкової інфраструктури до участі в природоохоронній діяльності		

Примітка. Сформовано самостійно

Усуненню недоліків, які, притаманні державному і громадському контролю, сприятиме цифровізація управлінських процесів на різних рівнях. Цифровізація забезпечить відкритість екологічної інформації, яку поширюють органи державної влади і органи місцевого самоврядування, для населення як суб'єктів екологічного управління. Використання цифрових інструментів (додатків, вайбер-груп тощо) уможливить підвищення рівня залученості

громадськості до цифрового урядування на рівні територіальних громад. Загалом, цифровізація сприятиме вдосконаленню інформаційно-комунікативного забезпечення підсистем державного і громадського екологічного регулювання.

Система екологічного регулювання та її інструментарій опираються не тільки на множину інструментів прямого екологічного регулювання, а й на інструменти непрямого регулювання захисту довкілля, зокрема, економічні. Одним із таких інструментів є екологічний податок (колишня назва: збір за забруднення навколишнього природного середовища), який є загальнодержавним обов'язковим платежем.

Недоліки і вузькі місця, що знаходять вияв в процесі застосування екологічного податку, і віддзеркалюються у діяльності або ж бездіяльності зацікавлених сторін, представлені в табл. 4.16.

Таблиця 4.16

Недоліки, притаманні інструменту «екологічний податок»

Наддержавний рівень	Держава	Регіони	Територіальні громади	Громадськість, населення	Суб'єкти господарювання	Інституції ринкової інфраструктури
1	2	3	4	5	6	7
- низькі ставки екологічного податку, які не є стимулом до зменшення забруднення довкілля, і досягнення швидшої відповідності вимогам ЄС	- недосконалість адміністративного супроводу справляння екологічного податку; - низькі ставки екологічного податку	- недостатній контроль за нарахуванням і сплатою екологічного податку; - несправедливі пропорції розподілу екологічного податку між бюджетами різних рівнів (45% - Держбюджет; 30% - обласний бюджет; 25% - сільський, селищний, міський бюджет територіальної громади), що серйозно ускладнює вирішення питань екологічного характеру на місцевому рівні	- пасивність громадськості у пропагуванні значимості зміни пропорції розподілу екологічного податку в напрямі її збільшення на користь місцевих бюджетів	- низькі ставки екологічного податку, що нівелює його дієвість як економічного інструменту заохочення до здійснення природоохоронної діяльності; - помилки у обчисленні і сплаті екологічного податку	- нерозвиненість аутсорсингових послуг щодо нарахування і сплати екологічного податку через нестачу екологічних знань про переваги цих послуг у суб'єктів господарювання, які його сплачують	

Примітка. Сформовано самостійно

Можливі варіанти усунення недоліків, притаманних інструменту «екологічний податок», знаходимо у літературному джерелі [92]. Так, враховуючи положення законопроектів, висновки Рахункової палати, досвід європейських країн, у літературному джерелі [92] зроблено висновок, що

зміни процесів нарахування і сплати екологічного податку повинні базуватися на напрямках, представлених на рис. 4.7.

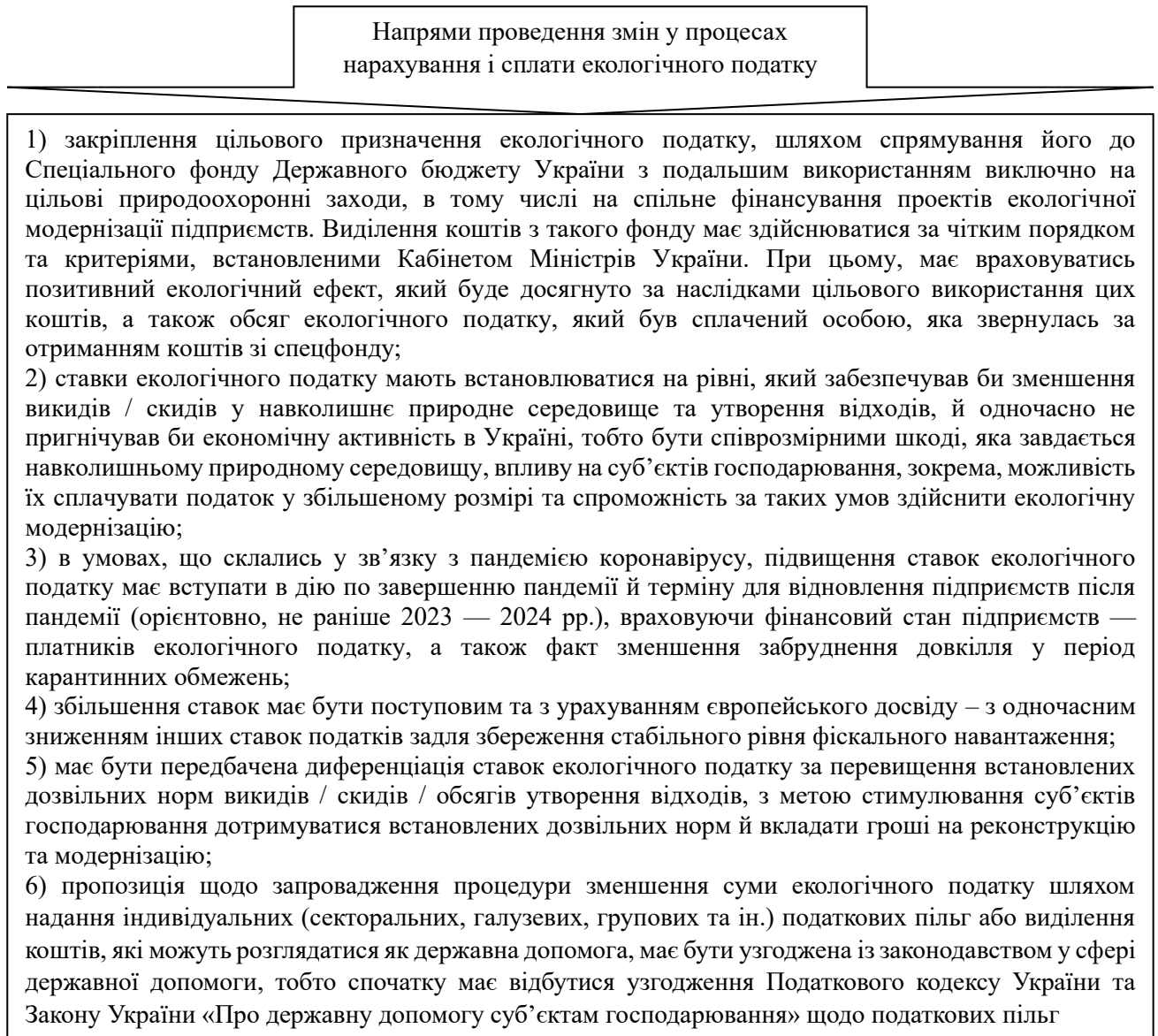


Рис. 4.7. Напрями проведення змін у процесах нарахування і сплати екологічного податку

Сформовано на основі джерела [92]

Впорядкування методичних основ нарахування і сплати екологічного податку (збільшення його ставок, виважене встановлення пільг у його сплаті) створить передумови для активнішого вирішення місцевих екологічних проблем через фінансування їх розв'язання, впровадження суб'єктами господарювання екологічного менеджменту, посилення екологічно відповідального ставлення суб'єктів до своєї антропогенної діяльності.

Приміром, «у відповідності до існуючих інформаційних баз даних, загальна сума надходжень у 2022 році від екологічного податку по області склала 19979,63 тис. гривень... виділено з обласного бюджету коштів на фінансування на охорону та раціональне використання природних ресурсів, збереження природно-заповідного фонду на загальну суму 2857,50 тис. гривень» [248], тобто 14,3%. Тому, наприклад, поступове збільшення ставок екологічного податку з урахуванням європейського досвіду посилить часові й фінансові можливості для вирішення місцевих екологічних проблем.

«Важливим елементом екологічного фінансування в країнах ЄС є торгівля викидами CO₂ в межах Європейської системи торгівлі викидами EUETS (СТВ), одним із основних елементів якої є висока ціна на викиди вуглецю. В Україні ставка податку становить 30 грн за тонну CO₂, що на кілька порядків менше, ніж у провідних країнах ЄС. Так, у Швеції ставка податку на викиди вуглекислого газу збільшувалася поступово і досягла 180,81 євро у 2020 р. Причому цей податок сплачують і домогосподарства, і підприємства, що не належать до EUETS. Такий підхід було б доцільно запровадити й в Україні. Проте, у нас відсутня система, подібна до EUETS. Проблемою в Україні є дуже сильний спротив лобістів промислового сектору щодо поступового підвищення ставки вуглецевого податку, що ставить під сумнів досягнення нашою країною планів формування до 2060 р. вуглецево-нейтральної країни» [99, С. 138].

Акцентуючи на необхідності впорядкування методичних основ нарахування і сплати екологічного податку, зазначимо, що ми погоджуємось із авторами наукової праці [99], які «категорично проти спрямування усіх екологічних платежів в Український кліматичний фонд, який в перспективі планують створити (відповідний законопроект вже розроблений). Тим більше, практика показує, що кошти від екологічного податку далеко не завжди скеровують на фінансування екологічних проєктів. Вважаємо, що необхідно надати статус збору екологічному податку (і, відповідно, вуглецевому податку), щоб забезпечити нецільове використання цих коштів» [99, С. 140-141].

Особливою є роль і значення економічних інструментів екологічного управління, які охоплюють:

- фінансові інструменти (екологічний податок, плата за спеціальне використання природних ресурсів), призначення яких у формуванні бюджетних надходжень і стимулюванні скорочення забруднення довкілля;
- фінансово-бюджетні і грошово-кредитні інструменти (пільгові зелені кредити, зелені облігації), спрямовані на залучення інвестицій у відновлювану енергетику та енергоефективність;
- стимулюючі інструменти (програми «Теплі кредити» та «Енергодім», зелені тарифи тощо);
- інвестиційні й ринкові інструменти, спрямовані на залучення приватних і міжнародних інвестицій, модернізацію екологічної інфраструктури (ДПП у сфері поводження з відходами, зелені інвестиційні фонди, Європейська система торгівлі викидами, у яку Україна має зобов'язання інтегруватися в рамках Угоди про асоціацію з ЄС);
- субсидії та податкові пільги, призначенням яких є зменшити вартість впровадження «зелених технологій» (відшкодування вартості обладнання для сонячних електростанцій);
- інструменти розширеної відповідальності виробника, орієнтовані на перехід до циркулярної економіки і мінімізацію відходів (система збору та утилізації упаковки, батарей);
- екологічне страхування та екологічний аудит, спрямовані на зниження ризиків, запобігання екологічним правопорушенням, підвищення довіри інвесторів, відповідність стандартам ЄС. Разом ці інструменти формують інтегровану систему управління екологічними ризиками, де аудит — це профілактика, а страхування — захист від наслідків. Їх поєднання є ключовою умовою розвитку “зеленого” бізнесу, підвищення рівня екологічної відповідальності підприємницького сектору та забезпечення екологічної безпеки територій. Однак відсутність спеціального закону про екологічне страхування та недосконалість чинного Закону України «Про екологічний аудит» істотно гальмують практичне впровадження цих інструментів у систему державного та корпоративного екологічного управління. Це

призводить до відсутності чітких механізмів оцінки і страхування екологічних ризиків, недостатньої фінансової відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду довкіллю та низької інтеграції екологічних стандартів у бізнес-практику. Через це екологічне страхування і екологічний аудит залишаються, переважно, декларативними механізмами, що не забезпечують повноцінного економічного захисту довкілля. Тому, удосконалення законодавчої бази у цій сфері має стати пріоритетом екологічної політики держави в системі національної економіки, спрямованої на розвиток ринку «зелених» фінансів, підвищення прозорості екологічної відповідальності підприємств і досягнення цілей сталого розвитку.

Слід вказати на те, що кожна із підсистем екологічного регулювання використовує різні інструменти регулюючого впливу. Причому, ці інструменти є засобами здійснення не тільки екологічної, а й інших політик. Використовуючи методологічний підхід А. Мельник, а також інформацію наукової праці [127], представимо підсистему державного екологічного регулювання наступним чином (табл. 4.17).

Таблиця 4.17

Елементи і засоби підсистеми державного екологічного регулювання

№ з/п	Елементи (сфери) регулювання	Засоби (інструменти) регулювання
1	2	3
1	Правове регулювання	Конституція України, законодавчі й нормативно-правові акти в сфері екологічного регулювання (<i>регулюючий вплив на загальнодержавному рівні</i>)
2	Адміністративне регулювання (а тому числі, інформаційна діяльність й регулювання)	Екологічні: стандарти, норми і нормативи, стандарти, система санкцій, сертифікація; кадастри природних ресурсів; моніторинг навколишнього природного середовища; державний облік об'єктів, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища; інформування про стан довкілля держави й регіонів; державний екологічний контроль; природоохоронні програми підприємств; інвестиційні програми в сфері управління побутовими відходами; підвищені норми амортизації основних виробничих природоохоронних фондів; надання відповідно до чинного законодавства пільг по місцевих податках і зборах, а також земельному податку; обов'язкові та добровільні екологічне страхування й екологічний аудит; «надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення» [227]; «надання відповідно до законодавства згоди на розміщення на території села, селища, міста нових об'єктів, у тому числі місць чи об'єктів для управління відходами, сфера екологічного впливу діяльності яких згідно з діючими нормативами включає відповідну територію» [227]; публічна онлайн-платформа синхронної, колективної роботи і комунікації в процесі екологічного управління між різними стейкхолдерами; «цифровізація відходів війни» (<i>Регулюючий вплив на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях та на рівні суб'єктів господарювання</i>)

1	2	3
3	Індикативне планування	Плани природоохоронних заходів підприємств; фінансування програм щодо захисту довкілля <i>(регулюючий вплив на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях та на рівні суб'єктів господарювання)</i>
4	Фінансово-бюджетне, в тому числі, податкове регулювання	Екологічний податок (за: «викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами; скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти; розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання); утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені); тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк» [216]); рентна плата; податкові пільги; фонди охорони навколишнього природного середовища; стимулювання в системі охорони довкілля (наприклад, пільги в оподаткуванні за умови впровадження устаткування для рециклінгу відходів) <i>(регулюючий вплив на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях, на рівні інституціонального регулювання з боку інституцій ринкової інфраструктури та на рівні суб'єктів господарювання)</i>
5	Грошово-кредитне регулювання	«Надання на пільгових умовах короткострокових і довгострокових позичок для реалізації заходів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища» [230]; «надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища» [230] <i>(регулюючий вплив на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях та на рівні суб'єктів господарювання)</i>
6	Цінове регулювання	Тарифи на вивезення відходів; підвищені ціни на продукцію, вирощену без пестицидів; диференційовані ціни за споживачами природних ресурсів <i>(підсистеми державного екологічного регулювання і регулювання на рівні суб'єктів господарювання)</i>
7	Структурно-інвестиційна політика й інвестиційне регулювання	Галузеві природоохоронні програми; фінансування з державного та місцевих бюджетів природоохоронних заходів; підвищені норми амортизації основних виробничих природоохоронних фондів; міжсекторальне екологічне партнерство <i>(регулюючий вплив на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях та на рівні суб'єктів господарювання)</i>
8	Підтримка конкуренції, контроль за монополістичними утвореннями	Екологічне підприємництво; впровадження систем екологічного менеджменту; екологічний аудит; інформаційна діяльність; екологічний аутсорсинг; оцінка впливу на довкілля; зелені закупівлі; екологічний контроль за діяльністю підприємств-монополістів <i>(регулюючий вплив на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях, на рівні суб'єктів господарювання, а також інституційне регулювання з боку інституцій ринкової інфраструктури)</i>
9	Маркетингова політика і маркетингове екологічне регулювання	Екологічно чиста продукція (харчові продукти, вирощені без пестицидів і хімікатів, електротранспорт, енергоефективні товари (сонячні панелі, енергозберігаючі лампочки) та ін.); екологічні послуги в сфері зеленого бізнесу та корпоративної соціальної відповідальності, вивезення відходів, екологічного аутсорсингу тощо); екологічне маркування продукції; екологічна сертифікація; «надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними нетрадиційних видів енергії» [230]; інформування про екологічну політику організації на її сайті; зобов'язання організації в сфері захисту довкілля <i>(регулюючий вплив на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях, на рівні суб'єктів господарювання, а також інституційне регулювання з боку інституцій ринкової інфраструктури)</i>
10	Соціальна політика	Програми навчання екологічного спрямування; лекції та курси, спрямовані на підвищення екологічної грамотності населення та стимулювання громадян до екологічно відповідальних дій; надання послуг щодо вивезення відходів; забезпечення доступу населення до централізованих систем водопостачання і водовідведення; проекти державно-приватного партнерства екологічного спрямування; оцінка впливу на довкілля; оновлення зношених основних фондів інфраструктури промисловості й транспорту, житлово-комунального

1	2	3
		господарства через зменшення відсоткових ставок по кредитах; надання екологічних послуг людям похилого віку, які сформують особливий споживчий ринок через специфіку своїх потреб (<i>підсистеми державного екологічного регулювання, регулювання на рівні суб'єктів господарювання, а також інституційне регулювання з боку інституцій ринкової інфраструктури</i>)
11	Політика в сфері охорони здоров'я	Процедура поводження з медичними відходами і, відповідно, зменшення екологічного сліду медичних закладів; покращення доступу населення до централізованих систем водопостачання; оцінка впливу на довкілля (<i>регулюючий вплив на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях та на рівні суб'єктів господарювання</i>)

Примітка. Сформовано автором самостійно з використанням методологічного підходу [172] і джерел [216; 227; 230]

Система державного екологічного регулювання представлена підсистемами загальнодержавного і регіонального рівнів. Вони включають однакові елементи (сфери) регулювання, зокрема: адміністративне регулювання, фінансово-бюджетне і цінове регулювання, індикативне планування екологічної діяльності, підтримання конкуренції тощо.

Поряд із цим, завдяки тісній прив'язці антропогенної діяльності до певної території підсистема екологічного регулювання на регіональному рівні має доповнюватись специфічними елементами регулюючого впливу. Ними є:

- регіональне програмування;
- маркетингове екологічне регулювання.

Так, регіональне програмування має бути спрямоване на формування і оновлення регіональних екологічних програм, прийняття необхідних еколого орієнтованих рішень місцевого рівня, фінансування природоохоронної діяльності з екологічних фондів у складі загальнодержавного і місцевих бюджетів.

На розуміння необхідності прийняття необхідних еколого орієнтованих рішень місцевого рівня, формування і оновлення регіональних екологічних програм, які акумулюють ресурси на вирішенні актуальних екологічних проблем, вказує інформація, у відповідності до якої впродовж 2022 року Тернопільською ОВА й Тернопільською обласною радою з метою здійснення екологічних управління й регулювання, покращення стану довкілля Тернопільського регіону «було прийнято рішення та видано такі

розпорядження: «Про внесення змін і доповнень до мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення» – рішення обласної ради від 26 серпня 2022 року №604; «Про затвердження програми охорони, захисту, використання та відновлення лісів Тернопільщини 2022-2026 роки» – розпорядження начальника обласної військової адміністрації від 15.06.2022 №355/01.02-01». Також «для фінансування забезпечення екологічно безпечного збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження і захоронення відходів та небезпечних хімічних речовин, у тому числі непридатних або заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин, рішенням Тернопільської обласної ради від 10.11.2021 № 367 внесено зміни до Програми охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області на 2021-2027 роки, якими передбачено видатки в сумі 1200,0 тис. гривень з обласного бюджету та 800,0 тис. гривень з місцевих бюджетів».

Маркетингове екологічне регулювання повинно спрямовуватись, передусім, на:

- стимулювання виробництва екологічно чистої продукції і екологічних послуг, а також розвиток інфраструктурного супроводу таких виробництв;
- чітке дотримання процедури оцінки впливу на довкілля;
- екологізацію сільського господарства Тернопільського регіону.

Це дозволить забезпечити вищі рівні економічної, соціальної і екологічної безпеки регіону.

Напрямом вдосконалення маркетингового екологічного регулювання має стати зміна моделі поведінки звичайного громадянина, який використовує певні екологічні практики (щодо сортування твердих побутових відходів, споживання води тощо). Повинні проводитися опитування мешканців щодо використання ними відповідних екологічних практик й інформування жителів про ці практики з тим, щоб розвинути нову модель економіки – циркулярну.

Також слід здійснювати маркетингове екологічне регулювання сільського господарства Тернопільського регіону. Вивчення можливостей для

підвищення врожайності сільського господарства регіону, зниження втрат сировини в процесі її збирання, транспортування, зберігання та переробки дозволить визначити стратегічні дії щодо застосування інноваційних технологій для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Однак, застосуванню таких технологій повинна передувати стратегічна екологічна оцінка їх впливу на компоненти довкілля. Адже екологічна складова сталого розвитку може зазнати покращення за умов послаблення екологічного тиску на довкілля, здійснення заходів щодо ресурсозбереження й ресурсовідновлення.

Функціональне навантаження щодо екологічного управління на загальнодержавному, регіональному, місцевому рівнях має бути невіддільним. Прикладом цього є програмно-цільове управління. «Воно передбачає виконання державних програм розвитку сфер і галузей місцевої економіки, в тому числі, житлово-комунальному господарстві (ЖКГ), в основу яких покладені відповідні законодавчі акти (Закони України: «Про житлово-комунальні послуги, «Про енергетичну ефективність будівель» та інші)), дія яких поширюється на загальнодержавний, регіональний і місцевий рівні управління. Попри те, що сьогодні розширено існуючі повноваження територіальних громад, спостерігаємо пасивність багатьох громад в екологічних питаннях. Причинами цього є: недосконалий адміністративний та інституційний супровід процесу екологічного управління (реорганізація територіальних органів Держлісагентства України; слабкий контроль і участь з боку поліції, прокуратури, судів; відсутність стимулів для органів місцевого самоврядування здійснювати охорону довкілля; недосконалість інструментів впливу тощо). Вирішення цих проблемних питань сприятиме вдосконаленню екологічного управління, покращенню якості довкілля регіонів і територіальних громад. Тобто, буде досягнуто орієнтаційного континууму, що відобразиться у підвищенні рівня екологічної сталості регіонів, екологізації функціонального навантаження суб'єктів екологічного управління, суспільства загалом (розвиток екологічної культури, створення екологічних

кластерів, формування екологічних провінцій тощо), і як наслідок – у покращенні стану довкілля і, відповідно, умов життєдіяльності населення» [145].

Слід вказати на те, що процеси реформування, здійснювані в суспільстві, уможливили участь громадськості в екологічному управлінні. Це вказує на поступовий розвиток підсистеми громадського екологічного регулювання. Громадськість є відображенням того наскільки населення задоволене екологічною політикою держави, рішеннями щодо захисту довкілля, які приймаються на різних владних рівнях. Через це вкрай важливою є побудова інформаційно-комунікаційних відносин і налагодження співпраці органів державної влади і органів місцевого самоврядування з громадськістю. Для цього мають бути створені передумови «для розвитку екологічної активності, забезпечення масовості екологічного руху, який повинен бути зорієнтований на розв’язання природоохоронних проблем як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні» [144] й на рівні територіальних громад.

«Подальший розвиток підсистеми громадського регулювання повинен супроводжуватися розширенням взаємодії та посиленням ініціативи громадських формувань, створенням інноваційних структур співробітництва, що будуть об’єднувати різні соціальні кола суспільства і регіони» [144].

Отже, підсистема державного екологічного регулювання спільно з підсистемою громадського регулювання повинна забезпечити всеохоплюючий вплив органів державної влади і органів місцевого самоврядування в рамках здійснення галузевих й секторальних політик на сфері діяльності й суб’єктів здійснення такої діяльності задля того, щоб створити умови для її ведення і вдосконалення в напрямі екологізації і запобігання негативному впливу на довкілля держави, регіонів, адміністративних районів, територіальних громад.

Обов’язковим елементом системи екологічного регулювання повинна бути підсистема інституціонального регулювання з боку інституцій ринкової інфраструктури. У складі цієї підсистеми важливо розвивати функціональні елементи, які:

- задовольнятимуть потреби суб'єктів господарювання у послугах екологічного характеру (в сфері ведення зеленого бізнесу та корпоративної соціальної відповідальності, щодо вивезення відходів, здійснення екологічних консалтингу й аутсорсингу тощо);

- задовольнятимуть фінансові потреби суб'єктів господарювання для здійснення природоохоронної діяльності і раціонального використання природних ресурсів (кредити комерційних банків, створення екологічних банків тощо);

- компенсуватимуть шкоду, заподіяну внаслідок забруднення довкілля і погіршення якості природних ресурсів (фірми, які здійснюватимуть обов'язкове і добровільне екологічне страхування);

- забезпечуватимуть матеріально-технічний, методичний, інформаційний супровід здійснення природоохоронної діяльності (матеріально-технічне обслуговування природоохоронного обладнання; лізингова діяльність щодо передачі екологічного обладнання у користування; екологічний аудит; біржова діяльність щодо купівлі-продажу ліцензій на право забруднювати довкілля; аутсорсингові фірми; інформаційні й рекламні агентства; еко-індустріальні парки). До прикладу, результати дослідження, наведені у джерелі [7], вказують на важливість інформаційного супроводу здійснення природоохорони, оскільки «найпопулярнішими критеріями для вибору продукції є: рекомендації знайомих – 59% (148 осіб), посилання на ДСТУ – 46% (116 осіб), наявність маркування, що вказує на екологічність продукції – 37% (92 особи), інформація експертів – 32% (80 осіб)» [7].

У контексті інноватизації функціональної діяльності публічних інститутів щодо забезпечення екологічного розвитку території, розвитку підсистеми екологічного регулювання з боку суб'єктів господарювання, вкажемо на те, що особливо виважений підхід має бути стосовно бізнес-структур, оскільки вони: є основними забруднювачами довкілля відповідної території; наносять шкоду навколишньому середовищу; є джерелом ризиків для довкілля територіальної

громади і її жителів. З іншого боку, має право на життя пропозиція 6, представлена на рис. 4.7, яка стосується пільг в екологічному оподаткуванні.

Тому слід враховувати, що в більшості випадків суб'єкт господарювання не зацікавлений у захисті довкілля та реалізації природоохоронних заходів, оскільки відсутність або мінімізація екологічних витрат є для нього економічно вигідною. Більше того, наявні в Україні ставки екологічного податку є порівняно низькими і не створюють достатніх стимулів для екологізації виробничих процесів, що не спонукає підприємства до інвестицій у чисті технології чи підвищення екологічної ефективності.

За таких умов саме держава має виконувати стимулюючу функцію, мотивуючи підприємства до екологізації діяльності. Це може відбуватися шляхом запровадження економічних стимулів, зміни технологічних процесів виробництва, надання податкових преференцій для компаній, які впроваджують екологічно чисті технології та випускають «зелену» продукцію.

У перспективі такі заходи дадуть змогу підприємствам:

- поступово знижувати екологічні витрати;
- випускати екологічно чисту продукцію та продавати її за вищими цінами;
- отримувати податкові звільнення або пільги, як це практикується у ряді розвинених країн. «Наприклад, у США окремі категорії виробників «зеленої» продукції можуть бути звільнені від податку на прибуток, за умови узгодження таких заходів із національним законодавством. У країнах Європейського Союзу також допускаються звільнення від ПДВ або застосування нульової ставки для товарів і послуг, що мають соціально або економічно важливе значення для держави» [251].

Переваги отримує не лише підприємство, а й територія його функціонування. Зокрема: зменшується рівень її екологічного забруднення; посилюється економічний і екологічний розвиток, зростає інвестиційна та соціальна привабливість.

«Застосування інноваційних підходів у виробництві та екологічному менеджменті сприяє формуванню позитивного іміджу компанії серед споживачів та інвесторів, що підвищує її конкурентоспроможність. Водночас окремі інноваційні проекти можуть виявитися малоефективними або вимагати значних фінансових і часових ресурсів без досягнення очікуваного результату. Саме тому важливо забезпечувати збалансованість між цілями екологічної й соціальної відповідальності та фінансовою доцільністю впроваджуваних інновацій» [347].

Стверджуючи, що функцією держави має бути стимулювання суб'єкта господарювання екологізувати виробничу діяльність через зміну технологічного процесу виробництва продукції, розуміємо, що це знаходиться більшою чи меншою мірою у площині усіх трендів. Якщо ж вважати, що «мотивація – це здатність індивідуума бути захопленим і досягати певних цілей виходячи з його внутрішніх потреб, а стимулювання – це зовнішня стосовно людини система, яка ставить своєю метою збільшити рівень мотивації, яка закладається переважно в ранньому дитинстві й прямо пов'язана із системою цінностей людини», то додатково виникає питання необхідності інноватизації функціональної діяльності:

- вищого керівництва організацій (інтегрування системи екологічного управління (менеджменту) у бізнес-процеси; демонстрування екологічного лідерства і взяття на себе відповідальності за антропогенний вплив на довкілля й результативність системи екологічного управління; інформування працівників про значимість екологізації виробничих, ресурсних, управлінських процесів; оприлюднення екологічної звітності та ін.);

- освітніх установ (інститут держави) в контексті посилення їх екологічного навантаження;

- сім'ї (інститут сім'ї і виховання) в частині наповнення його екологічним змістом;

- релігійних організацій (соціокультурний інститут, інститут громадянського суспільства) щодо популяризації екологічної компоненти життєдіяльності місцевого населення, розвитку духовності суспільства.

До прикладу, «питання взаємозв'язку духовності людини, екології, права обов'язків, їх взаємодії та взаємодоповнення, відповідальність кожного перед Богом за дар життя, за природне довкілля – запорука вирішення глобальних екологічних проблем, які загрожують життю на Землі. Ми відповідальні перед Творцем всесвіту, за все, що робимо чи не робимо для того, щоб зберегти і подбати про землю і її природні багатства. У книзі "Левіт" читаємо: "...бо Я – Господь, Бог ваш ...земля Моя ...ви ж приходні й комірники в Мене" (Лев. 25.17.23)» [11].

Висновки до розділу 4

У сучасних умовах екологічної трансформації технології мотивації та стимулювання виступають ключовими інструментами забезпечення екологічної орієнтованості виробничих, управлінських та побутових процесів. Їх застосування дає змогу переорієнтувати взаємодію в системі «природа – суспільство» на засадах сталого розвитку.

Стимулювання екологічної діяльності відбувається, переважно, через зовнішні важелі – пільги, фонди охорони довкілля, фінансові преференції та інституційні угоди, що реалізуються державними органами та ринковими інституціями. Натомість, мотиваційні технології ґрунтуються на формуванні внутрішніх переконань, екологічних цінностей і поведінкових моделей громадян і підприємців.

У результаті проведеного дослідження встановлено необхідність гармонізації стимулюючих та мотиваційних технологій у межах єдиного стратегічного підходу, орієнтованого на формування сталого екологічного мислення, посилення екологічної відповідальності та соціального партнерства між державою, бізнесом і громадянським суспільством.

Екологізація управління є ключовим вектором інклюзивного розвитку, оскільки сприяє інтеграції екологічних вимірів у всі рівні та сфери управлінської діяльності. Це передбачає впровадження екоцентричних принципів у стратегічне планування, прийняття управлінських рішень та

моніторингову діяльність. Розвиток екологічно орієнтованих управлінських практик дозволить зміцнити довіру між владою та громадянами, сформувати відповідальне громадянське суспільство та підвищити ефективність управління захистом довкілля на засадах прозорості, участі та інновацій.

Аналіз системи еколого-економічного регулювання та її інструментарію в Україні характеризується багаторівневою структурою та широким спектром інструментів впливу – правових, економічних, адміністративних, інституційних та інформаційно-аналітичних. Це забезпечує комплексне охоплення процесів екологічного управління.

Ефективність системи еколого-економічного регулювання залежить від її адаптивності до нових викликів, рівня інтеграції в міжнародні екологічні стандарти, а також здатності оперативно реагувати на зміни в екологічному стані довкілля через оновлення і розширення використовуваних інструментів. Тому, модернізація системи екологічного регулювання має базуватись на поєднанні директивного впливу та ринкових інструментів, активно розвиватись, використовуючи механізми екологічного страхування, ліцензування, сертифікації та цифровізації управлінських процесів.

Основні положення четвертого розділу дисертаційної роботи висвітлені у працях [126; 129; 133; 136; 146; 147; 153; 154; 126; 347; 354; 355]

РОЗДІЛ 5

КОНЦЕПЦІЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

5.1. Концепт сучасної екологічної політики як складової державної політики у національній економіці

Концепт сучасної екологічної політики як складової державної політики у національній економіці є цілісною системою стратегічних підходів і управлінських рішень, яка спрямована на забезпечення збалансованого економічного, соціального та екологічного розвитку держави і її регіонів, підвищення їхньої конкурентоспроможності, інтеграцію у національний та європейський простір на засадах партнерства, інноваційності та територіальної згуртованості. Він формує цілісну парадигму сталого розвитку, у межах якої держава виступає модератором і координатором відповідних дій, забезпечуючи єдність національних і місцевих інтересів. Держава через державну політику, яка має ціннісне і змістове наповнення, інституціональний і організаційно-функціональний базис, використовує дієві методи й інструменти впливу на суб'єктів усіх підсистем екологічного регулювання з метою забезпечення стійкої позитивної динаміки процесів раціонального використання природних ресурсів і покращення якості довкілля, інноваційних змін у соціальному, економічному, екологічному розвитку й процесах виробництва і споживання. З метою представлення авторського теоретичного бачення змісту, структури та ціннісних засад екологічної політики, яке відображає її оновлену роль у національній економіці, представимо концепт модернізованої екологічної політики. Він з позиції системного підходу дає змогу представити ключові блоки формування та реалізації екологічної політики, а також визначити логіку й ідеологію модернізації екологічної політики, обґрунтувати її стратегічні орієнтири і забезпечити наукову основу подальшого корегування механізмів її реалізації (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Концепт сучасної екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку

№ блок у	Елементи модернізованої екологічної політики
1	2
Блок 1	«Входи»: – обмеженість ресурсів та нерівномірність їхнього розташування (водні, земельні і лісові ресурси, корисні копалини, кисень тощо); – існування взаємозв'язку між економічним зростанням і його негативним впливом на довкілля; – наявність екологічної кризи в державі, яка посилюється утворенням «відходів війни», та супроводжується виникненням специфічних екологічних проблем у регіонах, утворенням диспропорцій регіонального розвитку й існуванням різного потенціалу територіальних громад; – шкідливий вплив виробничої діяльності, яка супроводжується антропогенним тиском на довкілля; – низький рівень екологічної культури та екологічної відповідальності в усіх суб'єктів управління і населення; – недоліки інституційного забезпечення реалізації екологічної політики; – недосконалість систем екологічного управління, екологічного регулювання й використовуваного інструментарію;
Блок 2	Зміст екологічної політики: – розкривається в її цінностях (безпека і сталість розвитку, інклюзивна циркулярність), цілях, які вона переслідує, принципах (передусім справедливості та відповідальності, інформаційної повноти, компенсації шкоди довкіллю, превентивності заходів щодо охорони довкілля, принципі «забруднювач платить», ESG-принципах, принципах європейського зеленого переходу тощо), механізмах управління і регулювання; – полягає в узгодженні інтересів та зусиль держави, її зарубіжних партнерів, суб'єктів підприємницького сектору економіки, громадських утворень, населення, інвесторів, інституцій ринкової інфраструктури
Блок 3	Організаційно-функціональний базис екологічної політики й екологічного управління (кожна організаційна одиниця має своє функціональне навантаження): – держава та її органи на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях; – підприємницький сектор економіки; – засоби масової інформації; – організації публічної сфери (освітні установи, заклади охорони здоров'я, комунальні підприємства тощо); – громадські екологічні організації, групи за інтересами, екологічні спільноти, об'єднання підприємців, індустріальні парки й ін.; – інституції ринкової інфраструктури (науково-дослідні організації, аналітичні центри, аутсорсингові структури тощо)
Блок 4	Підсистеми екологічного регулювання: – підсистема наддержавного (міждержавного) регулювання; – підсистема державного регулювання (на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях); – підсистема громадського регулювання; – підсистема інституціонального регулювання з боку інституцій ринкової інфраструктури; – підсистема регулювання з боку суб'єктів господарювання (локальний рівень регулювання)

Продовження табл. 2

1	2
Блок 5	Фактори впливу на формування та реалізацію екологічної політики: – Зовнішні: а) євроінтеграційний і політичний (орієнтація на європейські стандарти екологічного управління, участь України в Європейському зеленому курсі, політичні зобов’язання щодо досягнення кліматичної нейтральності, нульового забруднення і декарбонізації економіки); б) нормативно-правовий фактор міжнародного рівня (імплементация положень міжнародних угод (Паризька кліматична угода, Оргуська конвенція, Директиви ЄС з управління відходами, промисловими викидами); в) інституційно-інвестиційний (доступ до зовнішніх фінансових ресурсів, екологічних фондів ЄС, грантових програм, «зелених» інвестицій, ESG-фінансування); г) інформаційно-комунікативний (участь у міжнародних мережах екологічного моніторингу, доступ до європейських екологічних даних). – Внутрішні: а) політичний (політичні партії, об’єднання підприємців тощо); б) інституційний (рівень розвитку організаційно-управлінських структур у сфері екологічного регулювання, наявність професійних кадрів); в) нормативно-етичний (правові й морально-етичні норми, норми діяльності підприємницьких та громадських організацій, традиції); г) інформаційно-комунікативний (інформаційно-комунікативні форми взаємодії держави з іншими учасниками екологічного управління; інформаційно-комунікативний супровід діяльності суб’єктів державного екологічного управління на різних рівнях; стан цифровізації екологічної сфери; доступ стейкхолдерів до екологічної інформації; участь громадськості у формуванні й реалізації екологічної політики); д) інноваційний (наявність стимулів до впровадження екологічних технологій, розвитку циркулярної економіки, зменшення викидів CO₂ та ін.); е) культурно-освітній (екологічна культура і знання, інклюзія в екологічному розвитку, задоволеність населення здійснюваною екологічною політикою, довіра до владних структур, які реалізують політику); є) соціально-економічний (стан екологічного підприємництва, наявність екологічних інвестицій, екологічність публічних закупівель, ДПП); ж) фактор «постійної присутності ризику» (утворення «відходів війни» у післявоєнний період, збільшення обсягів «електронних відходів» в умовах цифровізації, виникнення техногенних аварій)
Блок 6	Методи й інструменти екологічної політики – Правові (законодавство України, постанови ВРУ і КМУ, укази президента, рішення рад та розпорядження голів органів місцевого самоврядування, накази міністерств і керівників підприємств, стратегії розвитку регіонів, стратегії управління відходами територіальних громад, екологічні паспорти регіонів, екологічні програми тощо); – Адміністративні (моніторинг стану довкілля, державний і громадський контроль, екологічні стандарти, екологічні норми та нормативи, екологічні дозволи, ліміти використання природних ресурсів, ліміти на викиди і скиди забруднюючих речовин у довкілля, інформування про стан довкілля, екологічна освіта, державні кадастри природних ресурсів, екологічний податок, добровільне і обов’язкове екологічне страхування, екологічні вимоги до розвитку населених пунктів, циркулярна економіка, цифрова трансформація, міжсекторальне і міжрегіональне партнерство, екологічний менеджмент, екологоорієнтована соціально відповідальна діяльність суб’єктів господарювання й ін.); – Економічні (ставки екологічного податку, фонди охорони навколишнього природного середовища, система екологічних відрахувань, фінансування природоохоронних програм, ціни на природні ресурси, санкції за порушення екологічного законодавства, стимулювання у сфері захисту довкілля (податкові й кредитні пільги при впровадженні екологічних технологій та створенні екоіндустріальних парків), торгівля викидами, екологічне підприємництво, «зелені» інвестиції, ціни і надбавки на екологічно чисту продукцію тощо)
Блок 7	«Виходи» (оцінювання результатів реалізації екологічної політики): Результат 1. Ступінь досягнення цілей сталого розвитку в кількісному та якісному вимірах, що відображається через індекс стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку (I^{pol}) у розрізі соціального (I^s), економічного (I^e), екологічного (I^{ecol}) й інституційного (I^i) вимірів і через якісні зміни в управлінських практиках, поведінці суб’єктів господарювання та екологічній культурі населення; Результат 2. Показники, які дають змогу виміряти ступінь досягнення результату 1 («екологічний індекс регіону», «рівень охоплення екопослугами», «індекс довіри населення до екополітики») і за необхідності, використати інструментальні драйвери для подальших модернізації й інноватизації екологічної політики в контексті сталого розвитку та підвищення її ефективності

Концепт сучасної екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку розглядається нами з позиції системного підходу і включає такі блоки:

Блок 1. «Входи» (проблеми, притаманні процесу здійснення державної екологічної політики).

Блок 2. Зміст екологічної політики, який ілюструють її цінності і узгоджена діяльність стейкхолдерів.

Блок 3. Організаційно-функціональні основи формування і реалізації екологічної політики й екологічного управління.

Блок 4. Підсистеми екологічного регулювання.

Блок 5. Фактори впливу на формування екологічної політики.

Блок 6. Методи й інструменти екологічної політики.

Блок 7. «Виходи» (оцінювання результатів реалізації екологічної політики).

Запропонований концепт модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку національної економіки формує цілісне бачення екологічної політики як відкритої багаторівневої системи, спрямованої на досягнення сталого розвитку та соціально-економічного добробуту через забезпечення екологічної безпеки.

Авторське бачення концепту сучасної екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку розкривається у тому, що ця політика повинна стати «мистецтвом використання можливостей» для досягнення її результатів, якими є інституціональний та інноваційний розвиток.

Логіка інституціональних змін зазвичай охоплює два складники: інноваційний — зумовлений природним відбором або цілеспрямованим конструюванням, та імітаційний — який формується шляхом запозичення чи трансплантації інститутів із більш успішних інституційних систем. «У публічній політиці це проявляється у здатності системи адаптуватися до нових

викликів постмодерної доби і відповідати духу часу в інституціональному вимірі, формуючи інноваційний шлях розвитку» [301, С. 61].

Разом з тим, «інституціональний підхід означає, що аналіз публічної політики передбачає врахування того, як конфігурація інтересів та ідей в інституціональному контексті формує й визначає процес вироблення політики. Інститути не існують ізольовано, вони постійно взаємодіють у процесі формування публічної політики, можуть одночасно брати участь на різних рівнях політики та виробляти альтернативні варіанти рішень» [301, С. 64].

У ієрархічному зрізі «державна політика визначає те, які публічні інститути є учасниками щодо забезпечення екологічного розвитку території і яке функціональне навантаження на них буде покладене» [154]. Адже державні інститути на різних ієрархічних рівнях мають більший ресурсний потенціал і можливості для ідентифікації суспільних інтересів і проблем, соціально-економічного, екологічного та іншого характеру, які вимагають вирішення.

Усе вищезазначене є важливим з огляду на комплекс проблем, які формують блок 1 «Входи» концепту сучасної екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку.

Блок 2 «Зміст екологічної політики» у концепті сучасної екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку, її цінності, цілі, механізми управлінського і регулюючого впливу закладає законодавча і нормативно-правова база.

Так, у відповідності до Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, «метою державної екологічної політики є досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем» [229].

Стратегічні цілі державної екологічної політики, визначені документом [229], повинні бути адаптовані через регіональну екологічну політику, розвиток

місцевого управлінського і соціального потенціалу щодо управління охороною довкілля. Для цього повинні бути: чітко визначені функції регіонального і місцевого рівнів екологічного управління; синхронізовані зусилля суб'єктів управління щодо вирішення екологічних проблем; сформовані системи екологічного менеджменту, а також екологічного управління, яка повинна зазнати модернізації в умовах децентралізації влади.

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки зазначено, що «для України з'явилися безпрецедентні масштабні виклики, що кардинально змінили та досі мають суттєвий вплив на соціально-економічну та політичну ситуацію в країні, регіонах та територіальних громадах... загальнодержавні та глобальні виклики безумовно впливають на формування основних тенденцій та проблем регіонального розвитку» [224].

Звернемо увагу на те, що хоча й «публічна влада — це права, здатність і можливість державних органів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій впливати на суспільне життя, силою примусу або авторитету» [183], що вказує на її суспільний характер, однак, наявність у керівників органів місцевого самоврядування повноважень щодо прийняття множини одноосібних рішень не повинна входити у конфлікт з тезою такого змісту: «влада, яка не відповідає життєвим інтересам населення та його уявленням про суспільну справедливість, швидко втрачає необхідну моральну підтримку у народній масі» [33].

Також «умови децентралізації влади обумовлюють виключну значимість модернізації екологічних управління і менеджменту, результатом чого мають стати: результативна місцева екологічна політика, здійснювана із залученням громадськості до вирішення екологічних питань; активна, внутрішньо мотивована і еколого орієнтована діяльність суб'єктів господарювання» [145].

Організаційну єдність, функціональну здатність і масштабну повноту концепту сучасної екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку уможливлюють

організаційно-функціональні основи формування і реалізації екологічної політики та підсистеми екологічного регулювання (блоки 3-4).

Наприклад, реформи, які реалізуються в суспільстві, дали можливість громадськості брати участь в управлінні екологічним, соціальним і економічним розвитком. Тому, налагодження комунікаційних відносин органів державної влади усіх рівнів і ОМС з громадськістю пов'язане із створенням передумов для розвитку екологічної активності, забезпеченням масовості екологічного руху, який повинен бути зорієнтований на розв'язання природоохоронних проблем як на загальнодержавному, так і на регіональному й місцевому рівнях. Подальший розвиток підсистеми громадського регулювання повинен супроводжуватися розширенням взаємодії та посиленням ініціативи громадських формувань, створенням інноваційних структур співробітництва, що будуть об'єднувати різні соціальні кола суспільства і регіони.

Ціннісний і діяльнісний аспекти модернізованої державної екологічної політики як складової державної регіональної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку закладені у блоках 5 «Фактори впливу на формування і реалізацію екологічної політики» та 6 «Методи й інструменти екологічної політики».

Блок 5 представлений факторами впливу на формування і реалізацію екологічної політики, які класифіковано на:

1) зовнішні:

- євроінтеграційний і політичний (орієнтація на європейські стандарти екологічного управління, участь України у Європейському зеленому курсі, політичні зобов'язання щодо досягнення кліматичної нейтральності, нульового забруднення та декарбонізації економіки);

- нормативно-правовий фактор міжнародного рівня (імплементація положень міжнародних угод (Паризька кліматична угода, Оргуська конвенція, Директиви ЄС з управління відходами, промисловими викидами);

- інституційно-інвестиційний (доступ до зовнішніх фінансових ресурсів, екологічних фондів ЄС, грантових програм, «зелених» інвестицій, ESG-фінансування);

- інформаційно-комунікативний (участь у міжнародних мережах екологічного моніторингу, доступ до європейських екологічних даних);

2) внутрішні:

- політична інфраструктура (політичні партії, об'єднання підприємців тощо);

- інституційний (рівень розвитку організаційно-управлінських структур у сфері екологічного регулювання, наявність професійних кадрів);

- нормативно-етичний (правові й морально-етичні норми, норми діяльності підприємницьких і громадських організацій, традиції);

- інформаційно-комунікативний (інформаційно-комунікативні форми взаємодії держави з іншими учасниками екологічного управління; інформаційно-комунікативний супровід діяльності суб'єктів державного екологічного управління на різних рівнях; стан цифровізації екологічної сфери; доступ стейкхолдерів до екологічної інформації; участь громадськості у формуванні і реалізації екологічної політики);

- інноваційний фактор (наявність стимулів до впровадження екологічних технологій, розвитку циркулярної економіки, зменшення викидів CO₂ тощо); е) культурно-освітній (екологічна культура і знання, інклюзія у екологічному розвитку, задоволеність населення здійснюваною екологічною політикою, довіра до владних структур, які реалізують політику);

- соціально-економічний (стан екологічного підприємництва, наявність екологічних інвестицій, екологізація публічних закупівель, ДПП);

- фактор «постійної присутності ризику» (утворення «відходів війни» у післявоєнний період, збільшення обсягів «електронних відходів» в умовах цифровізації, техногенні аварії).

До блоку 6 включено такі методи й інструменти екологічного регулювання:

- правові (закони України, постанови ВРУ і КМУ, Укази президента, рішення рад і розпорядження голів органів місцевого самоврядування, накази міністерств і керівників підприємств, стратегії розвитку регіонів і територіальних громад, стратегії управління відходами територіальних громад, екологічні паспорти регіонів, екологічні програми тощо);

- адміністративні (моніторинг стану довкілля, державний і громадський контроль, екологічні стандарти, екологічні норми і нормативи, екологічні дозволи, ліміти використання природних ресурсів, ліміти на викиди і скиди забруднюючих речовин у довкілля, інформування про стан довкілля, екологічна освіта, державні кадастри природних ресурсів, екологічний податок, добровільне і обов'язкове екологічне страхування, добровільний і обов'язковий екологічний аудит, екологічні вимоги у розвитку населених пунктів, циркулярна економіка, цифрова трансформація, міжсекторальне і міжрегіональне партнерство, екологічний менеджмент, еколого орієнтована соціально відповідальна діяльність суб'єктів господарювання);

- економічні (ставки екологічного податку, фонди охорони навколишнього природного середовища, система екологічних відрахувань, фінансування природоохоронних програм, ціни на природні ресурси, санкції за порушення екологічного законодавства, стимулювання в сфері захисту довкілля (податкові й кредитні пільги при впровадженні екологічних технологій, створенні еко-індустріальних парків), торгівля викидами, екологічне підприємництво, зелені інвестиції, ціни і надбавки на екологічно чисту продукцію тощо).

Важливо зазначити, що, максимально ефективному використанню місцевого природоресурсного потенціалу сприятиме стимулювання місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування побудови екологічних провінцій. Побудова екологічної провінції, яка володіє певними ресурсами, і які потребують ефективного використання, вимагає, перш за все, виявлення конкурентних переваг такої провінції і формування її маркетингової стратегії. Це пов'язано з тим, що з метою «запобігання» споживання населенням екологічної провінції неякісної продукції (вона може вироблятися

підприємствами, які розміщені, або не розміщені на території провінції), забезпечення і стимулювання споживання громадою цієї провінції продукції власне тих підприємств, які входять до неї, доцільним є використання маркетингу. Для цього, наприклад, можна здійснювати вивчення споживчого ринку, споживчого попиту, потреб і, відповідно, забезпечувати адресність випуску продукції. З іншого боку, слід справляти активний вплив на споживчий ринок і споживчий попит, формувати потреби споживачів продукції, яка виробляється в межах екологічної провінції [118].

Зазначене вище вказує на необхідність імплементації екологічної політики у інші види політик (інформаційну, маркетингову, економічну тощо).

Покращення стану довкілля, активізація участі недержавних організацій, а також територіальних громад і їх жителів у природоохоронній діяльності залежить від цілепокладаючої різнонапрямленої діяльності щодо розвитку екологічної культури (безпосередньо людини через її саморозвиток та інформування з боку держави з метою перетворення на суб'єкта екологічного управління, а держави – через закріплення у державній політиці екологічних норм і стандартів, екологічних цінностей, фіксування стратегічних векторів і цілей екологоорієнтованої діяльності на різних рівнях управління).

До категорії форм моральної регуляції і кардинально нового виклику можна віднести побудову і розвиток економіки, зорієнтованої на забезпечення людям похилого віку активної та комфортної старості і вирішення їх проблем (срібної економіки). Досліджуючи це поняття, автори наукової праці [354] аналізували концепцію «срібної економіки», запропоновану Джонатаном Сайлусом, Джосепом Фигерасом та Чарльзом Нормандом (Jonathan Sylus, Josep Figueras, Charles Normand), і виявили, що в її основу покладений «взаємозв'язок між здоров'ям та активністю людей похилого віку, економічним ростом, публічними фінансами та загальним добробутом суспільства» [354]. Власне здоров'я і активність, добробут суспільства прямо стосуються екологічної складової політики держави.

Блок 7 «Виходи» стане ілюстрацією отриманого результату від реалізації модернізованого варіанту державної екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку. Слід акцентувати на тому, що цей блок логічно представити у вигляді двонапрявленого результату у вигляді:

- ступеню досягнення цілей сталого розвитку у кількісному та якісному вимірі, що відображається через індекс стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку (I^{pol}) у розрізі соціального (I^s), економічного (I^e), екологічного (I^{ecol}) та інституційного (I^i) вимірів, а також через якісні зміни в управлінських практиках, поведінці суб'єктів господарювання, екологічній культурі населення (результат 1);

- показників, які дозволять виміряти ступінь досягнення результату 1, і, за необхідності, використати інструментальні драйвери для подальших модернізації й інноватизації екологічної політики в контексті сталого розвитку і підвищення її ефективності (результат 2).

Таке авторське представлення блоку 7 «Виходи» не є константою, оскільки «вимір сталості потребує постійного моніторингу економічних, екологічних та соціальних взаємозв'язків і залежностей, вироблення трендів розвитку та аналізу проблем» [72]. Причому, сам вимір сталості не є остаточним кількісним відображенням, оскільки ні теорія, ні практика не дають однозначної відповіді на питання щодо конкретного обсягу екологічного капіталу, який може (чи повинно) споживати певне покоління.

Крім того, конструкція модернізованого варіанту екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку змінюватиметься під впливом різних чинників, які з'являться, і повинні бути враховані (наприклад, розвиток інституту власності, напрацювання нових методик оцінювання екологічної політики, зміна ієрархії майнових прав тощо). Так, «специфіковані права власності, демократичні процедури голосування та повага до прав людини створюють синергію, що призводить до підвищення ефективності екологічної політики» [329]. Однак,

як свідчать дослідження безпосередніх індикаторів жорсткості екологічної політики, існує чимало розбіжностей у поглядах щодо об'єктивності їх вимірювання за різними методиками (наприклад, методика за результатами опитування, методика оцінки показників ефективності, методика аналізу публічних витрат тощо)» [72; 322].

Формуючи концепт сучасної екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку як «мистецтва використання можливостей» для досягнення її результатів, зосередимо увагу на показниках, які дозволять виміряти ступінь досягнення результату 1. Ці показники є індикаторами досягнення цілей сталого розвитку як результату реалізації екологічної політики в часі. Вони дають кількісну і якісну характеристику екологічних проблем у різних вимірах, уможливають виявлення позитивних чи негативних змін у розв'язанні відповідних проблем. Індикатори є сигналами щодо необхідності реалізації відповідних дій для розв'язання проблемних питань інституційного, соціального, економічного, екологічного характеру, які притаманні екологічній політиці. Тому, доцільним є обґрунтування пропонованої методики формування інтегрального індикатора для різних показників сталого розвитку, які представляють різні виміри екологічної політики. Ця методика опирається на статистично реєстровані критерії.

Джерелом використовуваної нами інформації слугували офіційні дані Головного управління статистики України.

Сталий розвиток є різновекторним процесом, який реалізується через державну політику на різних рівнях, у різних сферах і за різними цільовими напрямками. Тому, пропонуємо ступінь досягнення результату екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку оцінювати за допомогою індексу (I^{pol}) в просторі таких вимірів: соціального (I^s), економічного (I^e), екологічного (I^{ecol}) та інституційного (I^i).

Індекс соціального виміру стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку пропонуємо сформулювати з використанням шести показників (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Індекс, індикатори й параметри соціального виміру стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку

Індекс	Індикатори (цілі сталого розвитку)	Параметри	Позначення
1	2	3	4
Соціальний вимір	Ціль 6. Чиста вода і санітарні умови	Безпечність та якість питної води за органолептичними, фізико-хімічними та санітарно-токсикологічними показниками (по % нестандартних проб) (міське / сільське населення)	X ₁ ^s (↑)
		Частка міського населення, яке має доступ до централізованих систем водовідведення, %	X ₂ ^s (↑)
		Частка сільського населення, яке має доступ до централізованих систем водовідведення, %	X ₃ ^s (↑)
		Частка скидів забруднених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти у загальному обсязі скидів, %	X ₄ ^e (↓)
	Ціль 9. Промисловість, інновації та інфраструктура	Рівень охоплення населення інтернет-послугами, абонентів на 100 жителів	X ₅ ^s (↑)

Примітка. Сформовано автором за інформацією джерела [317]

Позначення X_j (↑) означає, що відповідний показник є мотиватором, тобто чим більшим є його значення, тим кращим є стан досягнення цільових орієнтирів екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку у соціальному вимірі. Позначення X_j (↓) означає, що показник є демотиватором, тобто чим більшим є його значення, тим гіршим є стан досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку у певному вимірі.

Як видно з табл. 5.1, переважна більшість показників соціального виміру є мотиваторами у досягненні цільових орієнтирів екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого

розвитку у соціальному вимірі. Їх стандартизоване значення I_j ($\uparrow$) обчислимо за формулою 5.1.

$$I_j = \frac{X_j - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (\text{формула 5.1.}),$$

де $X_{\max}$ й $X_{\min}$ – відповідно, максимальне й мінімальне значення показника.

Стандартизоване значення показників-демотиваторів обчислимо за формулою 5.2.

$$I_j (\downarrow) = 1 - \frac{(X_j - X_{\min})}{(X_{\max} - X_{\min})} \quad (\text{формула 5.2.})$$

При агрегуванні показників в одну інтегральну оцінку використаємо теорію «адитивної цінності», згідно з якою цінність цілого дорівнює сумі цінностей його складових. Крім того, вважатимемо, що усі X_j мають однакову значимість в оцінюванні соціального виміру стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку. Середнє значення показників-мотиваторів і показників-демотиваторів розраховуємо як середнє арифметичне стандартизованих значень показників.

Вихідні дані для розрахунку показників соціального виміру, отримані стандартизовані значення і загальний індекс наведені в табл. 5.2.

Отримане значення I^s відображає помірний рівень соціальної спроможності у сфері сталого розвитку і засвідчує, що соціальний вимір екологічної політики перебуває у фазі стабілізації, але ще не досяг системної збалансованості між якістю довкілля, рівнем соціальних послуг та доступом до інфраструктури. Високі значення показників X_1^s та X_5^s свідчать про зменшення частки забруднених скидів та відносно високий рівень доступу міського населення до централізованого водовідведення. Показники якості питної води залишаються проблемними, що підтверджує необхідність посилення контролю якості водопостачання. Зростання показника X_6^s демонструє покращення цифрової інклюзії населення упродовж 2019–2023 років.

Таблиця 5.2

**Вихідні дані для розрахунку показників соціального виміру,
отримані стандартизовані значення і загальний індекс**

Роки	Соціальний вимір				
	Показник X_1^s Частка скидів забруднених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти у загальному обсязі скидів, %	Показники X_2^s та X_3^s Безпечність та якість питної води за органо-лептичними, фізико-хімічними та санітарно-токсикологічними показниками (по % нестандартних проб) (міське / сільське населення)	Показник X_4^s Частка сільського населення, яке має доступ до централізованих систем водовідведення, %	Показник X_5^s Частка міського населення, яке має доступ до централізованих систем водовідведення, %	Показник X_6^s Рівень охоплення населення інтернет-послугами, абонентів на 100 жителів
1	2	3	4	5	6
2015	16,38	12,4 / 22,5	3	92	
2016	12,93	13,7 / 25,5	2,2	94,1	
2017	21,15	16,2 / 27,4	2,5	95,1	
2018	18,27	18,5 / 29,8	2,5	96	
2019	13,72	17,2 / 31,2	1,8	96,6	46
2020	10,05	16,8 / 26,9	5,3	71,7	52
2021	11,56	18,2 / 28,9	5,2	74,2	55
2022	12,55	12,1 / 25,4	5,3	74,8	57
2023	11,74	11,3 / 28,9	3,6	76,7	63
I_j^s	0,621	0,465 / 0,438	0,483	0,562	0,506
I^s	Інтегральний індекс $I^s = 0,513$				

Примітка. Розраховано автором на основі [317]

Примітка. Пропущені значення не інтерполювалися; розрахунки виконано лише за наявними даними, що забезпечує коректність I_j^s без штучного згладжування рядів.

Отже, отримані результати вказують на необхідність: посилення інвестицій у соціально-екологічну інфраструктуру, особливо у сільських громадах; удосконалення державного моніторингу якості питної води; розвитку цифрових сервісів та екологічної освіти населення; розширення міжсекторальної співпраці між державою, бізнесом і громадами для підвищення соціальної екологічної відповідальності.

Індекс економічного виміру стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку пропонуємо сформулювати з використанням п'яти показників (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Індекс, індикатори й параметри економічного виміру стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку

Індекс	Індикатори (цілі сталого розвитку)	Параметри	Позначення
1	2	3	4
Економічний вимір	Ціль 9. Промисловість, інновації та інфраструктура	Частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП, %	X ₁ ^e (↑)
		Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	X ₂ ^e (↑)
	Ціль 12. Відповідальне споживання та виробництво	Ресурсоемність ВВП (водоемність) (співвідношення спожитих фізичних обсягів природних ресурсів, утворених відходів та викидів забруднюючих речовин до обсягу ВВП), % до рівня 2015 року	X ₃ ^e (↑)
		Ресурсоемність ВВП (відходоемність) (співвідношення спожитих фізичних обсягів природних ресурсів, утворених відходів та викидів забруднюючих речовин до обсягу ВВП), % до рівня 2015 року	X ₃ ^e (↑)
		Частка спалених та утилізованих відходів у загальному обсязі утворених відходів, %	X ₄ ^e (↑)

Примітка. Сформовано автором за інформацією джерела [317]

Вихідні дані для розрахунку показників економічного виміру, отримані стандартизовані значення і загальний індекс наведені в табл. 5.4.

Отримане нами значення інтегрального індексу економічного виміру стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку свідчить про низький рівень економічної спроможності національної економіки у забезпеченні прогресу сталого розвитку. Основними стримувальними чинниками є: низька інноваційна активність підприємств, обмежене фінансування наукових досліджень, а також структурна залежність виробництва від сировинних галузей. Водночас, позитивну спадну динаміку демонструє показник водоемності виробництва, що відображає певний прогрес у сфері ресурсоефективності та раціонального природокористування. Отримані результати засвідчують необхідність посилення державної

підтримки інноваційної діяльності, розширення інвестицій у «зелені» технології та розвиток циркулярної економіки як ключових передумов підвищення економічної складової сталого розвитку.

Таблиця 5.4

**Вихідні дані для розрахунку показників економічного виміру,
отримані стандартизовані значення і загальний індекс**

Рік	Економічний вимір				
	Показник X_1^e Частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП, %	Показник X_2^e Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	Показник X_3^e Ресурсоемність ВВП (водоемність) (співвідношення спожитих фізичних обсягів природних ресурсів, утворених відходів та викидів забруднюючих речовин до обсягу ВВП), % до рівня 2015 року	Показник X_4^e Ресурсоемність ВВП (відхоемність) (співвідношення спожитих фізичних обсягів природних ресурсів, утворених відходів та викидів забруднюючих речовин до обсягу ВВП), % до рівня 2015 року	Показник X_5^e Частка спалених та утилізованих відходів у загальному обсязі утворених відходів, %
1	2	3	5	6	7
2015	0,55	1,4	100	100	30
2016	0,48	1,0	98,2	92,5	29
2017	0,45	0,7	91,7	111,6	27,6
2018	0,47	0,8	95,1	103,9	29,7
2019	0,43	1,3	91,6	126,1	24,7
2020	0,41	1,9	94,2	137,3	22
2021	0,38		77,3	141,6	22
2022	0,33		60,1		29,4
2023	0,33				22,8
I_j^e	0,434	0,403	0,288	0,518	0,544
I^e	Інтегральний індекс $I^e = 0,437$				

Примітка. Розраховано автором за інформацією джерела [317]

Індекс екологічного виміру стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку сформуємо з використанням чотирьох показників (табл. 5.5).

Таблиця 5.5

Індекс, індикатори й параметри екологічного виміру стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку

Індекс	Індикатори (цілі сталого розвитку)	Параметри	Позначення
1	2	3	4
Екологічний вимір	Ціль 6. Чиста вода та належні санітарні умови	Частка скидів забруднених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти у загальному обсязі скидів, %	$X_1^{ecol} (\downarrow)$
	Ціль 11. Сталий розвиток міст і громад	Обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами викидів, % до рівня 2015 року	$X_2^{ecol} (\downarrow)$
	Ціль 12. Відповідальне споживання та виробництво	Частка спалених та утилізованих відходів у загальному обсязі утворених відходів, %	$X_3^{ecol} (\uparrow)$
	Ціль 13. Пом'якшення наслідків зміни клімату	Обсяг викидів парникових газів, % до рівня 1990 року	$X_4^{ecol} (\downarrow)$

Примітка. Сформовано автором за інформацією джерела [317]

Вихідні дані для розрахунку показників екологічного виміру, отримані стандартизовані значення і загальний індекс наведені в табл. 5.6.

Таблиця 5.6

Вихідні дані для розрахунку показників екологічного виміру, отримані стандартизовані значення і загальний індекс

Роки	Екологічний вимір			
	Показник X_1^{ecol} Частка скидів забруднених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти у загальному обсязі скидів, %	Показник X_2^{ecol} Обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами викидів, % до рівня 2015 року	Показник X_3^{ecol} Частка спалених та утилізованих відходів у загальному обсязі утворених відходів, %	Показник X_4^{ecol} Обсяг викидів парникових газів, % до рівня 1990 року
1	2	3	4	5
2015	16,38	100	30	37,2
2016	12,93	107,7	29	39,7
2017	21,15	90,5	27,6	37
2018	18,27	87,8	29,7	40
2019	13,72	86,1	24,7	39,2
2020	10,05	78,3	22	34,8
2021	11,56	78,5	22	37,8
2022	12,55	41,6	29,4	
2023	11,74	42,8	22,8	
I_j^{ecol}	0,54	0,47	0,48	0,48
I^{ecol}	$I^{ecol} = 0,49$			

Примітка. Розраховано автором за інформацією джерела [317]

Отримане значення інтегрального індексу екологічного виміру ($I^{ecol} = 0,49$) свідчить про помірний рівень екологічної збалансованості у системі реалізації цілей сталого розвитку. Позитивні тенденції спостерігаються у скороченні частки забруднених скидів та підвищенні частки утилізованих відходів, що відображає покращення практик екологічного управління.

Разом з тим, динаміка викидів забруднюючих речовин у повітря та парникових газів демонструє нестійкий характер екологічної модернізації, що зумовлює потребу посилення державного контролю, впровадження енергоефективних технологій та розвитку промислової декарбонізації. Необхідним є подальше вдосконалення системи екологічного моніторингу, стимулювання підприємств до зменшення викидів і використання вторинних ресурсів у виробничих процесах.

Індекс інституційного виміру стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку пропонуємо сформулювати з використанням семи показників (табл. 5.7).

Таблиця 5.7

Індекс, індикатори й параметри інституційного виміру стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку

Індекс	Індикатори (цілі сталого розвитку)	Параметри	Позначення
1	2	3	4
Інституційний вимір	Ціль 8. Гідна праця та економічне зростання	Місце України у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business	X_1^i (↑)
	Ціль 11. Сталий розвиток міст і громад	Рівень впровадження (створення, модернізації, вдосконалення) місцевих автоматизованих систем централізованого оповіщення населення, %	X_2^i (↑)
	Ціль 9. Промисловість, інновації та інфраструктура	Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	X_3^i (↑)
		Частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП, %	X_4^i (↑)
		Рівень охоплення населення інтернет-послугами, абонентів на 100 жителів	X_4^i (↑)
	Ціль 11. Сталий розвиток міст і громад	Частка регіонів, що затвердили і впроваджують регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, розроблені за участю громадськості, %	X_5^i (↑)
	Ціль 17. Партнерство заради сталого розвитку	Кількість укладених проектів публічно-приватного партнерства	X_6^i (↑)

Примітка. Сформовано автором за інформацією джерела [317]

Вихідні дані для розрахунку показників інституційного виміру, отримані стандартизовані значення і загальний індекс наведені в табл. 5.8.

Таблиця 5.8

**Вихідні дані для розрахунку показників інституційного виміру,
отримані стандартизовані значення і загальний індекс**

Роки	Інституційний вимір						
	Показник X_1^i Місце України у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business	Показник X_2^i Рівень впровадження (створення, модернізації, вдосконалення) місцевих автоматизованих систем централізованого оповіщення населення, %	Показник X_3^i Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	Показник X_4^i Частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП, %	X_5^i Рівень охоплення населення інтернет-послугами, абонентів на 100 жителів	X_6^i Частка регіонів, що затвердили і впроваджують регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, розроблені за участю громадськості, %	X_7^i Кількість проектів публічно-приватного партнерства
1	3	4	5	6	7	8	9
2015	81	0,05	1,4	0,55		-	177
2016	80	0,05		0,48		-	186
2017	76	0,05	0,7	0,45		52	191
2018	71	0,1	0,8	0,47		84	189
2019	64	0,2	1,3	0,43	46	92	187
2020	66	4,8	1,9	0,41	52	100	192
2021		6,3			55	100	193
2022		12,0			49	100	193
2023		14		0,33	62		198
I_j^i	0,47	0,29	0,43	0,52	0,43	0,75	0,6
I^i	$I^i = 0,499$						

Примітка. Розраховано автором на основі [317]

Інтегральні показники I_{ji} демонструють, що найбільш зрілими інституційними елементами є: регіональне стратегічне планування (X_6^i) й публічно-приватна взаємодія (партнерство) (X_7^i). Пооряд із цим, цифрова безпека (X_2^i) та інноваційна активність (X_3^i) потребують подальшого посилення через нерівномірність динаміки.

Зведена інформація щодо індексів усіх вимірів стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку представлена в табл. 5.9.

**Зведена інформація щодо індексів усіх вимірів стану досягнення
цілових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку**

№ з/п	Індекс соціального виміру I^s	Індекс економічного виміру I^e	Індекс екологічного виміру I^{ecol}	Індекс інституційного виміру I^i	Загальний індекс I^{pol}
1	2	3	4	5	6
1	0,513	0,437	0,49	0,499	0,485

Примітка. Сформовано і розраховано автором

З табл. 5.9 видно, що загальний індекс стану досягнення цілових орієнтирів екологічної політики як складової державної політики у національній економіці в контексті сталого розвитку з урахуванням усіх вимірів (I^{pol}) становить 0,485.

У зв'язку із потребою наукового передбачення динаміки реалізації екологічної політики в середньостроковій перспективі сформуємо прогноз стану досягнення цілових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку до 2030 року. Наукова доцільність створення такого прогнозу полягає у забезпеченні комплексного уявлення про потенційні траєкторії трансформації соціальних, економічних, екологічних та інституційних систем, які формують основу для збалансованого розвитку держави.

Прогноз стану досягнення цілових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку до 2030 року уможливлює:

- визначення тенденцій та закономірностей еколого-економічних процесів і їх взаємозалежності у національному просторі;
- створення аналітичної бази для стратегічного планування, моніторингу та оцінювання результативності екологічної політики як складової державної політики;
- обґрунтування цілових орієнтирів державної екологічної політики з урахуванням можливих сценаріїв розвитку та зовнішніх ризиків;

– забезпечення наукової підтримки управлінських рішень, спрямованих на досягнення Цілей сталого розвитку та підвищення екологічної безпеки України.

Формування прогнозу здійснимо з урахуванням використаної методики інтегрального оцінювання (формули 5.1–5.3), яка базується на принципі нормування «min–max», що дозволяє порівнювати показники різної розмірності. Кожен індекс виміру, зокрема, соціальний (I^s), економічний (I^e), екологічний (I^{ecol}) та інституційний (I^i), представлено у безрозмірній шкалі $[0; 1]$, де 1 відповідає максимальному рівню досягнення цілей сталого розвитку.

Прогнозування здійснено для періоду 2024–2030 рр. шляхом екстраполяції базових значень індексів, розрахованих на основі фактичних даних за 2015–2023 рр. (табл. 5.10). Для визначення тенденцій використано лінійний трендовий підхід, що передбачає щорічне покрокове збільшення індексів за фіксованими темпами (ΔI_t) відповідно до обраного сценарію розвитку. Прогнозні траєкторії будувались із урахуванням граничної верхньої межі 0,99, що відображає неможливість повного (100%) досягнення всіх цілей сталого розвитку у реальному соціо-економічному середовищі.

Використовуючи значення індексів усіх вимірів стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку (табл. 5.9), застосуємо метод лінійного тренду, виходячи з логіки сталого зростання за 2015–2023 рр. Для цього припустимо, що таке зростання відбувається рівномірно, без різких стрибків, а процеси вдосконалення політик, інновацій і цифровізації реалізовуватимуться.

Прогнозування виконаємо за методом лінійного тренду (формула 5.3), що дозволяє моделювати поступове лінійне зростання індексів без урахування випадковостей і різких змін.

$$I_t = I_{t_0} + k(t - t_0), \quad (\text{формула 5.3})$$

де I_t — прогнозне значення індексу у році t , I_{t_0} — базове значення (2023 рік), k — середньорічна зміна (темپ приросту, визначений за 2015–2023 роки).

Застосуємо лінійний тренд і калібруємо середньорічний приріст на підставі фактів динаміки кожного із індикаторів у 2015–2023 роках, насамперед, за блоками, де є виразні поліпшення після 2019 року, зокрема:

– інституційний вимір (повне охоплення регіонів затвердженими стратегіями вже з 2020 року ($X_6^i = 100\%$), стабільне зростання ДПП (X_7^i), різкий прогрес систем оповіщення населення (X_2^i від 0,05% до 14% у 2023 році), що «тягне вгору I^i »;

– соціальний вимір (зростання цифрової інклюзії населення (X_6^s підвищився з 46 у 2019 році до 63 у 2023 році), що «підтримує I^s »;

– економічний і екологічний виміри (збільшення частки утилізованих відходів, спадна тенденція водоємності / відходоємності тощо), що є позитивним.

Отже, для базового сценарію закладено такі помірні середньорічні зміни: I^s : +0,008/рік, I^e : +0,006/рік, I^{ecol} : +0,005/рік, I^i : +0,007/рік, I^{pol} : $\approx +0,0065$ /рік (середнє по вимірах). Це узгоджується з уже існуючою спостережною інерцією: найшвидше зростають соціальний та інституційний виміри, а повільніше — економічний та екологічний.

Прогнозні тренди індексів усіх вимірів стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку до 2030 року наведені в табл. 5.10.

Таблиця 5.10

Прогнозні тренди індексів вимірів стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку до 2030 року

№ з/п	Вимір	Індекс 2023	Середньорічна зміна (2015–2023)	Прогноз на 2025	Прогноз на 2027	Прогноз на 2030 (базовий)
1	2	3	4	5	6	7
1	Соціальний I^s	0,513	+0,008	0,529	0,545	0,569
2	Економічний I^e	0,437	+0,006	0,449	0,461	0,479
3	Екологічний I^{ecol}	0,490	+0,005	0,500	0,510	0,525
4	Інституційний I^i	0,499	+0,007	0,513	0,527	0,548
5	Сукупний індекс I^{pol}	0,485	+0,0065	0,498	0,511	0,530

Примітка. Сформовано і розраховано автором

Доповнюючи табл. 5.10 в контексті обґрунтування середньорічних змін не лише із позиції статистики, а й причинно-факторного погляду, зазначимо причини диференціації приростів, зокрема:

- соціальний (I^s) (цифровізація, онлайн-послуги, підвищення доступу до водопостачання);
- інституційний (I^i) (зростання регіональної спроможності, участь громад у екологічному управлінні, ДПП);
- економічний (I^e) (обмеження інноваційного екологічного фінансування);
- екологічний (I^{ecol}) (ресурсоефективність зростає, однак, повільно через капіталомісткість процесів).

З табл. 5.10 видно, що загальний індекс сталого розвитку (I_{pol}) демонструє стабільне зростання: з 0,485 до 0,530 (+9,3 % за період 2023–2030 років). Це свідчить про перехід від фази стабілізації до фази поступового зростання сталості політики. Найдинамічніше зростання прогнозується у таких вимірах як: соціальний (цифрова інклюзія, екологічна освіта, якість водних ресурсів); інституційний (розвиток ДПП, стратегічне планування, цифрове врядування). Найповільніший прогрес очікується в економічному вимірі, що пов'язано з обмеженням фінансуванням та низькою інноваційною активністю бізнесу.

Для кожного індексу побудовано лінійну регресійну модель за період 2015–2023 років та отримано оцінки стандартної похибки прогнозу з 95% прогнозними інтервалами (формули 5.1–5.3; нормування «min–max»; шкала [0;1]; (похибка моделі $RMSE \approx 0,02–0,03$, довірчий інтервал $\pm 3–5\%$)). З огляду на характер волатильності агрегованих індикаторів, для представлення результатів використано консервативні діапазони: $\pm 0,015 \dots 0,025$ (2025–2027) і $\pm 0,025 \dots 0,040$ (2030) для окремих вимірів; для сукупного індексу I^{pol} , відповідно, $\pm 0,015 \dots 0,020$ та $\pm 0,020 \dots 0,030$. Задекларовані інтервали узгоджуються із введеними сценарними траєкторіями (песимістична / базова / оптимістична) та можуть бути уточнені за результатами бек-тесту (MAE, RMSE) на підвибірці даних.

Отже, до 2030 р. очікуємо, що Україна вийде на рівень інтегрального індексу стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку 0,53, що відповідає помірно-високому рівню досягнення цілей сталого розвитку. Важливими драйверами цього будуть: цифровізація публічного управління, розвиток ESG-підходів, інституційна зрілість громад. Основні ризики охоплюватимуть: недостатню економічну динаміку та слабе фінансування екологічних інновацій. Статистична похибка прогнозу не перевищує допустимого рівня ($\pm 5\%$), що підтверджує надійність оцінок і обґрунтованість прогнозних висновків.

Для посилення достовірності розрахунків нами розроблено три сценарії розвитку щодо стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку: песимістичний, базовий (помірний) та оптимістичний. У кожному сценарії темпи середньорічних змін коригуються відповідно до інтенсивності економічних і соціально-екологічних трансформацій (табл. 5.11).

Таблиця 5.11

Три сценарії розвитку щодо стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку

№ з/п	Вимір	Індекс 2023	Песимістичний 2030	Базовий 2030	Оптимістичний 2030
1	2	3	5	6	7
1	Соціальний I^s	0,513	0,555	0,569	0,583
2	Економічний I^e	0,437	0,469	0,479	0,490
3	Екологічний I^{col}	0,490	0,516	0,525	0,534
4	Інституційний I^i	0,499	0,536	0,548	0,560
5	Сукупний індекс I^{pol}	0,485	0,519	0,530	0,541

Примітка. Сформовано і розраховано автором

Оптимістичний сценарій щодо стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку передбачає розширення інвестицій у «зелену» економіку, активізацію ESG-фінансування, успішну імплементацію євроінтеграційних екологічних директив і розвиток публічно-приватного партнерства.

Песимістичний сценарій щодо стану досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку припускає можливі ризики зниження фінансування, уповільнення реформ, посилення воєнних чи економічних загроз, що може сповільнити темпи зростання усіх індексів.

За результатами сценарного прогнозу зробимо такі висновки:

- до 2030 року інтегральний індекс сталого розвитку України (I^{pol}) у базовому сценарії сягне 0,53, що відповідає помірно-високому рівню досягнення цілей сталого розвитку;
- найвищу динаміку демонструватимуть соціальний та інституційний виміри, тоді як економічний і екологічний – залишатимуться помірними;
- оптимістичний сценарій дозволяє очікувати приріст до 0,541, тоді як песимістичний знижує прогноз до 0,519;
- основними драйверами зростання стануть цифровізація управління, модернізація екологічної політики, розширення ДПП і залучення «зелених» інвестицій.

Таким чином, сценарний прогноз створює реалістичну траєкторію поступового посилення збалансованості сталого розвитку України та слугує аналітичною основою для розроблення стратегічних документів екологічної, соціальної та інституційної політики до 2030 року.

Використання запропонованої методики формування інтегрального індикатора для різних показників сталого розвитку, які представляють різні виміри екологічної політики, і отриманих в результаті розрахунку даних уможливить корегування діяльності у рамках кожного із вимірів реалізації екологічної політики в необхідному напрямі як на загальнодержавному, так і регіональному й місцевому рівнях з урахуванням повноважень і можливостей суб'єктів управління.

Адже «сучасні умови глобалізаційних і інтеграційних процесів вимагають перегляду розуміння суспільства як групи окремих осіб і механічного об'єднання приватних економічних інтересів (інтересів окремої людини або окремих виробництв. Суспільні потреби повинні інтегрувати в собі потреби та

інтереси функціонування і прогресивного розвитку суспільства (регіону, галузей, трудових колективів, окремих осіб) загалом. Сьогодні визначальний характер загальнодержавного інтересу зменшує свою значимість завдяки множині суспільних потреб та інтересів, що пов'язано з підвищенням самостійності регіонів, децентралізацією управління, локалізацією інтересів (в тому числі, екологічних) на місцевому рівні» [141].

Застосування пропонованої методики припускає розширення кола застосовуваних для розрахунку показників. Це, особливо, на регіональному і місцевому рівні дозволить отримати цінну інформацію, необхідну для вирішення специфічних проблем, пов'язаних з реалізацією екологічної політики в контексті досягнення цілей сталого розвитку.

До прикладу, перелік показників регіонального рівня щодо досягнення цілей екологічної політики в контексті сталого розвитку може мати такий вигляд (табл. 5.12).

Наукове пояснення неперервності модернізації конструкції екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку, її важливості та траєкторій проведення сприяє формуванню корисного наукового продукту, використання якого у практичній площині зумовить динамізм та інноватизацію економічного, соціального і екологічного розвитку, посилення інститутів-учасників екологічних управління і менеджменту. Адже втрата суспільних благ через погіршення стану довкілля, ресурсів і екосистеми створює труднощі для держави, регіонів, територіальних громад, бізнесу і населення. Це вимагає диверсифікації систем екологічного управління, розподілу обов'язків щодо захисту довкілля між широким колом суб'єктів, залучення до державної екологічної політики усіх стейкхолдерів (державних органів і органів місцевого самоврядування, громадських утворень, підприємств, населення, інституцій ринкової інфраструктури).

**Примірний перелік показників регіонального рівня щодо досягнення
цілей екологічної політики в контексті сталого розвитку**

№ з/п	Показники				
1	2	3	4	5	
1	Соціальний вимір				
	Обсяги викидів у розрахунку на 1 особу, кг	Щільність викидів у розрахунку на 1 кв. км, тон	Відсоток паспортизованих сміттєзвалищ у населених пунктах, %	Відсоток жителів населених пунктів, у яких роздільно збираються відходи, які безпосередньо охоплені роздільним збиранням відходів, %	
2	Економічний вимір				
	Витрати на охорону довкілля з бюджету (загальнодержавного, обласного)	Капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища регіону	Обсяг сплаченого екологічного збору в регіоні	Доходи регіону від діяльності щодо здійснення повторного використання і переробки відходів (циркулярна економіка)	
3	Екологічний вимір				
	Обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин, % до рівня 2015 року (стаціонарними джерелами / пересувними джерелами)	Обсяг викидів на одиницю ВРП, тис. т / 1млрд.грн	Викид одним підприємством, тон	Діяльність щодо здійснення повторного використання і переробки відходів (циркулярна економіка), одиниць об'єктів	Обсяг сплаченого екологічного збору в регіоні
4	Інституційний вимір				
	Наявність регіональних програм і планів розвитку, які розроблені за участю громадськості	Частка територіальних громад, що затвердили і впроваджують плани свого розвитку з урахуванням екологічної складової	Розміщення екологічної інформації на офіційних сайтах органів місцевого самоврядування, кількість сайтів	Рівень впровадження (створення, модернізації, вдосконалення) місцевих автоматизованих систем централізованого оповіщення населення, %	Укладені угоди і меморандуми про співпрацю, одиниць

Примітка. Сформовано автором

Концепт сучасної екологічної політики узгоджує стратегічні, інституційні та індикативні аспекти державного управління, створюючи цілісну рамку для подальшого оцінювання її результативності за системою інтегральних індексів сталого розвитку. Це забезпечує можливість кількісного відстеження прогресу,

порівняння динаміки показників і формування науково обґрунтованих сценаріїв екологічної модернізації.

Концепт демонструє авторське теоретичне бачення та ідейну основу вдосконалення екологічної політики в контексті сталого розвитку національної економіки. Механізм функціонування концепту, тобто процес його операціоналізації у вигляді структурованого блоку елементів розкриває запропонована нами концептуальна модель модернізованої екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку національної економіки (рис. 5.1), яка:

- демонструє перехід до системного та інтегрованого підходу, за якого екологічна політика формується і реалізується не лише державними інститутами, а й підприємницьким і громадським секторами економіки, міжнародними організаціями та інституціями ринкової інфраструктури. Це свідчить про відмову від централізованої вертикалі регулювання та перехід до багаторівневої й багатосуб'єктної моделі управління;

- має структуру, що відображає логіку реалізації політики за схемою «вхідні потоки – екологічна політика – вихідні потоки», що забезпечує прозорість управлінського циклу і дає змогу адаптувати політику до сучасних викликів;

- містить теоретико-змістовий блок, який акцентує на ролі ціннісних засад, зокрема екологічної безпеки, інклюзивності, циркулярності, справедливості, відповідальності та принципів Європейського зеленого курсу, що відображає ціннісну переорієнтацію політики: від реагування на екологічні проблеми — до їх попередження і сталого розвитку;

- має організаційно-функціональний блок, який охоплює весь спектр учасників – державні органи, бізнес-структури, освітні та наукові установи, екологічні спільноти й міжнародних партнерів, що уможливорює формування мережевої моделі екологічного управління, заснованої на кооперації та партнерстві;

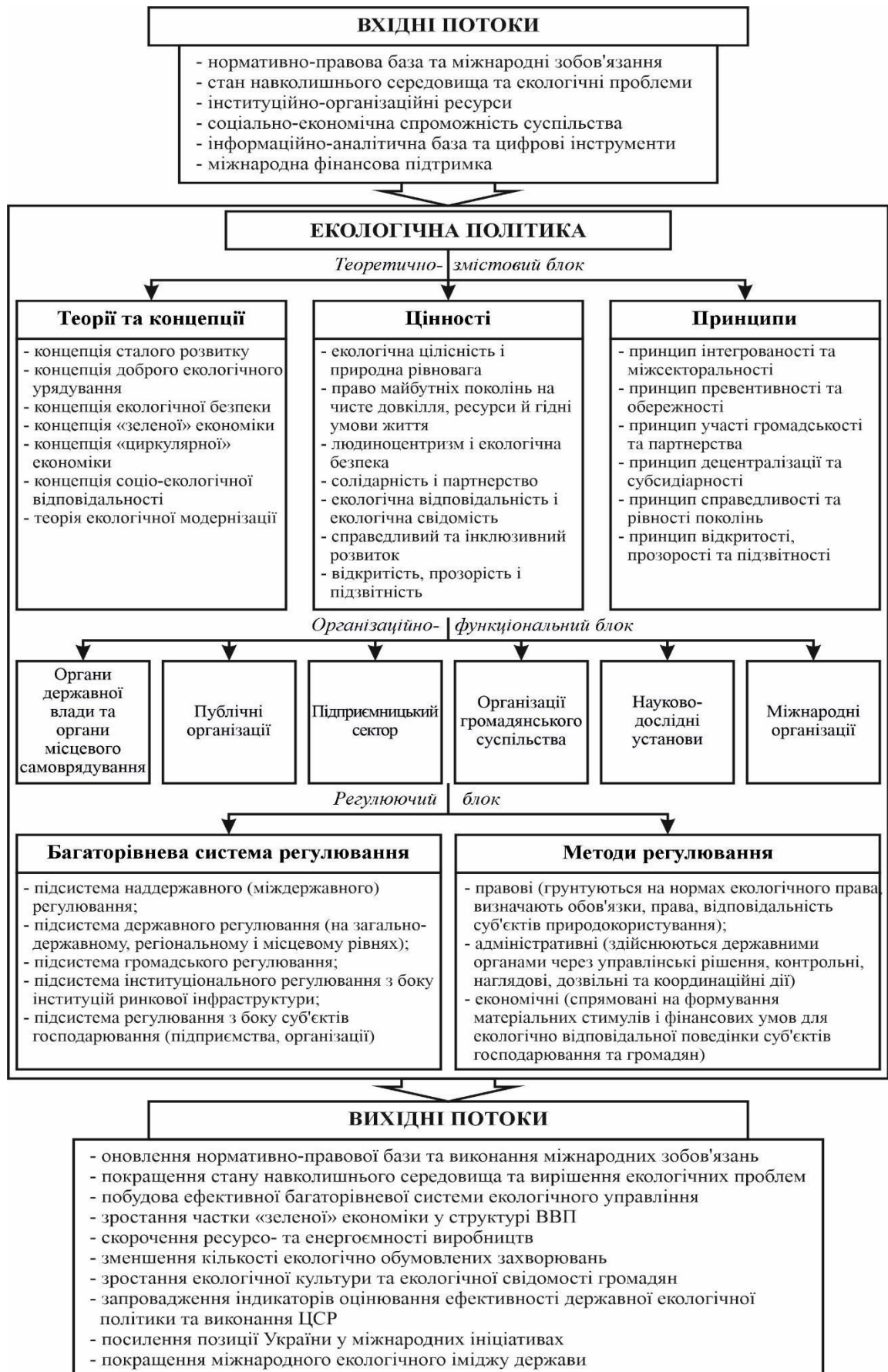


Рис. 5.1. Концептуальна модель модернізованої екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку національної економіки

– включає регулюючий блок, який представлений п'ятьма підсистемами екологічного регулювання (наддержавного, державного, громадського, інституціонального і корпоративного), що створює умови для гармонізації екологічної політики України з європейськими стандартами та вимогами сталого розвитку.

Виокремлений блок методів регулювання засвідчує комплексність механізмів реалізації екологічної політики, де поєднуються правові, адміністративні, економічні інструменти і сучасні технологічні рішення.

Важливим елементом моделі є блок «вихідні потоки», який містить перелік очікуваних позитивних ефектів економічного, соціального, організаційного, інформаційного, іміджевого та іншого характеру.

Модель орієнтована на інноваційний розвиток і постійне удосконалення екологічної політики, оскільки її структурне представлення дозволяє визначати слабкі місця, активувати драйвери модернізації та стимулювати екологічні трансформації національної економіки.

5.2. Модернізація інформаційного забезпечення управління екологічним розвитком

Екологічна ціль розвитку вмонтована у публічну політику і реалізується через процес екологічного управління, що здійснюється різними його суб'єктами на різних ієрархічних рівнях. Інформаційно-комунікативний супровід цього процесу є важливим ресурсом для побудови демократичного, екологобезпечного суспільства, яке зазнає еколого-економічного розвитку, а з іншого боку, такий супровід є інструментом управління в напрямі забезпечення місцевого екологічного розвитку.

Однак, у сучасних умовах інформаційно-комунікативна складова процесу екологічного управління не є досконалою і вважається однією із першопричин екологічних проблем України. Тому сьогодні виникла нагальна потреба ідентифікувати проблеми інформаційно-комунікативного супроводу процесу управління місцевим екологічним розвитком та визначити вектори його модернізації.

Термін «модернізація» застосовний по відношенню до багатьох соціальних процесів. Одним із них є утвердження демократії і громадянських прав та свобод.

Дефініція «демократія» з-поміж іншого розкривається у тому, що держава працює в інтересах суспільства і населення. Демократія є однією із шести базових цінностей Європейського Союзу. «Європейська інтеграція – це зближення України з Європейським Союзом як на рівні законів, так і на рівні правил та звичаїв, що існують у суспільстві. Її метою є вступ України до ЄС» [307].

«Екологічна демократія включає створення інститутів і культури, які захищатимуть реінтеграцію суспільства і природи. Це означає, що метою економічної активності є не сьогоднішній еко-катастрофічний «розвиток», яка користується попитом через високу конкуренцію і «вимоги» прибутку, а задоволення потреб всіх громадян так, щоб можна було захистити істинну якість життя, яку може дати тільки гармонійні відносини суспільства і природи» [67].

Усталеною є думка про те, що модель демократичної, соціальної правової держави є найкращою для реалізації ідеї «екологічної держави» [315], оскільки «зелена держава прагне поєднати моральні та практичні проблеми екологічного руху з сучасними теоріями про державу, демократію та справедливість» [325].

«Верховна Рада України від імені Українського народу - громадян України всіх національностей, ...підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, ...приймає цю Конституцію - Основний Закон України» [111].

Конституція України розділом 2 закріплює права людини. Так, стаття 34 констатує право кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, стаття 38 – право брати участь в управлінні державними справами, а стаття 50 – право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Причому, «від держави дійсно очікують реалізації політики захисту від екологічних і

кліматичних ризиків і загроз, надання гарантій забезпечення здоров'я і високої якості життя населення, але при цьому наголошується на тому, що держава не повинна реалізовувати жодних програм суспільних перетворень, які можуть негативно вплинути на інші виміри суспільного життя, з якими громадяни пов'язують якість свого життя» [321, С. 40].

Отже, демократія та громадянські права і свободи стосуються діяльності держави в економічній, соціальній і екологічній сферах, управління соціально-економічним і екологічним розвитком на різних рівнях, функціонального навантаження такого управління, в тому числі, його функції – інформаційно-комунікативного забезпечення (супроводу).

Модернізація означає висхідний розвиток і оновлення об'єкта (управління місцевим екологічним розвитком, його інформаційного супроводу), приведення його у відповідність до нових норм.

У контексті питання модернізації інформаційного супроводу управління місцевим екологічним розвитком, передусім, доведемо необхідність модернізації екологічного управління.

Екологічне управління – це важлива складова (підсистема, компонент) сфери публічного управління. Це підтверджує теза літературного джерела [229] такого змісту: «Оновлений проект Стратегії до 2030 року, розроблений Міністерством екології та природних ресурсів України, та національний план дій, спрямований на її реалізацію, доповнює попередній варіант Стратегії впровадженням Цілі 1 (формування в суспільстві екологічних цінностей та засад сталого споживання і виробництва). Заходи на досягнення цієї цілі спрямовані на розвиток в Україні інструментів сталого споживання та виробництва, систем екологічного управління, екологічної сертифікації продукції згідно з вимогами міжнародних стандартів та пропагування екологічного маркування серед споживачів».

Україна є учасником сучасних цивілізаційних процесів (розвивається шляхом забезпечення сталого розвитку; відшуковує способи ліквідації ресурсовитратності виробництва; здійснює захист населення від надзвичайних ситуацій та запобігає їх настанню тощо).

Питання сталого розвитку актуальне для країни загалом, її регіонів та територіальних громад. Причому, важливо, що основу для забезпечення сталого розвитку економічної та соціальної територіальних підсистем формує екологічна підсистема.

«Сталий розвиток територій – це гармонійний, соціальний, економічний і екологічний розвиток міських та сільських поселень, спрямований на створення умов проживання нинішніх і наступних поколінь на основі збалансованого використання ресурсів» [320].

«Проте цілі сталого розвитку не були належно відображені у законах, а відтак не стали дороговказом для здійснення реформ» [213].

Крім цього, «наголос на соціально-економічні реформи в країні призвів до послаблення екологічної політики та інституцій, дієвості контролю за дотриманням екологічних вимог, сповільнення необхідних змін у законодавстві. Ці фактори обумовили суттєве зниження ефективності системи управління в сфері реалізації екологічної політики на державному та регіональному рівнях. Інституційна неузгодженість у розподілі повноважень і відповідальності, дублювання окремих функцій ускладнили координацію й погодженість дій у сфері охорони довкілля та, відповідно, не забезпечили необхідний рівень інтеграції управління економікою з екологічним управлінням на окремій території» [171].

Екологічне управління в Україні, яке регламентується чинним законодавством, часто розглядається як діяльність державних органів різних рівнів і економічних суб'єктів, яка передбачає дотримання обов'язкових вимог щодо охорони довкілля. Таке бачення екологічного управління трансформувало його (поряд із іншими) у першопричину екологічних проблем України. Так, у джерелі [229] вказується на такі першопричини екологічних проблем України: «підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих

органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища; низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти» [229].

Переважна більшість першопричин екологічних проблем України вказує на порушення і недосконалість інформаційно-комунікативного супроводу процесу екологічного управління (в системах «державні органи різних рівнів», «держава-суспільство», «держава-громадяни», «держава-суб'єкти господарювання», «орган місцевого самоврядування-населення територіальної громади»).

Інформаційно-комунікативне забезпечення процесу екологічного управління є важливою функцією такого управління щодо забезпечення місцевого екологічного розвитку. Він дає змогу формувати, об'єднувати і синхронізувати цілі усіх суб'єктів публічного управління, що уможливорює прийняття спільних, взаємоузгоджених і взаємоприйнятних екологічно орієнтованих управлінських рішень.

Значення інформаційної і комунікативної компонент для публічної сфери розкривається і посилюється прийнятими Законами України «Про інформацію» та «Про доступ до публічної інформації». Крім того, сучасне інформаційне суспільство і використання інформаційних технологій створюють умови для підвищення активності громадськості у різних сферах, в тому числі екологічній, а також формують нові варіанти імплементації (залучення) населення у забезпечення екологічного та інших видів розвитку.

Належне інформаційно-комунікативне забезпечення процесу екологічного управління посилює організаційно-функціональне навантаження суб'єктів публічного управління. Причому, ми переконані, що первинною є функціональна діяльність, оскільки створення суб'єкта управління (державного органу, організації підприємницького чи некомерційного сектору економіки, громадського утворення) здійснюється з метою покладення на нього певних функцій. Вже потім «під виконання» цього функціонального

навантаження формується організаційна структура, розподіляються завдання між виконавцями, будуються внутрішні й зовнішні комунікаційні зв'язки, тобто здійснюється організаційна діяльність.

Основні функції інформаційно-комунікативного забезпечення процесу екологічного управління в публічній сфері спрямовані на створення інформаційних каналів і зв'язків для забезпечення результативного обміну інформацією між державними органами різних рівнів, підприємницькими організаціями, працівниками, громадськістю та населенням як суб'єктами публічного управління. Незважаючи на те, що ці функції реалізуються державою через відповідні державні органи різних рівнів, підприємницькими і некомерційними організаціями, громадськими утвореннями, – основним суб'єктом виконання цих функцій і закладення їх в основу суспільного розвитку у різних напрямках має бути держава.

Основні функції інформаційно-комунікативного супроводу процесу екологічного управління в публічній сфері подані у табл. 5.13.

В умовах розвитку ринкових відносин виняткової актуальності набуває питання забезпечення сталого економічно-екологічного розвитку країни та її регіонів, де потрібен диференційований підхід до вирішення проблем охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів. Для їх результативного вирішення необхідно вдосконалити державне управління, яке має опиратися на дієвий інструментарій регулювання природоохорони.

У системі природоохоронних інструментів важливе місце потрібно відвести інформаційним і комунікативним інструментам екологічного управління в публічній сфері, які дають змогу формувати достовірну інформацію для ухвалення ефективних управлінських рішень.

**Основні функції інформаційно-комунікативного супроводу
екологічного управління місцевого екологічного розвитку**

Назва функції	Її зміст
1	2
координуюча	розкривається через узгодження цілей і завдань діяльності суб'єктів екологічного управління на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях, координація їх дій;
фокусування	полягає в тому, що інформація не просто передається (трансляється) її отримувачу, а й формується у єдиний інформаційний тематичний масив (інформація щодо сплати екологічного збору, витрат підприємств на здійснення природоохоронних заходів), що є значимим для підготовки і прийняття управлінських рішень за різними напрямками екологічної діяльності. Приміром, для ефективного управління відходами як на національному, так і на регіональному рівнях має бути побудована інформаційна система із зручним доступом до даних щодо ліцензій, дозвільних документів, до інформації про забруднювачів атмосферного повітря та водних об'єктів тощо;
керуюча	її зміст розкривається у тому, що через процеси інформування і комунікації можна здійснювати керуючі впливи з метою покращення поведінки населення і діяльності суб'єктів публічного управління (до прикладу, через інформування громадськості, формування переліку об'єктів перевірок органами екологічного управління);
регулююча	охоплює інформаційно-комунікативний супровід як процесу екологічного управління на різних рівнях, так і регулювання місцевого екологічного розвитку;
стабілізує	спрямована на забезпечення стабільного функціонування як екологічної системи (приміром, завдяки належному поводженню з відходами), так і соціально-економічної (наприклад, належне поводження з відходами зумовлює зменшення забруднення довкілля формуючи цим умови для нормальної життєдіяльності населення (соціальна компонента), а виділення з відходів ресурсоцінних компонентів – дозволяє отримати додатковий економічний ефект в процесі виробничої діяльності (економічна компонента));
мобілізаційна	цілеорієнтована на мобілізацію зусиль усіх стейкхолдерів в процесі регулювання місцевого екологічного розвитку, а також цих зусиль в питаннях прийняття управлінських рішень екологічного характеру і реалізації природоохоронної діяльності;
інтегрує	пов'язана з формуванням і реалізацією державної екологічної політики, котра б враховувала інтереси держави, регіонів, територіальних громад, суб'єктів господарювання, громадян і реалізувалась у практичній площині через вироблення і прийняття узгоджених управлінських рішень екологічного спрямування;
функція соціалізації	розкривається через: засвоєння у ході інформаційно-комунікативного супроводу процесу екологічного управління в публічній сфері екологічних цінностей; підвищення рівня професійної і побутової екологічної компетентності;
духовна	спрямована на формування і утвердження високої екологічної культури суспільства, сприйняття і оперування духовними цінностями у ставленні до природи.

Примітка. Розроблено автором

Наприклад, за підсумками отриманих автором літературного джерела [314] результатів оцінювання за методом ієрархії виявлено, що «найбільший потенціал запровадження органічного землекористування у Західному регіоні України, зокрема у Львівській, Хмельницькій та Тернопільській областях. Тобто на території цих областей найбільша площа сільськогосподарських земель, які потенційно придатні для ведення органічного виробництва за еколого-токсикологічними та агрохімічними показниками.

Перевага Західного регіону пов'язана насамперед з низькою концентрацією промислового виробництва, натомість Волинська, Рівненська та Житомирська області втратили позиції в рейтингу через забруднення ґрунтів радіонуклідами внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС» (табл. 5.14).

Доводячи доцільність і нагальну необхідність застосування інформаційних і комунікативних інструментів управління місцевим екологічним розвитком, які дають змогу формувати достовірну інформацію для ухвалення ефективних управлінських рішень, вкажемо на наступне.

Циркулярна економіка є не тільки новою моделлю економіки, а й новою моделлю поведінки звичайного громадянина, який використовує певні екологічні практики.

Таблиця 5.14

**Глобальні пріоритети розвитку органічного землекористування в
Західному регіоні України**

№ з/п	Область	Глобальні пріоритети
1	2	3
1	Львівська	0,121
2	Хмельницька	0,121
3	Тернопільська	0,118
4	Житомирська	0,114
5	Івано-Франківська	0,113
6	Волинська	0,108
7	Рівненська	0,105
8	Чернівецька	0,102
9	Закарпатська	0,096

Примітка. Сформовано на основі джерела [83, С. 83]

Для виявлення стану використання нових екологічних практик жителями Збараської міської територіальної громади, які вказують на поінформованість і обізнаність населення щодо переваг циркулярної економіки, ми провели опитування місцевих мешканців. Вибірка була стихійною і становила 654 особи різного віку і статі. Опитуваним було запропоновано анкету-питальник такого змісту (табл. 5.15).

Таблиця 5.15

**Анкета-питальник щодо використання нових екологічних практик
жителями Збараської міської територіальної громади**

№ з/п	Пропоноване запитання
1	2
1	Чи зменшили Ви побутове споживання енергії?
2	Чи зменшили Ви побутове споживання води?
3	Чи сортували Ви побутові відходи для утилізації?
4	Чи обирали Ви більш екологічний спосіб пересування (наприклад, велосипед як альтернативу машині)
5	Чи здійснювали Ви купівлю товарів місцевого виробництва?
6	Чи ремонтували Ви речі замість того, щоб придбати нові?
7	Чи купували Ви товари (одяг, посуд,) з секонд-хенду замість нових?
8	Чи купували Ви продукцію з екомаркуванням?
9	Чи вели Ви діалог з місцевими жителями на екологічну проблематику?
10	Чи звертались Ви до органів влади і органів місцевого самоврядування з екологічних питань?
11	Чи долучались Ви до проведення природоохоронних заходів?

Примітка. Сформовано з використанням методологічного підходу [314]

Результати отриманих відповідей та їх порівняння з відповідями, наведеними у дослідженні [314], ілюструє табл. 5.16.

Із таблиці 5.16 бачимо, що у використанні нових екологічних практик жителями Збараської міської територіальної громади переважають:

- купівля товарів у секонд-хенді замість нових (вказало 72% опитаних або 470 осіб);
- зменшення побутового споживання енергії (стверджують 79% опитаних або 517 осіб);

– ремонт речей замість того, щоб придбати нові (зазначили 65% респондентів або 425 осіб).

Таблиця 5.16

**Результати отриманих відповідей та їх порівняння з відповідями,
наведеними у дослідженні [314], %**

№ з/п	Пропоноване запитання	Опитані жителі Збаразької міської територіальної громади	Україна	ЄС
1	2	3	4	5
1	Чи зменшили Ви побутове споживання енергії?	79	76	37
2	Чи зменшили Ви побутове споживання води?	41	39	29
3	Чи сортували Ви побутові відходи для утилізації?	33	45	66
4	Чи обирали Ви більш екологічний спосіб пересування (наприклад, велосипед як альтернативу машині)	25	36	27
5	Чи здійснювали Ви купівлю товарів місцевого виробництва?	51	49	42
6	Чи ремонтували Ви речі замість того, щоб придбати нові?	65	42	32
7	Чи купували Ви товари (одяг, посуд) з секонд-хенду замість нових?	72	34	21
8	Чи купували Ви продукцію з екомаркуванням?	10	16	22
9	Чи вели Ви діалог з місцевими жителями на екологічну проблематику?	20	24	32
10	Чи звертались Ви до органів влади і органів місцевого самоврядування з екологічних питань?	11	-	-
11	Чи долучались Ви до проведення природоохоронних заходів?	1	3	7

Примітка. Сформовано з використанням методологічного підходу [314]

Використання цих екологічних практик є результатом низьких доходів населення і підвищення цін на енергоносії. Однак, це не вказує на обізнаність населення щодо переваг циркулярної економіки. Про це свідчило б свідоме застосування цих практик та практик сортування побутових відходів для

утилізації, активна участь місцевого населення у реалізації природоохоронних заходів тощо.

Разом з тим, як видно з табл. 5.16, показники стану використання жителями Збаразької міської територіальної громади екологічних практик: сортування побутових відходів для утилізації; вибору більш екологічного способу пересування; купівлі продукції з екологічним маркуванням є нижчими за середньоукраїнські показники і показники країн ЄС. Таким чином, можемо резюмувати, що використання екологічних практик, які вказують на поінформованість і обізнаність населення щодо переваг циркулярної економіки, є вкрай недостатнім. Це вимагає цілеспрямованої інформаційно-комунікаційної роботи органів місцевого самоврядування в екологічних питаннях, інформування населення про переваги циркулярної економіки для місцевого екологічного розвитку, сприяння екологічній самоосвіті і покращенню екологічної культури місцевих жителів.

Для того, щоб держава була основним і дієвим суб'єктом виконання функцій інформаційно-комунікативного супроводу процесу екологічного управління в публічній сфері, необхідно посилити довіру суспільства до цього соціального інституту. Така довіра, за інформацією Центру Разумкова, вкрай низька (табл. 5.17).

Таблиця 5.17

Баланс довіри до соціальних інститутів

№ з/п	Соціальний інститут	Рівень довіри (+) (недовіри (-)) ¹ (осінь 2020-весна 2021 року)	Рівень довіри (+) (недовіри (-)) ¹ (лютий–березень 2025р.)
1	2	3	4
1	Верховна Рада України	- 56,5	-58,9
2	Уряд України	- 50,9	-48,2
3	Державний апарат (чиновники)	- 63,0	-65,9
4	Державна служба з надзвичайних ситуацій	+19,7	+75,1
5	Засоби масової інформації	+7,4	-9,2
6	Громадські організації	+10,7	+33,6

Примітка. Сформовано за [220]

¹Примітка: Різниця між часткою тих, хто довіряє, і тих, хто не довіряє

Інформація таблиці 5.17 вказує на:

- поглиблення розриву між рівнем довіри до політичних і бюрократичних інститутів та інститутів громадянського суспільства;
- переорієнтацію довіри населення на ті структури, що демонструють реальну ефективність, відкритість і соціальну солідарність;
- зростання ролі горизонтальних суспільних зв'язків (громадські організації, волонтерські рухи).

Табличні дані свідчать про переформатування системи суспільної довіри в Україні: недовіра до політичних інститутів залишається стабільною, тоді як громадянське суспільство та служби прямої допомоги населенню стають головними носіями суспільного авторитету. Це формує нову соціальну архітектоніку взаємодії “держава — громадяни”, де головними чинниками довіри виступають відкритість, компетентність і соціальна відповідальність.

Також проведений порівняльний аналіз даних табл. 5.17 дозволяє зробити висновок про те, що довіра населення зростає до тих інституцій, які мають чітко визначену екологічну функцію або проявляють реальну екологічну відповідальність. Зокрема, Державна служба з надзвичайних ситуацій практично долучається до процесу зменшення екологічних ризиків, а громадські організації є учасниками «зеленої» трансформації. Державні інститути навпаки, втрачають довіру через недостатню ефективність екологічного врядування. Таким чином, екологічна складова суспільної довіри стає індикатором зрілості публічного управління: що вища екологічна відкритість і відповідальність інституту, то вищий рівень довіри громадян.

Отже, у 2020–2025 роках відбулася трансформація архітектоніки суспільної довіри наступним чином:

- політичні інститути залишаються в зоні хронічної недовіри;
- інститути громадянської дії та екологічної безпеки набули високого авторитету;
- формується нова модель екологічно орієнтованого суспільного капіталу, у якій критерії ефективності влади та організацій вимірюються не лише

економічними показниками, а й екологічною відповідальністю, стійкістю і здатністю гарантувати безпечне середовище життя для громадян.

Для підвищення довіри до інституту держави діяльність органів державної влади та ОМС має бути соціально відповідальною, прозорою, інноваційною та екологічно збалансованою, орієнтованою на принципи сталого розвитку, з урахуванням екологічних наслідків кожного управлінського рішення. Ефективна екологічна політика й реальні практичні дії у сфері охорони довкілля стають важливим критерієм довіри громадян до влади. Щоб підвищити довіру до інституту держави діяльність усіх цих органів повинна бути відкритою для суспільства, а на загальнодержавному і міждержавному рівнях необхідно використовувати інноваційні інформаційні і комунікаційні інструменти. Так, наприклад, «мобільні технології 5G в майбутньому можуть зумовити масове впровадження цілого ряду нових комунікативних й інструментальних засобів у дипломатії, серед яких: віртуальні посольства; додаткова реальність у публічній дипломатії; штучний інтелект у консульських службах; автоматизація баз даних щодо можливостей екоінтеграції країн і входження бізнес-суб'єктів в екологічні сегменти світового ринку та ін.» [320, С 128].

Аргументуючи питання закладення функцій інформаційно-комунікативного супроводу процесу екологічного управління в основу забезпечення сталого розвитку на місцевому рівні, модернізації такого супроводу в процесі управління місцевим екологічним розвитком, вкажемо на доцільність створення публічної онлайн-платформи спільної, колективної роботи і комунікації в процесі екологічного управління між різними стейкхолдерами (органами місцевого самоврядування, громадським сектором економіки, населенням територіальних громад та органами їх самоорганізації).

До цілей такої платформи слід віднести:

- побудову віртуального середовища колективної роботи стейкхолдерів;

- визначення множини повноважень учасників екологічного управління і регулювання та своєчасне розміщення повної і достовірної інформації щодо цього;
- формування кола учасників процесу екологічного управління на місцевому рівні;
- забезпечення на місцевому рівні дієвої комунікації в питаннях екологічного управління між інститутом держави (суб'єктом є органи місцевого самоврядування) та інститутами громадянського суспільства.

До модулів, котрі повинні знаходитись на публічній онлайн-платформі синхронної, колективної роботи і комунікації в процесі екологічного управління між різними стейкхолдерами, віднесемо: «модуль синхронної, колективної роботи», «модуль змістового наповнення», «модуль обговорення та взаємодії», «модуль обміну даними», «модуль інформаційно-аналітичного супроводу», «модуль пошуку», «модуль адміністрування». Їх функціональне навантаження щодо інформаційно-комунікативного супроводу процесу екологічного управління в публічній сфері відображає рис. 5.2.

Така структура модулів публічної онлайн-платформи синхронної, колективної роботи і комунікації в процесі екологічного управління між різними стейкхолдерами набуває виключної актуальності в сучасних умовах війни в Україні.

Аргументом на користь цього є теза літературного джерела [213] такого змісту: «... впродовж останніх 60 років до 40% збройних конфліктів були пов'язані із навколишнім середовищем або спровоковані природними ресурсами як рушієм протистоянь; протягом останніх двох десятиліть кожен конфлікт мав відношення до еколого-ресурсних та соціально-економічних параметрів навколишнього середовища та природних ресурсів; питання природних ресурсів та навколишнього середовища зрідка є єдиною причиною конфлікту, але, лишаючись невирішеними, завжди є перешкодою для встановлення миру. Більше того, неналежне управління природними ресурсами може стрімко знизити здатність країни протистояти новому витку ескалації

конфлікту. Експерти ділять весь спектр на дві великі групи впливу: прямий та непрямий (опосередкований). Важливим різновидом непрямого впливу є інституційна криза. Війна може спровокувати екологічну катастрофу, але необов'язково. Водночас, війна неодмінно призводить до колапсу захисних механізмів: екологічного моніторингу навколишнього середовища, систем реагування на надзвичайні ситуації, систем захисту критичної інфраструктури та ін.» [213, С. 9].



Рис. 5.2. Модулі публічної онлайн-платформи синхронної, колективної роботи і комунікації в процесі екологічного управління між різними стейкхолдерами

Примітка. Розроблено автором

Тому, публічна онлайн-платформа синхронної, колективної роботи і комунікації в процесі екологічного управління між різними стейкхолдерами, має бути узгоджена (синхронізована) з реєстрами і базами даних Державної служби України з надзвичайних ситуацій, якою в березні 2022 року розроблено "Алгоритм дій з відновлення життєдіяльності звільнених від російської окупації населених пунктів" (рис. 5.3).

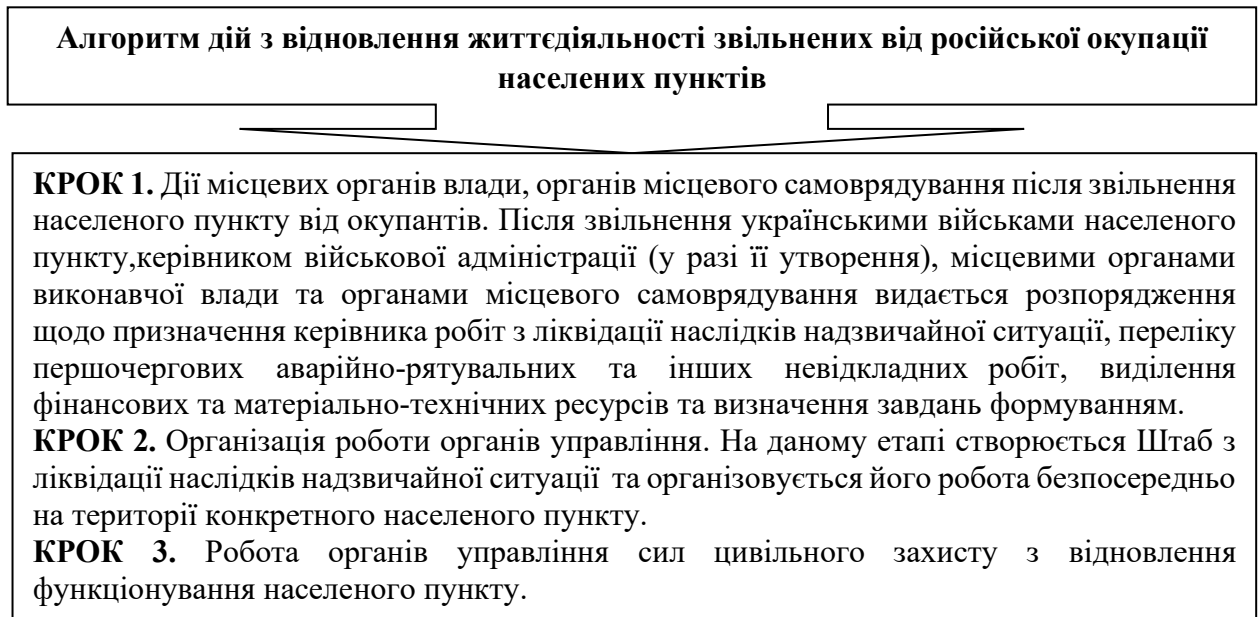


Рис. 5.3. Алгоритм дій з відновлення життєдіяльності звільнених від російської окупації населених пунктів України

Примітка. Наведено за [171, С. 143]

Завдяки модулю «обмін даними» (див. рис. 5.2) стане можливим інформування стейкхолдерів щодо стану вирішення багатьох проблем, в тому числі, екологічного характеру. Так, в рамках кроку 3 (див. рис. 5.3) робота органів управління сил цивільного захисту з відновлення функціонування населеного пункту охоплює: проведення розвідки та очищення території від вибухонебезпечних предметів; утворення спеціальних груп з пошуку, транспортування, утилізації або знищення загиблих тварин тощо. Така робота має екологічне забарвлення, оскільки знижує ризик забруднення довкілля

У літературному джерелі [313] вказується, що «наразі відомо чотири інструменти, що дозволяють збирати свідчення і документувати злочини проти

довкілля: телеграм-бот “ЕкоШкода”; saveEcoBot у Вайбер; сторінка Українського еколого-інформаційного штабу з аналітичної обробки та ліквідації наслідків бойових дій; анкета для збору інформації про заподіяння збитків довкіллю внаслідок вторгнення Російської Федерації на територію України» [313].

Завдяки створенню публічної онлайн-платформи спільної, колективної роботи і комунікації в процесі екологічного управління між різними стейкхолдерами інформаційні дані щодо злочинів проти довкілля можуть бути розміщені на цій платформі і бути доступними для широкого загалу. Більше того, після припинення активної фази бойових дій така інформація може бути покладена в основу прийняття управлінських рішень стосовно підтримки територіальних громад у ліквідації екологічних наслідків бойових дій (щодо забруднення атмосферного повітря, водних об’єктів, земельних ресурсів) за державні і грантові кошти.

Отже, для побудови належного інформаційно-комунікативного забезпечення процесу екологічного управління в публічній сфері необхідно вирішити низку актуальних питань, відображених на рис. 5.4.

Розв’язання актуальних питань, зазначених на рис. 3, уможливить повнішому виконанню публічною сферою своїх функцій і сприятиме: ґрунтовнішому захисту публічних екологічних інтересів, вдосконаленню екологічного управління і екологічному розвитку суспільства; масштабнішій імплементації публічних інтересів в державну екологічну політику на різних рівнях. Перелік цих питань в рамках побудови належного інформаційно-комунікативного супроводу процесу екологічного управління в публічній сфері корелює з тезою літературного джерела [287] такого змісту: «Україна може стати світовим ІТ-лідером, якщо державою буде забезпечено чотири ключових складових, завдяки яким відбувається швидкий ріст сектору. Зокрема це: державні інвестиції в ІТ-освіту, збереження комфортного податкового законодавства, підтримка розвитку продуктових компаній та стартапів, а також

створення комфортного та безпечного зовнішнього середовища і дотримання захисту прав людини» [287].



Рис. 5.4. Актуальні питання, які вимагають вирішення, для побудови належного інформаційно-комунікативного забезпечення процесу екологічного управління в публічній сфері

Примітка. Розроблено автором

Необхідність вдосконалення інформаційно-комунікативного забезпечення процесу екологічного управління вимагає покращення діяльності держави як головного суб'єкта екологічного управління, передусім, через підвищення довіри до неї і забезпечення більшої відкритості діяльності її органів. У

контексті цього, необхідно створити і чітко цілеорієнтувати публічну онлайн-платформу спільної, колективної роботи і комунікації в процесі управління місцевим екологічним розвитком між різними стейкхолдерами. Також слід структурно і функціонально навантажити модулі цієї публічної онлайн-платформи, адаптувавши їх до роботи в сучасних умовах війни в Україні та у післявоєнний період.

Паралельно важливо вирішити інші питання, які вимагають розв'язання для побудови належного інформаційно-комунікативного супроводу процесу управління місцевим екологічним розвитком (професіоналізації посадових осіб і службовців органів місцевого самоврядування, використання цифрових технологій тощо) і отримання переваг від цього. Приміром, представлене у літературному джерелі [329] дослідження «підкреслює важливість комунікації у підвищенні рівня екологічної свідомості та відповідального ставлення до довкілля. Порівняння різних типів комунікацій засвідчило, що цифрові технології, передусім Інтернет та соціальні мережі, є найефективнішими інструментами для інформування та залучення широкої аудиторії. Рівень її залучення зріс на 65% у 2021–2023 рр.» [329, С. 281]. «Сучасні цифрові технології дають змогу обробляти великі масиви даних, що сприяє прийняттю більш ефективних управлінських рішень щодо задоволення попиту, використання ресурсів, адаптації до змін зовнішнього середовища та їх прогнозування» [319].

5.3. Вдосконалення системи управління екологічним розвитком національної економіки на засадах стратегічного підходу

Змінне зовнішнє середовище і фактори прямого й непрямого впливу, які воно продукує, формують виклики, пов'язані з необхідністю: забезпечення безпечного для життя і здоров'я людей довкілля; зменшення забруднення навколишнього природного середовища в результаті виробничої діяльності; врахування екологічних ризиків, зумовлених війною; професіоналізації кадрів, а також інші причини, які вносять корективи у прийняття рішень,

актуалізують питання використання стратегічного підходу в системі управління екологічним розвитком національної економіки.

До прикладу, зовнішні загрози для регіону і окремих організацій можна систематизувати наступним чином: «по-перше, загрози руйнування природних систем. Так, будівництво промислових об'єктів формує ризик руйнування екосистем, меліоративні роботи – ризик зміни екосистем. По-друге, загрози для здоров'я населення. Наприклад, виробництво нової продукції може зумовити ризик зростання рівнів захворюваності і смертності. По-третє, техногенні загрози для конкретного промислового підприємства. Вони є наслідком реалізації науково-технічних рішень у виробничій сфері та сфері послуг, що супроводжується нераціональним використанням природних ресурсів, помилками в проектно-технічній документації, порушенням технології виробництва, правил експлуатації машин, устаткування і обладнання, техніки безпеки. Усе це формує ризик аварій і катастроф на виробництві. По-четверте, загрози у природокористуванні (наслідком звичайного природокористування може стати ризик недопоставки природних ресурсів, нераціонального використання природних ресурсів – ризик швидкого вичерпання природних ресурсів, неналежного поводження з природними ресурсами – ризик погіршення їх якості, виснаження природних ресурсів)» [153].

Значимість питання вдосконалення системи управління екологічним розвитком національної економіки на засадах стратегічного підходу обумовлена тим, що традиційна модель екологічного управління, зорієнтована, переважно, на реактивні заходи та нормативне регулювання не забезпечує системного вирішення проблем забруднення довкілля. Натомість, стратегічний підхід передбачає довгострокове прогнозування, визначення пріоритетів, інтеграцію екологічних цілей у всі рівні економічного планування, формування механізмів превентивного управління ризиками й створення умов для екологічних інновацій. Це дозволяє перетворити екологічну політику з периферійного елементу на ключову складову державного економічного стратегічного курсу.

Таким чином, актуальність застосування стратегічного підходу зумовлена потребою переходу від фрагментарного до системного, інтегрованого управління екологічними процесами, що зумовлює не лише зменшення негативного впливу на довкілля, а й створення нової моделі економічного зростання (екологічно орієнтованої, інноваційної та ресурсоефективної).

Стратегічний підхід в управлінні екологічним розвитком реалізується через стратегічне управління. Воно є процесом, який здійснюється системно, уможливорює результативну діяльність суб'єктів такого управління у майбутньому завдяки врахуванню змін і викликів, які з'являються, у цій діяльності.

Стратегічний підхід в управлінні екологічним розвитком повинен реалізовуватись тандемно з системним, процесним, інституційним і цільовим підходами, а також підходом на основі управління змінами. Більше того, результативна робота місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування як суб'єктів такого управління має розкриватися не тільки у прийнятті суто екологічних рішень, а й у роботі з населенням, підприємцями, інституціями ринкової інфраструктури, кадровим корпусом цих суб'єктів управління, позиціонуванні останніх як функціональних органів екологічної держави.

«Концепція екологічної («зеленої») держави розробляється в розвинених країнах Заходу з кінця ХХ ст. в рамках теорії демократичної, соціальної правової держави» [39]. «Екологічна держава, віддана ідеї сталого розвитку, забезпеченню траєкторії соціального розвитку, яка залишається в межах екологічної стійкості [324].

Таким чином, екологічна держава – це держава, яка розвивається на засадах сталості, має соціальну орієнтацію, сприяє інклюзивності.

Підтримуємо позицію авторів літературного джерела [324], які вважають, що «екологічна держава» є не просто державою, яка реалізує екологічну політику, а державою, яка працює у чотиривимірному масштабі (рис. 5.5).



Рис. 5.5. Чотиривимірний масштаб діяльності «екологічної держави»

Примітка. Сформовано на основі джерела [324, С. 7–8]

Змістове навантаження «екологічної держави», на переконання авторів [324], розкривається через «державні програми, спрямовані на контроль впливу на довкілля та коригування моделей соціально-екологічної взаємодії з метою уникнення екологічних ризиків та підвищення екологічних цінностей» [324, С. 3].

Зазначене вище вказує на значимість застосування ціннісного підходу в діяльності місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування в процесі екологічного управління. Власне, формуванню цінностей повинно бути відведене важливе місце в процесі реалізації модернізованого варіанту екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку і здійснення стратегічного екологічного управління.

Вектори розвитку ціннісних орієнтацій персоналу органів державної влади і ОМС в процесі реалізації модернізованого варіанту екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку представлені в табл. 5.18.

**Вектори розвитку ціннісних орієнтацій персоналу органів державної
влади і органів місцевого самоврядування в процесі реалізації
модернізованого варіанту екологічної політики**

№ з/п	Вектори розвитку	Цінності	Результат
1	2	3	4
1	Теоретичний	Екологічні знання і навички персоналу	- стратегічні (довгострокові) дослідження і розробки; - креативне екологічне мислення посадових осіб і службовців органів державної влади і органів місцевого самоврядування, зростання їх екологічної культури
2	Економічний	Екологічні знання і вміння персоналу органів державної влади і органів місцевого самоврядування	- підвищення результативності діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування з екологічних питань; - досягнення задоволеності споживача екологічними послугами і розширення переліку пропонованих клієнту послуг (наприклад, створення і забезпечення роботи пунктів приймання відходів продукції для ремонту та підготовки їх до повторного використання; організація роботи пунктів роздільного збирання побутових відходів; встановлення тарифів на послугу з управління побутовими відходами, а також тарифів на збирання, перевезення, відновлення, видалення побутових відходів окремо за видами побутових відходів (змішані, великогабаритні, ремонтні, небезпечні))
3	Політичний	Владний вплив	- розвиток внутрішніх та зовнішніх правових стосунків і взаємодій в процесі екологічного управління; - лідерство керівників, а також посадова і громадська активність персоналу у вирішенні екологічних питань життя суспільства (або певної його частини)
4	Управлінський	Екологізація політики органів державної влади і органів місцевого самоврядування, управлінської діяльності	- збільшення чисельності працівників, які підвищили свою кваліфікацію з екологічних питань; - підвищення рівня екологічної культури управлінських кадрів, поширення цих знань і їх використання для утвердження моральних принципів відносно довкілля у свідомості населення (приміром, вивезення відходів на паспортизовані сміттєзвалища); - включення етико-екологічних позицій в організаційні регламенти (положення, посадові інструкції працівників)
5	Соціальний	Розвиток внутрішніх і зовнішніх комунікацій в екологічній сфері, екологічних взаємовідносин	- організація ефективних внутрішніх і зовнішніх інформаційно-комунікативних зв'язків органів державної влади і органів місцевого самоврядування в процесі екологічного управління (з бізнесом, інвесторами, інституціями ринкової інфраструктури); - розвиток еколого-інформаційних взаємовідносин в системах «орган державної влади-громадськість», «орган місцевого самоврядування-жителі територіальної громади»

1	2	3	4
6	Іміджевий	Покращення іміджу і репутації органів державної влади і органів місцевого самоврядування	- вивчення думки і задоволеності місцевих жителів станом розв'язання екологічних питань; - вивчення думки і задоволеності суб'єктів підприємницького сектору економіки діяльністю місцевої влади щодо екологічного управління (приміром, щодо заохочення та підтримки сталого виробництва і споживання продукції); - активізація еколого орієнтованої діяльності (наприклад, реалізація енергозберігаючих проєктів, здійснення екологічного аутсорсингу); - екологічна сертифікація (приміром, на відповідність стандарту Зелений офіс за схемою сертифікації згідно з ДСТУ ISO 14024 або на відповідність стандарту Зелений клас за схемою сертифікації згідно з ДСТУ ISO 14024)

Примітка. Сформовано автором

Управління екологічним розвитком національної економіки на засадах стратегічного підходу є як процесом, так і результатом, оскільки в його основі лежать:

- визначення і вибір множини цілей і завдань, що уможливають досягнення позитивних ефектів у перспективі;
- ідентифікування найкращих способів досягнення екологічних цілей і виконання завдань (раціональне використання економічних, матеріально-технічних, часових та інших ресурсів, оновлення використовуваних технологій тощо);
- зосередження уваги і зусиль на досягненні визначених цілей, трансформуванні їх у реальний, вимірюваний результат роботи суб'єктів екологічного управління на національному та місцевому рівнях.

У ширшому розумінні стратегічний підхід в екологічному управлінні передбачає перехід до проактивної моделі розвитку, коли основна увага приділяється попередженню екологічних загроз, мінімізації ризиків і формуванню передумов сталого економічного зростання. Це означає не лише планування природоохоронних заходів, а й інституційне закріплення екологічних пріоритетів у стратегічних документах держави, розвиток систем екологічного прогнозування, сценарного моделювання, оцінювання

ефективності політики, що забезпечує безперервність, наступність і результативність екологічних рішень.

Отже, управління екологічним розвитком у стратегічному вимірі виступає інтегрованою функцією державного, регіонального й корпоративного менеджменту, орієнтованою на гармонізацію економічних, соціальних та екологічних інтересів і формування довгострокової траєкторії сталого розвитку національної економіки.

Стратегічні, довгострокові завдання управління екологічним розвитком полягають у внесенні впорядкованості в управлінські, виробничі, інформаційні, технологічні процеси, організацію спільних дій суб'єктів такого управління, досягнення узгодженості й координації їх дій в сучасних нестабільних умовах функціонування. Це вимагає пошуку нових парадигм, однією з яких є стратегізація.

Під стратегізацією управління екологічним розвитком розуміємо адміністративно-управлінський підхід, котрий опирається на систему факторів, які повинні бути враховані в процесах: стратегічного управління цим розвитком; прийняття дієвих управлінських рішень; підвищення ефективності роботи суб'єктів такого управління.

Такий підхід уможливить адекватний критичний аналіз й інтерпретацію результатів роботи суб'єктів екологічного управління місцевим розвитком на перспективу з урахуванням динамізму зовнішнього середовища і вимог щодо забезпечення сталого розвитку. Також цей підхід свідчитиме про те, що суб'єкти екологічного управління місцевим розвитком будують свою діяльність на основі методології, що «працює на майбутнє», йдуть по шляху «від парадигми функціонування до парадигми розвитку».

Роль стратегування в екологічному управлінні місцевим розвитком є незаперечною, оскільки в його рамках реалізується головне завдання, яке полягає у формуванні чіткої картини місцевого розвитку в перспективі в контексті побудови екологічної держави.

Процеси стратегічного управління і планування екологічним розвитком є

методологічно неоднорідними, недосконалими, а тому не дозволяють об'єднати в єдине ціле всіх учасників цього процесу на основі узгоджених стратегічних документів і механізмів їх реалізації.

Екологічна політика є результатом стратегічного управління і стратегічного планування екологічного розвитку нашої держави. Результативність такої політики значною мірою залежить не тільки від прийняття законодавчих актів, документів стратегічного характеру, а й від того як вони впроваджуються суб'єктами реалізації цієї політики. На переконання ряду авторів ([207]) «відомча система Міндовкілля невідзвітна суспільству, взагалі демонструє відсутність стратегічної звітності щодо впровадження екологічної політики, практично ігнорує» [207] принципи прозорості, участі громадськості, підзвітності, ефективності й узгодженості політик.

Ключовими проблемними місцями в системі екологічних фінансів є «відсутність моніторингу ефективності природоохоронних заходів та цілісного підходу до вирішення екологічних проблем, непрозорість надходжень та розподілу коштів, надходження коштів на ОНПС тільки наприкінці звітного фінансового року, що унеможлиблює реалізацію програмно-проектного підходу. Для вирішення цих проблем необхідна комплексна реформа, яка стосується і податків, і нарахування штрафів за порушення законодавства в сфері природокористування і охорони довкілля, і ефективності фондів та їх цільового призначення» [207].

Сьогодні «часткова закритість стратегічного планування виправдовується війною. Проте, існує ризик, що після завершення воєнного стану, обмеження принципів належного екологічного врядування може залишитись і стати звичною практикою, що, в свою чергу, матиме значний негативний вплив на оцінку Європейського Союзу щодо готовності України до членства в ЄС у сферах довкілля і зміни клімату» [207].

Усе зазначене вище вимагає зміни ставлення держави і суспільства до стратегічних екологічних пріоритетів, доброчесних організації формування,

моніторингу й оцінювання ефективності державної екологічної політики на усіх рівнях.

Загалом, «прийняті державою документи стратегічного значення (це є констатацією значимості стратегічного підходу в управлінні) закріплюють питання формування в суспільстві екологічних цінностей та засад сталого споживання і виробництва (це є констатацією значимості екологічного підходу в управлінні). Більше того, процеси виробництва і споживання продукції стосуються взаємодії в системі «природа-суспільство» і зумовлюють забруднення довкілля, що є серйозною проблемою сучасності на усіх рівнях управління. Ця проблема повинна вирішуватись і на рівні управління підприємницькою діяльністю суб'єктів господарювання, їх екологічного менеджменту» [146].

Отже, навантаження щодо стратегування в управлінні екологічним розвитком національної економіки повинно покладатися на суб'єктний склад такого управління на різних рівнях. До процесу стратегування повинні долучитися суб'єкти господарювання, інституції ринкової інфраструктури, громадськість.

Так, стратегічне планування як специфічний елемент впливу підсистеми екологічного регулювання на регіональному рівні повинно спрямовуватися на вирішення найактуальніших проблем Тернопільського регіону. Однією з них є поводження з твердими побутовими відходами (поширення стихійних звалищ, втрата цінних компонентів відходів через неналежне поводження з ними й недостатню розвиненість інфраструктури управління відходами тощо). Для її масштабного розв'язання і зниження екологічних ризиків, які з нею пов'язані, необхідним є формування стратегічних планів управління відходами на рівні районів і територіальних громад Тернопільського регіону.

Також в ході стратегічного планування мають:

- враховуватись екологічний і рекреаційний потенціали регіону, його районів і територіальних громад;

- здійснюватися ранжування територій Тернопільського регіону за рівнем їх екологічної забрудненості;
- координуватись діяльність інвесторів у сфері захисту довкілля;
- надаватись інформаційно-консультаційна підтримка у розробленні стратегічних документів (стратегій: екологічного розвитку територіальних громад; екологізації діяльності суб'єктів господарювання та запровадження ними системи екологічного менеджменту; проектів щодо співпраці).

Це важливо, оскільки, наприклад:

- «екологічний менеджмент охоплює такі функціональні сфери діяльності підприємства, установи чи організації: управління організаційною культурою, управління екологічною безпекою, управління природними ресурсами, управління використанням енергії, управління поводженням з відходами, управління життєвим циклом продукції, екологічний облік і звітність, оцінка екологічної ефективності природоохоронної діяльності» [146];
- «досвід низки територіальних громад в Україні показує, що вже сьогодні фінансово ефективним методом для них є збір та відправка на переробку пластикових пляшок, а окремі з них вже починають будувати сміттесортувальні установки. Інвестиції на такі проекти спрямовують не тільки фінансово забезпечені українські громади, їх готові надавати міжнародні фінансові структури, а також провідні європейські країни. Тому керівники територіальних громад мають готувати відповідні проекти щодо співпраці з територіальними громадами в країнах Європейського Союзу» [99].

Для вдосконалення управління екологічним розвитком національної економіки на засадах стратегічного підходу доцільно побудувати мотиваційну стратегію управління екологізацією діяльності її суб'єктів. Для цього спочатку повинні бути визначені місія і цілі екологічного розвитку (наприклад, перетворити середовище життєдіяльності регіону чи територіальної громади у комфортне та екологічно безпечне). Потім слід визначити структуру суб'єктів управління, їх повноваження, механізми і методи їх спільної роботи і взаємодії для того, щоб досягти узгоджених екологічних цілей (наприклад, забезпечення

взаємозв'язку і взаємодії учасників екологічного управління й здійснення моніторингу реалізації стратегії).

Алгоритм стратегування екологічного управління місцевим розвитком і екологічною діяльністю суб'єктів господарювання характеризується етапністю, послідовністю і циклічністю дій, що відображено на рис. 5.6.



Рис. 5.6. Алгоритм стратегування екологічного управління місцевим розвитком і екологічною діяльністю суб'єктів господарювання

Примітка. Сформовано автором

1. Концептуалізація (стратегічне цілепокладання), яка розкривається через бачення довгострокової перспективи екологічного управління для забезпечення місцевого розвитку. Місцеві органи державної влади і органи місцевого самоврядування як суб'єкти управління і елемент інституційного супроводу повинні концептуально визначитись із підходами до екологічного

управління місцевим розвитком. Стратегічні орієнтири реалізації такого управління визначені законодавчо. Поряд із цим, місцеві органи державної влади і органи місцевого самоврядування можуть і повинні прийняти рішення щодо використання додаткового мотиваційного і стимулюючого інструментарію в рамках здійснюваних ними управлінських і регулюючих впливів (до прикладу: встановлення тарифів на послугу з управління побутовими відходами, а також тарифів на збирання, перевезення, відновлення, видалення побутових відходів окремо за видами побутових відходів (змішані, великогабаритні, ремонтні, небезпечні); вибір форм інформування населення щодо переваг роздільного збирання відходів; обрання диференційованих способів інформування підприємців і місцевих жителів щодо переваг впровадження циркулярної економіки).

Додатковий мотиваційний і стимулюючий інструментарій повинен бути напрацьований як адміністративно-управлінським персоналом місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування, так і самих суб'єктів господарювання. Доцільно щоб цей інструментарій став частиною сформованої концепції мотивації підприємців до екологізації їх діяльності.

Наприклад, запропонована нами концепція мотивації суб'єктів господарювання дозволить отримати такі переваги:

- ідентифікувати «мотиваційні зони» («мотиваційні сегменти», «мотиваційні точки») для підприємців до екологізації їх діяльності;
- встановити мотиваційні цілі щодо екологізації діяльності та напрацювати необхідні заходи для досягнення цих цілей.

У рамках кожного концептуального напрямку доцільно сформулювати комплекс дій і заходів, які уможливають досягнення бажаного результату.

Модель мотиваційного забезпечення екологізації діяльності суб'єкта господарювання представлена на рис. 5.7.



Рис. 5.7. Модель мотиваційного забезпечення екологізації діяльності суб'єкта господарювання

Примітка. Сформовано автором самостійно

Доповнюючи рис. 5.7, акцентуємо на тому, що «стратегізація» прямо стосується екологізації підприємницької роботи підприємства, управління екологічними аспектами життєвого циклу його продукції, інтеграції та активного врахування екологічних аспектів у діяльності підприємств. Це обумовлюється необхідністю: забезпечення екологічної безпеки держави, її

регіонів, громад, екологізації роботи суб'єктів господарювання; врахування впливу факторів в процесі стратегічного управління і формування стратегій функціонування підприємств з урахуванням вимог забезпечення сталого розвитку з метою прийняття ними еколого орієнтованих рішень і підвищення ефективності комерційної діяльності, в тому числі, в екологічному аспекті» [146].

Пропонована мотиваційна концепція суб'єкта господарювання щодо екологізації його діяльності повинна полягати у побудові стратегічної лінії роботи підприємства в частині планування мотиваційного елемента екологізації його діяльності для забезпечення територіального екологічного розвитку, оцінки персоналу і його мотивації до посилення еколого-знаннєвої компоненти, визначення потреб у «зелених» кадрах.

2. Прогнозування. У рамках нього необхідно провести змістовний аналіз сучасних тенденцій і векторів екологізації місцевого розвитку в системі національної економіки, діяльності підприємницького сектору економіки, альтернатив екологізації діяльності суб'єктів господарювання, виявити перешкоди для цього і визначити шляхи вирішення проблем.

Так, наприклад, «констатація факту, що екологічне управління є сучасним трендом управління комерційною діяльністю, вимагає дієвої роботи в напрямі вдосконалення методів та інструментарію екологічного регулювання. Одним із інструментів, який повинен використовуватись в процесі екологічного регулювання комерційної діяльності і зазнати вдосконалення, є екологічний паспорт підприємства (табл. 5.19).

Також слід вказати на існування сьогодні передумов і можливостей вдосконалення асортиментної політики підприємств через розширення асортименту послуг, пропозиція і попит на які матимуть місце у перспективі. Для цього необхідно використовувати екологічний франчайзинг.

Екологічний франчайзинг – це «система, що забезпечує сталий розвиток на основі поширення екологічно збалансованих видів виробництва та розподілення в умовах появи нових екологічних потреб (наприклад, потреб в

екологічній безпеці); має сенс підкреслити, що він є результатом стратегічного планування природокористування, вміння передбачати екологічні наслідки тих чи інших господарських рішень» [210].

Таблиця 5.19

Напрями вдосконалення механізму екологічної паспортизації підприємства

№ з/п	Напрямок вдосконалення	Переваги
1	2	3
1	Змістове інформаційне наповнення екологічного паспорта підприємства має бути сформоване з урахуванням особливостей проведення секторальних і галузевих політик, відображати специфіку роботи підприємств, особливості впливу їх природоперетворювальної діяльності на довкілля.	Зменшення антропогенного навантаження на довкілля, покращення іміджу підприємств, які дбайливо ставляться до довкілля
2	Екологічний паспорт підприємства повинен бути правильно інформаційно наповненим і бути реальним відображенням впливу суб'єкта господарювання на довкілля. Це дозволить (за умови прийняття відповідного законодавчого акта) диференціювати екологічний збір між забруднювачами довкілля. Тобто, чим вищим буде клас небезпеки конкретного підприємства, тим вищі ставки екологічного збору до нього мають застосовуватися. І навпаки, стосовно суб'єкта господарювання, який здійснює еколого орієнтовану соціально відповідальну діяльність, повинні застосовуватись нижчі ставки екологічного збору. Зниження класу небезпеки суб'єктів господарювання завдяки здійсненню ними природоохоронних заходів, формування ними стратегій їх розвитку з виокремленням екологічної компоненти тощо уможливить виробництво екологічно чистого продукту, вихід з ним на зарубіжні ринки, зменшення шкідливого впливу на довкілля, передусім, території, на якій розташоване підприємство	Покращення іміджу підприємств, які дбайливо ставляться до довкілля, здійснюють еколого орієнтовану соціально відповідальну діяльність Збільшення прибутку, досягнення економічних, соціальних і екологічних результатів, що власне є метою підприємництва (комерційної діяльності)
3	Екологічний паспорт має містити ретроспективну та стратегічну інформацію (про: проведення підприємством еколого орієнтованої соціально відповідальної діяльності; запланований еколого-економічний і соціальний ефект від здійснення природоохоронних заходів; наявність екологічного сертифіката).	Покращення іміджу підприємств, які дбайливо ставляться до довкілля, здійснюють еколого орієнтовану соціально відповідальну діяльність.

1	2	3
	Також логічно було б доповнити цю інформацію даними стосовно роботи підприємств відповідної галузі (транспортні, аграрні, машинобудівні підприємства тощо) в нормальному режимі, а також за умов здійснення аварійних викидів в атмосферне повітря і скидів у водні об'єкти	Інформування споживачів та інших стейкхолдерів (зацікавлених сторін) про наявність у підприємства екологічного сертифіката дозволить розширити можливості просування продукції або послуги з поліпшеними екологічними характеристиками (якостями). Детальніший інформаційний супровід діяльності суб'єкта господарювання полегшує ведення облікової, управлінської, маркетингової політики підприємства
4	Необхідно закріпити у правовому полі питання забезпечення доступу громадськості до інформаційних даних, наведених у екологічному паспорті підприємства. Ці дані мають стосуватися користування підприємства природоресурсним потенціалом, стану забруднення довкілля, антропогенного навантаження підприємства на природну екосистему, наявності екологічного сертифіката тощо. Наприклад, вкрай низька поінформованість населення про переваги сталого споживання і виробництва, зокрема, стосовно особливостей використання різних видів маркувань продукції є перешкодою для розвитку ринку екологічної продукції в Україні	Реалізація підприємствами-забруднювачами природоохоронної діяльності не за залишковим принципом, ефективність екологічної політики та результативність управління екологічними аспектами життєвого циклу продукції Розвиток ринку екопродукції в Україні, збільшення чисельності учасників цього ринку
5	Оскільки екологічні паспорти підприємств мають містити ретроспективну та стратегічну інформацію, яка зможе бути використана при прийнятті управлінських рішень (підприємствами, місцевими органами державної влади, органами сертифікації тощо), доцільно в правовому плані зобов'язати підприємства створювати інформаційну базу у вигляді еколого-соціо-економічних показників. Вона може формуватися за різними часовими горизонтами, охоплювати інформацію щодо екологоорієнтованої діяльності окремих структурних підрозділів підприємства тощо.	Детальніший інформаційний супровід діяльності суб'єкта господарювання, що полегшує ведення облікової, управлінської, маркетингової політики підприємства. Зменшення антропогенного навантаження на довкілля
6	Удосконалення вимагають правові і методичні основи розробки екологічних паспортів підприємств з урахуванням чинного екологічного законодавства і напрямів його адаптації до вимог міжнародних документів (угоди України з ЄС та ін.)	Зменшення антропогенного навантаження на довкілля

Примітка. Сформовано на основі джерела [146]

Так, щодо питання розвитку екологічно орієнтованих видів виробництва за умов появи нових екологічних потреб вкажемо на те, що «розвиток органічного та більш чистого виробництва продуктів харчування є досить актуальним на сьогодні через низку явних екологічних, економічних та соціальних переваг: сприяє скороченню викидів вуглекислого газу, закису азоту й метану, які сприяють глобальному потеплінню; знижує ризик втрати здоров'я для сільськогосподарських працівників, адже саме вони найбільш уразливі до дії пестицидів та інших хімікатів, які застосовуються в конвенційному виробництві; органічні та натуральні продукти більш корисні для споживачів завдяки мінімізації впливу на здоров'я токсичних і стійких хімічних речовин; особливо корисні органічні та натуральні продукти для дітей, оскільки дитячий організм більш вразливий до дії залишків пестицидів, нітратів, важких металів та антибіотиків у продуктах харчування» [6]. Крім цього, органічне землеробство є джерелом створення нових робочих місць для місцевого населення, оскільки є менш механізованим, а тому потребує більшої кількості ручної праці.

3. Сценування. Воно повинно охоплювати загальні підходи до використання переліку інструментів щодо екологізації діяльності суб'єкта господарювання.

Приміром, адміністрування природоохоронної діяльності підприємства може:

1) в частині охорони атмосферного повітря включати інвентаризацію викидів забруднюючих речовин; розробку дозволу на викиди (зокрема, формування звіту про інвентаризацію джерел викидів і документів, що обґрунтовують обсяги викидів); розробку паспортів ГОУ (газоочисної установки) тощо;

2) в частині спецводокористування – розробку спецдозволу на користування надрами; паспорту свердловини; проектів гранично допустимих скидів тощо;

3) в частині поводження з відходами – консультаційний супровід щодо отримання акта обстеження місць тимчасового зберігання відходів; розробку

звіту про інвентаризацію відходів і паспортів на відходи (реєстрової карти); підготовку декларації про утворення відходів тощо;

4) в частині здійснення екобухгалтерії – адміністративний супровід екологічного податку (його розрахунок з урахуванням фактичних параметрів роботи підприємства; складання екологічної статистичної звітності тощо).

Розвиваючи питання сценування як підходу до використання переліку інструментів щодо екологізації діяльності суб'єкта господарювання, слід вказати на невід'ємну й важливу роль регіональних і місцевих органів влади. Ці органи влади, наприклад, повинні брати участь у просуванні органічних продуктів харчування, адже у них є реальна можливість у межах своїх бюджетних ресурсів підтримувати виробників органічної продукції через її закупівлю для забезпечення потреб дитячих закладів (навчальних, лікувальних).

Паралельно має бути здійснений чіткий розподіл повноважень щодо імплементації інструментів щодо екологізації діяльності суб'єкта господарювання у його практичну діяльність. Причому, право приймати відповідні управлінські рішення має бути підкріплене адекватними організаційними механізмами, розпорядчими діями і фінансовими можливостями.

4. Моделювання (базуватиметься на сценарному підході) повинно охоплювати заходи аналітичного, цільового, результуючого, діяльнісного, оціночного характеру, зокрема:

- визначення початкових умов, тенденцій, які характеризують системи екологічного управління на місцевому рівні й на підприємства;
- завдання цільових, бажаних напрямків екологічного управління та переваг, які суб'єкт господарювання та інші стейкхолдери від цього отримають;
- вибір заходів (сукупність керуючих факторів), визначення їх можливої та бажаної сили і спрямованості впливу на ситуацію щодо екологізації управління місцевим розвитком й діяльністю суб'єкта господарювання;
- вибір індикаторів, що характеризуватимуть розвиток процесу екологізації управління на підприємстві.

До прикладу, стосовно бажаних напрямків екологічного управління та переваг, які суб'єкт господарювання від цього отримає, слід вказати на нові послуги на екологічному ринку, які повинні використовуватись в системі менеджменту організацій, зокрема, екологічний аутсорсинг.

«Отримані організаціями (підприємствами, установами) від використання екологічного аутсорсингу переваги можуть охоплювати:

1) використання високопрофесійного досвіду сторонніх організацій (в частині ведення бізнесу, адміністрування роботи щодо захисту довкілля, управління базами знань, виконання окремих функцій, наприклад, дозвільних (отримання дозволу на викиди в атмосферу));

2) зниження собівартості функцій, переданих аутсорсеру (суб'єкту, який надає функції), через здешевлення виконуваних ним функцій внаслідок спеціалізації у вузькій предметній області, а також завдяки ефекту, який досягається під час здійснення однотипних операцій одночасно для великої кількості клієнтів (наприклад, операцій, пов'язаних із проведенням екологічного аудиту); фактично компанія здатна передати на зовнішнє виконання аутсорсеру практично всі операції, утримуючи тільки ті, що забезпечують ключову цінність її продукту;

3) акцентування уваги на веденні бізнесу, виконанні загальних функцій менеджменту, не розпорошуючи увагу і зусилля на виконанні специфічних функцій (наприклад, щодо адміністративного обслуговування природоохоронної діяльності підприємства);

4) покращення практики ведення підприємницької діяльності (наприклад, завдяки користуванню послугами центрів обробки даних для забезпечення відновлення та безперервності бізнесу стосовно небезпечних і безперервних виробництв; доступу до передових технологій та перспективних розробок у вигляді технічної та наукової бази аутсорсера; управлінню базами знань, які ляжуть в основу підтримки прийняття рішень);

5) підвищення трудової активності персоналу (наприклад, через проектування і супровід автоматизованих бізнес-систем, пов'язаних із

формуванням та використанням соціальних пакетів для працівників, зайнятих на шкідливих виробництвах);

6) забезпечення прозорості адміністрування організацією (зокрема, адміністрування її природоохоронної діяльності), що створить значну перевагу для бізнесу, оскільки підвищення оперативності й забезпечення прозорості адміністрування є одним із «золотих правил» конкурентоспроможності;

7) залучення інвестицій, збільшення інвестиційної привабливості організації; наприклад, автори праці [280, С. 28] вважають, що «в Україні найбільш перспективним напрямом залучення інвестицій є створення інституціональних умов для повноцінного впровадження принципів аутсорсингу в аграрну сферу, а саме: довгостроковість контракту; наявність бізнес-процесу; вивільнення функцій цілком і повністю; підвищення якості відданого на аутсорсинг бізнес-процесу при одночасному зниженні (або збереженні) рівня витрат»;

8) «економія ресурсів (завдяки відмові від додаткового залучення кадрового ресурсу (наприклад, штатного еколога) для виконання певних функцій (наприклад, адміністрування природоохоронної діяльності підприємства), що охоплює економію фінансових коштів як на утриманні персоналу, так і на виконанні функцій)» [153].

5. Планування. Основними видами планування мають бути: фінансово-бюджетне і стратегічне планування. В рамках кожного етапу планування визначатиметься порядок його виконання, заснований на методологічному та організаційному забезпеченні. Так, на етапі визначення мети процесу екологізації діяльності і управління підприємством повинна бути розроблена методика оцінки стратегічних цілей розвитку таких діяльності й управління на предмет їх пріоритетності (з використанням інтегрального показника – індексу пріоритетності). Також необхідне узгодження діяльності усіх організаційних підсистем (цільової, виробничої, інформаційної).

6. Проектування. Його слід спрямовувати на використання суб'єктом

господарювання необхідних технологій і обладнання для екологізації діяльності.

7. Контролінг. Має проводитися на всіх етапах формування стратегії мотивації суб'єкта господарювання щодо екологізації його діяльності шляхом: аналізу поточної ситуації щодо впливу на довкілля і застосування екологічного менеджменту; контролю за виконанням усіх етапів; аналізу нових трендів екологізації діяльності, що дозволить своєчасно виявляти і ліквідовувати недоліки; внесення необхідних змін і коригування цілей стратегії.

Контроль за реалізацією мотиваційної стратегії має стати спільною метою діяльності керівництва підприємства, його працівників, реальних і потенційних інвесторів, громадськості.

Окремо акцентуємо на тому, що ефективність стратегічного підходу в системі управління екологічним розвитком національної економіки значною мірою визначається науково обґрунтованими методичними принципами стратегізації та аналітичними інструментами, які забезпечують комплексність, результативність і адаптивність управлінських рішень. Стратегізація екологічного управління передбачає послідовне поєднання аналітичного, проєктного, організаційного та контрольного етапів із урахуванням багаторівневої взаємодії суб'єктів (держави, територіальних громад, бізнесу та громадських інституцій).

До методичних принципів, на основі яких повинна вибудовуватися стратегічна логіка управління екологічним розвитком (починаючи з визначення місії і закінчуючи досягненням конкретних результатів і моніторингом екологічної ефективності), віднесемо такі:

- принцип системності (він передбачає узгодженість екологічних, економічних і соціальних цілей, інтеграцію екологічного управління у загальнодержавну стратегію сталого розвитку);

- принцип адаптивності, який дозволяє системі управління екологічним розвитком гнучко реагувати на зміни зовнішнього та внутрішнього

середовища, що особливо важливо в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій);

- принцип наукової обґрунтованості (базується на використанні наукових методів дослідження, прогнозів, екологічних індикаторів при розробці стратегічних рішень);

- принцип партнерської взаємодії (передбачає активне залучення стейкхолдерів до формування та реалізації стратегій екологічного розвитку);

- принцип запобігання, який орієнтує систему управління не на ліквідацію наслідків, а на запобігання екологічним ризикам шляхом планування та прогнозування;

- принцип інтегрованості (передбачає узгодження екологічних пріоритетів з економічними стимулами, фінансово-бюджетними і грошово-кредитними інструментами, інноваційними технологіями).

Також у процесі стратегічного управління екологічним розвитком національної економіки доцільно використовувати комплекс аналітичних методів, що забезпечують наукову глибину оцінювання, прогнозування і вибору управлінських рішень, зокрема: SWOT-аналіз, PESTEL-аналіз, сценарне моделювання, порівняльний аналіз, матричні методи (TOWS, SPACE).

Обґрунтування авторського підходу до дослідження питання вдосконалення управління екологічним розвитком економіки і екологічною діяльністю суб'єктів господарювання на засадах стратегічного підходу (шляхом напрацювання і реалізації концепції мотивації суб'єкта господарювання до екологізації його діяльності) дозволить цьому суб'єкту стати конкурентоспроможним. Територія, на якій він функціонує, зазнає екологічного розвитку, стане інвестиційно привабливою для інвестора, комфортною і безпечною для життєдіяльності місцевого населення.

Загалом, вдосконалення управління екологічним розвитком економіки і екологічною діяльністю суб'єктів господарювання на засадах стратегічного підходу вимагає синергії між державою, бізнесом і громадянським

суспільством, що створить основу для формування ефективної системи стратегічного екологічного менеджменту, орієнтованої на довгострокову стійкість і конкурентоспроможність національної економіки.

Висновки до розділу 5

Сучасна екологічна політика є системоутворювальним елементом державної політики у національній економіці. Вона поєднує інституційний, економічний, соціальний та екологічний виміри, забезпечуючи гармонізацію інтересів держави, бізнесу та територіальних громад, а її ефективність визначається взаємодією ієрархічних рівнів управління, партнерською участю стейкхолдерів та адаптивністю публічних інститутів до сучасних викликів.

Наукова й практична значимість концепту сучасної екологічної політики полягає у забезпеченні взаємозв'язку між державними, економічними й суспільними інтересами, формуванні «зелених» інститутів, розвитку ESG-підходів і досягненні цілей сталого розвитку до 2030 року. Застосована методологічна модель оцінювання ефективності політики, побудована на системі інтегральних індексів, засвідчила помірний рівень збалансованості сталого розвитку України ($I^{pol} = 0,485$), причому, найвищу динаміку демонструють соціальний та інституційний виміри.

Сценарний прогноз до 2030 року підтверджує позитивну тенденцію зростання інтегрального індексу до 0,53, що вказує на поступове підвищення сталості екологічної політики. Розроблена методика формування інтегральних індикаторів є ефективним інструментом моніторингу реалізації екологічної політики на різних рівнях управління та створює підґрунтя для модернізації державної екологічної політики в умовах сталого розвитку.

Інформаційно-комунікативне забезпечення управління екологічним розвитком є ключовою складовою системи публічного управління, що визначає ефективність реалізації екологічної політики на всіх рівнях. Недосконалість інформаційних зв'язків між державними органами, бізнесом і громадянськістю залишається однією з причин екологічних проблем України, що зумовлює

потребу модернізації комунікаційної інфраструктури. Для підвищення ефективності управління запропоновано створення публічної онлайн-платформи синхронної, колективної роботи та комунікації між стейкхолдерами. Вона має об'єднувати модулі обміну даними, аналітичного супроводу, колективної взаємодії та пошуку, забезпечуючи інтеграцію баз даних, доступність екологічної інформації й залучення громадян до прийняття рішень. Реалізація такого підходу сприятиме формуванню сучасного інформаційного середовища управління, розвитку екологічної культури суспільства та зміцненню довіри громадян до держави, що є передумовою ефективної реалізації екологічної політики в умовах сталого розвитку.

Вдосконалення системи управління екологічним розвитком національної економіки на засадах стратегічного підходу обумовлене потребою переходу від реактивного до проактивного управління, орієнтованого на запобігання екологічним ризикам і формування передумов сталого зростання. Стратегічний підхід передбачає інтеграцію екологічних цілей у державну економічну політику, довгострокове прогнозування, узгодження екологічних, соціальних та економічних пріоритетів, а також формування механізмів партнерської взаємодії держави, бізнесу й громадськості. Це створює підґрунтя для переходу до моделі «екологічної держави», у якій екологічні цінності стають складовою стратегічного розвитку.

Важливим напрямом удосконалення системи управління екологічним розвитком національної економіки на засадах стратегічного підходу є стратегізація діяльності суб'єктів господарювання через розроблення мотиваційної концепції екологізації, удосконалення системи екологічної паспортизації підприємств та впровадження інструментів, таких як екологічний франчайзинг і екологічний аутсорсинг. Вдосконалення системи управління екологічним розвитком на засадах стратегічного підходу передбачає формування цілісної моделі стратегічного екологічного менеджменту, зорієнтованої на сталий розвиток територій, підвищення конкурентоспроможності економіки та покращення якості життя населення.

Реалізація запропонованих концептуальних і методичних положень сприятиме побудові ефективної, відповідальної та інноваційної системи екологічного управління, що забезпечить досягнення стратегічних цілей сталого розвитку України до 2030 року.

Основні положення п'ятого розділу дисертаційної роботи висвітлені у працях [23; 118; 125; 141; 146; 148; 151; 153; 154; 312; 319; 323; 329; 354]

ВИСНОВКИ

Процеси обґрунтування і розвитку теоретико-методологічних положень та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку дали змогу отримати такі основні наукові результати:

1. Сталий розвиток визначено як інтегральну основу оновлення екологічної політики. З огляду на це екологічна політика розглядається як наскрізна складова системи публічного управління, що впливає на якість життя, конкурентоспроможність економіки та екологічну безпеку держави. Запропоноване трактування поняття «екологічна політика» формує підґрунтя для підвищення дієвості екологічних реформ і посилення динаміки їх реалізації в Україні.

2. Модернізація екологічної політики базується на принципах багатосуб'єктності, відкритості, інноваційності та екологічної справедливості. Авторське трактування модернізації екологічної політики як процесу, спрямованого на екологічну безпеку та інноваційний розвиток, формує науково обґрунтовану основу якісних змін екологічної політики у контексті сталого розвитку національної економіки.

3. Методологія дослідження модернізації екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку економіки побудована на поєднанні системного, інституційного, процесного, функціонального, програмно-цільового, проєктного й ризик-орієнтованого підходів, що дає змогу оцінювати взаємозв'язки між соціально-економічними та природною системами і формувати адаптивні механізми екологічного управління. Доведено, що концепції «зеленої економіки» та «біоекономіки» слугують ключовими теоретичними і практичними орієнтирами оновленої екологічної політики, спрямованої на ресурсоефективність і відновлюваність.

4. Підхід до структурування чинників значущості управління екологічним розвитком дає змогу інтерпретувати його як багаторівневу систему

взаємодіючих впливів, що створює методологічне підґрунтя для формування стратегій інтегрованого управління з узгодженою взаємодією на всіх рівнях.

5. Передумови формування та реалізації екологічної політики визначають потребу й можливості ухвалення управлінських рішень у сфері довкілля. Підхід до ціннісної інтерпретації показників сталого розвитку, які Україна використовує на загальнодержавному рівні, передбачає їх розгляд як маркерів екологічної справедливості та культури суспільства.

6. Результативність реалізації екологічної політики України щодо досягнення цілей сталого розвитку визначається багаторівневою взаємодією зацікавлених сторін. Запропонований методологічний підхід до класифікації стейкхолдерів за цільовими орієнтирами та викликами дозволив повніше відобразити їх потенціал і роль в екологічній політиці.

7. Інституційне забезпечення екологічної політики потребує докорінного оновлення через недостатню інституційну спроможність. Модернізацію інституційного механізму запропоновано здійснювати за трьома напрямками: методологічно-аналітичним, інституційно-ціннісним і системно-функціональним. Перший передбачає вдосконалення інструментарію оцінювання відповідності державної екологічної політики європейським стандартам. Другий – поглиблення інституційного розуміння держави з урахуванням її психологічних, історичних і функціональних характеристик. Третій спрямований на інтеграцію екологічної політики в галузеві політики у правовому, інституційному і функціональному вимірах.

8. Оцінювання чинних механізмів державного управління і регулювання природоохоронної діяльності показало, що екологічна політика реалізується через взаємодію організаційно-правового, функціонального, економічного та інформаційно-комунікативного механізмів. Їхньому вдосконаленню сприятимуть: зміцнення принципу «забруднювач платить», розширення застосування ринкових інструментів, цифровізація моніторингу, активізація участі громадськості у прийнятті рішень.

9. У контексті модернізації екологічної політики особливого значення набуває регіональний рівень її реалізації. Застосування вдосконаленого організаційно-методичного підходу до оцінювання стану довкілля регіону шляхом застосування блоку показників «Раціональне природокористування та якість довкілля» системи державного моніторингу в регіональному вимірі дало змогу ідентифікувати основні екологічні проблеми регіонального розвитку, серед яких до пріоритетних для Тернопільської області належать забруднення атмосферного повітря і неефективне поводження з відходами. Комплексне оцінювання динаміки екологічних показників дало змогу виявити негативні закономірності (збереження низького рівня паспортизації сміттєзвалищ та ін.), що вказує на необхідність удосконалення інституційних та економічних механізмів здійснення регіональної екологічної політики.

10. Ефективність екологічної політики визначається застосуванням стимулюючих і мотиваційних технологій, які забезпечують узгодженість еколого-економічного розвитку. Зовнішні стимули мають поєднуватись із внутрішніми механізмами мотивації, заснованими на екологічних цінностях. Такий підхід взято за основу авторського трактування поняття «технології мотивації та стимулювання еколого-економічного розвитку», що поєднує інституційні, економічні й ціннісно-поведінкові аспекти управління.

11. Інклюзивний розвиток неможливий без екологічної справедливості та права на безпечне довкілля. У цьому контексті екологізація управління розглядається як ключовий напрям інклюзивного розвитку. Багаторівневість партнерської взаємодії забезпечує система цілей імплементації європейських підходів до екологічної й інклюзивної модернізації територіальних громад, яка містить індикатори результативності та ціннісні орієнтири для основних груп стейкхолдерів.

12. Практичним інструментом екологізації управління на територіальному рівні, що забезпечує досягнення соціально-економічних, екологічних та інфраструктурних ефектів, підвищує ймовірність залучення «зелених» інвестицій, сприяє розвитку екологічного бізнесу, є запропонована

структурно-логічна методологічна модель формування і реалізації проєкту аграрного екоіндустріального парку на регіональному / місцевому рівні є

13. Система еколого-економічного регулювання включає державну, недержавну та корпоративну підсистеми, об'єднані спільною метою – забезпеченням збалансованого розвитку економіки. Встановлено, що її ефективність знижується через недосконалість адміністративних інструментів. Обґрунтовано, що цифровізація екологічного управління посилить відкритість екологічної інформації, а вдосконаленню економічних інструментів сприятимуть: підвищення ставок екологічного податку, розширення механізму «зеленого» фінансування та розвиток екологічного страхування.

14. Дієвість екологічної політики України залежить від інституційної гнучкості системи публічного управління і застосування новітніх управлінських інструментів. У дослідженні подано авторський концепт модернізованої екологічної політики в контексті сталого розвитку, який передбачає інституційне зміцнення, інноваційний розвиток та підвищення адаптивності управління.

15. З метою спрямування і коригування управлінських дій у кожному з вимірів реалізації екологічної політики на різних рівнях управління розроблено методологічну модель оцінювання результативності екологічної політики, побудовану на системі інтегральних індексів соціального, економічного, екологічного та інституційного вимірів. Вона дала змогу кількісно визначити ступінь досягнення цільових орієнтирів екологічної політики в контексті сталого розвитку і за результатами сценарного моделювання спрогнозувати тенденції його зростання до 2030 р.

16. Слабка комунікаційна взаємодія між органами влади, бізнесом і громадськістю знижує ефективність екологічного управління. Авторська пропозиція щодо створення інтегрованої публічної онлайн-платформи взаємодії стейкхолдерів дозволяє поєднати аналітичний, інформаційний і консультаційний модулі, збільшити довіру до державних інститутів й активніше залучати громадян до ухвалення екологічно значущих рішень.

17. Для визначення рівня обізнаності населення щодо принципів циркулярної економіки, ідентифікування дисбалансу між економічно зумовленими та свідомими екологічними практиками запропоновано організаційно-науковий підхід до оцінювання готовності суспільства до застосування елементів циркулярної економіки за допомогою розробленої анкети, проведення анкетування та порівняння його результатів із середньоукраїнськими й європейськими показниками.

18. У контексті вдосконалення управління екологічним розвитком на основі стратегічного підходу оптимізовано процес кадрового забезпечення через визначення теоретичного, економічного, політичного, управлінського, соціального та іміджевого векторів розвитку ціннісних орієнтацій персоналу органів публічного управління. Пропонована структурно-логічна модель спрямована на комплексну екологізацію діяльності суб'єкта господарювання і формування ціннісної основи для такого управління.

Використання запропонованих у дисертаційній роботі науково-практичних положень сприятиме створенню ефективної системи екологічного управління, побудові «екологічної держави» європейського типу, зміцненню довіри громадян до влади і досягненню стратегічних цілей сталого розвитку України до 2030 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративна відповідальність у сфері оцінки впливу на довкілля. URL: <https://services.uteka.ua/ua/publication/data-16-vidpovidalnist-106-administrativnaya-otvetstvennost-v-sfere-ocenki-vozhdejstviya-na-okruzhayushhuyu-sredu>
2. Азарова, А. О. Математичні моделі та методи управління мотивацією персоналу: монографія. А. О. Азарова, О. А. Ковальчук. Вінниця: ВНТУ, 2014. 140 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/52158821.pdf>
3. Аналіз регуляторного впливу до проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження правил надання послуги з управління побутовими відходами» (далі – проект акта). URL: https://mtu.gov.ua/files/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7_%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B2%D0%BF%D0%B%D0%B8%D0%B2%D1%83.pdf
4. Аналіз стану соціально-економічного розвитку областей та міста Києва за 2021 рік. URL: <https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2022/6/17/analiz-soczialno-ekonomichnogo-rozvytku-regioniv-za-2021-rik-za-rezultatamy-rejtyngovoyi-oczinky.pdf>
5. Аналітичний звіт «Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля» (період: 2018 - січень 2019). Київ, 2019. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baseline-research_report_publishing-dec-2019.pdf
6. Аналітичний звіт щодо визначення пріоритетів сталих публічних закупівель та аналізу готовності ринку України. URL: <https://livingplanet.org.ua/images/2023/SPP-Priorities-in-Ukraine-UKR-FINAL.pdf>
7. Аналітичний звіт щодо практики екологічного маркування в Україні. URL: https://learn.ztu.edu.ua/pluginfile.php/137712/mod_resource/content/2/analysis-eco-labelling-ukr.

8. Андрієнко М. В. Сутність державної екологічної політики на загальнодержавному та регіональних рівнях. М. В. Андрієнко, В. С. Шако. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2016_9_3.
9. Андрієнко М., Шако В. Механізми реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/18_2017/11.pdf
10. Андронов В., Майстро С. Напрями трансформації державної екологічної політики в умовах європейської інтеграції України. *Державне будівництво*. 2014. № 2. URL : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2014-2/doc/2/01.pdf>.
11. Андрушко В. Т., Волошин Л. М., Микита Н. О. Богослов'я людини та природи – фундаментальна засада екологічної культури і відповідальності за світ божого створіння. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2013/23_11/380_And.pdf
12. Антоненко В., Сухіна О., Попова О., Дякова Я. Екологізація економічних відносин в системі управління господарськими процесами. *Проблеми екології*. 2021. № 1(23). С. 7-16. URL: <https://doi.org/10.31474/2073-8102-2021-1-7-16>
13. Архітектоніка управління збалансованим розвитком національної економіки / кол. монографія за ред. Желюк Т.Л. Тернопіль: Крок, 2017. 337 с. (*Кривокульська Н.М. Еколого орієнтоване управління економікою як механізм забезпечення сталого розвитку*)
14. Бакуменко В., Князев В., Сурмін Ю. Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку. *Вісник Української Академії державного управління при Президентіві України*. 2003. №2. С. 11-27.
15. Балюк Г.І. Правові засади державної екологічної політики України: сучасні проблеми. *Екологічне право України*. 2017. № 3–4. С. 8-15.
16. Батій О.О., Ревуцька А.О. Екобезпечний розвиток як інструмент реалізації державної екологічної політики. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених. *Перспективи розвитку*

- територій: теорія і практика*. Харків, 22–23 листопада 2019 року. С. 41-44.
URL: https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2019-__-..pdf
17. Берзіна С.В., Капотя Д.Ю., Бузан Г.С. Екологічна сертифікація та маркування. Методичний довідник. К.: вид-во Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 114 с. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Ekolohichne_markuvannya/ecolabel_book.pdf
18. Біогазові системи та їх використання у сільгоспвиробництві. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/idei-trendy/item/8389-biohazovi-systemy-ta-ikh-vykorystannia-u-silhospyrobnytstvi.html>
19. Біоетанол. <https://kurkul.com/news/15519-iz-vidhodiv-gnidavskogo-tsukrozavodu-uspishno-vigotovlyayut-bioetanol>
<https://kurkul.com/news/15519-iz-vidhodiv-gnidavskogo-tsukrozavodu-uspishno-vigotovlyayut-bioetanol>
20. Благоговіння перед життям етика. URL: https://vue.gov.ua/%D0%91%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4_%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F%D0%BC_%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0
21. Блакитна економіка. URL: <https://uk.economy-pedia.com/11030068-blue-economy#menu-1>
22. Боднарчук О.Г. Земельне право: навчальний посібник. О.Г. Боднарчук, К.М. Васьківська, А.П. Гаврилішин. Ірпінь: Університет ДФС України, 2021. 446с. (Серія «На допомогу студенту УДФСУ»; т. 85). URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_pravo/Zemelne-pravo.pdf
23. Бречко О., Кривокульська Н. Вплив цифрової трансформації на досягнення екологічних цілей сталого розвитку України. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 4. С. 201-209. URL: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-10-28>
24. Буряк Є. В., Редько К. Ю., Чорновол А. О., Орленко О. В. Соціально-економічні аспекти сталого розвитку України в умовах війни (євроінтеграційні аспекти). *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія

- економічна. Серія юридична. 2022. Випуск 34.
 URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7221052>
25. Валовий регіональний продукт (2004-2020) з урахуванням перегляду даних платіжного балансу. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D0%B7%D0%B0_%D0%92%D0%A0%D0%9F_%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D1%83%D1%88%D1%83_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%B%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F
26. Валовий регіональний продукт 2021. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/05/zb_vrp_2021.pdf
27. Васильєва Н., Приліпко С., Васильєва О., & Шевченко Н. Пріоритетні напрями повоєнного екологічного відновлення як складової сталого розвитку українських територій. 2024. *Науковий вісник: Державне управління*, (1 (15), 133–145. [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2024-1\(15\)-133-145](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2024-1(15)-133-145)
28. Васюта О.А., Васюта О.С. Екологічна політика та економічні важелі її вирішення. URL: https://www.researchgate.net/publication/347342629_Ekologichna_politika_ta_ekonomichni_vazeli_ii_virisenna
29. Вацьковські К. С., Гордієнко Л. Ю. Сучасні тренди змін управлінської думки. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/22920/1/2020_%D0%92%D0%B0%D1%86_%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81_%D0%BAi_%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%B4ie%D0%BD%D0%BA%D0%BE_1.pdf
30. Веклич О. Приведення екологічних податків у відповідність до стандартів ЄС може забезпечити до 8% доходів бюджету. URL: <http://zn.ua/.../privedenie-ekologicheskikh-nalogov-k-standartam-es-mozhet-dat>.

31. Війна не змусила бізнес відмовитись від принципів сталого розвитку, – дослідження ЕВА. URL: <https://eba.com.ua/vijna-ne-zmusyla-biznes-vidmovyts-vid-pryntsypiv-stalogo-rozvytku-doslidzhennya-eva/>
32. Війна. Громади. Децентралізація. Як налагодити ефективне управління громадами в сучасних геополітичних реаліях. URL: <https://www.prostir.ua/?news=vijna-hromady-detsentralizatsiya-yak-nalahodyty-efektyvne-upravlinnya-hromadamy-v-suchasnyh-heopolitychnyh-realiyah>
33. Вільгушинський М. Й. Категорія "публічна влада" у сучасній інтерпретації: нотатки до наукової дискусії. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzizvru_2013_3_4.pdf
34. Вірмейчик А., Рубан О. Управління розвитком територій в умовах децентралізації. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 1. С. 7-16.
35. Воробйова Н., Гаврилюк С., Литвинова Т. Деякі аспекти інклюзивного розвитку економіки України. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. №1(69) С. 29–37. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-69-29-37>
36. Воронцов С.Б., Бурбела Т.М. Сучасний стан та проблеми формування підходів до забезпечення сталого розвитку України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-07/suchasnyi-stan-zabezbechennya-stalogo-rosvytku-ukrainy.pdf>
37. Воронько-Невіднича Т.В., Кошулько А.В., Карасенко В.М. Особливості управління комерційною діяльністю аграрних підприємств. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua/bitstream>
38. Гаєвський І.В. Екологічна політика держави як засіб переходу до екологічно сталого розвитку. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/3_2019/12.pdf
39. Гайдамака В.О. Екологічна держава та її місце в теорії демократичної, соціальної правової держави. URL: http://lsej.org.ua/5_2023/2.pdf

40. Гапоненко В.А. Ціннісні передумови функціонування демократичних політичних інститутів в Україні. *Політичне життя*. 2018. №4 (груд). С. 5-10. DOI:<https://doi.org/10.31558/2519-2949.2018.4.1>.
41. Гендерна перспектива сфери захисту довкілля в Україні. URL: https://razumkov.org.ua/images/2022/07/15/we_act_ecology_ukr_report.pdf
42. Герасимчук З. В. Політика розвитку проблемних регіонів: методологічні засади формування та реалізації: [монографія] / З. В. Герасимчук, В. Г. Поліщук. Луцьк: Надстир'я, 2006. 248 с.
43. Головка А.Л. Теоретико-правові засади природоохоронної діяльності. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/365986ce-8dfa-445e-9d74-40fb17b2e8f1>
44. Головне управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій в Тернопільській області: офіційний сайт. URL: <https://tr.dsns.gov.ua/>
45. Горло Н. Особливості політичної регіоналізації України в контексті впливу глобалізаційних процесів. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/gorlo_osoblyvosti.pdf
46. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін. К.: Знання, 2008. 431 с.
47. Гречко Т.К, Лісовський С.А., Романюк С.А., Руденко Л.Г. Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку: [навч. посіб.]. Херсон: Грінь Д.С., 2015. 264 с.
48. Грицишен Д.О. Передумови формування та реалізації державної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/80/80>
49. Грищук А.Б. Історіографія питання становлення і розвитку інституту державної служби в Україні. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nvlduvs_2013_3_3
50. Гулак О.О. Реалізація екологічної політики на місцевому та регіональному рівнях. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/957/866>

51. Данилишин Б. М. Наукові нариси з економіки природокористування: [монографія]. К.: РВПС України НАН України, 2008. 280 с.
52. Данилюк Л.С. Розвиток економічного потенціалу об'єднаних територіальних громад України: проблеми та шляхи їх вирішення. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. Економічні науки. Випуск 1 (59). 2020. С. 17-23. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/81/68>
53. Дейлі Г. Поза зростанням. *Економічна теорія сталого розвитку*. Київ: Інтелсфера, 2002. 298 с.
54. Державна екологічна інспекція у Тернопільській області: офіційний сайт. URL: <https://www.tern.dei.gov.ua/>
55. Державна система захисту критичної інфраструктури в системі забезпечення національної безпеки: аналіт. доп. за ред. О. М. Суходолі. Київ: НІСД, 2020. 28с.
56. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України: офіційний сайт. URL: <https://saee.gov.ua/uk>
57. Децентралізація в Україні та її вплив на соціально-економічний розвиток територій: методичні підходи та результати оцінювання: наукова доповідь. Львів: ІРД НАНУ, 2018. 144 с.
58. Децентралізація влади в Україні та розвиток екологічних і природоресурсних правовідносин: монографія / Н. Р. Малишева, П. Ф. Кулинич, В. І. Олещенко та ін.; відп. ред. Н. Р. Малишева. Харків: право, 2019. 304с. https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/631/3_Decentralizacija%20vladi_vnutri.pdf
59. Директива про промислове забруднення. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%96_%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D0%B4%D0%B8

60. Діяльність громадських природоохоронних організацій. URL: <https://www.ecoleague.net/diialnist/spivpratsia/hromadski-orhanizatsii>
61. Дмитришин М.В. Впровадження механізмів циркулярної економіки в практику територіальних громад. URL: https://www.researchgate.net/publication/371006127_Vprovadzenna_mehanizmv_cirkularnoi_ekonomiki_v_praktiku_teritorialnih_gromad_Implementation_of_circular_economy_mechanisms_in_territorial_communities%27_practice
62. Довкільна та кліматична стійкість східного партнерства — оцінка перспективи досягнення в Україні. Київ, 2021. URL: http://cap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/ECR_2021_web_final.pdf
63. Домбровська С.М., Коврегін В.В., Помаза-Пономаренко А.Л., Колєнов О.М. Державне управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем: монографія. Х. : НУЦЗУ, 2017. 244 с.
64. Екологи на Львівщині порушили питання планів управління відходами. URL: https://old.loda.gov.ua/news?news_departments=8,24&id=40040
65. Екологічна безпека в європейських країнах: методи економічного регулювання й досвід для України: наукова доповідь [В. С. Кравців, П. В. Жук, Ю. І. Стадницький та ін.]; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; [наук. ред. В.С. Кравців]. Львів, 2020. 97 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
66. Екологічна безпека та економіка : монографія / М. І. Сокур, В. М. Шмандій, Є. К. Бабець, В. С. Білецький, І. Є. Мельнікова, О. В. Харламова, Л. С. Шелудченко. Кременчук, ПП Щербатих О.В., 2020. 240 с.
67. Екологічна демократія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%8F
68. Екологічна модернізація в системі природно-техногенної та екологічної безпеки / [М.А. Хвесик, А.В. Степаненко, Г.О. Обиход та ін.]; за наук. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика. К.: Державна установа

«Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2016. 455 с.

69. Екологічна політика Європейського Союзу. URL: [http://international-relations-](http://international-relations-tourism.karazin.ua/themes/irtb/resources/70bec50ee7a4bfc66ddfab1909074418.pdf)

[tourism.karazin.ua/themes/irtb/resources/70bec50ee7a4bfc66ddfab1909074418.pdf](http://international-relations-tourism.karazin.ua/themes/irtb/resources/70bec50ee7a4bfc66ddfab1909074418.pdf)

70. Екологічна політика України: цілі, напрями та інструменти реалізації. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekologichna-politika-ukraini-cili-napryami-ta-instrumenti-realizacii/>

71. Екологічна свідомість українців & довкілля. Аналітичний документ. URL: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/ekosvidomist.pdf>

72. Екологічний вимір держави добробуту : монографія / Козюк В.В., Длугопольський О.В., Гайда Ю.І., Івашук Ю.П., Шиманська О.П., Возьний К.З., Длугопольська Т.І. За наук. ред. В.В. Козюка. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 224 с.

73. Екологічний рейтинг регіонів України 2022: Київ — найзабрудненіший, на Житомирщині добре. URL: <https://focus.ua/uk/ratings/504721-ekologicheskiiy-reyting-oblastey-ukrainy-2021>

74. Екологічний рейтинг: Тернопільщина – у десятці кращих областей. URL: https://teren.in.ua/news/ekologichniy-reyting-ternopilshchina---u-desyatci-krashchih-oblastey_388966.html

75. Екологічні реформи України на шляху до ЄС. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/10/690226/>

76. Екологічні цінності як базове поняття формування предметної компетентності учнів з природничих наук у ракурсі цілей Pisa. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/10_Rohoza-Valentyn-Volodymyrovych.pdf

77. Екологія. Довкілля. Енергозбереження – 2024: колективна монографія / під ред. О. Е. Ілляш. Полтава : Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». 2024. 229 с.

78. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text>.
79. Енцикліка «Laudato Si» Святішого Отця Франциска «Про турботу за наш спільний дім». Львів, 2019. URL: http://www.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si_uk.pdf.
80. Єврокомісія визнала прогрес України в кліматичній та екологічній політиці. URL: https://www.kmu.gov.ua/en/news/evrokomisiia-vidznachyla-prohres-ukrainy-u-klimatychnii-ta-ekolohichnii-politytsi?utm_source=chatgpt.com
81. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
82. Європейський зелений курс. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yeuropejska-zelena-ugoda>
83. Жуковський В., Сидор А., Шпак Г., Шатний С. Застосування методу аналізу ієрархій для оцінки Західного регіону України з метою розвитку органічного землекористування. *Екологічна безпека та природокористування*. 2022. №41(1), 69–88. URL: <https://doi.org/10.32347/2411-4049.2022.1.69-88>
84. З чистого аркуша: як працює і чим вигідна циркулярна економіка. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/09/2/664626/>
85. Заводовська І. Підвищення конкурентоспроможності підприємств за допомогою аутсорсингу. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2006. № 3. С. 53–57.
86. Загородній А. Альтернативи сталому розвитку немає — будь-який інший шлях призведе до глобальної екологічної катастрофи. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/anatolij-zagorodnij-alternativi-stalomu-rozvitku-n/>
87. Запитання та відповіді. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/faq/>

88. Заржицький О.С. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти): монографія. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2012. 200 с.
89. Застерігаємо: швидкі зміни законодавства посилять в Україні екологічну кризу! URL: <https://uncg.org.ua/shvydki-zminy-zakonodavstva-posyliat-ekolohichnu-kryzu/>
90. Звіт про науково-дослідну роботу «Науково-методичне забезпечення створення та розвитку мереж охоронюваних морських акваторій та приморських територій». URL: https://sea.gov.ua/img/reports/2020/report2020_theme6.pdf
91. Звіт про результати опитування жителів Підволочиської селищної ради щодо якості послуги поводження з ТПВ на території Підволочиської селищної ради. URL: <https://pidvolochyska-gromada.gov.ua/pro-rezultati-opituvannya-zhiteliv-pidvolochiskoi-selischnoi-radi-schodo-yakosti-poslugi-povodzhennya-z-tpv-na-teritorii-pidvolochiskoi-selischnoi-rad/>
92. Звіт щодо інструментів стимулювання зеленої модернізації промислових підприємств в країнах ЄС та в Україні. Київ, 2021. URL: https://livingplanet.org.ua/images/2023/04.032020_zvit.pdf
93. Зелена книга. Проблеми та можливості створення єдиної інформаційно-комунікаційної системи сфери охорони навколишнього природного середовища та сталого розвитку. Київ: ГО «Фундація «Відкрите Суспільство», 2018. 30 с.
94. Ілляшенко І. Формування системи франчайзингу як фактора вирішення екологічних проблем. URL: <http://economics-of-nature.net/uploads/arhiv/2014/Illiashenko.pdf>.
95. Індекс якості повітря. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%80%D1%8F

96. Інституційна спроможність об'єднаних територіальних громад в Україні: аналітична записка. Київ, 2019. 43с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/475/new_IS.pdf
97. Інформаційна відкритість органів місцевого самоврядування. Посібник для муніципальних посадовців. Івано-Франківськ: ГО «Агентство з розвитку приватної ініціативи», 2009. 96 с.
98. Інформаційно-бібліографічний бюлетень «Стратегія сталого розвитку України - 2030» інформаційно-аналітичного відділу Фонду Президентів України. Випуск 24. 107с. URL: http://nbuviar.gov.ua/images/praktuka_susp_peretvoren/2021/24.pdf
99. Карлін М., Проць Н., Проць В. Екологічні податки та екологічне фінансування територіальних громад: досвід України та ЄС. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 2. С. 133-143.
100. Кент МакМаллін. Місцевий економічний розвиток – це постійна синергія дій бізнес-спільноти, влади, громадянського суспільства та наукових кіл. URL: <http://pleddg.org.ua> > kent-makmallin
101. Кирилов Ю.Є. Вплив процесів глобалізації на розвиток національних економік. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5297>
102. Кириченко Ю. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері земельних відносин. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/24.pdf
103. Кількість діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у розрізі регіонів (2014–2021). URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm
104. Кліматична нейтральність до 2050 року: ЄС готує масштабний перехід на чисті технології. URL: <https://saee.gov.ua/news/klimaticna-neitralnist-do-2050-roku-jes-gotuje-masstabnii-perexid-na-cisti-texnologiyi>
105. Кліматична нейтральність та Green deal. Як Україні підвищити свою екологічну ефективність. URL: <https://suspilne.media/164784-klimaticna-neitralnist-ta-green-deal-ak-ukraini-pidvisiti-svou-ekologicnu-efektivnist/>

106. Коваленко А. Проблеми використання інформаційних технологій для захисту довкілля в Україні. *Інформаційні технології та суспільство*. 2023. №4 (6). С. 22-26. URL: <https://doi.org/10.32689/maup.it.2022.4.3>
107. Коваленко Є. О. Методологія оцінювання ефективності державного управління якістю життя населення. *Право та державне управління*. 2016. № 1. С. 70-75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ptdu_2016_1_13.
108. Ковалівська С. В., Бараннік В.О. Запровадження механізмів досягнення цілей сталого розвитку в Україні у міжрегіональному співробітництві. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-02/csr-2.pdf>
109. Кононенко О.Ю. Актуальні проблеми сталого розвитку: навчально-методичний посібник. К.: ДП «Прінт сервіс», 2016. 109 с.
110. Кононенко С. В. Форми політологічного розуміння міжнародних відносин: монографія. С. Кононенко; НАН України, Ін-т всесвітньої історії. К., 2012. 899 с.
111. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
112. Конструкція. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F>
113. Концепція загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2004 р. №675-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/9110364>
114. Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249573705>
115. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014р. № 333-р URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/Konceociya.pdf>

116. Концепція створення загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите довкілля» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2018 р. № 825-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/825-2018-%D1%80#Text> (редакція від 17.09.2020 року)
117. Котлубай В. О., Редіна Є. В. Синя економіка як новий вектор розвитку України. *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 421-424.
118. Кривокульська Н. Адаптація регіональної екологічної політики до особливостей територіальних спільнот базового рівня. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 6 (39). С. 23-29. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/?art=365>
119. Кривокульська Н. Взаємодія влади і бізнесу у охороні довкілля. *Влада і бізнес: актуальні проблеми партнерства*: збірник матеріалів доповідей науково.-практичної конференції з міжнародною участю (м. Форос, 17-18 жовтня 2013 р.). ТНЕУ. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. С. 182-185.
120. Кривокульська Н. Екологічні ризики і загрози регіональній структурній політиці. *Секторальні асиметрії розвитку національної економіки: механізми подолання в умовах нових викликів та факторних обмежень*: збірник матеріалів доповідей Всеукраїнської наукової internet-конференції з міжнародною участю (Тернопіль, 29 травня 2015 р.). С. 47-50.
121. Кривокульська Н. Екологічні чинники модернізації суспільного сектору економіки. *Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 22-23 жовтня 2009 р.). Тернопіль, 2009. С. 81-84.
122. Кривокульська Н. Економічні та екологічні чинники модернізації суспільного сектору економіки. *Наукові дослідження молоді*: збірник тез III науково-практичної конференції. Рівне-Дубно: вид-во ТзОВ фірма «Ассоль», 2011. С. 17-20.
123. Кривокульська Н. Інституціональний аналіз системи менеджменту поводження з твердими побутовими відходами регіону як сучасна тенденція

розвитку. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки* : матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з між нар. участю, Ч. 1 (м. Тернопіль, 15 травня 2020 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2020. С. 97-100. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38643/1/97.pdf>

124. Кривокульська Н. Інструменти розвитку кооперативних зв'язків підприємств на рівні екологічної провінції. *Міжрегіональне співробітництво в національному та міжнародному вимірах: Десяті ювілейні регіональні та муніципальні читання* : збірник матеріалів доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 18-19 жовтня 2016 р.). Тернопіль: Крок, 2016. С. 179-182.

125. Кривокульська Н. Інформаційно-комунікативний супровід процесу екологічного управління в публічній сфері: вектори вдосконалення. *Вісник Економіки*. 2022. № 3. С. 22-37. URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.022>

126. Кривокульська Н. М. Екологічний менеджмент : навч. посіб. Тернопіль : Економічна думка, 2012. 212 с.

127. Кривокульська Н. М. Організація управління і регулювання природоохоронної діяльності [Текст] : дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / Кривокульська Наталія Михайлівна ; Тернопільський держ. економічний ун-т. Т., 2006. 251 с.

128. Кривокульська Н. М. Удосконалення адміністрування діяльності органу державної влади в питаннях контролю за пожежною безпекою організацій. *Наука молода*. 2014. Випуск 21. С. 43-48. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/5317>

129. Кривокульська Н. М. Удосконалення програмно-цільових підходів у регулюванні природоохоронної діяльності на регіональному рівні. *Галицький економічний вісник*. 2008. № 4 (19). С. 87-96.

130. Кривокульська Н. М., Богач Ю. А. Сталий розвиток як об'єктивна причина реалізації екологічної політики та об'єкт управлінського впливу. *Бізнес*

Інформ. 2024. №11. С. 78–89. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-11-78-89>

131. Кривокульська Н. Розвиток екологічного підприємництва як важливий фактор забезпечення належної якості довкілля. *Проблеми розвитку соціально-економічних систем: підприємництво, глобалізація, економічне зростання: збірник тез I Регіональної міжвузівської науко-во-практичної конференції* (м. Дубно, 16 грудня 2010 р.). Дубно, 2010. С. 57-58.

132. Кривокульська Н. Теоретичні засади імплементації екологічного чинника у структурну політику регіону. *Інституціоналізація структурної політики на регіональному і муніципальному рівнях: Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю* (м. Тернопіль, 27-28 жовтня 2011 р.). Тернопіль. 2011. С. 74-76.

133. Кривокульська Н. Удосконалення інституційних основ реалізації екологічної політики як вектор досягнення комплексності реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні. *Розвиток регіонів та громад в умовах адміністративно-територіальної реформи: перспективи та загрози: Дев'яті регіональні та муніципальні читання : збірник матеріалів доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль-Вишнівець, 20-21 жовт. 2015 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2015. С. 196-199.

134. Кривокульська Н. Удосконалення інституційних основ управління регіональним розвитком туризму та рекреації через здійснення управлінням ДСНС України в Тернопільській області функціональної діяльності щодо забезпечення безпеки екосистеми. *Галицький економічний вісник.* 2015. № 2. С. 40-49.

135. Кривокульська Н. Удосконалення управління розвитком екологічної сфери на мікро рівні. *Сектори економіки в процесі реалізації державної регіональної політики: Дванадцяті регіональні та муніципальні читання : збірний матеріал доповідей міжнародної науково-практичної конференції* (Тернопіль-Збараж, 26-27 жовтня 2017 р.). Тернопіль: СМП «Тайп», 2017. Ч. I. С. 244-247.

136. Кривокульська Н. Формування і розвиток підсистеми громадського регулювання природоохоронної діяльності. *Наука молода*. 2008. Вип. 9: Економічні науки. С. 35-38.
137. Кривокульська Н. Функціональна діяльність органів місцевого самоврядування щодо захисту довкілля. *Наука молода*. 2013. № 20. С. 138-142. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/27171>
138. Кривокульська Н. М. Аналіз методологічного інструментарію дослідження механізмів управління природоохоронною діяльністю. *Галицький економічний вісник*. 2008. № 2 (17). С. 73-80.
139. Кривокульська Н. М. Еколого-економічна політика у системі управління і регулювання охорони навколишнього природного середовища. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2013. № 4. С. 63-67.
140. Кривокульська Н. М. Моніторинг екологічних ризиків і загроз, пов'язаних зі структурною трансформацією економіки регіону (Тернопільської області). *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 4. С. 167-172.
141. Кривокульська Н. М. Погляд на екологічний чинник через призму взаємодії суспільства і навколишнього природного середовища. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2010. Вип. 30. С. 15-22.
142. Кривокульська Н. М. Удосконалення адміністративних інструментів регулювання природоохоронної діяльності. *Галицький економічний вісник*. 2008. № 5 (20). С. 43-52.
143. Кривокульська Н., Бігняк О. Об'єктивна необхідність реалізації функціональної діяльності організації в питаннях захисту довкілля. *Актуальні проблеми менеджменту в умовах інноваційного розвитку економіки: збірний тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, квітень 2018 р.)*. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 117-121. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/29835/1/117.PDF>

144. Кривокульська Н., Богач Ю. Аналіз форм участі громадськості у місцевому самоврядуванні. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 4. С. 60-66. URL: <https://doi.org/10.35774/econa2020.04.060>
145. Кривокульська Н., Богач Ю. Континуум експлікацій модернізації екологічних управління і менеджменту в умовах децентралізації влади. *Економічний аналіз*. 2023. Том 33. № 1. С. 200-210. URL: <https://doi.org/10.35774/econa2023.01.200>
146. Кривокульська Н., Богач Ю., Крисько Ж. Стратегічне і екологічне управління як сучасні тренди управління комерційною діяльністю. *Економіка та суспільство*. 2022. №(41). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-45>
147. Кривокульська Н., Вонс І. Інвестиційна діяльність як напрям реалізації державної політики сталого розвитку. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2023. Вип. 28. С. 72-79. URL: <https://doi.org/10.35774/rarrpsu2023.28.072>
148. Кривокульська Н., Гунько С., Брич В., Богач Ю. Регулювання сталого розвитку територіальних громад на засадах стратегічного і проектного підходів в контексті вимог Європейського Союзу. *Економічний дискурс*. 2024. № (3-4), 84–95. URL: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2024-2-8>
149. Кривокульська Н., Зеленюк М. Використання маркетингових підходів в галузі охорони навколишнього природного середовища. *Інтеграція України у світовий економічний простір: збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених*. Тернопіль, 2008. С. 417-419.
150. Кривокульська Н., Зеленюк М. Необхідність проведення інституціональних змін в сфері управління охороною навколишнього природного середовища. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: збірник тез V Ювілейної Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених*. (М. Тернопіль, 21-23 лютого 2008 р.). Тернопіль, 2008. С. 226-227.

151. Кривокульська Н., Смоляров А. Вдосконалення функціональної діяльності органів місцевого самоврядування щодо розвитку бізнесу в умовах децентралізації публічної влади в Україні. *Development Service Industry Management*. 2024. № 4. С. 365-371. URL: [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-8\(56\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-8(56))
152. Кривокульська Н., Шкіпор В. Екологізація організаційної діяльності підприємства: збірник тез доповідей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів» (Тернопіль, 4 травня 2023 року). Тернопіль. С. 97-99. URL: <https://conference.wunu.edu.ua/index.php/apmpuvusv/article/view/33/28>
153. Кривокульська Н.М., Богач Ю. А. Екологічний франчайзинг і екологічний аутсорсинг як інноваційні інструменти ведення бізнесу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 17. С. 355-361. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=http://global-national.in.ua/archive/17-2017/75.pdf&ved=2ahUKEwirfjSmOOQAxULIxAIHQxCHe4QFnoECBYQAAQ&usg=AOvVaw3uQnksTBLNhyW00Liha-YK>
154. Кривокульська Н.М., Онофрійчук Д.М. Інноваційні підходи у функціональній діяльності публічних інститутів щодо забезпечення екологічного розвитку територій. *Інноваційна економіка*. 2022. №1 (90). С. 80-87. URL: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.1.11>
155. Кудрявцев В.М. Взаємозв'язок процесу цифровізації та концепції сталого розвитку. URL: <https://api.dspace.khadi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/e34d665b-7e73-4be5-8cfc-fef14c41cd98/content>
156. Купалова Г., Гончаренко Н., Андрусів У., Олешко Є., Демченко К. Екологічна модернізація виробництва в забезпеченні інноваційного розвитку промислових підприємств. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2025. № 1(60), 512–521. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.60.2025.4606>

157. Куриляк М. Регіоналізація: розвиток теоретичних основ. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/17850/1/73-78.pdf>
158. Курс лекцій підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр” за спеціальністю 073 «Менеджмент», спеціалізація «Управління інноваційною діяльністю». Укладачі: Шерстюк Р.П., Малюта Л.Я., Мельник Л.М. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/20649/1/zbirnyk_lektsii_eutabb-1.pdf
159. Кучеренко І. Функціонування інституту держави в умовах глобалізації. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kucherenko_funktsionuvannia.pdf
160. Лазор О. Д. Теоретико-методологічна основа інституту публічної самоврядної влади. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_du / 2010_2/files/DU210_32.pdf
161. Левчак К.С., Кондратюк М.О. Екологічний аспект інтеграції України до Європейського Союзу. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/143-1.pdf>
162. Лісовський С.А., Марушевський Г. Б., Павличенко П.Г., Руденко Л.Г., Тимочко Т.В. Проект доповіді України до конференції ООН зі сталого (збалансованого) розвитку Ріо+20. К.: Центр екологічної освіти та інформації. 2012. 60 с.
163. Логвиненко О. Політичне лідерство управлінської еліти України. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. К., 2007. Вип. 10. С. 208-214.
164. Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція: монографія; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". К.: Національний підручник, 2008. 219с.
165. Любченко П.М. Відкритість та гласність у сфері місцевого самоврядування. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6592/1/Lyubchenko.pdf>
166. Mapa trendów 2019. URL: www.hatalaska.com (дата звернення: 12.02.2022)
167. Майстро С.В. Державна екологічна політика як важлива передумова забезпечення резильєнтності територій в Україні. *Вісник Національного*

університету цивільного захисту України: зб. наук. пр. Черкаси : Вид-во НУЦЗУ, 2025. Вип. 1 (22). С. 109-116. (Серія «Державне управління»). DOI 10.52363/2414-5866-2025-1-12 URL:

<http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/25219/1/Maistro.pdf>

168. Майстро С.В., Карпенко О.В. Шляхи трансформації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки в умовах європейської інтеграції України. *Вісник Національного університету цивільного захисту України* (Серія: «Державне управління»): зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2023. Вип. 2 (19). С. 56-65. DOI 10.52363/2414-5866-2023-2-6 URL:

<http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/19355/1/MaistroKarpenko.pdf>

169. Марич Х. Співвідношення державної екологічної політики і екологічного законодавства України. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/11/33.pdf>

170. Мартиненко В.О. Екологічний менеджмент як новий ефективний метод управління виробництвом. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць. Х., 2009. № 2 (36). С. 181-186.*

171. Маслей В. Публічне управління системою цивільного захисту в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови: всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «*Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах війни та післявоєнної відбудови України*». 31.05.2022. с. 142-145 URL:

<https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/45974/1/%D0%92%D1%96%D0%B%D1%82%D0%BE%D1%80%20%D0%9C%D0%90%D0%A1%D0%9B%D0%95%D0%99.pdf>

172. Мельник А.Ф. Організаційно-економічний механізм розвитку територіального комплексу послуг. Монографія. Тернопіль, «Збруч». 1997. 250с.

173. Мельник Л.Г. Екологічна економіка. Підручник. Суми: ВТД «Університетська книга». 2002. 246с.

174. Мелясна барда як цінне органічне добриво виходить на якісно новий рівень. URL: <http://ukrsugar.com/uk/post/melasna-barda-ak-cinne-organicne-dobrivno-vihodit-na-akisno-novij-riven>
175. Методичні вказівки для самостійного вивчення навчальної дисципліни «Стратегія сталого розвитку» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня усіх освітньо-професійних програм спеціальностей НУВГП денної і заочної форм навчання. [Електронне видання]. Клименко М. О., Клименко Л. В., Буднік З. М. Рівне : НУВГП, 2020. 37 с.
176. Механізми управління розвитком територій: *Збірник наукових праць*. Житомир: Поліський національний університет, 2020. 320 с URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41889/1/zbirnik20102020%20%282%29.pdf>
177. Михальченко М. Історичні і політичні передумови цивілізаційного самовизначення сучасної України. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/11/mykhalchenko_istorychni.pdf
178. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України: офіційний сайт. URL: <https://mepr.gov.ua/>
179. Міністерство розвитку громад та територій України: офіційний сайт. URL: <https://mindev.gov.ua/>
180. Мінфін. Видатки зведеного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/2024/>
181. Мірошніченко А.М., Марусенко Р.І. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України. Київ : Прав. єдність, 2009. 650 с.
182. Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування. Федерація канадських муніципалітетів. Проєкт міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст», 2020 рік. 104с. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/601/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_1.pdf

183. Міщук Є., Лісевич О. Окремі аспекти дослідження визначення сутності понять "публічна влада" та "публічне управління". URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018/26.pdf
184. Можливості Програми LIFE– Україна: теми, строки, терміни виконання. URL: <https://lozuvatka.dp.gov.ua/novini-ta-podiyi/novini/mozhlyvosti-prohramy-life-ukraina-temy-stroky-termyny-vykonannia>
185. Мокрицька А. Сутність та класифікація медичних послуг як основа їх фінансування. *Світ фінансів*. 2017. №. С. 115-20. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/768>.
186. Морозова Л. П., Бондарчук А. О., Варук Ю. С. Роль екологічних цінностей у формуванні екологічної культури особистості. *Young Scientist*. 2017. № 11 (51). С. 46-50.
187. Мусіна Л. А. Інновації та технології для розвитку зеленої ресурсоефективної економіки України / Л. А. Мусіна, Т. К. Кваша : монографія. К.: Укр ІНТЕІ, 2017. 138 с.
188. На межі катастрофи. П'ять найбільших екологічних проблем України. Українська Правда. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/10/22/7229683/>
189. Навколишнє середовище і здоров'я людини. URL: <https://tr.cdc.gov.ua/news/navkolyshnye-seredovyshe-i-zdorov-ya-lyudyny/>
190. Навколишнє середовище. Витрати на охорону навколишнього природного середовища. URL: https://ukrstat.gov.ua/suya/st_zvit/st_zvit_ek_stat/st_zvit_ek_stat_13.htm
191. Навчально-методичні рекомендації для самостійного вивчення курсу «Екологічний менеджмент» для студентів очної та заочної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» галузь знань 1801 «Специфічні категорії» спеціальності 8.18010012 «Управління інноваційною діяльністю» / Навчально-науковий інститут післядипломної освіти НУБіП України. К.: ННІ ПО НУБіП України. 2014 69 с.

192. Належне екологічне врядування в Україні: відповідність європейським принципам. Аналітичний документ. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/463/files/analytics2.pdf>
193. Настанова щодо екологічної сертифікації та маркування «Зелений офіс» для програм екологічного маркування I типу згідно ДСТУ ISO 14024. URL: <https://www.ecolabel.org.ua/images/page/nastanova-zeleniy-ofis-2015.pdf>
194. Наукові засади розробки стратегії сталого розвитку України: монографія/ ІПРЕЕД НАН України, ІГ НАН України, ІПРЕ НАН України. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2012. 714 с.
195. Національна екологічна політика. URL: <https://mepr.gov.ua/timeline/Nacionalna-ekologichna-politika.html>
196. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. Вид. 2-ге, переробл. і доповн. К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2016. 72 с.
197. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-p>
198. Не обороною єдиною: чому важливо зберегти фокус на екологічні реформи під час війни. Які реформи в екологічній сфері варто провести, не зважаючи на війну? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/22/694128/>
199. Негреба О. М., Назаренко О. М.. Теоретичні аспекти впливу екологічних варіацій у споживчих властивостях економічних благ на оптимальний вибір споживача (неокласичний підхід). URL: <https://www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/3487/1/1.3.pdf;jsessionid=F83210E6B965DE17E5DAD5499505808E>
200. Ніжніков М.Л. Формування напрямів розвитку системи екологічних інвестицій. URL:

http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/7759/1/ilovepdf_com-154-161.pdf

201. Оголошення про проведення конкурсу з визначення виконавця послуг на вивезення побутових відходів на території Збаразької міської територіальної громади. URL: <https://www.zbarazh-rada.gov.ua/oholoshennya-pro-provedennya-konkursu-schodo-vyznachennya-vykonavtsya-posluh-iz-zboru-ta-vyvezennya-tverdyh-pobutovyh-vidhodiv-v-m-zbarazh/>

202. Онікієнко О. Теорія адміністрування: суть адміністративного управління на підприємстві. URL:

http://thesis.at.ua/publ/menedzhment_rozvitok_teorija_ta_praktika/onikienko_o_v_teorija_administruvannja_sut_administrativnogo_upravlinnja_na_pidpriemstvi/5-1-0-70

203. Орхуська конвенція. URL: <https://necu.org.ua/orhuska-konvencziya/>

204. Особливості сучасного управління соціально-економічним розвитком територіальних громад: колективна монографія / За наук. ред. д. е. н., проф. Ляхович Г.І. Івано-Франківськ: НАІР, 2023 460 с.

205. Офіційний вебсайт Тернопільської обласної військової адміністрації. URL: <https://oda.te.gov.ua/>

206. Офіційний сайт Підволочиської селищної ради. URL: <https://pidvolochyska-gromada.gov.ua/>

207. Оцінка впровадження екологічної політики в Україні: п'ять системних проблем. Українська національна платформа Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. Проєкт фінансується Європейським Союзом. Національний екологічний центр України. Київ 2023. URL: <https://necu.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/assessment-of-ua-environmental-policy-implementation.pdf>

208. Павлов В. І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації): [монографія]. Луцьк: Надстир'я, 2000. 580 с.

209. Паризька кліматична угода. URL: <https://greendeal.org.ua/paryzka-klimatychna-ugoda/>

210. Перга Т. Інноваційні механізми екологічного менеджменту в Україні. *Дослідження міжнародної економіки: збірник наукових праць*. Вип. 2 (67). К. : ICEMB НАН України, 2011. С. 75–86.
211. Перга Т.Ю. Екологічні цінності сучасної цивілізації. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4564/1/Ekologichni%20tsinnosti%20suchasnoi%20tsyvilizatsii.pdf>
212. Петроє О. Інституціональний підхід як методологічна основа дослідження та аналізу соціальних систем у державному управлінні. URL: [irbis-nbuv.gov.ua > cgi-bin > irbis_nbuv > cgiirbis_64 > znpnadu_20..](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64/znpnadu_20..)
213. Пиріков, О., Чумаченко, С., & Яковлев, Є. Геоінформаційний системний підхід до аналізу впливу збройних конфліктів на екологічний стан навколишнього природного середовища. URL: <https://doi.org/10.32347/2411-4049.2022.1.5-17>
214. План соціально-економічного розвитку Підволочиської селищної ради на 2020-2022 роки, затверджений рішенням Підволочиської селищної ради 05 грудня 2019 року № 4061. URL: <https://pidvolochyska-gromada.gov.ua/plan-socialnoekonomichnogo-rozvitku-pidvolochiskoi-selischnoi-radi-na-20202022-roki-09-33-16-23-12-2019/>
215. Повідомлення про оприлюднення проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження правил надання послуги з управління побутовими відходами». URL: <https://mtu.gov.ua/news/34256.html>
216. Податковий Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
217. Подолання соціальної напруженості шляхом консолідації суспільства: завдання та механізми". Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/podolannya-socialnoi-napruzenosti-shlyakhom-konsolidacii>
218. Показники державного бюджету на 2022-2023 роки. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/p_DB.pdf

219. Порядок справляння екологічного податку у 2022 році. URL: <https://lv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/617443.html>
220. Початок нового політичного року: довіра до соціальних інститутів (липень 2020р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pochatok-novogo-politychnogo-roku-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-lypen-2020r>
221. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про ратифікацію Паризької угоди". URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH02X00A?an=3>
222. Привалова Л.В., Шило Л.А. Фінансові передумови формування моделі сталого розвитку України. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2011/15.pdf
223. Принцип екологічної обережності. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF_%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96
224. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
225. Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України № 88 від 27.02.2002 року (редакція від 06.07.2012 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0276-02#Text>
226. Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF#Text> (Документ 856-2015-п, дію зупинено, поточна редакція — Зупинення дії від 30.06.2022, підстава - 726-2022-п)
227. Про місцеве самоврядування: Закон України (редакція від 01.01.2023 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

228. Про національну безпеку України: Закон України (редакція від 15.06.2022 року) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
229. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2019. №16. С.70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
230. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України (редакція від 10.07.2022 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
231. Про платформу. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/about/>
232. Про реалізацію експериментального проекту щодо моніторингу завданих пошкоджень та руйнувань за регіонами України внаслідок збройної агресії Російської Федерації на основі геоінформаційної системи. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 р. № 726. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/726-2022-%D0%BF#Text>
233. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України. Указ Президента України №111/2021 від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1112021-37505>
234. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A&ved=2ahUKEwi3j_L-17OHAXVvX_EDHZyGBaMQFnoECBsQAQ&usg=AOvVaw2ZwU_7uVFId75bJG7FwxIJ
235. Про схвалення концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. розпорядження Кабінету Міністрів України від 01. 04. 2014 р. № 330-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.

236. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 року № 2320-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>
237. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text)
238. Проблематика громадського здоров'я. URL: http://www.cgz.vn.ua/problematika-gromadskogo-zdorovya/problematika-gromadskogo-zdorovya_462.html
239. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік. URL: https://oda.te.gov.ua/storage/app/sites/26/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0_%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%95%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%9C_-_2023.pdf
240. Програма цивільного захисту населення і території Великобірківської селищної територіальної громади від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2023 рік. URL: <https://v-birky-gromada.gov.ua/programi-velikobirkivskoi-selischnoi-radi-10-33-52-29-12-2022/>
241. Психологія управлінського впливу. URL: <http://osvita.ua/school/method/psychology/1365/>
242. Радіонова Л. О., Мележик А. В. Малі міста від моделі «коричневої економіки» до «зеленої економіки». 2020: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція *«Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення»*. URL: <https://ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/view/2485/2363>
243. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області у 2020 році. URL: https://ecology.te.gov.ua/media/uploads/reg_dopov2020.pdf
244. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області у 2021 році. URL:

https://ecology.te.gov.ua/media/uploads/%D1%80%D0%B5%D0%B3_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B22021_compressed.pdf

245. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області у 2022 році. URL: https://ecology.te.gov.ua/media/uploads/%D1%80%D0%B5%D0%B3_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C2022_%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf

246. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області у 2023 році. URL: https://ecology.te.gov.ua/media/uploads/%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C_%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA2023_compressed.pdf

247. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області у 2024 році. URL: https://ecology.te.gov.ua/media/uploads/%D1%80%D0%B5%D0%B3_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C2024%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B3%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB.pdf

248. Регіональний план управління відходами Тернопільської області на період до 2030 року. Тернопіль, 2020. URL: https://ecology.te.gov.ua/media/uploads/%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D0%B8_%D0%B2_%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B9_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA1.pdf

249. Рекун Г.П., Хрипунова Д.М. Підходи до діагностики інтересів стейкхолдерів у формуванні пріоритетів розумного розвитку територій. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/17.05.19/17_05_2019-156-162.pdf
250. Реформа стартувала – вступив у дію Закон «Про управління відходами». URL: <https://mepr.gov.ua/reforma-startovala-vstupyv-u-diyu-zakon-pro-upravlinnya-vidhodamy/>
251. Ріппа М., Тучак Т. Зарубіжний досвід податкового регулювання соціально-економічних процесів та можливості його використання в Україні. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/44412/1/%D0%A0%D0%86%D0%9F%D0%9F%D0%90.PDF>
252. Розвиток публічного управління та менеджменту в умовах трансформаційних викликів [Текст] : монографія / [Августин Р. Р. та ін. ; за ред. Шкільняка М. М., Васіної А. Ю.] ; Західноукр. нац. ун-т. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. 521, [2] с. : табл., рис. Бібліогр.: с. 493-521. 300 прим. ISBN 978-966-654-684-8 (*Кривокульська Н.М. Інституціалізація системи управління поводженням з твердими побутовими відходами*)
253. Розвиток територіальних громад: теорія, методологія, практика. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/rozvytok-terytorialnykh-hromad-teoriia-metodolohiia-praktyka-84aa6ca5-4083-4fa1-954e-291d633adcb2>
254. Розділ «Екологічна безпека» Плану відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди: чи синхронізовані напрямки з іншими робочими групами та чи є вони наскрізними у повоєнному відновленні України? URL: <https://ecolog-ua.com/news/rozdil-ekologichna-bezpeka-planu-vidnovlennya-ukrayiny-u-voyennyu-i-pislyavoyennyu-periody-chy>
255. Роздільне збирання побутових відходів у громадах – вимоги часу і законодавства. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://center-ltd.com.ua/novyny/rozdilne-zbyrannya-pobutovyh-vidhodiv-u-gromadah-vymogy-chasu-i-zakonodavstva/&ved=2ahUKEwi->

6bCXudaQAxXhQPEDHdsPCdUQFnoECBQQAQ&usg=AOvVaw0zxjgZ3hPWU
Cfp87dYbXnD

256. Саакян А.Д. Міжнародні рейтинги як джерело інформації для дослідження виконання екологічних вимог для виходу на ринки ЄС. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/349.pdf>
257. Савельєв Ю.Б. Ціннісні передумови формування активної громадянської позиції як прояву соціального включення в процесі модернізації. *Український соціум*. 2014. № 1. С. 66-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2014_1_8
258. Свічинський В. Оцінювання ефективності діяльності місцевих органів виконавчої влади. URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/246240>
259. Селезньова Л. Інноваційно-інвестиційна діяльність в екологічній сфері. URL: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/01/125_9.pdf
260. Сидоренко Л.І. Світоглядно-методологічні концепції сучасного природознавства. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-sv-met-con.htm>
261. Скакун О. Ф. Правові системи в умовах глобалізації. *Проблеми державно-правового розвитку в умовах європейської інтеграції і глобалізації* : матеріали міжнар. наук. семінару (м. Харків, 16 травня 2008р.) / редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. Х. : Право, 2008. С.10-13.
262. Скрипник К.Д., Кутасова Т.Л. Ще раз про якості керівника. *Управління персоналом*. 2017. № 8. С. 23–27
263. Соловій І.П., Мельникович М.П. Концептуальні рамки оцінювання добробуту та якості життя громад у контексті сталого розвитку гірських лісових територій. URL: <https://www.readcube.com/articles/10.15421%2F411529>
264. Спонукає виробників платити за відходи: чи реально це для України? URL: <https://nakipelo.ua/sponukaty-vyrobnykiv-platyty-za-vidkhody-chy-realno-tse-dlia-ukrainy-2>
265. Стадницький Ю.І. Розміщення продуктивних сил (теоретичні основи): [навч. посіб.] / Ю.І.Стадницький, А.Г.Загородній. К.: Знання, 2008. 351с.

266. Сталий розвиток місцевих громад в умовах децентралізації: монографія. Ортіна Г.В., Сокіл О.Г., Прус Ю.О., Застрожнікова І.В., Єфіменко Л.М. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019. 171 с.
267. Сталий розвиток. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA
268. Сталий розвиток: захист навколишнього середовища. Енергоощадність. Збалансоване природокористування : кол. монографія / [авт. кол. : Русин І., Дячок В., Скиба В., Вознюк Н. та ін.] / за ред. проф. Мальованого М. С. Електрон. дан. Київ : Яроченко Я. В., 2024. 420 с.
269. Стан та потреби бізнесу за оцінкою органів місцевої влади – дослідження. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16597>
270. Стратегія розвитку Великоберезовицької територіальної громади на 2021-2027 роки. URL: https://vbsr.gov.ua/images/Strategia_rozvunky/Strategia_rozvytku.pdf
271. Стратегія розвитку індустріальних парків на 2023-2030 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-2023-%D1%80#Text>
272. Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки та план заходів з її реалізації у 2021-2023 роках. 534с. URL: <https://oda.te.gov.ua/storage/app/sites/26/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0/strategia-oblasti-na-2021-2027-roku.pdf>
273. Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки. URL: <https://oda.te.gov.ua/storage/app/sites/26/uploaded-files/%20%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97%20%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf>

274. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» (редакція від 12.01.2015 року): схв. Указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>
275. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року: розробка і шлях до визнання. URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2017-12-1/svitoglyad-2017-1-05-marushevsky.pdf>
276. Стратегія сталого розвитку. URL: <https://ppt-online.org/417988>
277. Стратегія сталого розвитку: Європейські горизонти [Електронний ресурс]: Підручник / І.Л. Якименко, Л.П. Петрашко, Т.М. Димань, О.М. Салавор, Є.Б. Шаповалов, М.А. Галабурда, О.В. Ничик, О.В. Мартинюк. К.: НУХТ, 2022. 337с.
278. Супрун Н.А. Генеза парадигми сталого розвитку. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f34f9508-29e6-479d-b853-fdb8fdf331df/content>
279. Сучасні екологічно чисті технології: Курс лекцій [Електронний ресурс] : навч. посіб. для здобувачів ступеня доктора філософії спеціальності 161 «Хімічні технології та інженерія» / КПІ ім. Ігоря Сікорського ; уклад.: В.М. Павленко, В.Ю. Тобілко, А.І.Бондарева. Електронні текстові дані (1 файл: 0,945 Мбайт). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 78 с.
280. Сучасні напрями економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні / за наук. ред. М. Хвесика, С. Лизуна. К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. 64 с.
281. Сучасні промислові революції та удосконалення механізмів сестейнового соціально-економічного розвитку: Досвід ЄС та практика України: монографія / за ред. Л.Г. Мельник, О.М. Маценко. Суми: Видавництво «Університетська книга», 2021. 416 с.
282. Тарасова В. В. Екологізація економіки та екологічність виробництва в регіонах України. *Інноваційна економіка*. 2013. № 7. С. 128-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_7_32.

283. Таргонська В.Б., Радіонова Л. О., Мележик А. В. Синя економіка -
напрямок розвитку регіону. URL:
http://eprints.kname.edu.ua/60740/1/%D0%A0%D0%9C%D0%92_2021-234-236.pdf
284. Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: Виклики та пріоритети України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В. С. Кравців. Львів, 2018. 157с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). URL:
<http://ird.gov.ua/irdp/p20180701.pdf>
285. Трощинський В. Соціальний розвиток : опорний конспект навчальної дисципліни. В. Трощинський, О. Петроє, І. Горгес. К. : НАДУ, 2008. 192 с.
286. У Комітеті з питань бюджету схвалюються заходи із забезпечення життєздатності територіальних громад. URL:
<http://www.golos.com.ua/article/358271>
287. Україна 2022: як не втратити свій шанс стати сильною державою. URL:
<https://drive.google.com/file/d/1bVEYJ4Zgj3f8XPHh1C2h99TvfLOh2snh/view>
288. Українська національна платформа Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. Історія. URL: <http://eap-csf.org.ua/pro-nas/istoriia/>
289. Управління екології та природних ресурсів Тернопільської обласної державної адміністрації: офіційний сайт. URL: <https://ecology.te.gov.ua/>
290. Управління житлово-комунального господарства, благоустрою та екології Тернопільської міської ради: офіційний сайт. URL:
<https://ternopilcity.gov.ua/vikonavchi-organi-radi/upravlinnya--viddili/4815.html>
291. Управління надзвичайних ситуацій Тернопільської міської ради: офіційний сайт. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/vikonavchi-organi-radi/upravlinnya--viddili/4810.html>
292. Управлінські технології. URL:
https://pidru4niki.com/67932/menedzhment/upravlinnski_tehnologiyi

293. Файфура В. Горун М., Бицюра Л. Управління відходами в контексті екологічної модернізації розвитку територіальних громад. URL: <http://rarrpsu.wunu.edu.ua/index.php/rapfdu/article/viewFile/427/420>
294. Федулова І. В., П'ятницька Г. Т., Жуковська В. М., Кандагура К.С., Григоренко О. М., Шумська С. С. Екологічні детермінанти сталого розвитку країни. URL: https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGZ_2023_02_3_4.pdf?utm_source=chatgpt.com
295. Хилько М.І. Екологічна безпека України: Навчальний посібник. К., 2017. 267с.
296. Хоменко Т.Ю., Скоробогатова Н.Є. Зелена економіка як механізм реалізації концепції сталого розвитку. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/23965/1/S.25.pdf>
297. Цілі сталого розвитку та Україна. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>
298. Цілі сталого розвитку. URL: <https://business.diia.gov.ua/handbook/sustainable-development-goals/cili-stalogo-rozvitku>
299. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь, 2017. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-06/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
300. Чабанна М.В. Довіра до політичних інститутів: передумови та наслідки для демократії. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3287/Chabanna_Dovira_do_politychnykh_instytutiv.pdf?sequence=1&isAllowed=y
301. Чальцева О. М. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика: монографія. Вінниця : ФОП Барановська Т. П., 2017. 336 с.
302. Черкашина М. К., Соколова А. К. Правове регулювання водоочистки промислових стічних вод в Україні. *Екологічна безпека: проблеми і шляхи*

- вирішення: зб. наук. Статей XXI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 25-26 вересня 2025 р.). УКРНДІЕП., 2025. 429с.; С. 404-408
303. Чисельність населення (за оцінкою) по районах на 1 січня 2022 року та середня чисельність у 2021 році. URL: https://www.te.ukrstat.gov.ua/files/DS/arxivDS/DS1_202112.htm
304. Чисельність населення в Тернопільській обл. з 2003 по 2022 рр. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/ternopolskaya/>
305. Члени РГЗ УНП та РГ5 УС ПГС підтримали Заяву щодо недопустимості звуження екологічних прав. URL: <http://eap-csf.org.ua/2023/02/28/chleny-rh3-unp-ta-rh5-us-phs-pidtrymaly-zaiavu-shchodo-nedopustymosti-zvuzhennia-ekolohichnykh-prav/>
306. Шевченко О. Глобальні виклики сучасності: проблема класифікації та пріоритезації. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2007. С. 137-153. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/47>
307. Шість базових європейських цінностей, які є одним із критеріїв вступу у ЄС. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/09/06/shist-bazovyh-yevropejskyh-czinnostej-yaki-ye-odnym-iz-kryteriyiv-vstupu-u-yes/>
308. Шкарупа О.В. Екологічна модернізація соціально-економічного розвитку регіону у світлі суспільних трансформацій: теоретико-методологічні засади. URL: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2015_3_235_249.pdf
309. Шкарупа О.В., Боронос В.Г., Кобець Ж.О. Проблеми формування системи показників оцінки впливу інноватизації економіки на потенціал сталого розвитку території. *Вісник харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*, серія «Економічна». Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2019. Випуск 95. С. 52-67. URL: <https://periodicals.karazin.ua/economy/article/view/12586>
310. Шпикуляк О. Г. Формування інституційних складових кооперативного розвитку альтернативної енергетики в аграрному секторі економіки. О. Г. Шпикуляк, І. Д. Білокінна. *Економіка АПК*. 2020. № 8. С. 72-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2020_8_11

311. Шумовська К.Е. Методологія дослідження місцевого самоврядування. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=384>
312. Шушпанов Д., Кривокульська Н. Екологічний менеджмент як інструмент екологізації економіки. *Економічний дискурс*. 2024. Випуск 1-2. С. 90-101. URL: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2024-1-10>
313. Як війна впливає на довкілля і як можна допомогти його відновлювати. URL: <https://suspilne.media/231917-ak-vijna-vplivae-na-dovkilla-i-ak-mozna-dopomogti-jogo-vidnovluvati-rozpovidaie-ekologina/>
314. Як війна змінює українців: опитування думки громадян про війну, довкілля, повоєнну відбудову та вступ до ЄС. Аналітична записка, 2023. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/674/files/how-the-war-changed-ukrainiansfinalua.pdf>
315. Яковюк І.В., Купрійова О.О. «Екологічний» конституціоналізм як правова основа політики національної безпеки в ХХІ сторіччі. Актуальні питання становлення та розвитку сучасного конституціоналізму в Україні (до 26-ї річниці Конституції України): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 23 червня 2022 р. / Ред. кол. М.В. Корнієнко, Є.О. Львова., М.М. Юрченко. Одеса, ОДУВС, 2022. С. 46-49.
316. Яремак З. В. Правовий механізм державного управління екологічною складовою сталого розвитку: навчально-методичний посібник для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня освіти, ОНП Право, спеціальність 081 Право. Електронне видання. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2025. 22 с.
317. 17 цілей, щоб змінити наш світ. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/>
318. 5 пріоритетних принципів забезпечення сталого розвитку на національному, регіональному і місцевому рівнях. URL: <https://www.prostir.ua/?news=5-priorytetnyh-pryntsypiv-zabezpechennya-staloho-rozvytku-na-natsionalnomu-rehionalnomu-i-mistsevomu-rivnyah> (дата звернення 25.12.2022)

319. Arefiev S., Zhyhlei I., Pereguda Y., Kryvokulska N., Lushchuk M. El uso de tecnologías digitales para garantizar la seguridad ambiental en el contexto del desarrollo de una Economía Verde. *Revista De La Universidad Del Zulia*, 2024. №15(42), 353-369. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/rluz/article/view/41363/47685>
320. Bjola C. Trends and counter-trends in digital diplomacy / A Global Ranking of Soft Power 2017. Portland : USCC Center on Public Diplomacy, 2017. P. 126–129.
321. Blühdorn I. (2020). The legitimization crisis of democracy: emancipatory politics, the environmental state and the glass ceiling to socioecological transformation. *Environmental Politics*, 29:1, 38–57, Doi: 10.1080/09644016.2019.1681867. P. 40.
322. Brunei C., Levinson A. Measuring environmental regulatory stringency. OECD working paper. 2013. Vol.5. URL: https://www.researchgate.net/publication/256808978_Measuring_Environmental_Regulatory_Stringency
323. Dluhopolskyi O., Zhukovska A., Dluhopolska T., Farion A., Karp I., Kryvokulska N. The implementation of the eHealth system as an economic benefit (case of EU countries for Ukraine). 9th International Conference on Advanced computer information technologies ACIT'2019. *Conference Proceedings*. Ceske Budeiovice, Czech Republic, June 5-6, 2019. pp. 346-349. DOI: <https://doi.org/10.1109/ACITT.2019.8779933>
324. Duit A., Feindt P. H. & Meadowcroft J. Greening Leviathan: the rise of the environmental state? *Environmental Politics*. 2016. Vol. 25, Issue 1. Pp. 1–23.
325. Eckersley R. The Green State: rethinking democracy and sovereignty. The MIT Press, Cambridge, 2004. MA. 347 p. Doi: 10.7551/mitpress/3364.001.0001.
326. European Green Dimensions: Fundamental, Applied, and Industrial Aspects: Monograph. Mykolaiv: PMBSNU – Bristol: UWE, 2025, 304 p.
327. Giddens A. A runaway World. How Globalization is Reshaping Our lives. London, 2000. 100p. URL: <https://mepr.gov.ua/files/%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82.pdf>

328. Hayda Y., Haida T., Dluhopolskyi O., Kozlovskyi S., Nikolenko L., Cherniatynsky T. The ecological aspect of sustainable development: modelling results using the Environmental Performance Index. *IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science* 1429 (2024) 012001 DOI 10.1088/1755-1315/1429/1/012001 URL: <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1429/1/012001>
329. Hrei V., Otych D., Krivokulska N., Bohach Y., Homlia, L. The Role of Communication in Developing Environmental Awareness and Concern for Environmental Issues. *Grassroots Journal of Natural Resources*. 2024. Vol. 7(3). Pp. 270-289. URL: <https://doi.org/10.33002/nr2581.6853.0703ukr14>
330. Hunko S., Borysiak O., Kryvokulska N. Convergence of critical technologies and environmental management in regions based on sustainable and inclusive development. *Monographic series «European Science»*. 2023. Vol. 1(sge23-01). P. 90-96. URL: <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2023-23-01-003>
331. Intriligator M. D. Mathematical optimization and economic theory. Philadelphia, PA : Society for Industrial and Applied Mathematics, 2002. 508 p.
332. Kemp R. Final report MEI project about measuring ecoinnovation, Maastricht / R. Kemp, P. Pearson. URL: www.merit.unu.edu/MEI.
333. Kovtun T. Визначення ролі екологізації в досягненні цілей сталого розвитку. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2020. № 2 (71). Pp. 63-81. URL: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2020-2-63-81>
334. Local Economic Development. Primer A. Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans. *World Bank*. Washington, D. C., 2003.
335. Magnani E. The environmental Kuznets curve, environmental protection policy and income distribution. *Ecological Economics*. 2000. Vol.32. Pp.431-443.
336. Meadowcroft J. From welfare state to Ecostate, in J. Barry and R. Eckersley (eds.). *The State and the Global Ecological Crisis*, Cambridge, MA: MIT Press. 2005. Pp. 3–23.

337. Meadows D.H. The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project On The Predicament of the Mankind. New York: Universe Books, 1972. 205 p. doi: <https://doi.org/10.1349/ddlp.1>
338. Mesarovic M., Pestel E. Mankind at the Turning Point: The Second Report to the Club of Rome. New York: E.P. Dutton & Co., 1974.
339. Mulska O., Vasylytsiv T., Biletska I., Baran R. Modeling the impact of social and ecological determinants on the quality of life (on the example of the oblasts of the Carpathian region of Ukraine). *Proceedings on Engineering Sciences*. 2022. Vol. 04. Pp. 513-526. DOI: 10.24874/PES04.04.012.
340. Mulska O., Vasylytsiv T., Levytska O., Osinska O., Kunytska-Iliash M. Assesment of environment of an area's social vulnerability: ecological aspect. *Agricultural and Resource Economics*. 2022. № 8 (3). Pp. 60–80. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.03.04>.
341. Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development. World Commission on Environment and Development, 1987. URL: <https://www.brundtland.co.za/wp-content/uploads/2022/08/Brundtland-Report-1987-Our-Common-Future.pdf>
342. Peccei A. The Human Quality. Oxford; New York: Pergamon Press, 1977.
343. Political trust and institutional performance. Social and Political Trust ; By Professor Kenneth Newton. European Social Survey, 2013.
344. Reformatting the environmental, energy, economic and financial spheres of Ukraine in the European integration conditions : Textbook, Karlsruhe, 2024. 119 p.
345. Shevchuk O., Ilyash O., Mazhara G., Roshchyna N., Hrynkevych S., Lavrov R., Kozlovskyi S. Modeling regional sustainable development in Ukrainian crisis and war. *Problemy Ekorozwoju – Problems of sustainable development*. 2023. Vol. 18(1). Pp. 37-50. DOI:10.35784/pe.2023.1.04
346. Shkilniak M., Zhovnirchik Y., **Kryvokulska N.** Organizational component of public service improvement. *PublicAdministration and Regional Development*. 2024. Vol. 26. Pp. 1177-1195. <https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/view/457/427>

347. Shkilniak M., Monastyrskyi G., **Kryvokulska N.**, Kotys N., Chykalo I. Corporate Governance as an Area of Innovation: Challenges and Prospects in Environmental Policy. *Journal of Environmental Law & Policy*. 2024. Vol. 04 (03). Pp. 157-188. URL: <https://doi.org/10.33002/jelp040306>
348. Stiglitz J.E. GDP Fetishism. The Economists' Voice. The Berkeley Electronic Press / Project Syndicate, Sept 2009. URL: <http://www.bepress.com/ev>
349. The Global Innovation Index. World Intellectual Property Organization: Website. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2019
350. The Global Risks Report 2016. URL: <http://reports.weforum.org/global-risks-2016/part-1-titletba/>.
351. Trousdale, William. Strategic Planning for Local Economic Development. *The Manual*. Volume I: Concepts & Process / UN-Habitat and Ecoplan International Inc., 2003.
352. United Nations ESCAP. URL: <https://www.unescap.org>.
353. Von Weizsaecker E., Wijkman A. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. A Report to the Club of Rome. Springer, 2018. 220 p. doi: <https://doi.org/10.1007/978-1-4939-7419-1>.
354. Zhukovska A., Dluhopolskyi O., Zheliuk T., Shushpanov D., Brechko O., Kryvokulska N., Horiachko K. "Silver Economy": Analysis of world trends and forecast for Ukraine. *Journal of Management Information and Decision Sciences*, 2021. 24 (7), 1-12. URL: <https://www.abacademies.org/articles/silver-economy-analysis-of-world-trends-and-forecast-for-Ukraine-11520.html>
355. Zhukovska A., Zheliuk T., Shushpanov D., Brych V., Brechko O., Kryvokulska N. *Management of the Development of Artificial Intelligence in Healthcare*. 13th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT) (21-23 September, 2023). Wrocław, Poland, 2023. pp. 241-247.

ДОДАТКИ

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Наукові праці, які відображають основні наукові результати дисертації:**

1. Кривокульська Н. М. Інституціоналізація системи управління поводженням з твердими побутовими відходами. *Розвиток публічного управління та менеджменту в умовах трансформаційних викликів* : монографія ; за ред. Шкільняка М. М., Васіної А. Ю. Західноукр. нац. ун-т. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. С. 493-521. (21,7 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтування необхідності й розкриття змісту інституціоналізації системи управління поводженням з твердими побутовими відходами – 0,4 друк. арк.).
2. Кривокульська Н. М. Еколого орієнтоване управління економікою як механізм забезпечення сталого розвитку. *Архітектоніка управління збалансованим розвитком національної економіки* : кол. монографія за ред. Желюк Т. Л. Тернопіль: Крок, 2017. С. 268-279. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38544/1/ARH_mon.pdf (14 друк. арк., особистий внесок здобувача: розвиток теоретичних положень щодо еколого орієнтованого управління економікою як механізму забезпечення сталого розвитку – 0,6 друк. арк.).
3. Shkilniak M., Monastyrskyi G., **Kryvokulska N.**, Kotys N., Chykalo I. Corporate Governance as an Area of Innovation: Challenges and Prospects in Environmental Policy. *Journal of Environmental Law & Policy*. 2024. Vol. 04 (03). Pp. 157-188. URL: <https://doi.org/10.33002/jelp040306> (1,33 друк. арк., особистий внесок здобувача: розкриття особливостей інновацій у сфері екологічного менеджменту в системі корпоративного управління, їхньої ролі та значення; аргументування важливості розробки і впровадження «зелених» ініціатив та стратегій, спрямованих на зменшення впливу діяльності бізнесу на довкілля – 0,3 друк. арк.).
4. Hrei V., Otych D., **Krivokulska N.**, Bohach Y., Homlia, L. The Role of Communication in Developing Environmental Awareness and Concern for Environmental Issues. *Grassroots Journal of Natural Resources*. 2024. Vol. 7 (3). P. 270-289. URL: <https://doi.org/10.33002/nr2581.6853.0703ukr14> (1 друк. арк., особистий внесок здобувача: з позиції системного підходу розкриття змісту

екологічної поінформованості та її впливу на процес формування екологічної свідомості – 0,2 друк. арк.).

5. Zhukovska A., Dluhopolskyi O., Zheliuk T., Shushpanov D., Brechko O., **Kryvokulska N.**, Horiachko K. Silver Economy: Snalysis of world trends and forecast for Ukraine. *Journal of Management Information and Decision Sciences*. 2021. Vol. 24 (S2). P 1-12. URL: <https://www.abacademies.org/articles/silver-economy-analysis-of-world-trends-and-forecast-for-Ukraine-11520.html>

(індексувався в науково-метричній базі «Scopus» до грудня 2021 р.) (0,7 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтування місця і ролі екологічних послуг для людей похилого віку, які сформують особливий споживчий ринок через специфіку своїх потреб – 0,1 друк. арк.).

6. Arefiev S., Zhyhlei I., Pereguda Y., **Kryvokulska N.**, Lushchuk M. El uso de tecnologías digitales para garantizar la seguridad ambiental en el contexto del desarrollo de una Economía Verde. *Revista De La Universidad Del Zulia*. 2024. Vol. 15 (42). P. 353-369. URL: <https://doi.org/10.46925//rdluz.42.20> (0,75 друк. арк., особистий внесок здобувача: визначено переваги використання цифрових технологій для забезпечення екологічної безпеки в контексті розвитку «зеленої» економіки – 0,15 друк. арк.).

7. Кривокульська Н., Смоляров А. Вдосконалення функціональної діяльності органів місцевого самоврядування щодо розвитку бізнесу в умовах децентралізації публічної влади в Україні. *Development Service Industry Management*. 2024. № 4. С. 365-371. URL: [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-8\(56\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-8(56)) (0,58 друк. арк., особистий внесок здобувача: визначено місце і роль регулювання земельних відносин, охорони довкілля, здійснення контролю за діяльністю суб'єктів господарювання щодо управління побутовими відходами у функціональній та повноваженнєвій діяльності органів місцевого самоврядування щодо розвитку бізнесу в умовах децентралізації публічної влади в Україні – 0,3 друк. арк.).

8. Кривокульська Н., Гунько С., Брич В., Богач Ю. Регулювання сталого розвитку територіальних громад на засадах стратегічного і проектного підходів в контексті вимог Європейського Союзу. *Економ. дискурс*. 2024. № 3-

4. С. 84-95. URL: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2024-2-8> (0,75 друк. арк., особистий внесок здобувача: ідентифікація переваг застосування стратегічного підходу в процесі державного регулювання стійкого розвитку територіальних громад та аргументування потреби його застосування синхронно з іншими підходами – 0,2 друк. арк.).
9. Shkilniak M., Zhovnirchik Y., **Kryvokulska N.** Organizational component of public service improvement. *Public Administration and Regional Development*. 2024. Vol. 26. P. 1177-1195. URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/view/457/427> (0,79 друк. арк., особистий внесок здобувача: аналіз переліку питань, одним з яких є поводження з небезпечними відходами, щодо яких можуть прийматися одноосібні рішення сільським, селищним, міським головою в умовах воєнного стану – 0,26 друк. арк.).
10. Кривокульська Н. М., Богач Ю. А. Сталий розвиток як об'єктивна причина реалізації екологічної політики та об'єкт управлінського впливу. *Бізнес Інформ*. 2024. № 11. С. 78-89. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-11-78-89> (0,92 друк. арк., особистий внесок здобувача: розвиток теоретико-методологічних основ щодо регіоналізації екологічної політики й екологічного управління, ідентифікація напрямів вдосконалення екологічного управління за різними напрямками – 0,5 друк. арк.).
11. Шушпанов Д., **Кривокульська Н.** Екологічний менеджмент як інструмент екологізації економіки. *Економ. дискурс*. 2024. Випуск 1-2. С. 90-101. URL: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2024-1-10> (0,7 друк. арк., особистий внесок здобувача: розвиток теоретичних засад щодо функціонального навантаження екологічного менеджменту; визначення й обґрунтування ефектів, які будуть отримані в результаті впровадження системи екологічного менеджменту – 0,4 друк. арк.).
12. Кривокульська Н., Вонс І. Інвестиційна діяльність як напрям реалізації державної політики сталого розвитку. *Регіон. аспекти розвитку продуктив. сил України*. 2023. Вип. 28. С. 72-79. URL: <https://doi.org/10.35774/rarrpsu2023.28.072> (0,46 друк. арк., особистий внесок

здобувача: з позиції системного підходу обґрунтовано місце інвестиційної політики організації серед інших видів державної політики; розкрито зміст і рольове навантаження реальних інвестицій та їхніх форм – 0,5 друк. арк.).

13. Бречко О., **Кривокульська Н.** Вплив цифрової трансформації на досягнення екологічних цілей сталого розвитку України. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 4. С. 201-209. URL: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-10-28> (0,42 друк. арк., особистий внесок здобувача: теоретично й методологічно обґрунтовано значення процесу цифрової трансформації для отримання підприємствами не тільки економічного, а й соціального та екологічного ефектів і місце цього процесу у функціональній діяльності підприємств; ідентифіковано напрями підтримки екологоорієнтованого вектора цифрової трансформації – 0,21 друк. арк.).

14. Кривокульська Н., Богач Ю. Континуум експлікацій модернізації екологічних управління і менеджменту в умовах децентралізації влади. *Економ. аналіз*. 2023. Т. 33, № 1. С. 200-210. URL: <https://doi.org/10.35774/econa2023.01.200> (0,58 друк. арк., особистий внесок здобувача: ідентифікація головних сфер, в яких необхідно здійснити зближення екологічного законодавства України із законодавством, закріпленим у природоохоронних директивах і нормативно-правових актах; розкриття змістового наповнення форм, через які розкривається континуум модернізації екологічних управління та менеджменту в умовах децентралізації влади ЄС – 0,4 друк. арк.).

15. Hunko S., Borysiak O., **Kryvokulska N.** Convergence of critical technologies and environmental management in regions based on sustainable and inclusive development. *Monographic series «European Science»*. 2023. Vol. 1 (sge23-01). P. 90-96. URL: <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2023-23-01-003> (0,6 друк. арк., особистий внесок здобувача: розкриття змісту регіональної екологізації як фактора розвитку критичних технологій; аналіз динаміки викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря Тернопільської області – 0,2 друк. арк.).

16. Кривокульська Н. Інформаційно-комунікативний супровід процесу екологічного управління в публічній сфері: вектори вдосконалення. *Вісн.*

економіки. 2022. № 3. С. 22-37. URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.022> (0,7 друк. арк.).

17. Кривокульська Н. М., Онофрійчук Д. М. Інноваційні підходи у функціональній діяльності публічних інститутів щодо забезпечення екологічного розвитку територій. *Інновац. економіка*. 2022. № 1 (90). С. 80-87. URL: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.1.11> (0,6 друк. арк., особистий внесок здобувача: визначено напрями проведення змін у процесах нарахування і сплати екологічного податку – 0,2 друк. арк.).

18. Кривокульська Н., Богач Ю., Крисько Ж. Стратегічне і екологічне управління як сучасні тренди управління комерційною діяльністю. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-45> (0,6 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано роль стратегізації в екологізації роботи підприємства й управлінні екологічними аспектами життєвого циклу його продукції; визначено напрями вдосконалення екологічної паспортизації підприємств – 0,3 друк. арк.).

19. Кривокульська Н., Богач Ю. Аналіз форм участі громадськості у місцевому самоврядуванні. *Економ. аналіз*. 2020. Т. 30. № 4. С. 60-66. URL: <https://doi.org/10.35774/econa2020.04.060> (0,38 друк. арк., особистий внесок здобувача: здійснено аналіз Плану соціально-економічного розвитку Підволочиської селищної ради на 2020-2022 роки та визначено роль у ньому громадської екологічної активності – 0,2 друк. арк.).

20. Кривокульська Н. М., Богач Ю. А. Екологічний франчайзинг і екологічний аутсорсинг як інноваційні інструменти ведення бізнесу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 17. С. 355-361. URL: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/75.pdf> (0,46 друк. арк., особистий внесок здобувача: розкрито зміст екологічного аутсорсингу і переваг, які організації можуть від цього отримати – 0,3 друк. арк.).

21. Кривокульська Н. Удосконалення інституційних основ управління регіональним розвитком туризму та рекреації через здійснення управлінням ДСНС України в Тернопільській області функціональної діяльності щодо

- забезпечення безпеки екосистеми. *Галицьк. економ. вісник*. 2015. № 2. С. 40-49 (0,5 друк. арк.).
22. Кривокульська Н. М. Удосконалення адміністрування діяльності органу державної влади в питаннях контролю за пожежною безпекою організацій. *Наука молода*. 2014. Вип. 21. С. 43-48. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/5317> (0,5 друк. арк.).
23. Кривокульська Н. М. Моніторинг екологічних ризиків і загроз, пов'язаних зі структурною трансформацією економіки регіону (Тернопільської області). *Формування ринков. відносин в Україні*. 2014. № 4. С. 167-172. (0,6 друк. арк.).
24. Кривокульська Н. Функціональна діяльність органів місцевого самоврядування щодо захисту довкілля. *Наука молода*. 2013. № 20. С. 138-142. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/27171> (0,5 друк. арк.).
25. Кривокульська Н. М. Еколого-економічна політика у системі управління і регулювання охорони навколишнього природного середовища. *Формування ринков. відносин в Україні*. 2013. № 4. С. 63-67 (0,5 друк. арк.).
26. Кривокульська Н. Адаптація регіональної екологічної політики до особливостей територіальних спільнот базового рівня. *Галицьк. економ. вісник*. 2012. № 6 (39). С. 23-29. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/?art=365> (0,5 друк. арк.).
27. Кривокульська Н. М. Погляд на екологічний чинник через призму взаємодії суспільства і навколишнього природного середовища. *Наук. вісник Ужгород. університету. Серія: Економіка*. 2010. Вип. 30. С. 15-22 (0,5 друк. арк.).
28. Кривокульська Н. М. Удосконалення адміністративних інструментів регулювання природоохоронної діяльності. *Галицьк. економ. вісник*. 2008. № 5 (20). С. 43-52 (0,6 друк. арк.).
29. Кривокульська Н. М. Удосконалення програмно-цілевих підходів у регулюванні природоохоронної діяльності на регіональному рівні. *Галицький економічний вісник*. 2008. № 4 (19). С. 87-96 (0,7 друк. арк.).
30. Кривокульська Н. М. Аналіз методологічного інструментарію дослідження механізмів управління природоохоронною діяльністю. *Галицьк. економ. вісник*. 2008. № 2 (17). С. 73-80 (0,6 друк. арк.).

31. Кривокульська Н. Формування і розвиток підсистеми громадського регулювання природоохоронної діяльності. *Наука молода*. 2008. Вип. 9: Економ. науки. С. 35-38. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1220094 (0,4 друк. арк.).

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

32. Кривокульська Н. М. Екологічний менеджмент : навч. посіб. Тернопіль : Економ. думка, 2012. 212 с. (8 друк. арк.).

33. Кривокульська Н., Шкіпор В. Екологізація організаційної діяльності підприємства: збірник тез доповідей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «*Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів*» (Тернопіль, 4 травня 2023 року). Тернопіль, 2023. С. 97-99. URL: <https://conference.wunu.edu.ua/index.php/apmpuvusv/article/view/33/28> (0,14 друк. арк., особистий внесок здобувача: визначено роль екологізації організаційної діяльності в екологізації управління організацією, загалом – 0,1 друк. арк.).

34. Zhukovska A., Zheliuk T., Shushpanov D., Brych V., Brechko O., **Kryvokulska N.** Management of the Development of Artificial Intelligence in Healthcare. *13th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT) (21-23 September, 2023)*. Wrocław, Poland, 2023. P. 241-247 (індексується в наукометричній базі «Scopus»). (0,94 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано значущість зменшення екологічного сліду медичних установ за допомогою штучного інтелекту в контексті оптимізування енергоспоживання лікарень і управління відходами, що знижує вплив на довкілля – 0,2 друк. арк.).

35. Кривокульська Н. Інституціональний аналіз системи менеджменту поводження з твердими побутовими відходами регіону як сучасна тенденція розвитку. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки* : матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з між нар. участю, Ч.

1. (Тернопіль, 15 травня 2020 р.). Тернопіль : THEU, 2020. Ч. 1. С. 97-100. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38643/1/97.pdf> (0,14 друк. арк.).
36. Dluhopolskyi O., Zhukovska A., Dluhopolska T., Farion A., Karp I., **Kryvokulska N.** The implementation of the eHealth system as an economic benefit (case of EU countries for Ukraine). *9th International Conference on Advanced computer information technologies ACIT'2019*. Conference Proceedings. Ceske Budeiovice, Chech Republic, June 5-6, 2019. P. 346-349. DOI: <https://doi.org/10.1109/ACITT.2019.8779933> (індексується в наукометричній базі «Scopus»). (0,48 друк. арк., особистий внесок здобувача: аналіз використання цифрових технологій для забезпечення екологічної безпеки в контексті розвитку «зеленої» економіки – 0,08 друк. арк.).
37. Кривокульська Н., Бігняк О. Об'єктивна необхідність реалізації функціональної діяльності організації в питаннях захисту довкілля. *Актуальні проблеми менеджменту в умовах інноваційного розвитку економіки*: збірний тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Тернопіль, квітень 2018 р.). Тернопіль : THEU, 2018. С. 117-121. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/29835/1/117.PDF> (0,2 друк. арк., особистий внесок здобувача: систематизовано причини, які визначають об'єктивну необхідність реалізації функціональної діяльності організації в питаннях захисту довкілля – 0,15 друк. арк.).
38. Кривокульська Н. Удосконалення управління розвитком екологічної сфери на мікро рівні. *Сектори економіки в процесі реалізації державної регіональної політики*: Дванадцяті регіональні та муніципальні читання : збірний матеріалів доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль-Збараж, 26-27 жовтня 2017 р.). Тернопіль : СМП «Тайп», 2017. Ч. I. С. 244-247 (0,2 друк. арк.).
39. Кривокульська Н. Інструменти розвитку кооперативних зв'язків підприємств на рівні екологічної провінції. *Міжрегіональне співробітництво в національному та міжнародному вимірах*: Десяті ювілейні регіональні та муніципальні читання : збірник матеріалів доповідей міжнародної науково-

практичної конференції (Тернопіль, 18-19 жовтня 2016 р.). Тернопіль : Крок, 2016. С. 179-182 (0,2 друк. арк.).

40. Кривокульська Н. Екологічні ризики і загрози регіональній структурній політиці. *Секторальні асиметрії розвитку національної економіки: механізми подолання в умовах нових викликів та факторних обмежень*: збірник матеріалів доповідей Всеукраїнської наукової internet-конференції з міжнародною участю (Тернопіль, 29 травня 2015 р.). С. 47-50. (0,2 друк. арк.).

41. Кривокульська Н. Удосконалення інституційних основ реалізації екологічної політики як вектор досягнення комплексності реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні. *Розвиток регіонів та громад в умовах адміністративно-територіальної реформи: перспективи та загрози*: Дев'яті регіональні та муніципальні читання : збірник матеріалів доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль-Вишнівець, 20-21 жовт. 2015 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2015. С. 196-199. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/9444/1/%d0%9a%d0%a0%d0%98%d0%92%d0%9e%d0%9a%d0%a3%d0%9b%d0%ac%d0%a1%d0%ac%d0%9a%d0%90.pdf> (0,2 друк. арк.).

42. Кривокульська Н. Взаємодія влади і бізнесу у охороні довкілля. *Влада і бізнес: актуальні проблеми партнерства*: збірник матеріалів доповідей науково-практичної конференції з міжнародною участю (Форос, 17-18 жовтня 2013 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2013. С. 182-185 (0,18 друк. арк.).

43. Кривокульська Н. Економічні та екологічні чинники модернізації суспільного сектору економіки. *Наукові дослідження молоді*: збірник тез III науково-практичної конференції (Рівне-Дубно, 2011). Ассоль, 2011. С. 17-20 (0,2 друк. арк.).

44. Кривокульська Н. Теоретичні засади імплементації екологічного чинника у структурну політику регіону. *Інституціоналізація структурної політики на регіональному і муніципальному рівнях*: Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю (Тернопіль, 27-28 жовтня 2011 р.). Тернопіль, 2011. С. 74-76 (0,18 друк. арк.).

45. Кривокульська Н. Розвиток екологічного підприємництва як важливий фактор забезпечення належної якості довкілля. *Проблеми розвитку соціально-економічних систем: підприємництво, глобалізація, економічне зростання*: збірник тез I Регіональної міжвузівської науко-во-практичної конференції (Дубно, 16 грудня 2010 р.). Дубно, 2010. С. 57-58 (0,14 друк. арк.).
46. Кривокульська Н. Екологічні чинники модернізації суспільного сектору економіки. *Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 22-23 жовтня 2009 р.). Тернопіль, 2009. С. 81-84 (0,2 друк. арк.).
47. Кривокульська Н., Зеленюк М. Використання маркетингових підходів в галузі охорони навколишнього природного середовища. *Інтеграція України у світовий економічний простір*: збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених. (Тернопіль, 2008). Тернопіль, 2008. С. 417-419 (0,18 друк. арк., особистий внесок здобувача: систематизовано причини, які зумовлюють значимість використання маркетингових підходів у галузі охорони навколишнього природного середовища – 0,1 друк. арк.).
48. Кривокульська Н., Зеленюк М. Необхідність проведення інституціональних змін в сфері управління охороною навколишнього природного середовища. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації*: збірник тез V Ювілейної Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. (Тернопіль, 21-23 лютого 2008 р.). Тернопіль, 2008. С. 226-227 (0,14 друк. арк., особистий внесок здобувача: аргументовано потребу в реалізації інституціональних змін у сфері захисту довкілля – 0,1 друк. арк.).



Паперова копія
електронного
документа

**МІНІСТЕРСТВО ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
(МІНДОВКІЛЛЯ)**

Департамент запобігання промислового забрудненню та кліматичної політики

вул. Митрополита Василя Липківського, 35, м. Київ, 03035, тел.: (044) 206-31-15, (044) 206-31-00
E-mail: info@mepr.gov.ua, ідентифікаційний код 43672853

На № б/н від 25.03.2024

Наталії КРИВОКУЛЬСЬКІЙ

вул. Середньофонтанська, буд. 19 В,
офіс 204, м. Одеса, 65039

mail@aslegal.com.ua

**Про розгляд пропозицій
дисертаційного дослідження**

Департамент запобігання промислового забрудненню та кліматичної політики Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України розглянув лист Кривокульської Н. М. щодо пропозицій, отриманих у процесі виконання дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему: «Модернізація екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку» та повідомляє.

Беручи до уваги важливість впровадження нових підходів для забезпечення захисту довкілля, Міндовкілля підтримує прагнення вирішувати комплексні задачі і проблеми, здійснювати науково-інноваційну діяльність, результати якої мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Разом з цим, вважаємо, що надані пропозиції є актуальними, мають теоретичне та практичне значення для впровадження нових методів управління виробничими об'єктами, планування діяльності з модернізації підприємств, що дозволить зменшити антропогенний вплив на довкілля, забезпечити екологічний розвиток та інвестиційну привабливість території, її комфортність і безпечність для життєдіяльності населення.

Заступник директора Департаменту



Юлія МОРОЗОВА

Ольга Тарасенко 206 33 12



UB
Міндовкілля
№14/14-01.3/690-24 від 23.04.2024
КРЕ: Морозова Ю. О. 23.04.2024 16:52
26B2648ADD3032E1040000005B1E2F0051E0A800
Сертифікат дійсний з 19.09.2022 10:31 до 19.09.2024 10:31



ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

**ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ**

вул. Шпитальна, 7, м. Тернопіль, 46006, тел./факс: (0352) 25-95-93

E-mail: eco_ter@eco.te.gov.ua Web: ecology.te.gov.ua Код згідно з ЄДРПОУ 38739739

від _____ № _____ На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження на
тему: «Модернізація екологічної політики в контексті забезпечення
сталого розвитку»**

**докторантки кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу
Західноукраїнського національного університету
Кривокульської Наталії Михайлівни**

Дисертаційне дослідження Кривокульської Наталії Михайлівни виконане на актуальну тему, оскільки модернізація екологічної політики є комплексом дій, спрямованих на пошук і реалізацію нових підходів до інституційних трансформацій в контексті сталого розвитку, вдосконалення функціонального і змістового навантаження екологічної політики на усіх рівнях.

Практичну цінність мають дослідження авторки щодо поточного стану системи управління відходами в Тернопільському регіоні і пропозиції щодо планування системи управління відходами в регіоні. Ці дослідження і пропозиції знайшли відображення в Регіональному плані управління відходами Тернопільської області на період до 2030 року, що сприятиме забезпеченню сталого управління відходами в Тернопільській області з урахуванням положень концепції сталого розвитку, чинних нормативно-правових документів у галузі поводження з відходами та дотриманням ієрархії пріоритетів управління відходами.

**Заступник начальника управління –
начальник відділу формування
екологічної мережі, природних ресурсів,
екологічного моніторингу
та зв'язків з громадськістю**

Ігор П'ЯТКІВСЬКИЙ



Управління екології та природних ресурсів Тернопільської облдержадміністрації
№ 04/636 від 10.04.2024

Сертифікат 26B2648ADD3032E10400000019272000587CA900
Підписувач П'ятківський Ігор Омелянович
Дійсний з 29.09.2022 21:48:42 по 29.09.2024 21:48:42





УКРАЇНА

**ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ**

вул. Маяковського, 35, м. Чернівці, 58003, тел./факс: (0372) 52-22-23

E-mail: ecology@bukoda.gov.ua, WEB: <http://www.eco-bukovina.com.ua>, код ЄДРПОУ 40618131

ДОВІДКА

**про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження на
тему: «Модернізація екологічної політики в контексті забезпечення сталого
розвитку»**

**докторантки кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу
Західноукраїнського національного університету
Кривокульської Наталії Михайлівни**

Дисертаційне дослідження Кривокульської Наталії Михайлівни виконане на актуальну тему. Пропозиції авторки щодо формування конструкції екологічної політики як «мистецтва використання можливостей» у вигляді системи блоків мають теоретичне і практичне значення. У блок оцінювання результатів реалізації екологічної політики включено показники, які дозволять виміряти ступінь досягнення цих результатів, і запропоновано методику визначення інтегрального індикатора для оцінки різних вимірів екологічної політики. Показники є індикаторами досягнення цілей сталого розвитку як результату реалізації екологічної політики в часі і сигналами щодо необхідності реалізації відповідних дій для розв'язання проблемних питань інституційного, соціального, економічного, екологічного характеру. Запропонована методика визначення інтегрального індикатора опирається на статистично реєстровані критерії. Тому, вона застосовна для вимірювання результатів реалізації екологічної політики на регіональному рівні й використовується при формуванні регіональної доповіді про стан навколишнього природного середовища у Чернівецькій області за 2023 рік.

**Начальник управління екології та
природних ресурсів Чернівецької
обласної військової адміністрації,
Заслужений природоохоронець України**



Микола БІЛОКОНЬ



ДСНС України
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ
(ГУ ДСНС України у Тернопільській області)

вул. Л.Українки, 6, м. Тернопіль, 46011, тел. (0352) 43-43-30, факс (0352) 24-37-30
www.tr.dsns.gov.ua ЄДРПОУ 38535547 ternopil@dsns.gov.ua

№ _____ На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
докторантки кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу
Західноукраїнського національного університету
Кривокульської Наталії Михайлівни
у практичну діяльність Головного управління Державної служби України
з надзвичайних ситуацій у Тернопільській області

Дисертаційна робота докторантки кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу Західноукраїнського національного університету Кривокульської Наталії Михайлівни на тему: «Модернізація екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку» має як теоретичне, так і прикладне значення.

Висновки і результати дисертаційного дослідження, зокрема, пропозиції щодо узгодження роботи пропонованої публічної онлайн-платформи синхронної, колективної роботи і комунікації в процесі екологічного управління між різними стейкхолдерами з реєстрами і базами даних Державної служби України з надзвичайних ситуацій, якою в березні 2022 року розроблено «Алгоритм дій з відновлення життєдіяльності звільнених від російської окупації населених пунктів», мають практичне значення. Це пов'язано з тим, що діяльність органів управління сил цивільного захисту з відновлення функціонування населених пунктів охоплює: проведення розвідки та очищення території від вибухонебезпечних предметів; утворення спеціальних груп з пошуку, транспортування, утилізації або знищення загинув тварин тощо, а, отже, має екологічне забарвлення, оскільки знижує ризик забруднення довкілля. Завдяки модулю «обмін даними» пропонованої авторкою публічної онлайн-платформи стане можливим інформування стейкхолдерів щодо стану вирішення безпекових проблем регіону, в тому числі, екологічного характеру.

Начальник Головного управління

Віктор МАСЛЕЙ



СЕД АСКОД
ГУ ДСНС України у Тернопільській області
№ 64 001-994/64 05 від 22.02.2024
Підписувач Маслей Віктор Михайлович
Сертифікат 6FA97849F1B2570D04000000B1C2000016580200
Дійсний з 09.10.2023 13:47:00 по 09.10.2025 13:47:00





ТЕРНОПІЛЬСЬКА МІСЬКА РАДА

Управління стратегічного розвитку міста

м. Тернопіль, вул. Листопадова, 5, 46001; тел.: 067 67 88 447, 067 15 79 525, 067 67 88 446;

e-mail: usrm.mr@gmail.com; web: ternopilcity.gov.ua

12.03.2024 року

№27/2

Довідка

про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження докторантки кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу Західноукраїнського національного університету Кривокульської Наталії Михайлівни на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему: «Модернізація екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку»

Результати дисертаційного дослідження докторантки кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу Західноукраїнського національного університету Кривокульської Наталії Михайлівни на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему: «Модернізація екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку» мають як теоретичну, так і практичну цінність.

Драйверами розвитку української економіки, в тому числі, економіки Тернопільської області, є розвиток: аграрного сектору; внутрішнього споживчого ринку; екологічних інновацій; бізнесу, в тому числі, екологічного. Тому, практичне значення має запропонована авторкою структурно-логічна методологічна схема формування і реалізації проекту впровадження аграрного еко-індустріального парку на регіональному / місцевому рівні.

Авторська пропозиція використовується у роботі Тернопільської міської ради у процесі реалізації Стратегічного плану розвитку Тернопільської міської територіальної громади до 2029 року для покращення адміністративного супроводу процесу планування створення екологічних індустріальних парків.

Начальник управління



Юрій ДЕЙНЕКА



СКАЛАТСЬКА МІСЬКА РАДА

вул. Грушевського, 2, м. Скалат, Тернопільський район, Тернопільська область, 47851,
тел. (03543) 3-16-07, E-mail: rada@skalatmr.gov.ua Web: skalatmr.gov.ua
Код ЄДРПОУ 04058445

Довідка

**про практичне впровадження результатів дисертаційного
дослідження докторантки кафедри менеджменту, публічного управління та
персоналу Західноукраїнського національного університету
Кривокульської Наталії Михайлівни
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
на тему: «Модернізація екологічної політики в контексті забезпечення
сталого розвитку»**

Результати дисертаційного дослідження Кривокульської Наталії Михайлівни на тему: «Модернізація екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку» мають як наукове, так і прикладне значення. Практичний інтерес становлять пропозиції авторки щодо векторів розвитку ціннісних орієнтацій персоналу органів місцевого самоврядування в процесі місцевого екологічного управління. Зокрема, в роботі Скалатської міської ради використовуються пропозиції авторки щодо покращення іміджу і репутації органів місцевого самоврядування в процесі здійснення екологічного управління. Це інформаційно, функціонально й діяльнісно посилює процес екологічного управління і сприяє більшій включеності громадськості у формування і реалізацію місцевої природоохоронної політики.

Авторські рекомендації будуть враховані в процесі напрацювання й впровадження регіонального плану управління відходами до 2030 року.



СЕД АСКОД
Скалатська міська рада
08-1548/08-05 від 11.09.2024
Підписувач САВОНЧАК ПЕТРО ВАСИЛЬОВИЧ
Сертифікат 5E984D526F82F38F04000000D9D65B01C8850405
Дійсний з 12.04.2024 12:56:30 по 12.04.2025 23:59:59

08-1548/08-05 11.09.2024

Петро САВОНЧАК





**ЗБАРАЗЬКА МІСЬКА РАДА
ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН**

майдан Івана Франка, 1, м. Збараж, 47302, тел./факс (03550) 213-13, 213-09
e-mail: info@zbarazh-rada.gov.ua Код ЄДРПОУ 04058404

від 08.09.2025 № 2540/03-04 На № _____ від _____

Довідка

**про практичне впровадження результатів дисертаційного
дослідження докторантки кафедри менеджменту, публічного управління та
персоналу Західноукраїнського національного університету
Кривокульської Наталії Михайлівни
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
на тему: «Модернізація екологічної політики в контексті забезпечення
сталого розвитку»**

Результати дисертаційного дослідження Кривокульської Наталії Михайлівни на тему: «Модернізація екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку» мають як наукове, так і прикладне значення. Практичний інтерес становлять пропозиції авторки щодо розвитку циркулярної економіки у Збаразькій міській територіальній громаді, а також практичні рекомендації щодо вдосконалення інформаційного супроводу впровадження циркулярної економіки у громаді. Пропозиції і рекомендації авторки використані при підготовці Стратегії розвитку Збаразької територіальної громади Тернопільської області на 2025-2030 рр., що забезпечить екологічну сталість територіальної громади, підвищить інвестиційну привабливість території, стимулюватиме розвиток «зеленого» підприємництва, створюватиме нові економічні можливості та поглиблюватиме участь громади в управлінських процесах.

Збаразький міський голова



Роман ПОЛІКРОВСЬКИЙ



НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ ЦЕНТР УКРАЇНИ

а/с 306, Київ-32, 01032
info@necu.org.ua | www.necu.org.ua



№ 24-34

18.03.2024

ДОВІДКА

про впровадження результатів дослідження
дисертаційного дослідження на тему: «Модернізація екологічної політики в контексті
забезпечення сталого розвитку»

докторантки кафедри менеджменту публічного управління та персоналу

Західноукраїнського національного університету

Кривокульської Наталії Михайлівни

Дисертаційне дослідження Кривокульської Наталії Михайлівни виконане на актуальну тему екологічної політики. Зорієнтованість процесу модернізації екологічної політики та інституційні і цифрові трансформації актуалізує питання впливу цифрової трансформації на екологізацію управління. У цьому контексті практичний інтерес мають дослідження авторки щодо цільових орієнтирів цифрової модернізації екологічного управління та перешкод для її здійснення.

Авторська пропозиція використовується у інформаційно-просвітницькій роботі Тернопільського міського відокремленого підрозділу Національного екологічного центру України з метою поширення знань серед стейкхолдерів про значимість і різнонапрямленість процесу цифрової трансформації й її позитивний вплив на екологізацію управління.

Результати досліджень Кривокульської Наталії Михайлівни будуть використані при реалізації грантового проєкту «Системні екологічні реформи на шляху до ЄС: взаємодія парламенту і громадянського суспільства», який реалізується Національним екологічним центром України з іншими неурядовими організаціями в рамках Програми USAID «РАДА: наступне покоління», яка є п'ятирічною ініціативою (2021–2026), що впроваджується ГО «Інтерньюз-Україна».

З повагою
Голова НЕЦУ

Руслан ГАВРИЛЮК



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 51-75-75;
www.wunu.edu.ua; rektor@wunu.edu.ua; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 33680120

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес результатів наукового
дослідження

Кривокульської Наталії Михайлівни

на тему «Модернізація екологічної політики в контексті забезпечення
сталого розвитку»

Основні положення та отримані результати дисертаційного дослідження Кривокульської Наталії Михайлівни, поданого на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 - «Економіка та управління національним господарством», впроваджені у навчальний процес Західноукраїнського національного університету при поглибленні змістовного наповнення робочих програм та навчально-методичного забезпечення з дисциплін: «Менеджмент установ і організацій публічної сфери» для підготовки здобувачів на другому (магістерському) рівні вищої освіти галузі знань D «Бізнес, адміністрування та право» спеціальності D4 «Публічне управління та адміністрування» освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування»; «Управління наданням медичних послуг» для підготовки здобувачів на другому (магістерському) рівні вищої освіти галузі знань D «Бізнес, адміністрування та право» спеціальності D3 «Менеджмент» освітньо-професійної програми «Менеджмент закладів охорони здоров'я»; «Багаторівнева економіка» для підготовки здобувачів на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» освітньої програми «Публічне управління та адміністрування».

Проректор з
науково-педагогічної роботи,
канд. екон. наук, доцент

Виконавець:
Руслан АВГУСТИН



Віктор ОСТРОВЕРХОВ

ЗУНУ
№ 126-24/2119 від 26.09.2025

